

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 875-79.

ספר

אור חדש

המאיר שיני ההולכים בתורת ה'

יבאר

מאמרים רבים, סתומים וחתומים באגדות הש"ס והמדרשים.
ובדרך אגב, תבוארנה הרבה פרשיות סתומות בכתבי קדשנו.

ונזכי

המתאבק מנעוריו בעפר רגלי חכמים, ושותה גם לזקוניו בצמא את דבריהם.

זה שני

יוסף כהן צדק.

מגיד מישרים

פה ק"ק לונדון הכירה.

בשנת אמת וצדק לפ"ק.

ברפוס

נתן בן יוסף יהושע ואלליאנטיין

מחיר הספר הזה, שני שיללינג וחצי. ומכורך בברד (ליינוואנד) שלשה שיללינג.
 ימצא למבקשים אותו על ידי:

FRANKFURT A. M.	..	HERRN	I. KAUFFMANN.
HALBERSTADT	..	„	FISCHEL HIRSCH.
KRAKAU	..	„	A. FAUST.
LEMBERG	..	„	DAVID KOHN-ZEDEK.
LONDON	..	MR.	VALLENTINE, 9, Huntley Street, W. C.
ROTTERDAM	..	HERRN	GEB. HAGANS.
WARSCHAU	..	„	I. L. SCHAPIRA.
WIEN	..	„	GEB. WINTER.
WILNO	..	„	GEB. ROMM.

והחפץ לפנות אלי, הן תוי ונוי:

REV. J. KOHN-ZEDEK.

62, Great Prescott Street, Goodman's Fields, E., LONDON.

אחלה את פני הרבנים החכמים הגדולים, מעריכי מכתבי העתים לבני ישראל
 בארצותם ללשונותם: כי בהוציאם את משפטם על ספרי זה ואם להרע ואם
 להיטב) יואילו בטובם לשלוח אלי עֵלָה אחד מן הגליון אשר בו יזכר שמו. —
 אם לישבת, לא יעברו על „לא תקלל חרש“ ואם להסד יקיימו. הנותן
 מתנה לחבירו צריך להודיעו. והן עיקר תכלית משפטי המבקרים, איננו רק
 להרבות או להמעיט לו קונים, כי אם להשמיע את דעותיהם באזני המחבר.
 וידע מה לרחק ומה לקרב בספריו אשר יוציא בימים יבואו. —

CONTRIBUTIONS

TOWARDS THE RECONSTRUCTION OF

BIBLE HISTORY

אורח חדש

REV. JOSEPH KOHN-XEDER.

LONDON:

M. P. SALLERON, FINEBERG & CO. PRINTERS.

CONTRIBUTIONS

TOWARDS THE ELUCIDATION OF

BIBLE HISTORY

AND

TALMUDIC EXEGESIS.

BY THE

REV. JOSEPH KOHN-ZEDEK.

LONDON :

N. P. VALLENTINE, PRINTER, 23, HOUNDSDITCH.

ספר

אור חדש

המאיר שיני ההולכים בתורת ה'

יבאר

מאמרים רבים, סתומים וחתומים באגדות הש"ס והמדרשים.
ובדרך אגב, תבוארנה הרבה פרשיות סתומות בכתבי קדשנו.

זמני

המתאבק מנעוריו בעפר רגלי חכמים, ושותה גם לזקוניו בצמא את דבריהם.

זה שמי

יוסף כהן צדק.

מגיד מישרים

פה ק"ק לונדון הצירה.

כל שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות, זה גבור ואינו מזויין ;
כל שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש, חלש וזיין בידו ;
יש בידו זה וזה — גבור ומזויין ! (אדר"ג פ' כ"ט).

בשנת אמת וצדק לפ"ק.

בדפוס

נתן בן יוסף יהושע ואלל'אנטיין

DEDICATED

BY PERMISSION, AND WITH PROFOUND RESPECT,

TO

LIONEL LOUIS COHEN, ESQ.

VICE-PRESIDENT OF THE COUNCIL OF THE UNITED SYNAGOGUE,

AND

PRESIDENT OF THE BOARD OF GUARDIANS FOR THE RELIEF

OF THE JEWISH POOR,

ON THE OCCASION OF

THE 25TH ANNIVERSARY OF HIS WEDDING.

ארון נכבד וגדול ליהודים!

לוי שמך, כהן למטה בית אבותיך להתיחש. מן הכהנים הלויים נושאי ארון ברית אלהים, ועבודת הקדש עליהם. משנה לפרנס „קק כנסת ישראל“ ופרנס „בית אוצר התרומה לתמוך דל כגר באזרח“ לכל איש צר ומצוק תענה „הנני אחי!“ אשריך ראש לראשים ואח לרשים אליך נגשים. —

ובפרוע פרעות ברוסיא באכול האספסוף את יעקב בכל פה — בהתנדב שרי וקציני בירת בריטניא הגדולה לתמוך ידי אחיהם העשוקים — בחרו בך ויתנוך עליון על המאספים מאת כל איש אשר ידבנו לבו. זהב התנופה עולה שש אלף שקלי זהב אנגלי. ועוד לא יכלא העם מהביא. ברכות אובדים עליך תבוא. רגלך האחת עומדת בחצרות בית אלהינו; והשנית בהיכלי מלכים ושרים. כי ה' חננך לב מבין, הרבה חכמה ראית, ולשונך לשון למודים, וכבודך בלאומים, הוא כבוד עמך אשר ישנו פה ואשר איננו פה.

„מה' אשה משכלת“ (משלי י"ט י"ד) ויוכה לך את בת דודך, **אסתר** אשת חיל, ההולכת בעקבי אסתר בת אביגיל. כמוה נאנחה בהיכלה האומר כבוד „איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי?“ (אסתר ח' ו').

בן ארי הנך, וכארי תקום עת צדק יקראך לרגלו; והיא **בת צבי**, כצבי תרוץ לעשות צדקה. לביתכם נאווה המשל „ענבי הגפן בענבי הגפן, יינם יין רקח!“ (פסחים מ"ט א'). כי בדרככם תולכים צאצאיכם מטל ילדותם. פרי ישוה לנקובי ראשית משפחות יהודה.

מחר תחוגו „חג שנת חצי היובל“ מיום אנודתכם נוסדה. בשנת שישו ושמחו (תרמ"ז) אמר לדבק טוב; והנעתם לשנת ויאמרו מה' יצא הדבר (תרמ"א).

וען תורת ביתכם כתורת משה והתלמוד, ארהיב בנפשי עוז להגיש אליכם ביום שמחתכם ומועדכם, מועד אהבת כלילתכם, את ספרי זה, הנותן עוז לתורה שבכתב, ותעצומות לתורה שעל פה, למנחה.

והואילו וקחו נא גם את ברכתי: יואל אלהי להאריך ימיכם ולנישא אשרכם ועשרכם שבעתים. ורב שלום בניכם, גם שלשים גם רבעים על ברככם יולדו. ובהגיע תור לוי ואסתר לחוג את „חג שנת היובל“ וחגותם אותו בעיר הקדש בירושלים אשר עינכם ולבכם אליה: —

מוקירכם ומכבדכם כערככם הרם והנשא

המחבר.

לונדון עשיק י"א לירח הרביעי שנת ושמחת עולם על ראשם לפיך.

עדות ביהוסף .

ב"ה יום ג' ז' אלול תרכ"ה לפ"ק לבוב

ב"ה יום ג' ז' אלול לסדר כי (לא) תצא למלחמה
שנת תרכ"ה לפ"ק .

שפעת הלכות ושלות השקט אל כבוד ש"צ
וידי הרב וכו' החכם המהולל השלם בחכמה
ובמדע לתורה ולתעודה ידו הדה המפואר
לתהלה מאד נעלה מו"ה יוסף בהן צדק נ"י .

עתרת שלום ואמת אל כבוד ש"צ הרב וכו'
החכם המפואר מוקור מקומו טהור מגוע אבני
שש נדיקים וקדושים משמחי אלהים ואנשים
מוהר"ר יוסף בהן צדק נ"י .

את אשר יתרגו כבודו, כי קמו חייה אנשים
לסוס את כבודו לשמנה, וישפכו עליו דברי בוז
וחרפה, לא ישים על לבו. כי נרעת נוסנת
היא בינותנו אשר כל איש יתפון לסוס תהלה
בהטוב ומיט, ולענן ענני סכלות אם יראה אור
כי יהל, ובמקום אשר ישכון הענן שס יחנו בני
ישראל. ובכל זאת לא אלמן ישראל מגדולי מביני
מדע, ורוח מבינתם עברה לטהר ערפלי הקנאה
והתחרות, ויהי אור. וגם הלא ה' נתן לו
מהלכים בין העומדים ברומו של עולם.
גדולי גאוני ישראל שחו מהודם עליו,
ויחללו בשערים מעשיו. וחבה יתרה
נודעת לו מאת אאמו"ר הגאון המובהק
וצוקלה"ה. וגם אנכי תהיתי על קנקנו,
כי קרא ושנה הרבה והציב לו יד בהרבה
סוגיות הש"ס. אינס את אשר טען עמדי
אם ישים הדברים לפני ערכאות, למען יענשו
בפליים; לא טוב הדבר הזה, ואיננו תפארת
לעושו. כבוד איש שבת מריב, וכבר אמרו
סו"ל יחסותא דבבל שתיקותא. והאלהים
יבקש את נרדף. דברי ידידי מוקירו ומכבדו
ש"צ הדו"ס באהבה.

יצחק אהרן סג"ל אימינגא .

ראיתי את הלוותיו, ידעתי את מכאוביו.
ואשר שאל כהן נדק על דברת המחרפים אשר
יחפרוהו בלבוסם צפיהם ובפי כתבם, כדת מה
לעשות אם לענות או כי ישים מחסום לפיו?
הנה אשר בלבבי לא אחמד קסט דברי אמת.
טוב כי ישב ודומם, ישא חרפתו ויסבול, ויהיה
מן הנעלבים. כי לא ירד מכבודו כל
מאומה, ומה לו ולהם? הוא בן גדולי
ארץ, אשר עמדו לגדור פרץ, אבותי הקדושים
היו גאוני עולם משוט דור דור, תורתם ונדקתם
זורחת עד קצות כנפי תבל; והמה? —
והוא גם הוא שלם במעלות ובמדות,
גבר אשר כבר נודע שמו בין החיים,
ורבים מגדולי ישראל ירצו אליו מכתבים
ברצוא ושוב, ויעטרוהו זר תפארה.
כבוד מדותיו יהיה יקר בעיניו שבעתים
מאשר ישיב על דברי רוח. נפרט לעת
כזאת אשר הדור פרוץ מרובה על העומד, לא
נכר שוע יקר רוח לפני דל הדעת.

ואשר שאל אם לא תחשב ס"ו שתיקה
כהודאה, אעתיק לו מ"ס הראב"ד ז"ל (פ"ט
מה' א"ב ה' כ"ב) וז"ל כל אלו שאמרו על
שתיקתן פסולין, לא אמרו אלא בדורות
הראשונים שהיה צ"ד נזקקין לחרפות שאדם

מחרף את חברו, כמו הקורא לחבירו עבד וכו' זה שמתק ולא נוח לבית דין, כבר הודה;
אבל עכשיו השותק על המריבה הרי זה משובח, אא"כ קורא לו שלא בשעת מריבה. עכ"ל.
וכן הוקבע הלכה לזעזעה בש"ע (אה"ע סי' ב' ס"ד בהג"ה) הנה עינו הרואות אם בדורו של
הראב"ד היה כך, אכן מה נעני אבתריהו? הלא ירדנו אלף מעלות אחרנית. היום רבו
המתפרנסים, ה' ירחם עלינו. ידום לה' ויחל לו אשר כל אויביו יתכחשו לו, ובפיהם
ירצו ויאמרו "אך שקר דברנו, שמנו עליו עלילות דברים אשר לא כדת" וה' ששמו
שלום יספות לו שלום וברכה, כנפשו וכנפס ש"צ הדו"ס באהבה.

הנעיר יוסף שאול הלוי נאמאנואהן האב"ד דפק' לבוב והגליל .

המחבר לא יודע לומר (אולי) כי יודע לומר כי אין זה
הוא המהות האמתית.

הקדמה

הא לכם אוהבי תורה אף חובבי חכמה! ספרי זה אשר הנני אלהים בזה.
בחון אתכם ולמשפטכם (בלי נטיה צדדית) יהלתי. קראו נא בו מהחלו ועד
תומו, בעין פקוחה, ולא על רגל אחת - והבו תמים! -

אם ייטב בעיניכם, והיה זה שכרי. ואם שנית, הבינו לי בדברי חכמים
בנחת נשמעים. כי לא ברעשה, ילוד-אשה אי-שוגה, וספר נקי
מכל משגה, לא נבראו ולא יבראו גם שניהם. - על זאת התפלל
נעים זמירות ישראל, "שגיאות מי יבין? מנסתרות נקני!" (ההלים י"ט י"ג). השלמות
האמתית בלתי לה לבדו, ולא יראנה האדם וחי! - ונסלח לכל. עדת המחברים,
השוגים ולא מזידים. . .

"וכיון שכעס [מרעה] נתעלמה ממנו הלכה וכו'. מיד דרש אהרן ק"ו למשה:
"ומה מעשר הקל, אסור לאונן; חטאת דחמיר, אינו דין שיהא אסור לאונן? - מיד
"וישמע משה וייטב בעיניו (ויקרא י' ב') הוציא כרוז לכל המחנה ואמר:
"אני טעיתי את ההלכה, ואהרן אתי בא ולימד לי!" (ויקרא פ' י"ג).
אם בארזים נפלה שלהבת; מה יעשו איזובי הקיר? (מו"ק כ"ה ב').
ספרי זה יביל שלשה מאמרים, ויפרדו לחמשה וארבעים פרקים. עניניהם
שונים, ומטרתם אחת: להגדיל תורה ולהאדיר חכמה. להראות כי האמונה
והתבונה אחות, ולא כאשה אל אחותה לצרור. נותן התורה הוא החונן
לאדם דעת. ולא ישעו עוד רבים בדברי שקר הדוברים על חז"ל עתק, תפקחנה
עיניהם ויראו אור חדש. -

המאמר הראשון יבאר שמנה עשר משלי מוסר. אשר מרוב ערכם,
שאל רבא את פי רבה בר מרי "מנא הא מילתא דאמרי אינשו?" ויעמלו עד
מצאם מקורם בכתבי קדשנו. כי גַּב נגנבו מתורת העברים, ומוסר השכל
יצוק בהם! -

האמנם עוד רבים משְׁלֵי "מנא הא מילתא" צפים על פני ים התלמוד;
ברותי לי (לעת עתה) את אלה, בהיותם נקבצים במקום אחד (ב"ק צ"ב א' - צ"ג א')
ויש בתוכם אשר האחד הוא תוספת באור לאשר לפניו. והאחרון (סנהדרין ק"ה ב')
בהיותו באר רחובות אל הפרק העשירי. יבא זה וילמד על זה כדרכה של תורה.
"הפתיחה" אשר בראש המאמר השני, תגיד רב טובו לבית ישראל.
וכמו כן "הפתיחה" ההולכת לפני המאמר השלישי. - מן פירושי אל באורי
חז"ל המתיחסים לקורות דורות ראשונים, לא הדפסתי הפעם רק הנעשה במשך
ששה עשרים דורות, מראשון אדם נולד ועד מתן תורה. כי מנתינת התורה

והלאה, תחשב לתקופה חדשה בחיי עמינו. — ואם הנדפסים בזה לדוגמא, ייטבו בעיני הראוים להקרא בשם הכבוד „מבקרים“ (ולא „סתם מקשן עם הארץ!“) אשר קראו ושגשו ושמשו ת"ח, אנשי אמת, דורשי משפט צדק, והאמת והשלום יאהבו; כלביא אקום וכארי אתנשא להשלים את אשר החלתי לעשות. וה' יגמר בעדי. —

גם מן ספורי התלמוד והמדרשים (שיחות אשר בין תנאים ואמוראים) לא הדפסתי הפעם רק אחדים, לאת ודגם. וטרם תקראוני להוסיף עליהם, ואני אענה „הנני“. כי יותר ממה שאלף קוראים יצמאו לקרוא, תשוקת מחבר אחד לתת לפניהם. —

המאמר „והביטו אחרי ר' א" (הנוכח דף מ"ה ודף נ"ה) הוא דבר בעתו (לדעת כי גם עקביו, נשכו וזחלי עפר אשר לא הגיעו לקרסוליו, ובעת השיפוהו עקב, השיפם ראש) נשאר בכתובים, עד דרוש הקוראים אותו. ועוד חזון למועד. —

בהיות הספר הזה מכלכל ענינים שונים והערות שונות, עשיתי מפתח, הוא תוכן הענינים בסופו. ואולם לא סדרתי, רק את ציוני המאמרים אשר בארתי אם ברחבה ואם בקצרה. ואלה אשר בגוף הספר לא הובאו רק לראיה, חשבתי לשפת יתר לסדר אותם. — ולוח מיוחד לשלשה ושלשים מאמרים, אשר לדעתי הלכו אומריהם לשיטתם. — וכל מבין דבר לאשורו, יודה כי כל „פירוש“ הוא רק השערת המפרש, לא כן „לשיטתו“ או „לטעמיה“ היא קרובה מאד מאד אל האמת, ורחוקה מאד מהשערה! —

ולמשופטי אתחננה: אל נא תשיתו עלי הטאת, על אשר סלתי לי מסלות חדשות דרך העולה בית אל, ולא הלכתי במסלות גדולי המפרשים ז"ל. ופעם הרהבתי בנפשי עוז לשאול על דברי קדשם, והנחתי שאלותי בצעג. קטנם עבה ממתני, מה אדע ולא ידעו? והנני נגד צעיר תלמידיהם, כחגב מול ענק; אכן תורה היא וללמוד אנו צריכים, שמוע בין מחבריהם, וכקטן כגדול תשמעון. ואם גדולים וטובים ממני, יואילו בטובם לענות מענות מספיקות על כל הדבר הקשה בעיני; כן אברכם בחיי. והנני לקבל האמת ממי שאמרו, בהביאו ראיות ברורות הבנויות על אדני התלמוד ועל עמודי הדעת הישרה.

ולא רחוקה היא, כי בדברים אחדים קדמוני המחברים ההיו לפנינו. וכבר מלתי אמורה: כי אם ינסה איש בדורנו את כחו, לבאר „חזון עובדיה“ (אשר לא יכיל רק פרשה אחת) או רק דף אחד בש"ס, לא ימלט מלהיות נאחו בסבך הפירושים והבאורים אשר קדמוהו! — היש מספר לספרי בעלי אסופות, אשר לא ראתה עינינו? והיש בכח זכרון איש לזכור את כל אשר קרא ושנה מעודו, לאמר תמיד דבר בשם אומרו? ומה גם לעת הזוקן יוחלש כח

הקדמה

הזכרון יום יום – ופעם יכזב, יחדש דברים ויחשבם לחדשים, ואלה קרא
בנעוריו וכבר שכח אותם, וזה כל האדם.

שאל גאוני הדור, ויגידו לך כי נלאו ספורות לדברים אשר חדשו, ויכתבום
זכרון בספר (ויש אשר הדפיסו) וברבות הימים מצאו אותם על פי מקרה, בקראם
בספרים אשר מעולם לא היו בידיהם ואולי גם בערי מושבותם. – לא יכחיש את
זאת, כי אם איש אשר השה אלהי אותו חכמה, ומעולם לא זכה ולעולם לא
יוכה לחדש דבר מדעתו. רק הוא במצאו דבר או חצי דבר באחד הספרים, יריע
אף יצריח „ננוב הוא!“ לא כאלה חלק השרידים בעם, המחוננים והמיועדים
מאת החונן לאדם דעת, לחדש חדשים בתורתו הקדושה. בצדק ישפטו את
עמיתם, ולא יחשדוהו בדבר אשר יקרה גם אותם מדי יום ביומו! –

במותב תלתא כהדא כד הוינא, אני ושני ידידי הנאמנים ודגלנו על שלשתנו
אהבה. הרבנים המאוהג החוב מוה יעקב ריינאוויץ נ"ר רב דחברה
ש"ס ומורה גם הוא יורה, ומוה דוב בער שפייערס נ"ר דיין מצוויץ בפה.
ויספר לנו הרה"ג מהרד"ב שפייערס את אשר קרהו: זה לא כביר חֲדָשׁ דבר נחמד
בהלכה, וימצאהו כתוב בס' משנה למלך. וכי היום מצא בס' פני יהושע, את
אשר אתו בכתובים זה רבות בשנים, ונאלץ למחקם מספרו. – ויענהו הרה"ג
מהר"י ריינאוויץ „עת אקלע למטרת גאוני ישראל, אתן שמחה בלבי. הולך
תועה, הלוך ילך גלמוד ולבדד; וההולך בדרך המלך, על כל צעדיו יפגוש
ההולכים בדרכו ברצוא ושוב!“ –

ודבריו נאמנו מאד, ועל כיוצא בזה אמרו „סגנון אחד עולה לכמה נביאים;
ואין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד!“ (מהררין פ"ט א')

תמול אנחנו, אם למחר אני קרוא אל המלך, ומחר אבוא על שכרי, יעידו
בי כותלי הבתים אשר ישבתי במ כל ימי חיי: כי מעודי ועד היום הזה,
לא התעטפתי ח"ו בטלית שאינה שלי! ואם פעם כוונתי לדעת אשר
קדמני: זה כל המתברים, הטוב והרע הנמצא בספרי השונים, הנה הנם הדגן
והקש אשר הוציאה אדמתי. התוציא הארץ חטה בלא מוץ? המעושהו יטהר
גבר, וספרו יהיה רק סלת, נקי מכל פסולת! הצל אוחו בעקב האור; והחסרון
בעקב היתרון. וכל ספר וספר נידון אחרי רובו, זה יקרא וזה יקרע. –
בראש ספרי זה, תמצא שני מכתבי שיב הרבנים הגאונים הגדולים,
המפורסמים בחריפתם ובבקיאתם, מורי ז"ל האבד"ק לבוב, והאבד"ק פרשעמישל
נ"י. מלה במלה ואות באות. כאשר כתבו אלי וכאשר הדפסתי אותם
זה שש עשרה שנה (הנשר שנה המשיח גליון ל"ג). בקום עלי מקנאים בארץ
מולדתי, ויקנאוני בהבליהם, בראותם כי ת"ל ספרי אהובים לא לבד על אחב"י
כי אם גם על מלכים ושרים, והוד קיסר עסטרייך כבדני בחותם תכנית

זהב לכבוד ולתפארת. — ונועצתי עם הגאונים הנ"ל אם להביא את מנאצי כמשפט הממשלה, ואפ' לכל הפחות אשפיל את כבודי וכבוד בית הורי, לענות לכסילים כאולתם? ומלאתי אחרי עצתם.

ועל השנות דבריהם בדפוס פּעִמִים? כי זה כמשלש שנים הדפסתי בפה, ספר "מוסר השכל" והא רעוא דכל דילדה קסתי, כוותיה תלד, כל מכתבי העתים לאחבי ללשונותם בארצותם, העידו עליו: כי שמו נאווה לו, והוא נאה לשמו. וכונב לאריות היה גם בעל "הקול" אל המהללים אותו, ובהיותו איש תהפוכות, עברה עליו רוח רעה, ויתן עלי ועל פעלי בקולו. לא בהשגות וקושיות כמבקרים בקיאים וחריפים, כי אם בדברי גרופים, בלצנות וחרופים, ובשקרים וזיופים!

ואלו קרני בארץ מולדתי, לא חלקתי לו את הכבוד ואת היקר לענותו. ואולם כעמלק קרני בדרך, כאשר נתקבלתי למניד מישרים בעיר הגדולה בין ערי תבל, ושמי החל להיות נודע בה — נאלצתי לשאת כל"י תל"י וקשתי, לחגור מגן וצנה, ולשנן ברק חרבי ולה שתי פיות, ללחום בזרוע חשופה ובחרב שלופה, עד יקם עמי אויביו — ושבי ספרי ימלט — במחברת כשמה כן היא "שפת אמת" זריתי את פרשו על פניו. — בצאתי למלחמה יצאתי לעמוד על נפשי (דעפפענזיעוו) ובאחריתה נהפכתי ליוצא לקראת המלחמה שערה (אפפענזיעוו). חמש שאלות שאל השואל שלא מדעת המואס מוסר השכל, והוכחתי בראיות ברורות כי את כלנה ישא רוח. שלש מזויפות, בשומו בפי ספרי דברים אשר יחופשו בו בנרות ולא ימצאון; האחת לא ידע מקומה בספר תהלים; והאחת לא ידע את שרשה בל"ק. — בהדי שותא שאלתי ארבע ועשרים שאלות עצומות על חבורי עצביו אשר כתב ההפכך להונות את קהל החסידים, ולרמות את עדת המשכילים. לעין השמש גליתי טומאתו בשוליו, טומאה בוקעת ועולה ובוקעת ויורדת —

וימטר מכתבים על סוכנו החכם המליץ היקר נ"י, היושב בפה (והנני מוכן ומזומן לברר את זאת על פי עדים נאמנים יראי ה' מרבים) לאמר לי: כי גועץ לבקש את סליחתי בהקול, אם אתן לו מאה מארק. — שכר "לא יחרץ" לא שלמתי מעודי, וגם ידעתי כי תתלתו היא כבוד; ותתלתו בזיון גדול, ומאנתי לתת לו אף קשיטה אחת. — ובזה שפכתי זפת על אש התפת, והוספתי עצים וגחלים לאש של גיהנם. וימלא חמה. ואולם מענה אחת אף על אחת מקושיותי העצומות לא מצא, ויצא החוצה וימלא את תרמילו אבני קצץ לידות אבנים בי. וקציו היו לי קצוי תשועה. וכסיל לא הבין ולא יבין, כי בזה נתן עוז למוסר השכל, ותעצומות לשפת אמת. —

השנאה, היא בדומים; והקנאה, קטן בנדול. וחוק הוא מקדם קרמתה

לנכבדי ממלכת בריטניא הגדולה : בקום עליהם מקנא ויחרפם ויגדפם : כחרשים לא ישמעו, וכאלמים לא יפתחו פיהם . יחר גרונו, ויאלם. — ויעצוני אוהבי (ובראשם ידיד נאמן לי, ואין בפי ובעטי די מלים להודות לו תגמולו עלי . גבר חכם בעוז, ידיו רב לו במדעים שונים, ובתורה לו עשר ידות . שלם במעלות רמות ובמדות טובות) לבלי להשפיל את כבודי, ולבלי להשחית את ועט חרט וגליון, להשיב עוד על דברי רוח. — ואין מסרבין לגדולים. וזה גם רצון בני הרב מו"ה דוד כהן צדק נ"י. ואודה להקול חסדו. כי במדה אחת מדד חרפות, לי ולהרב הגאון האמתי ורשכבה"ג, הפוסק המובהק, ש"ב מרנא ורבנא יעקב אורנשטיין זצ"ל, האבד"ק לבוב והגליל. ובמשקל אחד ישקול גדופים להספר הגדול והעמוק „ישועות יעקב“ ולמחברתי הקטנה „ישועות מלכי“ כל מה שאירע לגאון יעקב אירע ליוסף ! לכבוד גדול כזה לא פללתי ! קטנתי מכל החסדים : —

ולסכור את פיו, לדעת כי ת"ל נכבד ולא בזוי הייתי בלבוב עיר מולדתי, די „עדות ביהוסף“ מאת שני רבנים גאונים שרי התורה, הנאמנה רבוא רבבות מונים, מכל דברי שקריו וכזביו אף אם היום יקדש בכלי וישא אל שמים ירו ! — בעת ההיא אמר אלי רבי זצ"ל הרב הגאון האמתי וכו' האבד"ק לבוב : בצעוק מרע"ה אל ה' „מה אעשה לעם הזה ? עוד מעט וסקלוני !“ (שמות י"ז ד') ענהו „עבור לפני העם וקח אתך מזקני ישראל, ומטך אשר הכית בו את היאור קח בידך והלכתי (שם) ויפלא העזרת זקנים תשושי כח, תצילהו מהסקל ! ואם לא טובה תשועת צעירים גבורי כח ? ואם במטהו ילחם במבקשי נפשו לספותה ? — אמנם „הסקילה“ היא מליצה להשפלת המדרגה, כי בית הסקילה היה גבוה שתי קומות (סנהדרין פ"ו מ"ד) ויגר פן יפילוהו אויביו ממדרגתו — ויצוהו ה' : „עבור לפני העם“ אטום אזנך משמוע דבת דלת העם „וקח אתך מזקני ישראל“ למזד ישישים חכמה „ומטך“ שבט המושל, בו הפכת ים ליבשה „קח בידך והלכתי“ לבטח . ובני קרח (קנאה ריב חמה) לא מתו. — ואשירה נא שירת ידידי הגאון החוקר הגדול מלך המבקרים מו"ה ש"ר ז"ל האבד"ק פראג, אשר שר את הציקוהו מקנאו, הלא היא כתובה (כ"ח ח"ו 203)

„גְּדַרְי פְּרָצוּ, לְפִי יַעֲצֵנִי, בְּנָח
 „כִּי אָמַר הַגְּדוֹל בְּחֻמָּיִם : עֲנֵה !
 „עֲתָה, יְהַלְלוּ, יִמְלְלוּ, לֹא־אֶשְׁיֵב, עֵן
 „אָמַר הַגְּדוֹל בְּחֻמָּיִם : אֵל תִּשֵּׁן !

לונדון בשנת והסר שו"ט נ"י לפ"ג. המחבר.

מקור הכמה

והתקמה מאין תמצא? ואי נה מקום בינה? (איוב כ"ח י"ב)

פרק ראשון.

א"ל רבא לרבה בר מרי, מנא הא מילתא דאמרי רבנן כל המבקש רחמים על חבירו, והוא צריך לאותו דבר, הוא נענה תחלה? א"ל דכתיב (איוב מ"ב י') וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו. א"ל את אמרת מהתם, אנא אמינא מהכא (בראשית כ"ז) ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך ואמהותיו וילדו וגו' וכתוב (שם כ"א א') וה' פקד את שרה כאשר אמר וגו' כאשר אמר אברהם על אבימלך.

(צ"ק ז' א')

א' כשם שמצוה להתפלל על חבירו: כן אסור לו לאדם למסור את דינו על רעהו, למשפט השופט כל הארץ. דאמר רב חנן המוסר דין על חבירו, הוא נענש תחלה. שנאמר (בראשית ט"ז ה') ותאמר שרי אל אברם המסי עליך, וכתוב (שם כ"ג ב') ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה. והני מילי דאית ליה דיינא בארעא, אמר ר' יצחק אוי לצועק יותר מלנצעק, תניא נמי הכי, אחד הצועק ואחד הנצעק במשמע, אלא שממהרין לצועק יותר מן הנצעק (להלן צ"ג א').

וז"ל מהרש"א ז"ל: לא היה צריך להביא ראיה מהאי קרא, דכמה פרשיות בתורה שנאמרו בהן שהיה אברהם חי אחר מיתת שרה, אבל הביא מהאי קרא, שהיתה שרה ראויה להגיע לשני אברהם לולי מסרה דין עליו. דלא הו"ל למכתב רק ואברהם בכה וספד על שרה, אבל כתב ויבא אברהם וגו' ירצה כדלקמן שממהרין לצועק יותר מן הנצעק, שודאי גם אברהם שהוא הנצעק גם הוא נענש כמה שמתה שרה, דאין אשה מתה אלא לבעלה, אבל היא נענשה תחלה שהיא כבר מתה, ואברהם לא נצטער במיתתה עד שבא ונתודע לו שמתה, ומי"ש דאית ליה דיינא, כתבו התוס' ובימי אברהם היה בית דינו של שם קיים, והר"ן כתב בפ"ק דריה דהול"ל ליה מקמי הכי וכו' מקמי דלשויה להקב"ה דיינא עליה ע"ש, עכ"ל.

מקור חכמה פרק א

ואכתי קשה: למה הביא רב חנן ראייה מסיפא דקרא דכתיב „ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה” ולא הביא עזרו מקדש מרישא דקרא דכתיב „ותמת שרה?” –

ולמען תבין אמריו כי נעמו, אעתיק לך בזה את אשר כתבתי (אור תורה ה"ד צד כ"ו). איבעיא להו. הספידא יקרא דחיי הוי: או יקרא דשכבי הוא? למאי נפקא מינה? דאמר „לא תספדוהו להאי גברא” אי נמי לאפוקי מיורשים. וכי. ת"ש ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה. ואי אמרת משום יקרא דחיי. משום יקרא דאברהם משהי לה לשרה? ומסיק, שרה גופה נחא לה. כי היכי דנתייקר אברהם (סנהדרין מ"ו ב.). – וכתב שם מהרש"א: אין לומר שהיו משהין לשרה עד ביאת אברהם שלא היה מקום לקברה. כמשמעות הכתובים. שהוצרך אברהם להשתדל למצוא מקום קבר; דא"כ לא היה לו להזכיר ביאת אברהם גבי הספד ובכי. אלא גבי קבורה. והכי הול"ל ויבא אברהם לקבור את שרה עכ"ל. – ולי נראה בזה. דהנה רש"י ז"ל כתב: ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה. נסמכה מיתת שרה לעקדת יצחק. לפי שע"י בשורת העקדה שנודמן בנה לשחיטה. וכמעט שלא נשחט פרחיה נשמתה ומתה עכ"ל. ומקשים המפרשים ובראשם הרא"ם: למה לא פירש רש"י את זאת על ותמת שרה שהוא רישא דקרא? ועוד מאי שייכות הסמוכות מן לספד לשרה ולבכתה. לעקדת יצחק? בשלמא אל ותמת שרה. שפיר. שיש לדרוש הסמוכות; אבל להספד ובכי אין שייכות? ועוד למה לא כתיב בכי קודם להספד „ויבא אברהם לבכות לשרה ולספד לה” דהבכי קודם להספד?

ולדעתי קושיא חדא מתורצת בחברתה. דהדיון הוא (ברכות כ"ו א') שכח ולא התפלל שחרית. מתפלל מנחה שתיים. וכן בלן. הראשונה לחיוב. והשניה לתשלומין. נמצינו למדין. שבכל מקום שיש חיוב ותשלומין. החיוב קודם. והנה איתא (ב"ר פ' נ"ו) כשלקח אברהם את המאכלת. מיד בא השטן ובישר את שרה שנשחט בנה. ופרחה נשמתה (מהמדרש הלזה לדברי רש"י תוצאות) וכיון דמהר המוריד ועד חברון הוא דרך שלשת ימים (בראשית כ"ב ד') היה צריך אברהם לחזור ג"כ בזמן שלשה ימים. ובכואו לחברון כבר עברו שלשת ימי הבכי. וימי ההספד הגיעו. ויהי לו אז ההספד חובה. והבכי רק לתשלומין. ע"כ כתיב: ויבא אברהם (וברגע בואו לביתו) לספד לשרה והיה אחרי עבור שלשת ימי הבכי. וימי ההספד החלו ולבכתה ובתורת תשלומין ויספור לה ויבך עליה. ודוק היטב.

וזה שהשכיל רש"י להביא דברי המדרש ההוא על סיפא דקרא (על לספד לשרה ולבכתה) ולא על רישא (על ותמת שרה) מדחזינן כי אאע"ה בא לספד ראשונה ולבכות אח"כ. זה האות כי כבר חלפו עברו ימי הבכי. ויבך רק לתשלומין אחרי מספרו ההיה לחיוב! אי לואת נסמכה מיתת שרה לעקדת יצחק, וזה ברור.

מקור חכמה פרק א

ג

והשתא דאתית להכי, מוכח דהספדא יקרא דשכבי, דאי יקרא דחיי הוא
 ובירשים תליא-מילתא, דאם לא רצו להספיד צייתוניהו, וא"כ ע"כ ההספד אינו
 חיוב כלל, כי אם מנהגא, והמנהג הוא בכי קודם להספד, ומדוע שינה אאע"ה
 את המנהג ההוא? — ומה ימתק לפי זה לשון חכמים מרפא: תיש ויבא אברהם
 לספד לשרה ולבכתה (ולא כתיב לבכות לשרה ולספוד לה) מכאן אתה למד דהספדא
 יקרא דשכבי, ונאלץ אברהם לספד ראשונה לחיוב, ולבכות אחר כך לתשלומין;
 דאי אמרת יקרא דחיי הוא, לא הוי ההספד חיוב כלל? ומשני, לעולם יקרא
 דחיי הוא, ומשהי לשרה דניחא לה כי היכי דנתייקר אברהם, והויל חיוב
 למלא רצונה זה, והבכי רק תשלומין, דאין בבכי יקרא דאברהם, וע"כ
 הקדים את ההספד, ודוק, והארכתי הרבה בזה, בהספדי על הרב הגאון הגדול
 מו"ה שמואל בנימן סופר ז"ל האבד"ק פרעסבורג, ואכ"מ.

ב' ובוה נבין דברי רב חנן, דהמשך הכתובים כך הוא: ביום ההוא כרת ה'
 את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת וגו' ושרי אשת אברם לא ילדה
 לו, ולה שפחה מצרית ושמה הגר, ותאמר שרי אל אברם הנה נא עצרני הי מלדת
 וגו' ותאמר שרי חמסי עליך וגו' (בראשית ט"ז י"ח-ט"ז ה') ופירש"י ז"ל, חמס העשוי
 לי, עליך אני מטיל העונש, כשהתפללת להקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך
 ערירי, והיה לך להתפלל על שנינו, והייתי נפקדת עמך עכ"ל, ודבריו לקוחים
 מהמדרש: ר' לוי בשם ר' אבא בר כהנא אמר, בעי דיני גבך, משל לשני בני אדם
 חבושים בבית האסורים, נמצא למלך עובר, אמר חד תבע דיוקן (עלבון) דידי,
 אמר, אפקוהו, א"ל חבריה, בעי דיני גבך, אלו אמרת דיוקן דידין, כמה דאפקוך
 בן אפקני; וכדו דאמרת דיוקן דידי, לך אפיק, לי לא אפיק, כך אלו אמרת
 ואנו הולכים ערירים, כמה דיהב לך בן יהב לי, וכדו דאמרת ואנכי
 הולך ערירי, לך יהב ולי לא יהב — משל לשני בני אדם שהלכו ללות זרע מן
 המלך, א"ל תשאיל לי זרע? אמר, יהבון ליה, א"ל חבריה, בעי דיני גבך, אלו אמרת
 תשאיל לנו זרע, כמה דיהב לך בן יהב לי, הכי נמי אלו אמרת הן לנו
 לא נתת זרע, כמה דיהב לך הוה יהב לי, וכדו דאמרת הן לי לא נתת זרע, לך
 יהב לי לא יהב (ב"ד פ"מ"ה).

ובאמת יפלא על אאע"ה למה התפלל בלשון יחיד ולא בלשון רבים? וכד
 דייקת במקראי קדש, תראה כי עולה לא נמצא בשפתיו, תפלתו היתה בעת דבר
 ה' היה אליו במחזרה, „אל תירא אברם! שכרך הרבה מאד!" (בראשית ט"ז א') מה
 היה פחדו? ומה מוראו? דבר זה לא פורש בתורה שבכתב, ומפורש באר היטב
 בתורה שעל פה: ר' לוי אמר לפי שהיה אברהם מתפחד ואומר, תאמר כמה
 אוכלסין שהרגתי, שהיה בהם צדיק אחד וירא שמים אחד וכיו, א"ל הקב"ה לאברהם
 אותן אוכלסין שהרגת, קוצים כסוחים היו וכיו, ולפי שהיה אברהם מתפחד

מקור הכמה פרק א

ואומר, תאמר אותן מלכים שהרגתי, שבניהם מכנסין אוכלסין, ובאים ועושים עמי מלחמה. א"ל הקב"ה, אל תירא אברם, אנכי מגן לך. מה המגן הזה כל החרבות פֶּאִין עליו, הוא עומד כנגדן: כך אתה אפילו כל אוה"ע מתכנסין עליך, נלחם אתה כנגדן. — ורבנן אמרי, לפי שהיה אברהם מתפחד ואומר, ירדתי לכבשן האש ונצלתי, תאמר שקבלתי שכרי בעוה"ז. ואין לי כלום לעתיד לבוא. א"ל הקב"ה אל תירא אברם, אנכי מגן לך. כל מה שעשיתי עמך בעוה"ז חנם עשיתי עמך, אבל שכרך מתוקן לע"ל. שכרך הרבה מאד, כמה דאת אמר (ההלים ל"א כ"י) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (ב"ר פ' מ"ד).

והנה אלו ואלו דברי אלהים חיים, שלשה דברים הפילו על אע"ה אימתה (נפתד: א') אולי נפל צדיק אחד לפי חרבו במלחמתו את המלכים — וענש ממרומים על שפכו דם נקי וצדיק. — ב') פן בני אלה המלכים יחדו יכרתו ברית לקחת מידו את נקמת דם אבותם השפוך. — ג') אמר, „קטנתי מכל החסדים“ ויגר מאד פן לקח שכרו בעוה"ז.

וינחמהו ה' מכל יגונותיו: א') אל תירא אברם, כל המומתים מקומים ירך במקרים היו את פי, ולא אחד במ ירא וחרד אל דְּבָרֵי. את הרע בערת מקרב הארץ, והטוב פְּעִינִי עשית. — ב') אם תחנה עליך מחנה, אנכי מגן לך, ואפיל אלף מימינך ורבבה משמאלך. — ג') שכרך הרבה מאד, פעלך תמים ושכר טוב אשר עין לא ראתה, אנחילך בצרור החיים. —

ג') אשרי שומע תחנומי אל כאלה, אשרי האיש שככה לו, ובכל זאת לא נתן שמחה בלבו? כי בניס לא היו לו, וישאל: הי אלהים ואהה חי! למדח תתן אור למר נפש כמוני? ואנכי הולך עירי? נשרי יונתי תמתי, אחתי היא לי, וזאת עקרת ביתי, היא עקרה, האחרי בלותה תחי לרע עדנה? ואנכי הולך עירי ובדרך הטבע לא תלד עוד, ואחרת לא אקח על פניה, והנני כערער בערבח וכן משק ביתי הוא דמשק אליעזר (הוא השליט בחיי בכל אשר לי, ואחרי מותי יירש הוני ורכושו) ויאמר אברם ועד כה התפלל בעד אשתו, ועתה החל להתפלל גם בעדו? הן (גם) לי לא נתת (בנעוריו) זרע (וגם זקנתו) והנה בן ביתי יירש אתי (הוני יהיה לזרים, ונחלתי לנכרים, קנין שאינו שלי, למה הוא לי?) והנה דבר ה' אליו לאמר (אמר אליו, למען יספר גם באזני שריו) לא יירשך זה (נחלתך לא תסוב לזר) כי אם אשר יצא ממעיך ואשר תוליד לך שרי אשתך) הוא יירשך (במשפט) ויוצא אותו החוצה וגוי „צא מאיצטגינות שלך, שאין מזל לישראל, מרד דעתך דקאי צדק במערב, מהדרנא ומוקימנא ליה במזרח“ (שבת קנ"ו א"י) כה יהיה זרעך (אשר תלד לך שרי, זרעך יקרא, כי בן הבא מן השפחה לא נקרא זרע לאביו כי אם לאמו) והאמין בה (אשר בידו להרש נעוריו ונעורי אשתו כנשר) ויִתְּשֶׁבֶה לו צדקה (צדקת ה' עשה בהאמינו בדבר אשר כל שומע צחק לו).

מקור חכמה פרק א

ה

אמור מעתה. תפלתו בלשון יחיד היא כתובה. ובלשון רבים נשמעה. הו א
 היה עקר. והיא עקרה (יבמות ס"ד א) ויעתר להי לנכה אשתו, רבש"ע. כל בני
 שאתה נותן לי, יהיו מן הצדקת הזו"ל (ב"ד פ' ס"ג) בעדה התפלל בראשונה.
 ובעדו באחרונה. ואלו נרפאו שניהם ביום אחד, לא היה הוא נענה תחלה –
 ומאת ה' היתה נסבה. כי שרי בעצמה נתנה לו את הגר לפלגש, ותלד לו את
 ישמעאל. ואחרי אשר הוא נענה תחלה. פקד ה' גם את שרי. וזה ברור.

ושרי כראותה כי טבעו נשתנה, ולא טבעה (והיא לא ידעה כי כן יפעל אל
 עם גבר. בהתפללו בעד חבירו בערת שניהם צריכים להתברך בברכה אחת) ותשם
 אשם נפשו על התפללו בלשון יחיד ולא בלשון רבים. ותאמר חמסי עליך. שאלו
 התפללת הן לנו לא נתת זרע. ואנחנו הולכים ערירים. הירד נהפך גם
 מזלי במזלך. *

ובלדתה את יצחק, נפקחו עיניה לראות הליכות אל. לחון בראשונה את המעתיר
 בעד רעהו בערת היותו צריך לאותו דבר. ותאמר, מי מלל לאברהם היניקה בני
 [גם] שרה? (בראשית כ"א ז). – אכן עוד פחדה פחד. פן במורת אברהם יבקש
 ישמעאל פי שנים ובהיותו בכור לנחלה (בכורות מ"ו א) וחלק כחלק ונחל אליבא

(* באביב חלד, הדפסתי [במ"ע מגד ירחס ח"א נד נ"ח] אשר הונחתי לאור בשנת
 תרט"ו), קושיא עזומה על התרגום ירושלמי (בראשית ט"ז ה) על הפסוק חמסי עליך. וז'ל:
 וְאִמְרַת שְׂרֵי לְאַבְרָם. דִּינִי וְעוֹלָבְנִי מְסָרִין בִּידְךָ. שְׂבָקִית אֲרָעִי. וּבֵית תּוֹלְדִיתִי, וּבֵיתִיתִי
 דְאַבְרָם. וְאִתִּית לִי עִמָּךְ בְּהִימְנוּת שְׁמִי. עֵיילִית עִמָּךְ קָדָם פְּרַעַה מְלָאָה דְמִצְרַיִם
 וְקָדָם אָבִי מְלָךְ מְלָאָה דְפִלְשֵׁתַי, וְאִמְרִית עֲלֵךְ אָחִי הוּא מִן בְּגִלְל דְלָא
 יִקְטְלוּן יְתָךְ. וּבְדוֹן חָמִית דְלָא הוּיָקָא מְעַבְרָא. נְסִיבִית הָגֵר מִצְרַיִתָא אִמְתִּי. וְיִהְיִבִית
 יְתָךְ לְךְ לְאִינְתִּי. וְאִמְרִית הִיא תְלִיד נְאָנָא אִיבְרִי מַה דְיִלְדָא. דְאִיתְבְּנִי לְחֹד מִינָה.
 וְחָמַת אָרוּם עֲפַרְת וּבְזִיית וְזָלַת יְקָרִי בְאַפְסָה. וּבְדוֹן יְתְגִלִי יי וִידוֹן בִּינִי וּבִינְךָ וְיִתְמְלִי
 דְחָמִין עֲלֵי וְעֲלֵךְ, וְיִפְרֵשׁ שְׁלָמִיָּהּ בִּינִי לְבִינְךָ, וְיִתְמְלִי עֲלֵמָא מִינִי וּמִינְךָ, וְלָא נְצַרְדָּ
 לְבִנְךָ דְהָגֵר מִצְרַיִתָא אִמְהָתָא דְהוּא מִן בְּנִיהוֹן דְעַמְמִיָּא דְזָרְקִי יְתָךְ לְאַתּוֹן גִּוְרִיהוֹן
 דְכְשָׁדָי.

ותמותי איך יתכן כי בעת אשר ראתה שרה אמו את שפחתה כי הרתה את ישמעאל
 ואמרה אל בעל נעוריה חמסי עליך, כוכה על הטוב אשר גמלתהו אל אל אבי מלך? הן בגר
 אלל אבימלך היו בשנה שגולד ינחק, ואז היה אחר הפיכת סדום ואחר אשר מל אברהם את
 עזמו ואת ביתו, ואז היה ישמעאל כבן ארבעה עשר שנה כפי החשבון אשר תחשוב
 התורה בעזמה? והנחתו בנע"ג.

בעת ההיא לא היו לשראל אשר מוזרח שמש ועד מובאו, כי אם שני מכתבי עתים
 בשפת קדם. הכוכבי ינחק להחכם ר"מ שטערן ז"ל ומגד ירחיס אשר הונחתי

מקור חכמה פרק א

ו

דכוכא עלמא. ותאמר אל בעלה. גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק — „וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אדות בנו „נדלא תהוי כי עבורי אחסנתא אפילו מברא בישא לברא טבא (ב'ב'קל"ג ב') „ויואמר אלהים אל אברהם „ואמת כי בתורתי אצוה: לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור (דברים מ"ם י"ז) ואולם זה ישמעאל אם נקרא בנך איננו בנך בהיותו בן אמת] אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך. כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה. כי ביצחק נבן הגבירה ולא בן האמה] יקרא לך זרע! (בראשית כ"א י"ו-י"ב).

וכאשר חזות קשה הוגדר לה. כי יצחק יחידה עוד בטרם הולידו בנים. נעקד ונשחט על גבי המזבח. ואיננו כי לקח אותו אלהים... ונחיא היתה אז בת קב"ו שנה „לאו בכל יומא מתרחיש ניסא" (מגילה י"ב) ואם יתרחיש יגדל הנס האחרון מן הראשון— ותתחלחל מאד. ותאמר שנית: חמסי על בעלי. אלו התפלל על שנינו. לא היה שומע תפלה מבקש לו את יצחק בנינו לו לעולה. אכן בערו התפלל. ויעתר לו ולא לי. עתה נשאר ישמעאל בנו יחידו. הוא יירשנו. ואנכי כאשר אבדתי אבדתי! — ועל אשר חשדה בבעלה הַכְּשֵׁר וְהַיְשָׁר, עֲנֶה נשאה (שבת צ"ו א) ותצא נפשה...

(ד) וזה שאמר רב חנן. המוסר דין על חבירו הוא נענש תחלה. שנאמר חמסי עליך. כל מי שהרתיק אחר מדת הדין. לא יצא שפוי מתחת ידה. ראויה היתה שרה להגיע לשנותיו של אברהם. ועל ידי שאמרה (בראשית י"ז ה') ישפט ה' ביני ובניך. נמנעו מחייה מ"ה שנים (ב"ר פ' מ"ה). ואם אמנם ענשה היה גם

(שפת אמת נד ל"ז). והשיב קשכיל אחד על שאלתי זאת בכוכבי יצחק (מחברת כ"ג נד ע"ח) ותמונית רוב דבריו כי ש ת י פ ע מ י ס היתה שרה חלל אבינו! — ועד היום הזה לא עניתין כי גדה מלבו דברים אשר אין להם שחר. ואין מתוכחים בקרית, עם מעיילי פילא בקופא דמחטא! —

והלום ראיתי לזקוני (במ"ע מוגיד משנה שנה שניה גליון מ"ה) כי ידי הרב המכס הישיש מו"ה מ"י סו"ב נ"י שאל את השאלה הזאת אשר שאלתי זה ששה ועשרים שנה. ולא זכר את יוסף, וישכח גם את ספרו מגד ירמיה. וראה שם תירונו הדחוק מואד במח"כ. ותם אני לא אדע מה לנו לפלפולים נפתלים ולתרוצים לא נמורים? וכי רחוקה היא שתלמיד טועה כתב ארבע המילים „וקדם אבינו מלכא דפלשתאי" על גליון התרגום ירושלמי, בחשבו כי התרגום שכתב מועסה אבינו מלכא, והוא בעמנו שכתב או לא ידע כי העובדא הויה מואחרת בזמן. והמדפיסים הביאו את ההגהה הויה פנימה. — והן על טעותים כאלה בתרגומים, כבר העירו והאירו הרבנים הגאונים בעל מיני תרגומא, ובעל אגרת בקרת ואמרי בינה, ובעל נתינה לבר, והמכונים הגדולים בעל אוהב גר, ובעל לחם ושומלה. והיתה ההוספה הזאת, כאחת מהן. ונדקדק מחבר התרגום הירושלמי.

מקור חכמה פרק א

עונש לאברהם „שאינ אשה מתה אלא לבעלה“ (סנהדרין כ"ב ב') ולכל יש
 תמורים. חוץ מאשת נעורים (שם שם א') שאין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו
 ראשונה (שם) נענשה תחלה. כי הוא לא היה בביתו ביום מותה. ועד
 שובו לא ידע כי גדול כים שברו. דכתיב ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה.
 וקשה הא שלשה לבכי ושבעה להספד (מ"ק כ"ז ב') ולמה הקדים ההספד לבכי
 אלא דעל ידי שנתבשרה שנזדמן בנה לשחיטה פרחח נשמתה. שעד ששמעה שלא
 נשחט היתה תוהה על הראשונות. ושנית אמרה „חמסי על בעלי אשר התפלל רק
 בעדו ולא בעדנו. עתה יירשנו ישמעאל. ואני שכולה כאשר אבדתי אבדתי“
 ואברהם שב לביתו אחרי תום ימי הבכי. וימי ההספד הגיעו. וכדין הקדים את
 החיוב לתשלומין. וזה ברור לע"ד.

הי) אם בארזים נפלה שלהבת: מה יעשו איזובי הקיר? (מ"ק כ"ה ב') אם שרה
 „ששכתה ברוח הקדש“ (מגילה י"ד א') ואברהם בעלה היה טפל לה בנביאות
 (שמ"ר פ' א') לא טוב עשתה במסרה את דינה על בעל נעוריה. לשמים: אף כי
 גדול עון המוסר את דינו על רעהו. בידי השופט כל הארץ: — יש דין בישראל.
 וכי ינצו אנשים עד האלהים אלו הדיינים יבא דבר שניהם. יגזרו אומר ויקסו —
 והני מילי. דאית ליה דיינא בארעא. בהיות איש ריבו ירא שמים. שומע אמרי
 התורה ויקים את אשר ירשיעון האלהים. אז חובתו להביאהו במשפט שופטי ישראל
 ולעשות ככל אשר יורו. ולא למסור דינו לשמים. ואם בשופטני עסקינן. כי
 יהיה לאיש ריב את תרבות אנשים רעים וחטאים לאלהים ואדם. פורקי עול מלכות
 שדי מעל צוארם — ויד שופטי יהודה איננה תקיפה לכוף את המורדים במ —
 ינקה מפשע רב. בלחמו במ עד דם התמצית — אל חכו שופר הלוך וקרא „השמרו
 לכם מפני אנשי דמים ומרמה... כמפני חייתי יערי“ ולמען גם רחוקים ישמעו
 ויזהרו. ישלוף חרב עמו מתשרה ולה שתי פיות. יבא הנצב אחר הלהב ותצא
 הפרשנה — — לאות לבני מרי — —

„כל תיח שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו תיח“ (יומא כ"ג א') כי נפש אדם המעלה.
 בכבודו הוא. והמוציא עליו שם רע. את נפשו הוא חובל. רוצח הוא
 „הבא להורגך השכם להורגו“ (סנהדרין ע"ב א') ולא בחרב ברזל כי אם בעט
 ברזל ועפרת. ושפת אמת תכון לעד. — — —
 והשופט כל הארץ. הבט אל און לא יוכל. קול הי על המים המה מי מריבת
 אוהבי ריב ומדון. השופכים בוז על נדיבים חנם. ישפוך עליהם זעמו. וחרון אפו
 ישיגם. הכי קרא שמו אלהי המשפט? — יבקש נרדף ויעמוד לימינו. וזרחת לו
 שמש ההצלחה. כצאת השמש בנבורתו (שבת פ"ח ב'). הן גם הלבנה הלשינה
 את השמש „אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד?“ וזכר נא מה ענה אותה
 בוראם „לכי ומעמי את עצמך“ (חולין ס"ב ב') ויהי בן. אורה הלך הלוך וחסור

מקור חכמה פרק א

ח

ולאורו יקרא „המאור הגדול“ עד בלתי שמים ועד תכלית אור עם חשך. —
למלשינים אל תהי תקוה, וכבר כרתם דוד ברוח הקדש, שנאמר (החלים י"ב ד') יכרת
הי שפתי חלקות וגוי (ערכין ט"ז ב') יומם יבוא כי הנה יום לה', הכי קרא שמו
אל נקמות? —

ו) ור' יצחק אמר „אוי לצועק יותר מן הנצעק“ אל תבכו למת ואל תנודו לו,
בכו בכזו להולף תמים בדרכי ה', ופתאם יתנפלו עליו רקים ופוחזים ויבזוהו. אוי
לנפשם כי נמלו להם רעה; ואולם אוי לו שבעתים, גדר מזה, וגדר לו מזה, יהריש?
יתאפק? למה ישתבחו עזי פנים ומצח הרודפים אחריו „האח! בלענוהו! שתיקתו
כהודאה דמיא!“ — ישפיל כבודו ויענם? הלא אותה הם מבקשים, מי כמוהם
יודע כי בכל דברי הרפתם וגדופיהם אשר שפכו עליו, אין אף מלה אהת
אמת, ומלבם ברו שקרים וכזבים ככל העולה על רוחם, למען הכעיסו תמרוזים
בעבור הרעימו, וכלכל לא יוכל ויענה כחשם על פניהם — ויאלצו כותבי קורות
ימי חייו, המונים מספר אוהביו ומכבדיו ומוקיריו, להזכיר גם את שמות רודפיו
ומגדפיו — היש מספר לזבובי מות מבאישי ומביעי שמן רוקח? ולגמדים המתיצבים
על בהונות רגליהם, למען יתראו? אם היום יפיל אלה מימינו, יסבוהו מחר רבבה
משמאלו והיבלה ימיו ושנותיו המקודשים לתורה ולתעודה, ללמוד וללמד, לפרוש
רשתות לצוד ציד זבובים קצוצי כנפים? התהי תפארתו על זה הדרך? אחרי מי
ירדף? אחרי פרעושים! ומה פרי נצחוננו בהכותו במ באלפיו וברבבותיו? —

„תניא נמי הכי, אחד הצועק ואחד הנצעק במשמע, אלא שממהרים לצועק יותר
מן הנצעק“ לא נכחד כי לענות לכסיל כאולתו, היא חרפה גדולה, הנח לו ויחרץ
לשוננו, עד תדבק לחכו ויאלם, היגער הירח, בכלב לאורו נובח? — ואם תואל
להקים „ענה כסיל כאולתו“ (משלי כ"ו ה') עליך להודיע בתבל את רשעת רודפך,
והסבות אשר הסבו אותם לנגוע בך לרעה, ואם אחרי כן יוסיפו התל בך,
או יסיתו עליך נבזה אחר לבלעך חנם, אל תשית להם עוד לב, כי כבר הודעת
בקהל רב, את שפל ערך המקוים להתגדל על ידי מענתך אליהם, וכל ישרי לב, יענו
צדקך ורשעתם, וענה כל העם ואמר: עד ארניעה לשון שקר, וּשְׁפַת אֱמֶת
תכון לעד —

ז) ועתה נבאר דברי רבא ורבה בר מרי, הא דאמרי רבנן „כל המתפלל על
חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה“ תמוה מאד, החכם מכל אדם
אמר: אין חכמה ואין תבונה ואין עצרה לנגד ה' (שם כ"א ל') עצתו תקום ומו
יפירנה, והרבנן יתנו עצה להפר אותה? ומה נקל מלבקש רחמים בעד איש זרי
בידיעה בתחלה להיזר נענה תחלה? —

אמנם כמה גדולים דברי חכמים, הם אמת, ותורתם אמת, ועצתם אמת, ומי
כמוהם מורה? — מגמתם ללמד לאדם דעת, להיות מעביר על מדותיו.

מקור הכמה פרק א

ט

ובראותו אויבו בצרתה. לא ישמח לאידו ולא ישיש לפידו לאמר „בעבור רעתו עמדו, חצי שדי עמדו, אל נקמות הופיעו, ויקח את נקמתי מיד מבקש רעתי“ כן אם יהמול עליו ויסלח לעונו כי רב הוא, ועוד יתרה יעשה יעתיר בעדו אל אלהי המישפט, כי יסור מעליו שבטו! —

עושה אלה בכל לב ונפש, ימצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם, ובמדה שאדם מודד, בה מודדו לו (סוטה ה' ב') ובגלל הדבר הזה, כביכול גם היעבור על מדותיו, כל חטאותיו אשר עשה לא תזכרנה, וכל פשעיו ימחו כעב וכענן.

וזה לדעתי עומק דברי רבא „כל המעביר על מדותיו (החומל על אויבו, ומוחל לו על רשעתו) מעבירין לו כל פשעיו (מדה כנגד מדה) שנאמר (מכה ז' י"ה) מי אל כמוך נשא עון ועבר על פשע (מי כמוכה באלים ה' מוחל עונות עמו) למי עובר על פשעו (כל האומר הקב"ה נתקן הוא ונתרו חיינו) (ב"ק ג' א') ולמי ישא פנים, האל הגדול אשר לא ישא פנים? למי שעובר על פשעו (ר"ה י"ז א') להמעביר על מדותיו ומוחל לאויבו בצרתו, ומתפלל בעדו, יאבה ה' סלוח לו גם על כל חטאיו ופשעיו, וזה פירוש אמתי לדעתי.

ובזה נבין ספורם ז"ל: מעשה בר' אליעזר שירד לפני התבה, ואמר ארבעה ועשרים ברכות, ולא נענה; ירד ר' עקיבא ואמר „אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה! אבינו מלכנו למענך רחם עלינו“ וירדו גשמים. הווי מרנני רבנן, יצאה בת קול ואמרה „לא מפני שזה גדול מזה, אלא שזה מעביר על מדותיו, וזה אינו מעביר על מדותיו“ (תענית ב"ה ב') בחטאת יהודה, עזרה את השמים, ויעמוד ר' אליעזר ויפלל, ולא שעה שומע תפלה אל ארבע ועשרים ברכותיו, ויחל ר' עקיבא את פני אלהיו, וישע אל תפלתו הקצרה, ארבות השמים נפתחו, נשיאים ורוח וגשם, והמטר נתך ארצה, — וירא העם וירונו, ויהללו במקלהים את שם ר' עקיבא, והביטו אחרי ר' אליעזר...

וקול המון בקול שדי, ובקול ברמה נשמע: ר' אליעזר ור' עקיבא, במאזנים ישאו יחד, שניהם צדיקים יסודי עולם, ולשניהם נאווה תהלה, אכן במדה טובה אחרת, היתרון להשני על הראשון, והיא המדה להעביר על מדותיו, וישן שניהם ראו כי אין דורם ראוי לגשם נדבות, בקשו רחמי שדי כי כביכול יעבור לעמו על מדותיו, ובהיות מדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה, שך בענן לו מעבור תפלות ר' אליעזר; ולר' עקיבא ענה בעת לחננה, זה עומד על דעתו „אם הלכה כמותי, חרוב זה יוכיח — אמת המים יוכיחו — וכותלי בית המדרש יוכיחו!“ (ב"מ ג' ב') וזה הוא הרורש; ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ה י"ט) זה כלל גדול בתורה: „ירושלמי נדרים פ"ם ה"ד) והוא נאה דורש ונאה מקיים, על כן רצה האלהים את תפלת השני ולא את תפלות הראשון, ודוק כי קצרתו.

ואמנם המדה הזאת „לעבור על מדותיו“ היא אחת המדות שנשתבחה בהן

מקור הכמה פרק א

י

מרע"ה. ויצעק משה אל ה' (שמות י"ד) להודיע שבחו של משה. שלא אמר: הואיל והם מדיינין עמי; איני מבקש רחמים עליהם, אלא ויצעק משה אל ה' וכו' (מכילתא פ' ויסע פ' ו'). ובעל גמולות. היה אלהיו קרוב אליו בכל עתותיו להננה. ואם פעם אחת, בהתחננו. "לבוא ארצה כנען, שאלתי; ולהביא שמה. בקשתי" שך בענן לו מעבור תפלתו (דברים נ' כ"א) הנסתרות לה' אלהינו, והנגלות לנו ולבנינו, טעמים שונים הכתובים בשני התלמודים ובמדרשים ובספרי בעלי אספות. ואכ"מ.

ח' ושני אנשי קדש נרדפו על לא דבר. והמבקש נרדף. הביא רעות על רודפיהם. ובכל זאת לא שמחו הנרדפים לאיר מבקשי רעתם. ועברו על מדותיהם, ויתפללו בעד רודפיהם. ובגלל הדבר הזה נענו תחלה.

אחד היה אברהם. והשני איוב. המכין מצעדי גבר. אמר אל אברם בחירו, "לך מנוי אל גוי, אל חכך שופר הולך וקרא: ה' הוא האלהים! הודיעה בלאמים כי ארת כל היקום אנכי בראתי מתהו ובהו. אשר בידי מחקרי הטבע ותעפרת שנוי הטבע לי - ותפקחנה עיני מוכי סנורים. ויראו כי רועיהם התעום. והמתהללים באיליים ישליכו עצביהם. מעשי ידיהם. כי אני ה- והמה לא אלהים!" וילך מממלכה אל ממלכה. ויקרא בשם "אל עולם!" ורבים השיב מעון.

ומה נאמן משל ההמוני, "גמול עושי טוב. הוא רעה תחרת טובה!" בבוא אברם גרה, לקחו יושביה ארת שרי אשתו ביד חזקה. ויביאוה אל בית הנשים אשר למלך אבימלך. וירא המבקש נרדף. ויוכח באבימלך, "אל תיגע באשת משיחי - מהר והשבבאת האשה אל אישה!" ובאבימלך ובכל ביתו נדבקה מכה אשר לא כתובה - ואברם ידע כי במעל אשר מעל אבימלך בו ואשתו. נשלחו עליו נגעים גדולים. ולא שמח לאירו. בפירו אויבו לא היה לו שוע, ועוד יתרה עשה. ויעתר אל המוחץ ורופא "אל נא רפא נא לאבימלך ולביתו!" -

וימצא הבוחן כליות ולב. את לבבו נאמן לפניו. ובעל גמולות גמל עליו. ארת חקי הטבע העביר. ושרה הבת תשעים ילדה לו בן. מדה לעמת מדה. בהיות חוק טבעי באדם לקוות ליום באויבו תראה עינו; ואברהם העביר את החוק ההוא. גם איוב. היה "תם וישר וירא אלהים וסר מרע" (איוב א' א') ורק בעבור נסות אותו אלהים. הביא עליו מכאובים. את אשר יאהב יוכיה. והי הפץ דכאו החלי. בקשוהו האסונות. וימצאוהו. רוב הונו ורכושו הלך כשבלול תמס. וגם אוהביו ורעיו בגדו בו כמו נחל. וישבחוהו כמת מלבי' זולתי שלשה רעיו מקדם

(* צמ"ע (אור תורה ט"ב נד ע') כתבתי כדברים האלה: טוב סכן קרוב מאח רסוק (משלי כ"ז') ומה נאמונו דברי איוב התם וסיפר, אחי מעלי הרסוק, ויודעי אך ורו מונגי' חלבו

באו לנחמהו. ויבטאו מלים אשר ירדו חרדו בטנו. מלים, דקרוהו כמדקרות הרב
לא להנם ירדת פלאים. האדם יראה לעינים. על כן חשבנוך לירא אלהים. הפעם
נראה כי תתחפש לאיש צדיק תמים. ושבע תועבות בלבך. לא להנם חצי שדי
עמדך. כי תעלומותיך ומצפוניך נבעו לעיני אל מסתתר. ככוכבי השמים מספר
הטאתיך ועוניך. עד כי חדל לספור! ישר העוית, ובמשפט צדק באו עליך צרות
רבות ורעות. גם אל יתצך לנצח, ואת נפשך יקלע בכף הקלע! — טמון בלב
איש קמביעא להו. ויזרו מלח על פצעיו. ותחרת רטיה. הוסיפו להכותו על
מכתו הטריה! — ויפתח חזקו סדום ויגלו יחוסיו בהרעיו חזקו סדום ויגלו יחוסיו
והרע והטוב תואמים. זה אוחז בעקב זה. כיום ולילה צמודים לא יפרדו. עד

קרובי ומיודעי שכחתי! גרי בתי ואמהותי, לזר תחשבוני — נכרי הייתי בעיניהם! לעבדי
קראתי ולא יענה, כמו פי אתחנן לו! רוחי זרה לאשתי, וחנותי לבני בטני! גם עוילים מאסו
בי, אקומה וידברו בי! תעבוני כל מתי סודי, וזה אהבתי נהפכו בי! (איוב י"ט י"ג—ט"ו).
בגרתו היה כערעה בערבה, כאלה וכאלון אשר בשלכת. אחיו אחיותיו ומיודעיו, שכחוהו כמת מלב!
ולא אחד בס, ינחמהו! ומי ההולכים לנוד לו? שארי בשרו? לא! קרובי משפחתו? לא!
מיודעיו מקרוב? לא! כי אם איהבים זרים מארצות רחוקות. זה בעמרת תימן מתימן בא; וזה
מנעמת. לבס לב בשר נמס בשמעט זרת נפשו ויעברו בארצות עקלקלות בעת אשר כל הדרכים
היו בחזקת סכנה — לקחת חבל בגרתו — וכאשר שב ה' את שבותו למשנה, ויבאו אליו
כל־אחיו וכל־אחיותיו, וכל־יודעיו לפניו, ויאכלו עמו לחם בביטחון, ויגדלו לו
וינחמו אותו על־כָּל הרעה אשר־הביא ה' עליו, ויתגדלו לו איש קשיטה אחת ונמס זהב אחד!
(שם מ"ב י"א). אחים ואחות! איפוא הייתם בעת זרת אחיכם? אליפו התימני איש זר,
בא; אך לא אחד מת אחיו? בלדד גשחתי לא מבטן אמו ינא, בא; ואתנה אחיו תימן מבטן
ומלידה ומהריון, מדוע לא באתן? נוסף הנעמתי ידוד מארץ מרס קיס, בא; ואחס מיודעיו
מקרוב איפוא הייתם? איש שכנתם? ואיה רבנתם? ישנתם אז? ומי הקינכם עתה? טובו טובו
רדומים אל ערשכם ואל ינעמכם, ושנו שנת עולם. — לקול הקורא, „ערוך השלחן בבית איוב!“
חשכם לבוא לאכול מעדני מלך בביתו. מדוע לא הביא לו איש קשיטה בעת היתה בעיניו כאלף
כסף? ומדוע לא הביא לו איש נוס וזהב, בעת היה מוכרו או נותנו לעבטו ב זר לו? —
טובו לבס אחים ואחות ומיודעים, לאהלכם, עם מתנותיכם ותרומות ידכם. שקלי טובותייכו
ושדיא אחיורא —

זה האות כי בגרות ה' דרכי איש והללחתו פורחת כתמר, יניחו אחיו ואחיותיו ומיודעיו,
כעשב הסדה; ודל — מרעהו יפרד — לא אח — ולא אחות — לא יד — ולא אוהב — לא מודע —
ולא מוסרף — איש לאהבו... הוא הדבר אשר דברו חכמי תעודה, „אבב חנואתה, נפיש אחי
ומרחמי; אבב בזונא, לא אחי ולא מרחמי!“ (שבת ל"ב א'). ועל כן יאמרו המושלים, „האיהבה
ביום ששון, ולא ביום האסון, הוא יום המהומה — איננה שום מאומה!“ —

מקור חכמה פרק א

תכלית אור עם חשך, לא לעולם אור ולא לנצח חשך; לא לעולם ששון, ולא לנצח
 אסון, ואשר שם קץ לחשך, הואיל לשום קץ לאסוני איוב, ויאמר אל אליפז
 התימני, "חרה אפי בך ובשני רעיק, כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב!" (שם
 מ"ב ז') ואיוב ידע כי בשלו הסער עליהם, למענו יתעבר בם אל זועם, ולא שמח
 לאידם ולא שש לפידם, ובלב נשבר ונדכה התפלל בעדם, "קראו קריאתם
 ויען עבר על מדותיו, הגביה אותו המנביה שפלים למרום, "וה' שב את שבות
 איוב בהתפללו בעד רעהו!" (שם שם י') מדה כנגד מדה, על דבר התנפלו בעד
 אשר בפייהם נשקוהו ובשניהם נשכוהו, ואשר בידם האחת חבוקוהו, ובשתי ידיהם
 חנקוהו, ובל זה ברור לדעתו, "הו' קצים והו' חן, מישאנה כזבחה ורחם
 ט') והנה רבא הוא האומר, "למי עובר על פשע? למי שעובר על פשע?" (ר"ה
 י"א א') וינסה דברים אל רבה בר מרי: הידעת איש בדורנו זה המעתיר לאלהיו
 בעד צורריו לחלצם מן המצר? מי יתן ואמצאהו, אנהו ואכבדהו, ועמרה לראשי
 אענדהו!" —
 ויענהו: הנך מבקש מלאכי אלהים בארץ! אראלים ודמורת אדם להם, שרפים
 שוכנים בתי חמר! לשוא תבקשם — תיעף — ותיגע — ולא תמצאם! — אחר
 היה איוב אשר התנפל בעד מציקיו בצר להם — ואיננו כי לקח אותו אלהים...
 הנמצא כזה? —
 ויען רבא ויאמר: אם איש חמודות כזה, לא נודע גם לך בדורנו זה,
 ונחקורה לדורות ראשונים, הלא בקורות אבותינו מצאתי צדיק תמים אשר קטנו
 עבה ממתני איוב, ומה שמו כי תדע? אברהם שמו, הוא עבר על מדותיו,
 ויעתר לה' בעד שלום מציקיו חנם, ושכרו היה אתו, כי נענה תחלה, (שם
 רבא לא אמר כרבה בר מרי, כי גם לדעת האומרים כי איוב היה איש יהודי,
 חנם מודים כי לו האלפים, ולאברהם העברי הרבבות, ורבא הוא האומר:
 איוב בימי מרגלים היה, כתיב הכא (איוב א' א') איש היה בארץ עוין איוב שמו;
 וכתיב התם (במדבר י"ג כ') הויש בה עין, הכי קאמר משה לישראל, ישנו לאותו אדם
 ששנותיו ארוכות כעין זמגין על דורו [העכו"ם] כעין" (ב"ב מ"ו א'), ולשיטתו
 חפש וימצא כל מדה רעה, ויתלה אותה באיוב (שם מ"ז א') ואחת מהנה, "עפרא
 לפומיה דאיוב, איהו באחרניתא, ואברהם אפילו בדידיה לא איסתכל (שם)
 לא קשה עליו מידי, למה למד מאברהם ולא מאיוב אשר הגין על העכו"ם,
 לדעתו, ויחזיקוהו ויהו עמו, ויחזיקוהו כלי, ויחזיקוהו כלי, ויחזיקוהו כלי,
 ורבה בר מרי: מה לך אצל איוב, כלך אצל אברהם? ומי לא יודה כי טוב
 עוללות אברהם מבציר איוב? ואיהו סבר: כבוד מלכים שאני, בחיות אבימלך
 מלך, וגם נכנע לבבו בהתחננו, "הגוי גם צדיק תהרנ' הלא הוא אמר לי אחותי
 היא, והיא גם הוא אמרה אחי הוא, בתם לבבי ובנקיון כפי עשיתי זאת" (בראשית

כ"ד ה'). על כן למד מאיוב, ואיהו סובר כאלה האומרים כי היה איש יהודי, והכתוב מעיד עליו כי היה "תם וישר וירא אלהים וסר מרע". ונענה תחלה, על כן יאמרו הרבנים "כל המתפלל על חבירו ועל תשועת אויבו והוא צריך לאותו דבר נשלטותו נענש חבירו) הוא נענה תחלה. וכל זה ברור למבין דברי חכמים וחדתם.

פרק שני.

א"ל רבא לרבה בר מרי, מנא הא מילתא דאמרי אינשי, בהדי הוצא לקי כרבא? א"ל דכתיב (ירמיה ב' כ"ט) למה תריבו אלי, כלכם פשעתם בני א"ל את אמרת מהתם, ואנא אמינא מהכא (שמות ט"ז כ"ח) עד מתי מאנתם לשמר מצותי ותורותי.

(ב"ק נ"ב א')

א) אחרי אשר התוכחו רבא ורבה בר מרי, מנא הא מילתא דאמרי רבנן? למען דעת שאפילו שיחת חולין של תלמידי חכמים צריכה לימוד (סוכה כ"א ב') וליכא מידי דאמרי רבנן דלא רמזי בכתבי הקדש, נתנו אל לבם לדרוש גם אחרי משלי העם לדעת מקורם. כי יש משלים רבים נצורים על דל שפתי ההמון ויסודתם בהררי קדש ודבר המוסר אשר יצוק בם נגב נגב מתורת העברים. — ואינו. הוציאם ללבם. תבטיח. ות לאו, תכלה זכרם דרבנן. ויש רבא בשומו את עינו על מפעלוה אלהים בארץ, ראה כי הליכות אל מסתתר נסתרו מבינת אנזש אנזש, הלא לאלהים פתרונים. — "יש נספה בלא משפט" (משלי י"ג כ"ג) שוט כי ימית פתאם. "תם ורשע הוא מבלה" (איוב ט' כ"ב) "וכיון שניתן רשות למשחית, אינו מבחין בין טוב לרע" (ב"ק ט' א') ויהי הדבר הזה לפלא בעיניו, וישתומם: האלהי המשפט לא ישום פדות בין רב פעלים; ובין רע מעללים: הלילה לשופט כל הארץ להטית צדיק עם רשע! — ויאמרי. תבטיח. ויש ויהי היום ויקר מקרה רע לאנשים פושעים וחטאים, ובתוכם נספה גם איש צדיק תמים, וישמע (רבא) כי העם מצדיק את הדין, "בהדי הוצא לקי כרבא!" ויטב משלם זה בעיניו מאד. ויאמר, דבר חכמה הוא, מוסר השכל יצוק בו, אנסה את כחי ואחפשה בכתבי הקדש עד אמצא מקורו טהור. — ויאמרי. תבטיח. ויש ינעתי, ומצאתי תאמין. ויבוקש הדבר וימצא כתוב בתורה. בצאת אחריכם מישראל ללקוט מן ביום השבת, חרה בם אף אל מוציאם ממצרים: ויאמר אל משה, "עד אנה מאנתם לשמר מצותי ותורותי?" (שמות ט"ז כ"ח) ולא אמר, "עד אנה ימאנו בני ישראל לשמר מצותי ותורותי?" אם קצה העם חטא חטאת

מקור חכמה פרק ב

גדולה, ויחלל יום הקדוש לאלהי הקדוש, משה ואהרן קדושי עליון. מה חטאו? אין זאת כי אם בהדי הוצא לקי כרבא, כמדומין אתם ששררות אני נותן לכם? עבדות אני נותן לכם! (הוריות י' א') ובחטוא המחנה, עונה ישא המצביא העומד בראשה!

וישאל את פי רבה בר מרי: הנה רגל על שפתי העם לאמר על כל מקרה ופגע אשר יקרה לצדיק יסוד עולם, באבוד רשעים, בהדי הוצא לקי כרבא אמור נא למעני מלה, הידעת מקור המשל המהוכח הזה, בכתבי קדשנו?

ויענהו: ידעתי שאהבה נפשי, גם ידעתי, הנה הארון ה' צבאות דבר שלח ביעקב ביד ירמיהו עברו, למה תריבו אלי? כלכם פשעתם בי נאם ה'! תחת אשר בצדק היה לו לאמר, למה יריבו אלי? כלם פשעו בי! אמנם בחר לו ירה מלים דמשתמעו לשון נוכח, לכלול במו גם את ירמיהו נביאו, האמנם אל אלהי הרוחות לכל בשר ידע כי ירמיהו הוא חף מפשע, ויוכח גם אותו על פניו, דבהדי הוצא לקי כרבא.

ויאמר לו רבא: טוב הדבר אשר דברת, אמנם עוד לאלהי מלון, ואנכי מצאתי מקור יותר נאמן, וממנו פרי המשל הזה נמצא, — עד אשר ימאנו ב"י לא נאמר אלא, עד אנה מאנתם? משה ואהרן מה חטאו כי ישאו מוסר כלימתם? הוא הדבר אשר דברתי דבהדי הוצא לקי כרבא, תחם יריבו את ה' וירמיהו יריבו את ה' וזביא לבב חכמה, למה זה מאן רבה בר מרי ללמוד גם הוא מן התורה? והלא טובו עוללותיה מבציר הנביאים והכתובים? — אמנם בשלשה מקומות כעם משה ונתעלמרה ממנו הלכה, ואלו הן, בשבת, בכלי מתכות, ובאונן: בשבת מנין? שנאמר (שמות ס"ג כ') ויותרו ממנו וגו' ויקצוף עליהם משה, כיון שבטעם, שכח לומר להם הלכות שבת, אמר להם, הוא הדבר אשר דבר ה' שבתון שבת גדש לה?

מחר וגו' (ויק"ר פ' י"ג ועיין פסחים ס"ז ב'), — אמנם הרי יריבו את ה' וירמיהו יריבו את ה' ואיתא עוד במדרש, כיון שבטעם [משה] שכח לומר להם שילקטו ביום הששי שני עומרים לאחד, כיון שהלכו ולקטו ביום הששי ומצאו כפלים, באו הנשיאים ואמרו למשה, שנאמר ויבואו כל נשיאי העדה ויגידו למשה, ומה אמר להם? הוא אשר דבר ה', ואינו אומר הוא הדבר אשר דברתי, אלא אשר דבר ה' ששכח, ועל זה נאמר עד אנה מאנתם, שהוא מכניס משה בכללם.

(שם פ' כ"ה), — אמנם הרי יריבו את ה' וירמיהו יריבו את ה' וממקור שני המדרשים האלה, שאב רש"י ז"ל מימיו (שמות ס"ז כ"ב) ויגידו למשה, שאלוהו מה היום מיומים? מכאן יש ללמוד שעדיין לא הגידו להם משה פרשת שבת, שנצטוו לומר להם והיה ביום הששי והכינו וגו' עד ששאלו את זאת, אמר להם, הוא אשר דבר ה' שנצטוית לומר לכם, ולכך ענשו הכתוב שאמר לו עד מתי מאנתם ולא הוציאו מן הכלל, עכ"ל.

על כן לדעת רבה בר מרי, אין ללמוד מכאן, מקור המשל בהדי הוצא לקי כרבא. — ואולם ירמיהו, שלא כעס ולא שכח מצורת שולחו, ובכל זאת ארת פושעים נמנה, כלכם פשעתם ביי"א אות היא לעולם כי גם חף מפשע ישקול למטרפסיה בעון דורו דור עקש ופתלתל, כששונה בין החוחים, אשר בנקל תשורש מן הארמה, בעלות הכורת לכלות אתוקוציו —

ורבא יאמר כי גם מכאן יש ללמוד שאוי לרשע אוי לשכנו, נחפשה דרכנו ונחקרה מי גרם לו למשה רבם של כל הנביאים וכמוהו לא קם, לשכוח את דבר ה' אשר צוהו לצות את בני ישראל ללקוט ביום הששי שני עומרים לאחד? כעסו! ובשל מי הכעים? החנם יקצוף איש האלהים ויכעס? דתן ואבירם שני האנשים החטאים בנפשותם, אשר עשו את הרע בעיני ה' ויותירו מן המן עד בקר! — נמצינו למדין כי אשמת העם גוררת הטאת העומד בראשם, ועת יוכו החוטאים יוכה גם הוא, דבהדי הוצא לקי כרבא, וזה ברור.

ג) והנה רש"י ז"ל בפירושו לתורה כתב: עד אנה מאנתם, משל הדיוט הוא, דבהדי הוצא לקי כרבא, על ידי הרשעים מתגנין הצדיקים, עכ"ל. וזה כדרשת רבא. — ובפרושו לירמיהו כתב ז"ל: כלכם פשעתם בי, אף הצדיקים במשמע והיינו דאמרי אינשי בהדי הוצא לקי כרבא, עכ"ל. וזה כדרשת רבת בר מרי ואיכה הוא מזכה שטרא לבי תרי?

ולדברנו סר צל הקושיא הזאת, רבא ורבה בר מרי שניהם מורים כי פעם ישא גדול הדור עון דורו ואשמום בראשו, כי פליגי במקור המשל בהדי הוצא לקי כרבא, אם הוא מן התורה ואם מן הנביאים, ורש"י ראש המבארים ונשיא המפרשים, איננו אוחו החבל בשני ראשים: כי לא בא להכניס את ראשו בין שני ההרים הגדולים רבא ורבה בר מרי, על אדות מקור המשל ההוא, כי אם בא לבאר כתבי הקדש על פי דרכו בקדש, ויורנו כי שלשתם (משה ואהרן וירמיהו) חפים היו מפשע, ומוסר כלימתם שמעו (אלה "עד אנה מאנתם" וזה "כלכם פשעתם ביי"א רק בעון דורם, דבהדי הוצא לקי כרבא, באמרו: גם את כעסו של מרע"ה ההיה סבת השכחה, הסבו שני הקוצים הלא המה דתן ואבירם אשר צמחו בכרם ה' צבאות סביב השושנים, וזה ברור ואמת.

ד) והנה רש"י ז"ל בפירושו לש"ס, בסוגיא דידן, כתב: עד אנה מאנתם ומשה ואהרן בכלל, עכ"ל, וכד עיינת שפיר בפרשה (שמות ט"ז) עיניך תחזינה מישירים כי מן פסוק י"א והלאה, לא נזכר שם אהרן כלל, וכל דברי ה' עד סוף הפרשה ההיא, היו רק באזני משה לבד, ואהרן מאן דכר שמיה! והוא פלאי! — אמנם רבינו רש"י ז"ל, הוא ההולך בעקבות שני המדרשים (שם"ד פ' כ"ה, ויק"ד פ' י"ג) כי במשה התעבר ה' למענו (על דבר השכחה אשר שכח מחמת כעסו) כאמור למעלה (סימן ג'), ולמען לא תקשה לשיטתו, הא משה ליבא למילף דבהדי

הוצא לקי כרבא? אי לזאת השביל לשנונו והוסיף לאמר... ומושה ואהרן בכלל" דלולי בהדי לקי כרבא, אהרן מה הוא כי יהיה נכלל בכלל עד אנה מאנתם? והשתא דאתית להכא, נלמד גם ממושה, כי אוי לשושנה אשר חותים צומחים סביבה, ובהכרתם ישורש מארץ גם גזעה; הן מו אם לא שני הקוצים והדרדרים דתן ואבירם, הסבו כי איש האלהים יאנף? והוא מקור נאמן ומעין לא אכזב למימי רבא הנאמנים, כי משל החמוני לקוח מן משל הקדמוני (חוק"ק). וזה ענין נחמד לדעתי בס"ד.

פרק שלישי.

א"ל רבא לרבה בר מרי, כתיב (בראשית מ"ז ב') ומקצה אחיו לקח המשה אנשים, מאן נינהו המשה? א"ל הכי אמר ר' יוחנן, אותם שהוכפלו בשמות. יהודה נמי איכפולי מכפול? א"ל למילתיה הוא דאכפיל, דאמר ר' שמואל בר נחמני מאי דכתיב וכו'.

(ב"ק ז' א')

א"י השאלה הזאת ששאל רבא מרבה בר מרי, איננה שאלת מנא הא מילתא דאמרי רבנן, או מנא הא מילתא דאמרי אינשי, כי אם שאלה להבין במקרא, כי נכספה נפשו לדעת מי היו חמשה האנשים אשר בחר במ יוסף אחיהם, ויציגם לפני פרעה. — ויען גם אותה שאל לרבה בר מרי, מצאה מקום בין שאלותיו מנא הא מילתא, אשר שאלהו.

והנה רש"י ז"ל כתב: אותם שהוכפלו בברכת משה: דן, זבולן, גד, נפתלי ואשר, הודיעך הכתוב שח' לשים שבכולם היו, וצרוכים חיוזוק, לפיכך כפל את שמם, לחזקם, ואותם הביא יוסף לפני פרעה, כדי שלא יברור אותם להיות ראשי גייסות ולהטריחם ע"ל.

ובן תרגם יונתן: ומקצת אחיו דבר חמשה גוברין, זבולן, דן ונפתלי, גד ואשר ואקימיון קדם פרעה, ועיין מ"ש נד"ז הגאון מהרצ"ה חיות ז"ל, בתשובותיו (אמרי בינה סימן ד').

ואמנם במדרש איתא להפך, וז"ל: מקצה אחיו, ללמדך שלא היו גבורים, ומי הם חמשה אנשים? ראובן, שמעון, לוי, בנימין, ויששכר, ומפני מה לקח יוסף הצדיק המשה מאחיו? שהיה יודע באחיו כל גבור וגבור שהיה בהם, ועשה הדבר בחכמה, ואמר אם מעמיד אני גבורים לפני פרעה, רואה אותם, ועושה אותם אנשי מלחמתו, כל מי שכפל שמו בברכתו של משה, היה גבור; וכל מי שלא כפל שמו, לא היה גבור (ב"ר פ' צ"ה).

ולדברי המדרש האלה, רמזו רבותינו בעלי התוס' ז"ל, אלא שהוכפלו בשמות, ובב"ר יש איפכא, שהנכפלים גבורים היו, כמו יהודה שהוכפל שמו עכ"ל. ורש"י ז"ל בפירושו לתורה (דברים ל"ג י"ח) אזיל לשיטתו ומפרש כפירושו לש"ס בסוגיא דידן, ואולם בפירושו (בראשית מ"ז ב') הביא דעת הש"ס ודעת המדרש גם יחד. ע"ש.

וזה מחדש זכינו לספר יקר הערך, שארית תורת רבותנו הראשונים ז"ל. הוא מדרש "לקח טוב" המכונה, "פסיקתא זוטרותא" עם הערות ותקונים ומבוא רב הכמות ורב האיכות, מאת ירוד נעורי הרב החכם הגדול מו"ה שלמה באבער ג"י. וראיתי כי גם המדרש ההוא הולך בדרך הב"ר, בשנוי קטן, כאשר העיר שם הרב המעיר והמתקן נ"י.

וראה זה פלא מצאתי בספר חזקוני על התורה וז"ל, "ואמרתם אנשי מקנה וגו' ויוסף היה דואג אם יהיו שרים בבית פרעה, שיוירידוהו מגדולתו, שהרי בקנאת כתונת פסים מכוהו! עכ"ל. — ואם זה היה טעמו ונימוקו של יוסף בלי תפונה בחר בחלשים למען לא יעלו לגדולה! —

ב"ר וראוי להעיר על שאלת רבא לרבה בר מרי, "יהודה נמי אכפול מכפילי" מנ"ל דקא יהודה הוכפל חנם, אולי אחד אחוז מן החמשה האחרים שהעמיד לפני פרעה, הוא שהוכפל בברכת משה ללא צורך? ועוד עדיפא מנייה היה לו לשאול: הני חמשה נינהו, הא ששה נינהו? דהא מרע"ה הכפיל את יהודה ואת זבולן, את דן ואת גד, את נפתלי ואת אשר, ויוסף לא לקח רק חמשה מאחיו? —

ואולם מסורת היתה בידי אבותנו, כי יהודה היה הגבור מכל אחיו — גנור אריה יהודה (בראשית מ"ט ט') מלמד שנתן לו גבורה של ארי" (ב"ר פ' צ"ח.) ובהפלגת קולו בכח ובהדר, אמרו "כעס יהודה ושאג בקול גדול, והלך קולו ארבע מאות פרסה" (שם פ' צ"ג). והוא מאלה שנבורתם היתה לטובתם ולא לרעתם (קה"ר סוף פ"א). ואולי לזאת היה ראש המדברים לפני אחיו הגדולים ממנו "בשלשה מקומות דבר יהודה בפני אחיו, ועשו אותו למלך עליהם" (ב"ר פ' מ"ד). ונודע כחו גם בלאומים, ואיבתם שמורה לנצח לבניו אחריו, "בראשונה גזרו שמד ביהודה, שכן מסורת להם [לאוה"ע] מאבותם, שיהודרה הרג את עשו, דכתיב (בראשית מ"ט ח') ירך בערף אויבך" (ירושלמי פ"א דכתובות ה"ה, וירושלמי גיטין פ"ה ה"ז) וראה ספרי (פיסקא שמ"ח) ועיין תוס' (גיטין נ"ה ב') ד"ה ביהודה, והמעשה הובא באריכות בילקוט (תורה רמז קס"ב) בשם מדרש שוח"ט.

ויוסף בבחרו את החלשים שבאחיו, מיראתו פן כראות פרעה את הגבורים שבהם, יעשם לראשי גיוסות, בודאי לא בחר ביהודה הגבור שבגבורים, ובראותנו כי מרע"ה הכפיל גם את שם יהודה, אות כי גם זבולן, גד, דן, נפתלי

ואשר גבורים היו, ועל דבר גבורתם הכפיל את שמותם. אם כן איפא יוסף
בבחרו חלשים, בהר ברואבן, שמעון, לוי, בנימין ויששכר. באלה שלא נכפלו
שמותם בברכת משה. וזה כדעת המדרש המובא למעלה.

ולרבה בר מרי, האומר שמישה הכפיל את שמות החלשים. יען כן בחר יוסף,
וצריכים חיזוק, קשה למה הכפיל גם את יהודה? הגם הוא צריך חיזוק? והגם
בין בחר יוסף הבוחר בחלשים? ואטו חמשה הא ששה נינהו? את כל
השאלות האלו שאל רבא לרבה בר מרי. ויענהו: לעולם מרעה הכפיל את שמות
בחירי יוסף, שצריכים חיזוק (ודלא כדעת המדרש שהכפיל שמות הגבורים
שבהם). ויהודה למילתיה אכפיל כאשר דרש ר' שמואל בר נחמני. וזה
ברור לדעת.

פרק רביעי.

א"ל רבא לרבה בר מרי, מנא הא מילתא דאמרי אינשי
בתר עניא עניותא אזלא? א"ל דתנן (בכורים פ"ג מ"ה) עשירים מביאין
בכורים בקלתות של זהב, ועניים בכלי נצרים של ערבה קלופה.
הסלים והבכורים נותנים לכהנים. א"ל את אמרת מהתם, ואנא
אמינא מהכא (ויקרא י"ג מ"ח) וטמא טמא יקרא.
(ב"ק ז"ב א')

א"ל הפעם שב רבא לשאל את פי רבה בר מרי, מנא הא מילתא דאמרי
אינשי? הנשאל מצא מקורו במשנה מפורשת, והשואל מצאו בתורה. ועד
בואי לבאר, למה זה לא הסכימו שניהם שמקורו בתורת משה, אקדים מה שאמרו
רש"י ומהרש"א בזה. מחזיקי דאמרי איתו, ויליג פ"ג מ"ה. הפסוק האם יצא
רש"י פירש, טמא טמא יקרא, ולא די לו בנגעו, אלא שמבייש עצמו על כרחו
לקרוא טמא טמא. שהכתוב הטיל עליו חובה, עכ"ל.
וכתב מהרש"א: בכמה דוכתין אמרינן הכי, וטמא טמא יקרא, שיוודע צערו
ברבים? מיהו טעמא אחרנא אית ביה, והיא לטובתו, כדי שיהיו רבים מבקשים
רחמים עליו, ויותר נראה לפרש, דמהאי קרא ילפינן נמי פ"ק דמו"ק שעושין ציון
לקברות, דכתוב וטמא טמא יקרא, טומאה שהיא קוראת לו, ואומרת לו, פרוש.
דהשתא ניחא לפי ענינו דבתר עניא עניותא אזלא, לא די בטומאתו אלא שצריך
לחוציא הוצאות לעשות סימן, עכ"ל.

ב' ואמנם כן שפתי מהרש"א דוברות, כי בכמה דוכתין אמרינן וטמא טמא
יקרא שיוודע צערו ברבים ויבקשו עליו רחמים. — א' המביא בכורים מספר את כל

מקור חכמה פרק ד

יט

התלמה המוצאת אותו בקול רם, להודיע צערו ברבים ויעתירו בעדו אל שומע תפלה, דכתיב וטמא וטמא יקרא (סוטה ל"ב ב'). — ב' דבר שהוא משום רפואה, אין בו משום דרכי האמורי, ואילן שמשיר פירותיו, סוקרו בסיקרא, כי היכי דליהוייה אינשי ולבעי רחמי עילוה, כדתניא, וטמא וטמא יקרא, צריך להודיע ברבים, ורבים מבקשין עליו רחמים, וכן מי שאירע בו דבר, צריך להודיע ברבים ויעתירו בעדו (שבת ס"ז א') ונשנה (הולין ע"ז ב') — ג' ראה ענין כיוצא בזה (נדה ס"ו א').

וזהו שמקשה לפירושו, הא טבותא היא לגביה ולא עניות גורת עניות — ועל כן יאמר, כי לדעתו, הרעה היא שנאלץ להוציא כסף מאמתחתו, למען הראות לעין כל את טמאתו בשוליו. —

ורש"י אמר לך: אמת נכון הדבר, ששל ידיו זה ימהרו רבים לבקש עליו רחמים והן אל כביר ולא ימאס תפלתם של רבים (ברכות ה' א') וביישע ימין עליו ירפא. ובכל זאת אין אומר ואין דברים להודיע לבני האדם עד מה גדול וגון הטמא מנשוא. בלב נשבר ונדכה, יסוב חוצות קרוה הלוך וקרוא, „סורו מעל אהלי! אל תגעו בי כי טמא וטמא הנני! ומי לה' ולך ויעתר בעדו אל רופא חולו עמי ישראל, ויסר מעליו את צרעתי המרה כמות!" —

ממוצא דברי רש"י והמהרש"א, נראה כי רעה וגם טו בה תקרינה את הטמא הקורא בראש כל חוצות, אין קצבה לצערו, ואין לשער בשתו, ואון להשריך את כלימתו! ועוד נטל עליו להוציא כספו משקו, להקים ציון ותמרור להזהיר את העם מבוא בצל קורתו ומנגוע בו! היש מכאוב כמכאוביו והיש רעה כרעתו! — ולעמת זה תצמח לו טו בה, כי ייטיב לו שומע תפלה וירפאהו בזכות תפלת רבים. —

ג' אי לזאת מאן ימאן רבה בר מרו להאמין כי מקור המשל, בתר עניא אזלא עניותא" הוא הפסוק „וטמא וטמא יקרא" הא סוף סוף תועילצלו תפלת רבים, ובתר רעתו אזלא טובתו? על כן חפש ומצא מקור אחר במשנה: הנה על יד שדמרת אנריפס המלך היה שדרו איש עני, ויביאו שניהם ראשית בכורו אדמתם אל הקדש פנימה. זה הביא בקופות מצופות כסף וזהב משובצות אבני חפץ, וזה הביא בסל עץ מחשוף הלבן, ויקח הכהן את בכורו אדמתם, אל המלך הושב כלי כספו וזהבו, ואל העני לא הושבו סלו וטנאו, נתונים נתונים הם לכהן המניף אותם! — על כן יאמרו המושלים „בתר עניא אזלא עניותא" לאמר: כל ימי עני רעים, ימיו מכאובים, בעקב עניו אוחז רישו — ועוני גורר עוני —

ורבא, רוח אחרת אתו, על דעתו, סן עשיר ורש נפגשו בהר הקדש בירושלים, ועל שכמם בכורו אדמתם; אין ראיה, בהיות הבכורים מתנת כהונה, נאודת למביאייהם להביא מנה אחת אפים, העשיר, לו שדמות רבות, ואף בלא כל יג, יעלו בכוריו שבעתים ממתיר בכורו הדל עם הסלים — הקריבהו נא לפחתך!

מקור הכמה פרק ד

הירצה או הישא פניך? אמר ה' צבאות " (מלאכי א' ה') ואם יושב גם סל: העני לבעליה יצא המניף כפלוגני היוצא נקי מנכסיו (הוי"ם בכורים פ"ג מ"ה) האמנם חז"ל תיקנו שלא לבייש מי שאין לו (פסחים פ"ב א') ושלא לבייש ידי עוברי עבירה (גיטין ל"ב ב') אף כי חלילה לבייש פני עושי מצוה, וכי מדוע לא יהיה חקה אחת ומשפט אחד למלך ולהדיוט, לעשיר ולדל, מביאי ראשית בכורי אדמתם? מפני כבוד בית אלהינו, וכבוד שומרי משמרת מקום מקדשינו, לא חיששו לזה חכמינו (הוי"ם פ"ט שם) "ואדרבה כבוד גדול הוא לדל, כי גם כליו יחשבו לכהן" (זרע אברהם לספרי פ"סקא ש' בשם ס' נבול בנימין ה"א צ"ב ב') ואין כאן עניות בעקב עניות.

על כן יאמר (רבא) משל הקדמוני הוא אבי משל ההמוני. הטמא עוד טומאתו בו, הוא יודע מרת נפשו; כי גם אחרי הרפואה, רואיו אליו ישגוהו בשבעה עינים. ושונאיו יתקלסו בו "הנה זה האיש ההיה צרוע בקרחתו ובגבחתו, וילך לבוש בגדים פרמים, וראשו פרוע, ועל שפתו עטה עוטה, הלוך וקרוא: "גשו נא הלאה אל תגעו בי! רחמנים בני רחמנים, חוסו נא, רחמו נא, חלו נא בעד נפשי חנינה, אולי יחוס אולי ירחם!" — אם כן איפא, גם בבוא לו הטובה, חרפת רעתו לא תמחה נצח. על כן יאמרו המושלים "בתר עניא אזלא עניותא!" —

ד) ואז דא רבא לטעמיה. דאמרינן "רבא (בהפכו על משכבו בחליו) יומא קרמאה דחליש, אמר להון "לא תגלו לאינש, דלא לתרע מזליה" מכאן ואילך, אמר להון "פוקו ואכרוזי בשוקא — דכל דסני לי, ליחדי לי, וכתיב (משלי כ"ד י"ז) בנפול אויבך אל תשמח וגו'; ודרחים לי, לבעי רחמי עלי" (גדרים מ' א'). ולדעתו אשרי כסוי מכאוביו, לא ישמח עליו אויב, ולא ידאיב לב אוהב, והרעה המוצאת את ההולך וקורא "פנו לי דרך כי נטמאתי! השמרו לכם מנגוע בי, ולא תטמאו בנפשתיכם!" תגדל שבעתים מן הטובה אשר יעשו לו המתפללים בעדו.

האמנם רבא, מיום השני (לחליו) והלאה, צוה לקרוא ברחובות קריה "רבא חליש! רבא חליש! יבא גוי קדוש אל הקדש בהדרת קדש, ויעתיר בעדו לנורא וקדוש!" אינו דומה חולה — לטמא. בנפול איש למשכב, לב כל שומע עליו יכאב; ונגע הצרעת היא פרי לשון הרע (ערכין מ"ז א') המלשין יחשב ככופר בעיקר (שם מ"ו ב') וראוי להשליכו לכלבים (פסחים ק"ח א') וימנה בין הארבעה שאינם מקבלים פני השכינה (מסכת מ"ב א') ואחת דתו לשבת בדד מחויף למחנה, יען הפץ להפריד בין נאהבים — וכדי בזיון וקצף! —

ה) וחקירה בדין הלכה למעשה, הביאה את רבא לחקירה זאת, והיא עובדא דמשה בר עזרי וכלתיה. משנה מפורשת היא "המקדיש נכסיו, והיתרה עליו כתובת אשה, ר' אליעזר אומר כשיגרשנה ידור הנאה וידור שלא יחזירנה לעולם, דשמא משום ערמה מגרשה, שתגבה כתובתה מן ההקדש ויחזירנה" ר' יהושע אומר אינו צריך, כיוצא בדבר אמר ר' שמעון בן נמליאל, אף הערב לאשר

בכתובתה והיה בעלה מנרשה, ידירנה הנאה. שמא ישנו קנוניא [ערמה] על נכסיו של זה ויחזור את אשתו" (ערכין פ"ו מ"א) ומביא (שם בגמ') מעשה שהיה: משה בר עזרי ערבא דכלתיה הוה, ורב הונא בריה צורבא מרבנן הוה ודחיקא ליה מילתא נוקיים את התורה מעונין אמר אבוי ליכא דנסביה עצה לרב הונא? דליגרש לרבייתיה, ותנבה כתובתה מאבורה, ולהדרה מיהדר! - א"ל רבא והא אנן ידור הנאה תנן? וכו'. לסוף איגלאי מילתא דכהן הוה רב הונא, ואי הוה מנרשה לא מצי לאהדרה] אמר אבוי: בתר עניא אזלא עניותא (ערכין כ"ג א') ושנוי (ב"ב קע"ד ב'). ואבוי נשא את המשל הזה גם על ענין אחד מעניני רפואה (החולין ק"ה ז'). וייטב בעיני רבא, וישאל את פי רבה בר מרי, לגלות לו מקורו, רבת מצאה במשנה: והוא, בתורה, וזה אמת לדעתי.

פרק המישי.

א"ל רבא לרבה בר מרי, מנא הא מילתא דאמר רבנן, השכם ואכול בקיץ מפני החמה, ובחורף מפני הצנה? ואמרי אינשי שתין רהיטי רהיט ולא מטא לגברא דמצפרא בריך? דכתיב (ישעיה מ"ט י') לא ירעבו, ולא יצמאו, ולא יכבשו שרש ושמש. א"ל, את אמרת מהתם, ואנא אמינא מהכא (שמות כ"ג כ"ה) ועבדתם את ה' אלהיכם זו ק"ש ותפלה; וברך את - לחמך ואת - מימך, זה פת במלח וקיתון של מים. מכאן ואילך, והסירותי מחלה מקרבך.

(ב"ב ז"ב ז')

הפעם שאל רבא לרבה בר מרי שתי שאלות, האחת, מנא הא מילתא דאמרי רבנן; והשנית, דאמרי אינשי, רבא לשיטתו אזיל, דתניא, איתביה רבינא לרבא אמר רב יהודה, אימתי שלא בשעת ביעורו; אבל בשעת ביעורו, השבתו בכל דבר? אלא אמר רבא, גזירה משום יום המעונן, אי הכי, אפילו בארבעה שעות נמי לא ניכול? אמר רב פפא ארבע זמן סעודה לכל הוא, ת"ר שעה ראשונה מאכל לודים, שניה מאכל ליסטים, שלישית מאכל יורשים, רביעית מאכל פועלים, חמישית מאכל תלמידי חכמים, ששית מאכל כל אדם. - והאמר רב פפא רביעית זמן סעודה לכל היא? אלא אפוך: רביעית מאכל כל אדם, חמישית מאכל פועלים.

מקור הכמה פרק ה

ששית מאכל ת"ח (פסחים י"ב ב'). אתה הראית לדעת כי רב פפא מבאר דעת רבא. שמאכל כל אדם בשעה הרביעית. — ורבא דאמר כאן. "השכם ואכול" כוונתו לאמר עוד לפני השעה הרביעית תשכים ותאכל. דהא לרידיה. השעה הרביעית מאכל כל אדם, אף אלה שאינם משכימים. — וזוהנה שתי קושיות אלו ששאל רבא לרבה בר מרי, נאמרו ונשנו (ב"מ ק"ז ב') סמוך למאמרם (שם) ת"ר י"ג דברים נאמרו בפת שהרית: מצלת מן החמה ומן הצנה זכו. — ולשון "פת שחרית" מורה השכמה עוד לפני מועד מאכל כל אדם. היינו עוד קודם השעה הרביעית. וכאשר הביא לו רבה בר מרי. קרא דישיעהו "לא ירעבו, ולא יצמאו, ולא יכם שמש ושרבי" ענהו: אנו "פת שחרית" תנינן, ובספר ישעיהו לא פורש במה ישיביע האדם את עצמו בבקר בבקר? ובמה ישקיט את צמאונו כעלורת הבקר? שמעני ואראך מקרא אחר, אשר שם מפורש באר היטב "לחם ומים" דכתיב וברך ארת לחמך ואת מימך, לימדה תורה דרך ארץ לקום בבקר השכם לאכול לחם ולשתות מים עוד לפני השעה הרביעית.

ורבה בר מרי? מה לך אצל בן אמוץ כלך אצל בן עמרם? ותו הא בתורה מפורש "לחם ומים" ולא פורשו בדברי ישעיהו? אמר לך: הכי אמר משה לישראל, אם שמוע תשמע בקול מלאכי ההולך לפניך, ועבדתם את ה' אלהיכם, בלעדי שכרכם הצפון לעוה"ב, הנה גם שכרכם אתכם בעוה"ז, וברך את לחמך ואת מימך והסרותי מחלה מקרבך. לאמר יברכך במזון לשובע ולא לרזון, וישמרך מכל מחלה, וישם לך שלום. ולא כתיב בתורה כי האוכל ושותה בעתם ינצל מן החמה ומן הצנה? בא ישעיה ופירש: ולא יכם שרב ושמשי, וזה ברור.

פרק ששי.

א"ל רבא לרבה בר מרי, מנא הא מילתא דאמרי אינשי? חבך קרייך חמרא. אוכפא לגבך מוש? א"ל דכתיב (בראשית מ"ו ה')

(* לפי גרסת הס"ס יחשב המשל הזה בין אלה, "דאמרי רבנן" ובע"ה הגרסא "דאמרי אינשי" ואומר מהרס"א שהיא טעות ונ"ל כנס"ס, "דאמרי רבנן" ויובל בין משל זה למשל שאחר זה, שהוא גם לדעתו, "דאמרי אינשי" עיין בו טעמו ונמוקו עמו. — ואולם התורת ח"ס אומר שמנא נספרים אחרים שגם המשל שלפנינו הוא משל הדיוט, דאמרי

ויאמר, הגר שפחת שרי אי מזה באת ואנה תלכי? ותאמר מפני שרי גברתי אנכי ברחת.

(ב'ק ז'ז ז'ג)

א) הנה בסמוך שאל רבא לרבה בר מרי, מנא הא מילתא דאמרי אינשי מילתא דמיגניא דאית בך קדם אמרה, והוכיח לו מן התורה (בראשית כ"ד ל"ד) "ויאמר עבד אברהם אנכי" וזה סותר למאמר שלפנינו? דמן המשל הלזה משמע כי כאשר יקראו חבירו שם גנאי, והוא אמת יודרה: ומן המשל השני משמע שחובתו לקדם ולאמר בעצמו את המום שבו? —

ומצאתי כי המהרש"א ז"ל, העיר זאת, והשיב, להלן מיירי בדבר שהוא אמת לפי דעתו, כמו אליעזר דרצה בעבודת אברהם, וכיון דבסוף הוצרך להזכיר שהוא עבד לאדוניו, ראוי לו להקדים גנותו: אבל הכא, מיירי במי שלפי דעתו אינו אמת, שאין בו עתרה הגנות, כמו בהגר שהיתה עתה בורחת מגבירתה שלא להיות משועברת עוד, ואעפ"כ כיון שהמלאך קרא אותה שפחה, הודית לדבריו עכ"ל.

ובמחכ"ת הקושיא אלימתא מתירוצו? הן תמנע בת מלכים היתה, דכתיב (שם ל"ו) אלוף לוטן אלוף תמנע, וכל אלוף מלכותא בלא תאנא היא, בעיא לאיגוררי באתה אצל אברהם יצחק ויעקב ולא קבלוה, הלכה והיתה פלגש לאליפז בן עשו, אמרה מוטב תהא שפחה לאומה זו, ולא תהא גבירה לאומה אחרת (סנהדרין צ"ט ב') והתורה מספרת כי תמנע היתה ממשפחת אלו פים, להודיע שבחו של ביתו של אברהם אבינו עד היכן היו המלכיות ושלטונים רוצים להדבק בו" (ב"ד פ"ב) ולהגר המצרית היה בושת הפנים להקרא שפחת שרי? לצמיתות נמכרה

אי נ"י. ואולם המבקש על חבירו והוא נריך לאותו דבר שהוא נענה תחלה, יחשב בלדק בין „דאמרי רבנן“ ולאו משל הוא, אלא למוד מוסרי של ימנע האדם א"ע מלבקש רחמים בעד רעהו. — וכמו כן הא דהסכס ואכול בקין וכו' הוא „דאמרי רבנן“ ואינו משל כי אם ענה טובה, והוא אחד הדברים שגוה רבי לבניו בפ' ערבי פסחים, עכ"ל.

ומנא הוה ראיא לדבריו, בנוגע למשל שלפנינו שהוא „דאמרי אינשי“ במדרש, ומתלא אמר, אי אמר לך חד, אודנך דמנורא, לא תחוס; תרין, עבד לך פרוכי" (ב"ר פ' מ"ה) ושני בילקוט (תורה רמז ע"ט) והלשון „נת לא חנור“ יורה שהוא משל העם, ולא דאמרי רבנן. — ובכל זאת בפנים, קיימתי גירסת הש"ס על פי מהרש"א, והרונה לתקן ע"פ הת"ח הרשות בידו. —

וראיתי להעיר כי מ"ס הגאון הת"ח, כי „רבי זוהי לבניו השכס ואכול“ במחכ"ת מש מוכרנו, כי כן נזכר עקביא את ר' יהושע בנו (פסחים ק"ב א'). ורבי זוהי את בניו, ארבעה דברים אמרים (שם שם ז' ע"ט).

והיא לא הפשה. ואם התפרצה וברחה לנפשה, עודנה משועבדת וכל מוצאה יסגירנה אל גברתה. ומה פרי גאונה וגאותה? *

(ב') וקושטא דמילתא, הכל מודים שאסור לו לאדם לספר גנותו. ואף המביא בכורי אדמתו, שנצטוו „וענית ואמרת“ (רברים כ"ו ה') רק ההודאה וצערן אומר בקול רם, ואולם לא גנותו (סוטה ל"ב ב') כמו שבארתי לעיל (פרק ד' סימן ב') ולפי זה קשה על הא דאמרינן בסמוך: מום שבך קדם ואמרו? —

וצדקו יחדיו, שאלו ואלו דברי אלהים חיים. מאן דמפרש חטאיה הוא חציף (ברכות ל"ד ב') שנאמר (ההלים ל"ב א') אשרי נשוא פשע כסוי חטאה. וכמו כן אסור לו לאדם לספר גנותו בקהל רב. וגבי אליעזר שאני, דהא אנוס היה על פי דבורו ושבועתו, כי השבע השביע אותו אדוניו ללכת חרנה ולעשות מעשהו באמונה (בראשית כ"ד ב') ובבואו אל בית לבן נאלץ לספר כי במלאכות אברהם אדונו, בא לקחת אשרי לבנו ליצחק. ולולא זאת לא היה לו שומע.

אכן היה יכול לאמר „בן משק בית אברהם אנכי“ כאשר קראהו אדוניו (שם ס"ו ב') ומו אלצהו לאמר: עבד אברהם אנכי — וזה הדבר עשה בצדקתו ובחכמתו, לפני צאתו לדרך אמר „אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי, ואתן לו [ליצחק] את בתי“ (ב"ר פ' נ"ט) ויחר בו אף אדונו ויגער בו „אתה ארור ובני ברוך ואין ארור מתרבק בברוך“ (שם) ויאמר בלבו: אם אומרה ללבן כי הנני בן משק בית אברהם, פן יחשרני שומע כי שבע תועבות בלבי, וכי כל ישעי וכל חפצי כי לא תאבה האשה ללכת אחרי, ויאלץ יצחק להתחתן בי. — וימחר להודיע כי הוא עבד, מבני חם, אשר תרביץ בו מארת נח (בראשית ס' כ"ח) ולא יוכל להדבק בברוך. — כה עשה, ומעשהו לאות נאמן על תום לבבו לאדוניו, כנאוה לציר אמונים לשולחיו. אמנם מי אלצהו לפתוח בגנותו? הלא כה דבריו: עבד אברהם אנכי! וה' ברך את אדוני מאד וגו', ותלד שרה אשת אדוני בן לאדוני וגו' וישבעני אדוני לאמר וגו' ואומר אל אדוני וגו' היא האשרי אשר הוכיח ה' לבן אדוני וגו' לקחת את בת אחי לבנו (שם כ"ד ל"ד מ"ח) שבע פעמים נשא את המלה „אדוני“ על דל שפתיו, וגם ראש דברו היה „עבד אברהם אנכי“ האם לא היה לאל ידו לבחור לו מלים אחרים. לבלי להרבות בגנותו?

* ואל תשיבני: הא לדעה אחת (ב"ר פ' מ"ה) היתה הגר בתו של פרעה ונלך מנרים? החשו גם אני ידעתי, ואלוסי אין מוקרא יונא מיד פשוטו — ופשטא דקרא מקביל עם האומר (שם), „הגר שפחת מלוג היתה: אברהם היה חייב צמונותיה, ולא היה רשאי למכרה“ — והן גם תמונע אלמלא מוקרא כתוב בת מי היא, היה הסכל הישר נוטה לאמר שאף היתה מבנות דלת העם.

מקור חכמה פרק ו

כה

ולבלי לפתוח בגנותו? — ומי לא נתנהו לאמר כדברים האלה: חנת' ה' ברכ' את אברהם וגו' ותלך לו שרה אשתו בן וגו' וישביעני לאמר וגו' ואומר אליו: וגו' היא האשה אשר הוכיח ה' לבנו וגו' לקחת את בת אחי אדוני לבנו! — והלא אז לא היה משפיל את כבודו עד סוף דבריו? ומדוע הקדים לספר בגנותו? משיחתן של עבדי אבות אנו לומדים: מום שבך קדם ואמרו. היינו במפתח שפתיך.

וכל זה היכי דאי אפשר בענין אחר (כאליעזר, שעשה זאת למען הקים את שבועתו. ולבל יחשדוהו כי לא כפיו לבו) אבל היכי שאין אונס. אסור לו לאדם לספר גנותו לא בראש דבריו ולא בסופם. וזה ברור.

ג' אמור מעתה. לא דמי הא דאמרי אינשי, מום שבך קדם ואמרו. להא דאמרי אינשי. „חברך קרייך חמרא אוכפא לגבך מוש“ דאליעזר נאנס לספר בגנותו, וקדם ואמרה: ומי הכריח את הנר להודיע גנותה? —

ואולם גם זה אינו. דהא המלאך הנראה אליה, קרא לה „הגר שפחת שרי“ וכבר ידע מומה שהיא שפחה, ולא כחשה והודית לו „מפני שרי גברתי אנכי בורחת“ לאמרו: עורני שפחתה. חפשה לא נתנה לי. וגם פה עורני ברשותה. כגנב ברחתי, כי נלאתי נשוא משאה על שכמי. והיה כל מוצאי יסגירני אליה, ואשא עוני. אוי נא לי כי נואלתי. הנני לשוב אל גברתי, ואולם אימתה תבעתני, ולפני זעמה איך אעמוד? — (ובאמת שבה אל גברתה, כאשר צוה עליה מלאך האלחים) ועל זה אמרי אינשי. „חברך קרייך חמרא (היינו שכבר הוא יודע מומך) אוכפא לגבך מוש“ אם לא עלילת שוא בפיו, תודה לדבריו, ומודה לא יחשב מספר. — ואם בעלילות יבא עליך, תתנהג עמו כאמור למעלה (פרק א'). והא דאמרי אינשי מום שבך קדם ואמררה היכי שהוא מוכרח לגלות מומו. יגלהו בראש דבריו כאליעזר, ודוק.

פרק שביעי.

א"ל רבא לרבנה בר מרי. מנא הא מילתא דאמרי אינשי, מילתא דמיגניא דאית בך, קדם ואמרה? א"ל דכתיב (בראשית כ"ד ל"ב) ויאמר עבר אברהם אנכי.

(ב"ק ל"ב)

מהרש"א והת"ח שניהם מודים כי גירסת הש"ס והע"י במשל שלפנינו נכונה היא. והוא מאלה „דאמרי אינשי“ — וראיתי להעיר און אנשים, כי מצאתי במדרש „אמר ר' יצחק מילתא דאית בך מיגניא, קדים ואמרה“ (ב"ר פ"ט) ולא פורש אמר ר' יצחק אמר זאת מודעתיה דנפשיה, ואם שמע כן מפי רבותיו וחביריו

ואו כמרגלא בפומיהו דאינשי! - ובנוגע לפשט המשל הזה, הויתי דעתי בפרק שלפני זה. ע"ש ותבין את אשר לפניך.

פרק שמיני.

א"ל רבא לרבה בר מרי, מנא הא מילתא דאמרי אינשי שפיל ואזיל בר אווא ועינוהי מטייפין? א"ל דכתיב (ש"א כ"ה ל"א) והיטב ה' לאדוני וזכרת את אמתך. ה' (ב"ק ל"ב ב').

א"ל רש"י ועינוהי מטייפין, עיני מצפות למעלה למרחוק למזונותיו, וחבירו (כתובות ס' א') נטוף עיניך. - שפיל ואזיל, כלומר מחמת ענותנותו של אדם לאיך בוש מלשאל דבר הצריך לו, בין לתורה בין לפרנסתו ולתבוע חובו. -- והיטב ה' לאדוני, כאשר ייטב ה' לאדוני, באביגיל כתיב, שהיתה מתנבא שימות בעלה, ובתוך דבריה מרמזת לדוד שיזכור את יפיה וכו', עכ"ל. והנה הש"ס (מגילה י"ד א') מונה שבע נביאות אשר נבאו לישראל את אשר יקרנו באחרית הימים, ובתוכן תמנה אביגיל. באמרה לדוד "ולא תהיה זאת לך לפוקה" זאת מכלל דאיכא אחריתי, ומאי ניהו, דבת שבע, ומסקנא הכי הוה, ופרש"י שם: הכי פירושא מדקאמרה ליה ולא תחידה זאת לך לפוקה, מכלל שהתנבאה לו שסופו להכשל באיסור ביאה אחרת, ומאי ניהו דבת שבע, ומסקנא הכי הוה, סוף שעלתה לו כך, אלמא נביאה הוות שנתקיימה נבואתה, עכ"ל. וראיתי בספר "איי היים" שמקשה: לפי דברי רש"י כאן, למה הוצרך הש"ס במגילה ללמוד נבואתה מדיוקא, שאמרה ולא תהיה זאת לך לפוקה מכלל דאיכא אחריתי, והיא עובדא דבת שבע, דהא מדקאמרה והיטב ה' לאדוני וזכרת את אמתך, מבואר ענין נבואתה להדיא שההטבה היא שאחרי מות בעלה יקחנה דוד לו לאשה? ועיין בו שמתרין בדוחק.

ולדעתי דברי רש"י נכונים מאד. שז"ל הש"ס (שם) "אביגיל ומנלן דהיתיר נביאה? דכתיב (ש"א כ"ה ב') והיה היא רוכבת על החמור ווורדת בסתר ההר, מן ההר מבעיא ליה? אלא שבאה על עסקי וכו'. אמרה ליה וכי דנין דיני נפשות בלילה? אמר לה, מורד במלכות הוא [נבל בעלך] ולא צריך למידייניה. אמרה ליה, עדיין שאול קיים ולא יצא טבעך בעולם, אמר לה (שם שם ל"ג) וברוך טעמך וברוכה את אשר כלתני היום הזה מבוא בדמים, דמים תרתי משמע, וכו' א"ל השמועי לי, אמרה ליה ולא תהיה זאת לך לפוקה. זאת מכלל דאיכא אחריתי.

ומאי ניהו. דבת שבע. וכו'. כי הוות מפטרא מניה. אמרה ליה והיטב ה' לאדוני
וזכרת את אמתך. אמר רב נחמן. היינו דאמרי אינשי: איתתא בהדי שותא
פילכא ופירש'י: עם שהאשה מדברת. היא טווה. כלומר עם שהיא מדברת עמו
על בעלה. הזכירה לו את עצמה. שאם ימות. ישאנה אי נמי שפיל ואזיל בר
אווא ועינוהי מטייפא. עכ"ל. ויש להבין שמועה בסוגיא ההיא. הן דוד רצה להרוג את נבל בעלה בדין מורד
במלכותו. והיא התחננה בעדו. והיה די לה לאמר "עדיין שאול קיים"
לאמר: הנך בא לשפטהו בדין מורד במלכותך הן עוד שאול מלך ישראל
חי. הוא אדוננו והוא מלכנו. ובכסאו ובמלכותו לא מרד בעלי? ולא יזה
תכלית הוסיפה. "ולא יצא טבעך בעולם" מאי נפקא מינה לבקשתה אם טבעו של
דוד יצא בעולם; ואם לא? — אמנם חכמת נשים ענתה בחכמה. הן בימים ההם היה דוד נחשב למלך
ולה דיוט. — מלך בעיני אויבי שאול. והדיוט בעיני אוהבי שאול. זה כביר
משחחנן שמואל הנביא למלך תחת שאול. במלאכות ה' (ש"א ט"ז י"ג) אכן המשיחה
ההיא לא היתה בריש גלי ובפרהסיא. כי אם בסתר. מפני פחד שאול. רוב העם
לא ידע מן המשיחה ההיא מאומה. ונחשב דוד בעיניהם רק לגבור מלחמה. לשר
צבא אשר זכה להתחתן במלך שאול. — ועתה נבין מה עמקו מחשבותיה. וכי כל
אמרותיה ספורות במועצות ודעת. הלא כה אמרה לדוד: ראה אתה אומר
אלי כי נבל בעלי מרד בכסאך. ובן מות הוא. ובדין מורד במלכותך
תשפוך דמו כמים. ואותי תחיה ואחי לך לאשה; התהי תפארתך על זה הדרך?
עדיין שאול קיים. שאל את פי כל העם. "מי הוא מלכנו?" ויגדך. "שאוול"
והן בכסא שאול לא מרד נבל בעלי! — ואני ידעתי כי עוד בהיותך נער. קרע
ה' את המלוכה מעל שאול. ובמלאכותו נתנה לך שמואל הנביא. ואולם לא
בכבוד מלכים נמשחת. כי אם בסתר ובלאט. . . ורוב העם לא ידעו ולא יאבו
לדעת מזה מאומה. ושמע שאול כי הנך מוציא איש לטבח בדין מורד
במלכותך. האם לא ימהר להרוץ את משפטך בדין מורד במלכותו? —
ומתי מספר האומרים. "אין לנו חלק בשאול ויש לנו נחלה בבן ישי!" יבטלו ברוב
האומרים. "אין לנו חלק בדוד. ויש לנו נחלה בשאול מלכנו ונסיכנו!" כי "עדיין
לא יצא טבעך בעולם" והדבקים בך. נער יכתבם — ולא תהיה זאת לך
לפוקה? חוסה ארון ומלך על כבודך ולא יחל. חוסה על חייך — שמע נא מלכי
לעצת אמתך: משול תמשול ברוחך עד אשר ייטב ה' לאדוני. כבוש כעסק עד
אחרי מות שאול ועד יכון כסאך — ואז תעמיד את נבל במשפט מורד
במלכותך בימי קדם — ומי יאמר לך בימים אשר ייטב ה' לאדוני: טח
תעשה. ומה תפעל? — מי יקשה אליך אז וישלם? — ואם טובה אני בעיניך. לא

תהי זאת לך לפוקה, אם מצאתי הן בעיניך ארון ומלך, תקחני בימים ההם
 בהיתר ולא באיסור - והקולות יחדלון. ^{והוא כן אמר, קחמא חא חכמא}
 ותיטב צעתה זאת בעיניו, כי במועצות וברעת כוננה, ויאמר אליה ברוך
 מעמך וברוכה את אשר כליתני מבוא בדמים, ^{האם לא} ^{דמים תרתי משמע -}
 ג) ולפי פירושי זה, לא מוכח כלל מן "והיטב ה' לאדוני וזכרת את אמתך"
 שנביאה היתה בהתנבאה על מות בעלה במשך עשרה ימים, רק עצה טובה נתנה
 לו כי ימשול ברוחו ויכבוש חמתו עד מות שאול ויצא טבעו בעולם. והוכיח
 לה הש"ס שפיר שנביאה היתה מן הדינק של מלת "זאת" מכלל דאיכא פוקה
 אחריתי, ומאי ניהו דבת שבע, כי סיום דבריה, "וזכרת את אמתך" פירושו
 כמשמעו, שאז תקחני בהיתר, ^{האם לא} ^{האם לא} ^{האם לא}
 ואולם בסוגיא דידן, חוקרים רבא ורבה בר מרי לדעת מקורה משל המוני
 "שפיל ואזיל בר אווזא ועיניהו מטייפין" וימצאוהו במקרא "והיטב ה' לאדוני
 וזכרת את אמתך" פירש רש"י שפיר שרוח אלהים דבר בה, ועיניה ראו כי בעוד
 עשרה ימים יגוף ה' את נבל בעלה, ותלקח בהיתר אל בית המלך, על כן בעמדת
 לפני המלך, ותפול לפניו אפים ארצה, ועיניה מקור דמעה, קוה קותה לה נפשה
 ליום תעמוד לימינו ותהי לו עזר כנגדו - ^{האם לא} ^{האם לא} ^{האם לא}
 ובלמדנו מן הדיוק "זאת" שהיתה נביאה, ואת אשר יקרהו מקרה בת שבע
 ראתה עינה, לא רחוקה היא כי הנביאה התיא ראתה גם את אשר יקרה את בעלה
 בקרב הימים - ובכרעה לרגלי הכסא, נשאה עיניה אל היושב עליו בהתנבאה
 כי עוד מעט ותקרא לו, "אישי" על כן יאמרו המושלים הלוך ולך האווז כפוף ראשי
 ועיניו נשואות למעלה ראש - כן נראה לי ברור. ^{האם לא} ^{האם לא} ^{האם לא}

פרק תשיעי.

א"ל רבא לרבה בר מרי, מנא הא מילתא דאמרי אינשי,
 שיתין תיכלי ממיוה לכנא, דקל חבריה שמע, ולא אכל? א"ל
 דכתיב (מ"א א' כ"ו) ולי אני עבדך, ולצדוק הכהן, ולבניהו בן
 יהודע, ולשלמה עבדך לא קרא. - א"ל את מהתם אמרת,
 ואנא אמינא מהכא (בראשית כ"ד ס"ז) ויביאה יצחק האהלה שרה אמו,
 וכתיב בתריה (שם כ"ה א') ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה.
 (ב"ק ז"ב ב').
 א) הא לך באור המלות הזרות אשה במשל הלוח, ותבין את הנמשל. - שתין

בארמית: ששים בעברית. — תיכלי, פירושה: מכאובות. — ככא הוא תרגומו של „שן“. אשא בשרי בְּשֵׁנִי (איוב י"ג י"ד) מתרגמין אטול בשרי בככאי. ובש"ס במקומות שונות (עיין ערך) וככא האמורה כאן, היא מלתעה (באקצאהן). יש תאוה, בת הכרח הטבע, ויש תאוה בת הקנאה. כי יש יתאוה תאוה לדבר שאיננו הכרחי לו, מקנאתו ברעהו שיש לו הדבר ההוא, ועליו נשאו המושלים משל: כאשר יבטלו המוחנות, קנא תקנא מלתעה רעה כשמעה קול מלתעות בריאות, טוחנות אוכל, ומרוב קנאתה יגדל מכאובה על אחת שבעי).

ויהי כשמוע רבא את המשל הזה, וייטב בעיניו, וינסה את רבה בר מרי, אם ידע דבר החכמה ההיא מאין ימצא! — ויענהו: מקורו בנביאים. הנה נתן הנביא התאונן באזני דוד „אדוני המלך! אתה אמרת: אדוניהו ימלוך אחרי והוא ישב על כסאי? — כי ירד היום ויזבח שור ומריא וצאן לרוב ויקרא לכל בני המלך ולשרי הצבא, ולאביתר הכהן, והנם אוכלים ושותים לפניו ויאמרו יחי המלך אדוניהו? ולי אני עבדך, ולצדוק הכהן, ולבניהו בן יהוידע, ולשלמה עבדך לא קראי. (מ"א א' כ"ד — כ"ז) את דבת אדוניהו רעה הביא אל המלך, בקנאתו בקרואיו. יען לא היה גם הוא בקרואים. —

ויפה מדויק הר"ף: דאי משום המלוכה שנתחדשה שם היה קובל, ראוי היה לו להזכירה בת חלה, ואח"כ ולי אני עבדך לא קרא, אלא מוכח שהיה קובל על אשר לא זמנהו אל המשתה.

ורבא הוכיח לו מאברהם, בשובו מהר המוריה מתה עליו שרה אשתו (ב"ד פ"ג נ"ח, וראה מה שבררתי לעיל פרק א' סימן א'). ושלוש שנים לא עלתה על מחשבתי לקחת אשה אחרת: וכראותו כי יצחק לקח את רבקה, לקח גם הוא את קטורה לו לאשה, וחמהרש"א מדויק: שהוכיח לו הוכחתו זאת מן הוי"ו של ויוסף, שמוסיף על

(* על דרך זה, בארתי בילדותי (וברבות הימים מנאיתו בספר מלאכת מחשבת לר"מ חפץ פ' וישב) מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל, והשבע לעסיר איננו מניח לו ליטון (קהלת ה' י"א) וכבר יקשה על הלסון שלא אמר בעסיר כעני, ומרה שנת העסיר אם מעט ואם הרבה יאכל? אלא שהכתוב לא בא להביא הדבר בהפכו, אלא כלו ענין אחד, ומדבר בעין רעה כי היא קנאת איש מרעהו. העובד לא ירע בעיניו עמלו ודלותו — כי כן הורגל מעודו ועד היום הזה. וההכרח לא יאלצנו לבקש לו גדולות — אלא השבע שיראה לעסיר ולו אין דבר, וירא האביון וינאץ ותדר שנתו מעיניו על זה. — ופירושו שנת העובד מתוקה אף אם מעט יאכל, אולם בראותו השבע לעסיר שכנו, זו היא הסבה שלא ינוס ולא ייטן העובד

מקור הכמה פרק ט

ענין ראשון, שויקח את רבקה וגו' גרם לו לאברהם להוסיף לו אשה ולישא את קטורה, ולולי ויקח יצחק וגו' לא נשא אברהם את קטורה. עכ"ל.
 (ב') ויפלא, לאיזה תכלית סיים רבא סיפא דקרא "ושמה קטורה"?—אם כוונתו רק להודיע כי מקנאה ביצחק לקח אברהם לו אשה חדשה, מה לנו ולשמה? מה מנו יהלוך את מי לקח? והדורש קדמוניות, יפתח לו ספר התורה, וימצא? ועוד הא אמרינן (סנהדרין ק"ה ב') בכל אדם מתקנא חוץ מ'ב'נו ומתלמידו, ואאע"ה יקנא בבנו ויחידו אשר אהב אהבת נפשו? —

ועל רבה בר מרי, קשה מדוע לא בחר גם הוא בראיה מן התורה ויחפש וימצא בני אים? ותם אני כי לא ראיתי בכל מפרשי הש"ס, מי שהעיר על כל אלה? —

אמנם מסקנת הש"ס היא (מוטח ב' א') כי זווג ראשון הוא על פי כרוזא קורא בחיל נעל פי המזל, כן פירש"י ז"ל והשני הוא לפי מעשיו. — ורבא ידע כי רבה בר מרי יענהו, "מאן יימר כי אברהם נועץ אחרי מות שרה, לבלי קחת אשה חדשה? (כדרשם יבמות ס"ב ב'). ואולם כל רעה ולא אשה רעה (שבת י"א א') ורחמנא ליצילן ממירי דקשא ממותא (יבמות ס"ג א') דאין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת (שם ק"ב ב') ויעברו שלש שנים עד מצאו אשת חיל, אשה יראת ה', ההוגנת להיות זווגו השני" על כן השכיל פיהו וסיים "ושמה קטורה" זו הגר (ב"ר פ' ס"א) ולמה נקרא שמה קטורה? "שמקוטרת מצות ומעשים טובים" (שם) (מובא גם ברש"י במקומו) וכבר היתה פלגשו ותלד לו בן, ויגרשה (בראשית כ"א י"ב) ומעשיה הטובים נודעו לו מתמול גם שלשום, וכי מדוע לא ארש אותה לו באמת ובאמונה מיום מות שרה עד אחרי קחת יצחק את רבקה? מכאן אנו למדין, כי במות יונתו תמותו, היא אשת נעוריו, שסכתה ברוח הקדש (מגילה י"ד א') והוא היה טפל לה בבניאות (שמ"ד פ' א') נועץ לשבת גלמוד עד יומו האחרון; ויפר את עצתו, מקנאתו ביצחק, ויקח את קטורה זו הגר אחרי שלוחיה. —

ודע דרבא לשיטתו אזיל, דאיהו פליג עליה דר' יוסי בר חוני, דאמר (סנהדרין ק"ה ב') בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ומתלמידו. (ראה להלן פרק י"ח). על כן יאמר כי הקנאה ההיא היא מקור המישל הנצור על דל שפתי העם, ויחזק את דבריו בהוסיפו, "וכתיב בתריה" היינו סמוך אל ספור נשואי יצחק ורבקה. נאמר כי אברהם לקח את קטורה, וראה בספר מלוא הרושים (אות סמ"ך) דדייק מסוגיית הש"ס (מנחות מ' ב') דרבא דריש סמוכין, ולזאת דרש גם כן סמוכין ששני הנשואין היו בזמן אחד, אף שכבר ידע כי הגר היא מקוטרת מצות ומעשים טובים וראויה להיות לו לעזר.

ורבה בר מרי לית ליה האי דרשא שקטורה זו הגר, ודעתו כדעת רבותנו שאשה

אחרת לקח (תנחומא ס"פ היי) וזכר יודן דאמר „לימדתך תורה דרך ארץ, שאם יהיה לאדם בנים גדולים יהיה משיאן תחלה. ואחר כך הוא נושא לו אשה. ממי אתה למד? מאברהם, בתחלה ויביאה יצחק האהלה שרה אמו, ואח"כ ויוסף אברהם ויקח אשה“ (ב"ד פ' ס"א ותנחומא ספ). — ומקור המשל הוא מעובדא דנתן הנביא אשר קנא בקרואי אדוניהו בערכו לפניהם שלחן. וזה ברור.

(ג') אלא אי קשיא הא קשיא: הן הקנאה היא ראשית חטאת, ולה שם בשלשה דברים שמוציאין את האדם מן העולם (אבות פ"ד כ"א) והיאומן כי יסופר כי אנשי קדש יקנאו? מאריה דאברהם, חלילה לאברהם בחירי לקנא באיש זר אף כי בבנו בבת עינו? וחם ליד לורעא דאבא, כי נתן הנביא חוזה מחזה שדי יקנא ברעהו? —

אמנם את זה לעמת זה עשה אלהים. הקנאה אש היא, יש טמאת השם וקורא לה „קנאת אש זרה“ ויש אש מן השמים, וזר שמה „קנאת אש דת“ הראשונה מחללת כל קדש, כשואל ואבדון לא תאמר הוין, וכאש תפתה תאכל. והשניה, ממרום היא שלוחה להוסיף חכמה ודעת, ולהגדיל תורה ולהאדיר כל מפעל טוב ומועיל (ב"ב כ"א א'). —

רבה בר מרי באמרו כי מקור המשל ההוא, מיום הביא נתן הנביא דבת אדוניהו רעה אל דוד, חלילה לו לאמר כי קנאת איש מרעהו היתה. כי לא על הלחם לברו, חי נביא האלהים. לא הירד רעב למעדני אדוניהו, ולא צמא ליון רקחו. אכן למלכו קנא קנאה גדולה, חם לבו בקרבו בשמעו כי בן מורד בכסא אביו, מקדיש קרואיו ובערת משק כוסות ישתבח „יקרבו ימי אבל אבי; ואמלוך תחתיו! ובעלותי לכסאו, אעשה חדשות בארצות יהודה וישראל — אני אוהבי, אהב; ואוהבי בן־ברת־שבע, אשמיד — את הגבוהים סביב כסא אבי יתהלכון, אשפיל; ואתכם קרואי, אנביה מעלה מעלה!“ — ויצר לו על כבוד צדוק הכהן הגדול מאחיו, כי נלה! — ובמסתרים בכתה נפשו לעלבונה של תורה, על כבוד בניהו בן יהוידע אשר על הכרתי ועל הפלתי (ש"ב כ"ג) ונשיא הסנהדרין (ברכות ד' א') היוירד פלאים! — וימצא לחובתו לספר לאדונו הוא מלכו, כי אדוניהו חמורד הוא גם מלעיב בנביאים, ועל כן לא קרא גם אותו בקרואים. —

וכאשר הופרה עצת אדוניהו, החל לחקור ולדרוש מי הוא זה ואי זה הוא האיש אשר נלה סודו לאביו; ונודע לו כי נתן הנביא הוא, ויחר אפו ויבדר עליו כזבים כי קנא בהקרואים קנאת איש מרעהו — וישא עליו משל: על אחת ששים יגדלו מכאובי מלתעה רעה, כשמעה קול הטחנוד, קול מלתעות בריאות וטובות! —

ורבא דפליג על ר' יוסי בר חוני, מודהצי אברם ונשא כאברהם אבינו, לא יקנא באיש זר אף כי בבנו יחידו מחמד נפשו! — והאשה החדשה

אשר לקח לא הוא בחר בה, כי אם יצחק בנו בחרה לעזר לאביו לעת כלחו. —
 „אמר יצחק: אני לקחתי אשה; ואבי עומד בלא אשה? הלך יצחק? והביא לו
 [לאברהם] אשה ו' (תנחומא סוף פ' חיי) —
 ולצני הדור ההוא, בראותם כי תיכף ומיד אחריו נשואי יצחק לקח אברהם אשה
 לזקוניו, ברו עליו כי מקנאתו בבנו לקחה — וישאו עליו משל — שם רשעים
 הלצים ההם, ירקבו. כמת מלב נשכחו, ואחריתם עדי אובד — כן יאבדו כל
 אויביך ישראל — וזכר צדיקים, אברהם ויצחק, לברכה. כשני המאורות הגדולים
 יגון שמם עד בלתי שמים, נאהבים היו בחייהם, ובמותם יקראו חיים (ברכות י"ח א')
 וצאצאיהם שבטי יה, ככוכבי השמים לרוב ירביון ויהלו עד תכלית אור עם חשך...
 כל זה נראה לי לגול חרפת הקנאה טמאת השם, מעל שני אנשי קדש אברהם
 העברי ונתן הנביא! ואשר אתו דבר יותר נכון יורני ואהללהו בחי! —

פרק עשירי.

א"ל רבא לרבה בר מרי, מנא הא מילתא דאמרי אינשי
 חמרא למריה וטיבותא לשקיייה? א"ל דכתיב (במדרב כ"ד י"ח) וסמכת
 את ירך עליו וגו' ונתת מהודך עליו, למען ישמעו כל עדת בני
 ישראל, וכתיב (דברים ל"ד ט') ויהושע בן נון מלא רוח הכמה כי סמך
 משה את ידיו עליו וישמעו אליו בני ישראל, ויעשו כאשר צוה
 ה' את משה.

(ב'ק"ל'ב' צ')

א"ל פרש"י ז"ל: הוין של מלך הוא, והשותים אותו מחזיקים טובה לשר
 המשקים ולא למלך, והאות כי הכתוב תולה החכמה והגדולה של יהושע במשרה
 כאלו הוא נתן לו; והיא מתת אלהים. —
 וז"ל התוס': כלומר המשקה נתן בעין יפה למי שירצה, כדאמרינן במדרש
 טוב עין הוא יבורך זה מרעה שא"ל הקב"ה וסמכת את ירך, והוא סמך בשתי
 ידיו, כדכתיב ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו, ובקונטרס פירש בענין אחר, עכ"ל.
 מקשה מהרש"א: לפירוש התוס' לא איצטריך ליה לאתווי האי קרא דפרשת
 וזאת הברכה, דבהך פרשה גופה דפנחס, כתיב ויסמוך את ידיו עליו בלשון
 רבים; וכן הוא בילקוט, והוא מבואר ענין סמיכת ידי משה כי מצינו במשרה
 לשון יד אחת למלחמה, כדכתיב במטה אשר בידי וגו' והיה כאשר ירים
 משה את ידו וגו' ומצינו שתי ידיו לתורה ולחכמה, כדכתיב ושני

מקור חכמה פרק י

לב

לוחות הברית על שתי ידיו וגו'. והנה משה בקש יפקוד וגו' אשר יצא לפניו
 וגו' שהיא היד למלחמה, ונענה לו הקב"ה ואמר לו קח את יהושע וגו' וסמכת את
 ירך וגו' יד אחת שהיא למלחמה, ומשה הוסיף לו דבר התלוי בשתי
 ידיו שהיא החכמה והתורה. ולפי זה לפי התוס' נמי נראה שהביא האי
 קרא דוזאת הברכה, דכתיב ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה
 ידיו וגו' שאלו לא סמך עליו רק יד אחת לא היה זוכה לחכמה רק ליד הגבורה.
 עכ"ל. ורפח"ח.

ורש"י ז"ל כתב (בפר' פנחס) ויסמוך את ידיו, בעין יפה יותר ויותר ממה
 שנצטווה, שהקב"ה א"ל וסמכת את ירך, והוא עשה בשתי ידיו ועשאו ככלי מלא
 וגדוש ומלאו חכמתו בעין יפה. ע"ש. וכתב הגאון בעל קיקיון דיוגרה, שכונן
 לפסוק דזאת הברכה, שמלאו חכמתו בעין יפה.

ב"ו ולי תלמיד תלמידיהם נראה באופן אחר. דודאי לפירש"י לק"מ, דכיון
 דבפרשת (וזאת הברכה) כתיב, ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה
 את ידיו עליו, לדעת שחכמתו הגדולה באה לו ע"י סמיכת משה רבו עליו,
 והיו ליה טיבותא לשקויה, משא"כ (בפר' פנחס) כתיב, ויעש משה כאשר צוה
 ה' אותו וגו' ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו כאשר דבר ה' ביד משה, והיו
 ליה טיבותא למארידה, על כן מביא את הפסוק (שבמשנה תורה) דכתיב, כי
 סמך משה את ידיו עליו, לאמר שמשה גרם את זאת, והיו ליה טיבותא
 לשקויה.

אבל לפי התוס' יאתה התורה אל המשקה על תתו בטוב עין, וע"כ הוסיף
 מרע"ה, קושיית מהרש"א עצומה מאד, דזה נוכל ללמוד מפ' פנחס לברך?

אמנם יש לשית לב מבין, למה באמת לא צוהו הקב"ה לסמוך בשתי ידיו? ואם
 רצונו יתעלה, שיהושע לא ימולא רק למלחמה, הלילה לאיש אלהים למרות רצון
 שולחו? — ושתי תשובות בדבר: א' לענין הברכה אין הבדל בין אם יבורך ביד
 אחת או בשתי ידיים, אם הוא מתברך במלאכות ה', אכן כבוד הוא יותר
 למתברך בשתי ידיים, והוא לאות גם על המברך, שעושה מעשהו בלב
 תמים ונקי מכל קנאה, ויואל משה לכבד את יהושע בכבוד היותר גדול, ולהראות
 כי הוא איננו מקנא בו (מנהדרין ק"ה ב') אף כי זר ולא בנו הוא — ב' ויש
 לומר להפך: סמיכת בשתי ידיים עדיפא, אכן הרואה ללבב מצא את לבב נאמן
 ביתו נאמן לפניו, וידע כי בהיותו טוב עין יואל להוסיף מדיליה, ויצוהו, לך
 ברכהו בדרך האחת, למען יוכל להוסיף גם את ידו השנית, ותהי טיבותא
 לשקיא, ואלו לא ידע משה כי ה' יחפוץ לחזק ולאמץ את יהושע גם לתורר
 ולתעודה, לא היה מרחיב בנפשו עוז לעשות גדולה או קטנה נגד רצון שולחו,
 וסרה קושיית מהרש"א גם מפ' התוס', דגם לפירושים, מקרא דפ' פנחס לברך, לא

היינו יודעים דמיבותא לשקיא. וזה ברור. וראה (להלן במאמר זה פרק י"ח) אז תבין אמרותי אלה בטוב טעם ודעת. יבא זה וילמד על זה, כדרכה של תורה. הענינה במקום אחד ועשירה במקום אחר.

פרק אחד עשר.

א"ל רבא לדבה בר מרי, מנא הא מילתא דאמרי אינשי, כלבא בכפניה גללי מבלע? א"ל דכתיב (משלי כ"ז ו') נפש שבעה תבוס נפת, ונפש רעבה כל מר מתוק.

(צ"ק נ"ב ב')

א" נשית לב לשלמה בשנותו את טעם לשונו בפסוק הזה? דרכו בקדש להמשיך משלים, סיפא דומיא דרישא, והיה לו לכתוב „לנפש שבעה כל מתוק מר; ונפש רעבה כל מר מתוק“ ואז היה זה לעמת זה? על דרך שיחו של בן אמוץ (ישעיה ב' ב').

אמנם החכם מכל אדם השכיל פיהו. לאהוב בטוב ולמאוס ברע, לבחור במתוק ולתעב מר. זה כל האדם. ובכל זאת כי ירעב, יאלץ לאכול מן הבא בידו כי יאכף עליו פיו. וכי ישבע, לא יתאו עוד למעדני מלך. אף כי לא ינאל לאכול מר אשר יצא מאפו ויהיה לו לזרא! — ומה נעמה מליצתו „תבוס נפת“ ולדעת המבארים כמו יבוס צרינו (החלים ס' י"ד. ושם ק"ה י"ד) בשמך נבוס קמינו (שם מ"ד ו') צרינו בוססו מקרשך (ישעיה ס"ג י"ח) בוססו ארת מקדשי (ירמיה י"ב י') שענינו רמיסה ובעיטה, ולדעת הרד"ק שיעורו תבוז לאמר: נפשו תזהם ותקוץ נפת צופים, עד יעוכל אכלו, וירעב שנית, וזה פשוט.

והוא משל יקר מפז, ללמד לאנוש בינה לבלי לרדוף אחרי תענוגי בשרים, כי אם ראשיתם מתוק, אחריתם מר. ומה נאמנו דברי החכם הרלב"ג בפירושו: בעל נפש שבעה, והוא האיש המסתפק השמח בחלקו, יבוס גם הדברים המתוקים. ר"ל שאינו נבהל להון, ולא יפנה לקנין ההון אפילו במר שיושג ממנו בדרכים ערבים ומתוקים וישרים, — ואולם בעל נפש רעבה, הוא נבהל להון באופן חזק, עד שאפילו מה שיושג ממנו במרירות ובקשוי ובעבירה, הוא מתוק לו, לעוצם תשוקתו לאלו הקנינים, והנה זה המאמר לפי פשוטו הוא מבואר האמת, וכאלו הוא הערה שלא ישתדל האדם לקחת מהמזון שיעור רב הכמות, כי זה יביאהו למאוס אפילו בדברים הערבים; ושלא ירעיב עצמו מאד, כי זה יביאהו לחשוק במ צ"ל גם) בדברים המרים, אך יתנהג בדרכים האמצעיים, וידומה שקשר זה הפסוק לפסוק הקודם, להעיר כי נשיות שונא דומות ללקיחת נפת בנפש שבעה, שיהיה סיבה להקיא המזון אשר בבטנו, ופצעי אוהב דומין ללקיחת

המזון המר בנפש רעה, כי מצד הרעב לא יורגש במרירותו, ויגיע ממנו התועלת שכבר יזון ממנו ויחיה בו, בהפך הענין בלקיחת הנפת בנפש שבעה. עכ"ל. ודפח"ח.

ב' גם רבא ורבה בר מרי. אומרים שלא דבר הכתוב הזה אלא כנגד יצר הרע. לא ידבר מרעב ללחם כי אם מרעב לדבר ה'. אמנם כן יצר סוכן בנו, וכה דרכו: היום אומר עשה כך, ולמחר אומר לו לך עבוד אלהים אחרים, והולך ועובר (נדה י"ב ב') שעבירה גוררת עבירה (אבות פ"ד מ"ב) בראשונה ימשוך בחבלי השוא ובאחרונה כעבות העגלה הטאה! —

ורבא ורבה בר מרי לטעמיהו אזלי. הלא כה אמר רבא, בתחלה קראו תלך, ולבסוף קראו אורח, ולבסוף קראו איש" (סוכה נ"ב ב') וכל המרעיב עצמו בעוה"ז, הקב"ה משיבונו לעוה"ב. שנא' (תהלים ל"ז ט') ירויון מרשן ביתך ונחל ערניך תשקם, וכו'. ואמר רבה בר מרי עתיד הקב"ה להנחיל אוהביו (שהרעיבו את עצמם בעוה"ז) יש ונחלה בלי מצרים (סנהדרין ק' א').

ולמעלה למשכיל נאמר "ככלב שב על קאז; כסיל שונה באולתו (משלי כ"ז י"א) ויפה בארוהו הראב"ע והרלב"ג, "הנה כמו הכלב ששב לאכול המאכל שהקיא אותו, ולא ירגיש כי יקרה לו ממנו היוזק; כן הענין בהכסיל, שהוא שונה באולתו אחר שהתבאר לו שכבר קרה לו רע ממנו" עכ"ל. "דלית עניא מכלבא" (שבח קנ"ה א') ודמיונו מי שעבר ושנה, שנעשה לו כהיתר (יומא פ"ז ב') וילקום משלי רמו תחקס"א).

ממוצא הדברים האלה, בין תבין את המאמר אשר לפנינו, כי דבר מוסר יצוק בו, ותשכיל לדברי בן-אמוין (ישעיה נ"ו י' — י"ב). ואכ"מ.

פרק שנים עשר.

א"ל רבא לרבה בר מרי, מנא הא מילתא דאמרי אינשי מטייל ואזיל דיקלא בישא גבי קינא דשרכי? א"ל דבר זה כתוב בתורה, ושנוי בנביאים, ומש"ש בכתובים, ותנן במתניתין, ותניא בברייתא. כתוב בתורה (בראשית כ"ח ט') וילך עשו אל ישמעאל. שנוי בנביאים דכתיב (שופטים י"א ג') ויתלקמו אל יפתח אנשים ריקים ויצאו עמו. — ומש"ש בכתובים: "כל עוף למינו ישכון, ובן אדם בדומה לו" — תנן במתניתין (כלים פ"ב ט"ב) כל המחובר לטמא

מקור הכמה פרק יב

טמא; וכל המחובר לטהור, טהור. — ותנינא בברייתא (חולין ס"ה א') רבי אליעזר אומר לא להנם הלך זרזיר אצל עורב, אלא מפני שהוא מינו.

א"י חבר טוב, מתת אלהים הוא. על זאת התפלל ר' אליעזר יום יום, ותקננו בחבר טוב" (ברכות ט"ז ב') ויצו לתלמידיו: "הזהירו בכבוד חבריכם" (שם כ"ה ב'). ותמן תנינן "וקנה לך חבר" (אבות פ"א מ"ז) וכתב הרע"ב, "ואפילו אתה צריך לקנותו בדמים יקרים ולפזר עליו ממון כדי שתקנה אהבתו" והתו"ט פליג עליה. זיל קרי ביה. וקושטא דמילתא דרברי הרע"ב ממקום קדש יהלכו; ויאמר ה' אל משה קח את יהושע בןנון (במדבר כ"ז י"ח) גברתן שכמוך. אין קח אלא לקיחה. לפי שאין חבר נקנה אלא בקשי קשיין. מכאן אמרו יקנה אדם חבר לעצמו, להיות קורא עמו; ושונה עמו, ואוכל עמו, ושותה עמו, וגולה לו סתרו. וכן הוא אומר (קהלה ד' ט') טובים השנים מן האחד ונוג' (ספרי פ' נעבים) אדר"כ (פ' ח') ולשון אחר ודומה לזה (תנוד"א פ' ט"ז).

"ולא יתחבר אדם לא עם אדם רע ולא עם אדם רשע, ואפילו לדברי תורה, (אדר"כ פ' ט') ובמכילתא (פ' יתרו פ"א) הגירסא "ואפילו לקרבהו לתורה" שטרא מעליו ועבור.

ב' וכחבר טוב כן שכן טוב. על זאת התפלל רבי (ברכות ט"ז ב'). ודבר זה כתוב בכתובים, ושנוי במשנה, ומשלש בברייתא במדרשים ובילקוטים. — כתוב בכתובים: טוב שכן קרוב מאח רחוק (משלי כ"ד ד') וכתוב: בהתחברך עם אחיזהו, פרץ ה' את מעשיך (דהי"ב כ' ל"ז). ושנוי במשנה: הרחק משכן רע (אבות פ"א מ"ז). — ומשלש בברייתא: אוי לרשע אוי לשכנו; טוב לצדיק טוב לשכנו (סוף סוכה) אחד שכן שבבית, ואחד שכן שבחוץ, ואחד שכן שבשדה. שאין הננעים באים אלא על ביתו של רשע, שנאמר (משלי ח' כ') עונותיו ילכדונו ארע הרשע. עונותיו גרמו לסתור כותלו של צדיק. כיצד? כותל שבין צדיק ובין רשע, נראה נגע בביתו של רשע ככותל שביניהם, נמצא סותרין כותלו של צדיק בעונו של רשע (אדר"כ פ' ט') "וצוה הכהן וחלצו (ויקרא י"ד ט') שניהם והוא ושכנו חולצין, שניהם קוצצין, ושניהם מביאין את האבנים" (נעמים פ' י"ב ט"ז. ספרא

(*) יש לעיין למה כששאל ריב"ז את תלמידיו איזהו דרך ישרה שידבק בה האדם, ר' אליעזר חומר ע"ן טובה ור' יהוסף חומר חבר טוב (אבות פ"ב מ"ט) ולא ענה ר' אליעזר לפי שסתו: חבר טוב? —

פ' מצורע - ילקוט הורה רמז תקס"ז ומרובע במדרשים וז' לקוטים: זיקה קרה וגו' ורתן ואבירם וגו' בני ראובן (במדבר ט"ז א') מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו. דתן ואבירם לפי שהיו שכנים אל קרה שהיה שריו בדרום, דכתיב (שם ג' כ"ט) משפחות בני קהת יחנו על ירך המשכן תימנה. דגלו של ראובן סמוך להם, שנא' (שם ב' י') דגל מחנה ראובן תימנה. אבל דגלו של יהודה היה במזרח. ויששכר וזבולון עמו, שנא' (שם ב' ג') והחונים קדמה מזרחה דגל יהודה, וסמוכים להם משה ואהרן! דכתיב (שם ג' כ"ח) והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה. משה ואהרן ובניו וגו'. לפי שהיו סמוכים לתורה זכו להיות בני תורה. דכתיב (תהלים ס' ט') יהודה מחקקי, וכתוב (דניאל י"ב ל"ג) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל. וכתוב (שופטים ה' י"ד) ומזבולן מושכים בשבט סופר. - ורתן ואבירם לפי שהיו שכנים לקראת (קרח) בעל מחלוקת, לקו עמו, ואבדו מן העולם! " (במדבר פ' י"ח) ותנחומא (פ' קרח ס' ד') ובשנויים קטנים (במדבר פ' ג') ותנחומא (פ' במדבר ס' י"ב) וילקוט (הורה רמז תרפ"ז ורמז הש"ן).

ג' ומה יקר משל הקדמוני: הולך את חכמים יחכם (משלי י"ג כ"ח) למה הוא דומה? למי שנכנס לבית המרקחים, אעפ"י שלא לקח ולא נתן כלום. מ"מ ריח טוב לקח עמו; כך כל מי שהוא הולך עם הצדיקים לוקח מדרכיהם וממשיהם. ורוע כסילים ירוע (שם) למה הוא דומה? לאדם שנכנס לבית הבורסקי, אעפ"י שלא נתן ולא לקח כלום, מ"מ ריח רע לו לקח והוציא עמו; כך מי שהוא הולך עם הרשעים לקח מדרכיהם וממשיהם הרעים (פדר"א פ' כ"ח) וראה ילקוט (רמיה רמז רצ"א ומשלי רמז תחק"ן).

על כן, לעולם ידבק אדם בטובים " (ב"ב ק"ט ב') ובהתדבק איש שפל אל גרוע ממנו, ישאו עליו משל, כמטייל ואזיל דיקלא בישא, גבי קינא דשרכי! " כי האדם עין השדה הוא. יש נושא פרו טוב נחמד למראה ותאורה לעינים; ויש מלא באושים, וקורא לו דיקלא בישא, ויש לא יצלח רק להבעיר על האח. וקורא לו קינא דשרכי.

ד' והנה הגאון מהרש"א, חבר כל ראיות רבה בר מרי, חוברות אשה אל אחותה, אנסה כחי גם אני, ועל פי דרכי אחבר אותנה בלולאות מקבילות, והיה משכן התורה והחכמה אחד. - רבא דורש את קלב לשבח על הבדילו מעצרת מרגלים (סופה ג"ד ב') והוא הדורש את לוט לננאי על הפרדו מעל אברם (נויר כ"ג ב') והוא האומר "או חברותא או מיתותא" (תענית כ"ג א') [וראה מה שכתבתי (להלן פ' י"ז) בקראו בתורה כי עשו בן יצחק בן אברהם לקח לו נשים מבנות חת (בראשית כ"ז ל"ד) ותייין מורת רוח להוריו, ולתקן את אשר עות, הלך אל ישמעאל ויקח את בתו

על נשיו (שם כ"ז ט') וישא עליו משל העם „מטייל ואזיל דיקלא בישא גבי קינא דשרכי“ וינסה בהדתו „מנא הא מילתא“ את רבה בר מרי. ויחרוש בעגלתו וימצא חרתו. והוכיח בראיות שונות כי עשו דמיונו כדיקלא בישא, ובית ישמעאל קינא דשרכי.

והנה לפירוש רש"י ותוס' היתרון לדיקלא בישא על הקינא דשרכי. שזה. אם פרו רע. לו יתר שאת על אילן סרק. ובלכת הראשון אל השני לבקש אהבתו וחברתו. אולת היא לו וכלימת עולם! —

ה) ונכונן לחקר אבותם. ישמעאל היה בן שפחה מצרית; ועשו בן רבקה ונכד שרה. החותן בן אברהם; והחתן בן יצחק בן אברהם ואחי יעקב. — ואלו הידח ישמעאל הולך אל עשו ויאמר לו „קח את בתי לך לאשה. כי טוב תתי אותה לך מתתי אותה לאיש אחר!“ היתה לשניהם לכבוד ולתפארת. — ועשו בלכתו אל ישמעאל לבקש את בתו, השפיל את כבודו וכבוד אבותיו עד מאד. ובצדק ישאו עליו משל הדיקלא בישא ההולך להשתחות אל קינא דשרכי! —

ולפום רהיטא היה אנוס ללכת לבקש את בת ישמעאל! „כך היו בני האדם אומרים, שני בנים יש לה לרבקה ושתי בנות ללבן; הגדולה, לגדול — והקטנה, לקטן!“ (ב"ב קכ"ג א'. ב"ד ס' ע'. ותנחומא פ' יצא ס' ד') ובשלה הוריו את יעקב פדנה ארם לקחת מבנות לבן אשה (בראשית כ"ה א') ויאמר בלבנו: אברהם זקני חפץ להתחתן רק במשפחתו (שם כ"ד א') ומי קרוב אלי ממשפחתי מישמעאל ולבן? בפרן ארם לא תנתן הצעירה לפני הבכירה, ויקח יעקב את לאה; ואני בכואי שמה לקחת את רחל, הלא בקחתי אותה אודה על ממכר בכורתי? — אתחתן בבת ישמעאל. חותני, יהיה בן אברהם; וחותן אחי, בן בתואל הארמי! — ויתן לי אבי את ברכתו — ובשוב אלי ברכתי; תשוב אלי גם בכורתי. —

ו) וניתי ספר ונחזה באיזה עת וזמן הלך עשו אל ישמעאל. תורת משה תודיעני כי לקח את אחות נביות, ומה בצע בידענו אחות מי היא? דבר זה שאלו חז"ל „ממשמע שנאמר בת ישמעאל, איני יודע שהיא אחות נביות? מלמד שקידשה ישמעאל, ומת — והשיאה נביות אחיה“ (מגילה י"ו א'). והנה רבא אמר בשם ר' יוחנן שישמעאל עשה תשובה בחיי אברהם (ב"ב ס"ז ב'). ועל עשו הרשע נאמר גם במעלליו יתנכר נער אם זך ואם ישר פעלו (משלי ב' י"א) בנעוריו יצא לתרבות רעה (ב"ב שס). ואברהם נאסף אל עמיו חמש שנים לפני עתו, מפני הרעה נאסף הצדיק שלא יראה דרכי נכדו אשר לא יתכנו (ב"ד ס' ט"ג. פסיקתא

דר"כ פ' זכור. ולק"מ בראשית כ"ה כ"ט). —

אם כן איפא בהתחתן עשו בישמעאל, היה לכל אחד ואחד מעלה ונס חסרון על רעהו. לעשו היתה מעלת יחס אבותיו, אשר חסרה לישמעאל; ולעמת זה היתה לישמעאל מעלת יחס עצמו, וחסרה לעשו. זה עזב דרכו הרע. ושב

ורפא לו; וזה ממר ליולדתו, דר בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם! (יומא ל"ה ב').
 אמור מעתה, אין להוכיח כי עשו הדיקלא בישא, השפיל את כבודו בלכתו אל
 ישמעאל המכונה קינא דשרכי? — וראיה מן יפתח, ההיה בן אשר זונה (שופטים
 י"א א') ואנשים ריקים התלקטו אליו ויצאו עמו (שם שם נ'), אינהו דמיונם
 כדיקלא בישא, ואיהו דמיונו כקינא דשרכי? — וזה ברור.
 ז' וכי תימא: וכי יפתח איש בור? החנם יאמרו: יפתח בדורו
 כשמואל בדורו? (ר"ה כ"ב ב'). על זאת אשיב: שפיל לסיפא דקרא, וויצאו
 עמו, ונודע ההבדל הגדול אשר בין אתו ובין עמו, וילך אתו לוט (בראשית
 י"ב ח') אברהם היה עיקר ולוט טפל (כ"ד פ' ל"א) ויקח משה את עצמות יוסף עמו
 (שמות ס"ז י"ט) עמו במחיצתו! (פסחים ס"ו א') ויאמר שמואל אל שאול וגו'
 ומחר אתה עמי (ש"א כ"ח י"ט) עמי במחיצתי! (ברכות י"ב ב'). ובראותנו כי
 ויצאו אתו לא נאמר, אלא ויצאו עמו, מכאן שהיו דומים לו ביחס עצמם,
 ויתרון להם יחס אבותם, „אחת היתה ופרסמה הכתוב“ (כ"ד פ' ל"ב). ובהתלקטם
 אליו, דמיונם כדיקלא בישא, ודמיונו כקינא דשרכי.
 ולמען תדע כי היתרה התחברותם, „עמו“ ולא „אתו“ הא לך ראייה מן
 הכתובים (*), „כל עוף למינו ישכון; ובן אדם לדומה לו“ וזה עמו. — ועשו
 בלכתו לקחת את בשמת, בחר בה על דבר היותה אחות נביות הרשע.
 שרוב בנים אחרי אחי האם (כ"ב ק"א) ותלד לו זרע מרעים ובנים משחיתים כמוהו.
 ואלו הלך שמה רק להיות שכן קרוב אל נביות, היתה לו חרפה גדולה; אף
 כי בלכתו להתחבר אליו ולהתחתן בו, ותנן במתניתין „כל המחובר
 לטמא, טמא; וכל המחובר לטהור, טהור“ עשו הדיקלא בישא הלך לגבי נביות
 קינא דשרכי, להתחבר בו, ולהיות עמו. וזה ברור.
 ח' והראיה היותר עצומה, מר' אליעזר האומר „לא לחנם הלך רזיר אצל
 עורב, אלא מפני שהוא מינו“ וקשה מזה לי אמר אליעזר או איש אחר אמר
 את זאת? אמנם בזה הורה רבה בר מרי לרבא באצבעו, דר' אליעזר
 לשיטתיה אזיל, דאמר „את כל עורב למינו (ויקרא י"א ס"ו) להביא את
 הזרזיר“ (חולין ס"ב א'). והמעין שם היטב ברש"י ובתוס', יראה כי להזרזיר
 יש זפק, ונודע שהוא סימן טהרה בעוף; והסימן ההוא יחסר להעורב;
 ובכל זאת ישפיל את כבודו וילך אל העורב, ולא יוחיל עד בוא העורב אליו;

(* בנדק העירו רבותינו בעלי התוס' ז"ל כי אין זה נוקרא בתנ"ך, והוא בספר בן סירא
 (פ' י"ג) וכבר ספרו וזנו חכמי ומבקרי דורנו ומספר לכל מאמרין בן סירא, הנובאים בס"ס אף
 כי לא יבא לנו בקהל כתבי קדשנו: —

כן ארחות כל טמאי השם, אף אם יש להם סימן טהרה אחד, ילכו וידבקו
 בטמא, על תאות נפשם, וישרי לב שיש בהם כל סמני טהרה המטהרים
 את האדם, ידבקו רק בטהורים למיניהם! — *אין אדם הנוסח לעצמו*
 (ט) ונאוה דמיון הזרזיר והעורב לעשו ונביות, כי ברזא סומקא לסוסיא חזירא.
 חז"ל יגידו כי בשלח יעקב מלאכים אל עשו אחיו (בראשית ל"ב ה') צוה עליהם לאמר
 לו בפגשם אותו, "אין שני זרזירים ישנים על דף אחד!" (ב"ר פ' ע"ה) ופירשו רש"י
 והמ"ב: כן אי אפשר לשנינו למלוך בעוה"ז יחד, אני נכנע לפניך עד 'שהשערת
 עומדת לי, עכ"ל. ורמז לנבואת הנביאים עליהם עודם בבטן (בראשית י"ב"ג) לאמר
 "וי לדין כד יקום דין!" (ע"י"ב ב') ויפלא, הבעת רצון ליעקב, לכרות עם אחיו
 האכזר, ברית, וזכירתו עונות ראשונים? הלא יוסיף גחלים לפחם, ועצים לאש? —
 אמנם כה היה דברו: אחי! תאמי בטן אנחנו, ואין לנו עוד אח או אחות; אל
 נא תהי מריבה בנותינו כי אנשים אחים אנחנו! מדוע באף תשטמני ותרדפני? האם
 שני זרזירים, אנחנו כי יקצר לנו מצע קרש אחד מהשתרע? והנה מה טוב
 ומה נעים שבת אחים גם יחד! — הט אחי אונך, ושמע את אשר יאמרו המושלים
 "כי רחמתיך הוה עזיזא, אפותיה דספסירא שכיבין; השתא דלא עזיזא רחמתיך,
 פוריא בר שתין גרמידי לא סגי לך!" (מנהדרין ז' א') — *האדם קשה לב*
 אך ימי ולדותנו הסבו איבתך אלי, ידעתני כי אהבת מותרות רחוקה ממני,
 הון לא שאלתי ולא אשאל מאלהי, — "הטריפני לחם חקי!" היא שאלתי ובקשתי,
 מעודי בראותי יושבים בהיכלים גדולים, קירותיהם משוחים בששר, הולכים על
 רצפת אדנים חלוקי מעצד, בגדיהם צבע רקמתים ויפוזו זרועי ידיהם, ורוכבים
 לשוח בצבים ובכרכרות, ואנוד להם ראש, כרבות כבוד בתיהם, תרבינוד
 דאנותיהם, בחדרי לבביהם, — אך צל עשרם, לא צל הרים גבוהים בשמים, כי
 אם צל קיקיון — התעוף עיניך בו — ואיננו — הון מהבל ימעט, וחיל בלעו יקאו! — זה
 שיש להם איננו שלהם, אהה אדוני והוא שאו ל — הנושה יבא לקחת, ועל דבשת
 גמלים ישא את כל אשר ימצא, ולא ישאיר בבית מחוט ועד שרוך נעל! — יהי להם אשר
 להם; ובתת ה' לי לחם לאכול ובגד ללבוש, אודה לו חסדו, יש לי כל! קטנתי
 מכל החסדים! — אני וביתי, אם מעט ואם הרבה נאכל, נשכב לבטח, ולא
 גירא פן ינקש נושה... זאת ראיתי ונתון אל לבי בנעורי, ממנה לא אט עד
 תסגרנה עיני! — ובדרכי אוליך זרעי אחרי — — —
 ואתה אחי לא כן ביתך עם אלהים ואנשים, מנעורך תרגלת לצוד ציד,
 לישמעאל בן השפחה המצרית נאוה להיות רובך קשת; ולא לבן יצחק ורבקה
 ולנכד אברהם ושרה לחיות על הרבו, — לחיות! הוי, כמה מונים היו חייד
 תלואים לך מנגד? — עוד תסמר שערת בשרי, בהעלותי על רוחי יום שמעתיך
 מתאוונ ומקונן; הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי — — —

הילדות והבחרות הבל, של נעלי ימי הנעורים מעל רגליך. אחי! — הן שערות ראשנו כשלג הלבינו; והעוד לא תפקחנה עיניך לראות תורה כי טוב וחכמה כי נעמה? — מה אחרית תאווה באין מעצור? ומה סוף תשוקה באין חוק ונבול? שקר! כוב! ערמה! רמיה! צדיה! עושקדשה! גנבה! גזלה! זיוף! חמס! שוד ורצח! — ומה אחרית עושה כל אלה? יבחר מחנק נפשו — יחרוך קשתו ויור בלבו — או יקפוץ במים אדירים ויטבע במצולות כמו אבן — מפחדו פן ימצא, ויאסר במשמר מקום אסירי המלך אסורים, ויתלה על העץ! — על כן רגל על שפתי אבינו, בשם אביו הוא אבינו זקנו; הקנאה, והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם — והארכתי בזה בדרושי בעיר תהלה אמ שטרדם (שבת קרוא מקרא "וישלח" שנת הר"ה) ואב"מ.

ועל דברי יעקב לעשו, "אין שני זרזרים ישנים על דף אחד" רמז רבה בר מרי, כי עשו בכבואו לקחת את בת ישמעאל הבעל תשובה, נתן ישמעאל שמחה בלבו על אשר זכה כי בן יצחק יבוא להתחתן בו ולקחת את בתו לו לאשה! וימחר ויקדשה לבן אחיו, ויקו כי חתנו ילמד את בשמת ואת נביות לעובד דרכיהם הרעים, וללכת בארחות ישראל! — ועוד בטרם נודעו לו דרכי עשו הרעים — נפל למשכב — וימת — והקבורים בדמעה, ברנה חלקו בנחלה, וימחרו יום מועד כלילת בשמת, ובכבואו רקד נביות כעגל וימחא כף "כיצד מרקדין לפני עשו ובשמת!" וכל רואה אותו מפוז ומכרכר, ענה "מטייל ואזיל דיקלא בישא גבי קינא דשרבי!" — ויהי למשל עד היום הזה. — ודוק היטב בכל זה. כי הוא תל ענין חדש ואמת למבין.

פרק שלשה עשר.

א"ל רבא לרבה בר מרי, מנא הא מילתא דאמרי אינשי: קרית לחברך (להוכיחו) ולא ענך, רמי גודא שדי ביה? א"ל דכתיב (יהוקאל כ"ד י"ז) יען טהרתיך ולא טהרת, מטומאתך לא טהרתי עוד, עד הניחתי לך.

(ב"ק נ"ג ב')

א"ר טרפון אומר: תמיהני אם יש בדור הזה מי שמקבל תוכחה? אם אומר לו "טול קיסם מבין עיניך!" אומר לו "טול קורה מבין עיניך!" — ראב"ע אומר: תמיהני אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח? (ערוכין ט"ו ב').

מקור חכמה פרק יג

בימי שני התנאים האלה. רופפו עמודי הדת ותחשב לנפול. רבים החלו לפרוץ גדרי התורה, ואת אזניהם אטמו משמוע בקול מנהליהם העומדים בראשם. ויתנו (ר"ט וראב"ע) אל לבם במה תרפא הצולעה? וחובת רופא נאמן היא לחקור אחרי סבות המחלה, עד החלו לרפאותה. ר"ט אמר כי האשם תלוי בראש העם. השמן לבבו ועיניו השע ואזניו הכבד; וראב"ע קרא "עמי! מאשריך מתעים! ודרך ארחתך בלעו!" (ישעיה ג' י"ב).

"פרתו של ראב"ע היתה יוצאת ברצועה שבין קרניה [בשבת] שלא ברצון חכמים!" (שבת פ"ה מ"ד) "ולא פרתו, אלא של שכנתו היתה, ומתוך שלא מיחה - נקראת על שמו!" (שם בגמ' נ"ד ב'). המקרה הזה היה כרקב בעצמותיו, וייצר לו עד מאד. ויאנח במר נפשו ויקרא "אוי נא לנו מיום התוכחה! ומה יוסף שהוא ב"ו, כשהוכיח את אחיו, לא יכלו לעמוד בתוכחתו (בראשית מ"ח ג') הקב"ה שהוא דָּן ובעל דין, ויושב על כסא דין, וְדָן את כל אחד ואחד, על אחת כמה וכמה שאין כל ב"ו יכולים לעמוד לפניו!" (ב"ד פ' צ"ג).

ב' ויהי כראורת ר"ט את פני ראב"ע והנם זועפים, כי גדול כיום שברו... וידבר על לבו: אליעזר אחי! דאגה לא תשבר לבך. עון האישה המחללת את יום השבת, לא יחשוב ה' לך לעון. אל אלהי הרוחות לכל בשר, יודע תום לבבך וטוהר נפשך; ונפש האישה החוטאת עונה תשא!

ואם לא הוכחת אותה על רוע מעלליה, המשיכיל בעת הזאת ירום. יעלים עין מסוררים, וירא און ולא יתבונן. - כי רבים היום המתפרצים מפני תורת אלהינו, ולא יהדרו פני הוגיה. כן חזיתי מוכיחים בשער, העומדים על המצפה ומוזהירים את העם על טומאת קדש ועל טומאת מקדש; ותחת מוסרם מוסר השכל הנאמר בשפת אמת, שבעו קלון מכבוד - - *

(* לא נתקררה דעתו של ישעיה עד שאמר (ישעיה ג' ה') ירהבו הנער בזון, והנקלה בנכבד (מגיגה י"ד א') בזה נבין דברי רש"י (דברים כ"ט ז') למה נסמכה פרשת נזבים לקללות? לפי ששמועו ישראל מזה קללות חסר שתיס, חון מתשעה וארבעים שבתורת כהנים, הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו? התחיל משה לפייסם, אתם נזבים היום, הרבה הכעסתם למקום ולא עשה אתכם בלייה והרי אתם קיימין לפניו. עכ"ל.

מקור דבריו (תנחומים פרש' נזבים) ואלו לאלו שואלים: הול'ל נ"ח קללות? ומהו לסון מזה חסר שתיס? אמנם חז"ל הדדילו שני הדלים בין שתי התוכחות, האחד (מגילה ל"א ז') והשני (ב"ב פ"ח ז'). ויהי כאשר הגיע משה למספר נ"ח קללות ויפחדו בני ישראל פחד פן יוסיף עוד שתיס. ואלו הן: א') ירהבו הנער בזון, — ז') והנקלה בנכבד — הריקו פניהם ויאמרו: מי יוכל לעמוד בשתי אלו שסקולות ככל הקללות? התחיל משה לפייסן

ואלו נסית אליה דברים, וכה היה דברך רכות, ששמעו בת! הלא עבריה
 מבנות ציון את, ובהמתך נושאת משא ביום השבת אשר לא כד'ת? הטנם
 תדעי כי בעשרת הדברים צוה ה' כי גם בהמתנו תשבות (שמות כ' י) ותחללי
 את יום קדשו? שובי שובי בת יעקב מדרכך, ולא תעשי נבלה בישראל, וכן לא
 יִעֲשֶׂה! — והתאמין כי דברך היו עושים פרי? אקפה את בני, אם כחנה לפני
 עלי הכהן, הצטדקה לפניך! — על פניך תברכך ותענך קשה, ראה אתה אומר אלי
 הסירי את הכפיים מבין עיניך; — הוכח תוכיח את נפשך בראשונה, כי
 קורת בית הברד בין עיניך! — ומי שמך לאיש שר ושופט עלינו! — ברוך אתה
 בפרי בהמתך, לשגר אלפיך ועשתרות צאנך אין מספר — ובהעבירך אותם תחת
 השבט, יעלה מספר העשירי קדשלה שנים עשר אלף עגלים! — ומה
 נקל הוא לך לצוות על אלמנה עניה כמוני: שמרי את יום השבת לקדשו! —
 פרתי אחת היא לי, ממנה לחמי נמצא, ואם יום או יומים תעמוד ברפת,
 אוכלת ואינו עושה מלאכה — מתה אנכי ברעב! — אם צופה לבית ישראל אתה, מה
 לך ולי ולפרתי, כי באת אלי להזכיר את עוני? בוא בהדרי קציני יהודה
 הרחוקים מן הצדקה, והוכיחם על חלם מתת את התרומה ואת המעשר, הוכח
 אבירי לב, על אשר לא יצר להם בגווע אחיהם ואחיותיהם ברעב
 לעיניהם! — אמנם רבי מכבד עשירים; שסובר הולכין בממון אחר הרוב,
 ועל ראש מי ימטר חקים ומשפטים כמבול שוטף? על ראש הדל
 והאביון! — כאלה וכאלה תענך — וכשם שמצוה לומר דבר הנשמע; מצוה
 שלא לאמר דבר שלא נשמע (יבמות ס"ה ב') ומוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין
 (ביצה ל' א').

ג' ויענהו: טרפון אחי! אל תדמה בנפשך כי דורניו עם כבוד עון, עוד
 רבים בתוכנו, פרי ישוה לאבותנו, לא אומרה, „כל העדה כלם קדשים“ ולא
 אאמין כי „כל העדה כלם ממרים את פי ה'!“ מן העולם ועד העולם, בלולים
 יעלו בני האדם, טובים, ורעים ובינונים, זכור ימות עולם: בדור מלאה הארץ
 חמס, היה נח איש צדיק תמים! — בדור תועי לבב, עובדי אלילים וגלילים, נצרף
 לב אברהם ככסף וכזהב! — ואם לא היו ממרים על ים סוף, בדור עין בעין ראו
 מפעלות אלהים בארץ? בדור ירד אלהים באש על ההר, יצא איש לקושש עצים
 ביום השבת! — ובדור ההוא יצאו דתן ואבירם ללקוט לחם מן השמים ביום

אחס נגדים היום כלכם לפני ה' אלהיכם, ראשיכם, שצניכם, וקניכם וסוטרניכם, ואם פעם
 יקרה כי יעשו וירעבו הנער בזקן והנקלה בנכבד, ינבחן, יכלמו ויאלמו, יקלטו הים, וס' יבך.
 קוטף קחי שקרא לא קחי, וספת אמת תכון לעד — —

מקור חכמה פרק יג

שבתון! — בדור ההוא זנה נשיא בישראל אחרי לבבו ואחרי עיניו —
 ובדור ההוא יצא בן הישראלית ויקוב שם אל עולם! — בדור ההוא הוציאו
 דבת הארץ הטובה, רעה! — ובדור ההוא עשה קרה, קרחה בישראל! —
 ויקם דור חדש, וימעל עכן מעל, ויעכור את כל ישראל! — סוף דבר דור דור
 ודורשיו; דור דור ודור-שוא — דור הולך ודור בא, והאמונה והתפונה
 לעולם עומדות! —

אני הגבר הנני הדור העשירי לעזרא הסופר (ברכות כ"ז ב') דורו היה דור
 עקש ופתלתל. את ה' עזבו, את תורתו לא שמרו, ואת שפתה שכחו; ואין תועבה
 אשר לא עשו, וכמראה הקשת בענן ביום סנריר, הופיע עליהם אבי אבי רכב ישראל
 ופרשיו, ויפקח את עיניהם לראות תורה כי טוב, ואמונת אומן כי נעמה. ובחן
 שפתיו רבים השיב מעון, ויטו שכם אחד לעבוד את ה' כאבותם. העם שב אל
 אלהיו, ורפא לו!

אבל אשמים אנחנו בדור זו. הנביאים פסו, הרואים פסו, והחוזים תמו;
 אין עוד נביא, על כן פסו אמונים מן הארץ! ובא פס רוזן, מחתת רוזן. —
 גם זאת המחללת את השבת, מבנות נשים באהל היא, ואלו הוכחתיה במענה
 רך, אולי שמעה בקולי! הסכלתי עשו — אוי נא לי כי חטאתי! — בצפורן שמיר הרות
 עוני על לוח המשנה, ובעט ברזל בגמרא. לשמצה הנני בחכמים, יען לא
 עשיתי כרצונם; הלא אלהים יחקר זאת! אשר העם יחטא, לא שמת הנשיא
 ומי יוכל לעמוד לפני זעם אל וזעם!

הרואה בחבירו דבר שאינו הגון, נטל עליו להוכיחו (ברכות ל"א א') עד מאה
 מונים (ב"מ ל"א א'). אבנר נשא עון שאול המלך, על שלא מיחה בו (סנהדרין כ' א').
 שלמה נשא עון נשיו (שבת נ"ו ב') יהושע הכהן הגדול, בחטאת בניו, תעבוהו
 שלמותיו, ובבגדי השרד נקרא לבווש בגדים צואים (סנהדרין צ"ג א') עיני צדקיהו
 נקרו, כי ראה און ולא התבונן (שם ק"ג א') שכל ישראל ערבים זה בזה (שם כ"ז ב').
 ואתה טרפון אחי! דרכך לענות על דבר נכון „כפתור ופרח“ ועל שאינו
 מתוקן „לא ירד בני עמכם“ (ב"ד פ' צ"א) וסלח לי אם אומרה לך הפעם „לא ירד
 בני עמך בזה!“ —

ד) ובזוי מוסר השכל הנאמר בשפת אמת, יפרדו לשני ראשים. יש
 פורק עול מלכות שדי מעל צוארו, על דעתו תעודת האדק ללכת אחרי מאויי
 לבבו ועיניו, לא יאמין כי זאת התורה כתובה באצבע אלהים; כי אם בחרט
 אנשים חכמים ונבונים בדורותם, והיא תחת מסבות העתים תתהפך כחומר
 חותם, עת לעשות מלאכה, הפרו שבת ומועד; ועת לעשות עושר, הפרו חקות
 עושיק וגזל, ובהכחישו תורה מן השמים, לא יאמין כי יום לה' לשפוט מחלליה;
 ולתת שכר טוב ללומדיה ועושיה, ורגל על לשונו תמיד „הואיל ואיטריד ההוא

גברא מההוא עלמא; ליפוק ליתהניה בהאי עלמא! (חגיגה מ"א). ואם יעמדו משה ואהרן ושמואל, ויזכחו אותו, ולא ישמע אליהם. על כי אין אלהי בקרבו. ויש, איננו שומע בקול רב עדתו, בהיותו קטן בעיניו – ואם לטוב יורנו אחד מאנשי שם אשר בארץ הגדול גם בעיניו, יט אוננו לשמוע בקול מוסרו, וככל היוצא מפיו יעשה.

ויגדל עון הראשון מחטאת השני. כי לזה אין תקוה; ולזה יש תרופה. ר' טרפון חשב את העוברים חוק בדורו, לשוכחי אלהי; וראבי"ע חשבם, לשופטים את שופטיהם. –

ה' ועתה נבאר דברי רבא ורבה בר מרי. קרית לחברך להזכיתו על רוע מעלליו ולא ענך, כלומר לא יאמר לך "קטן אתה בעיני, אף כי ראש שבטי ישראל אתה בעיניך! ומי אתה כי אשמע בקולך?" כי אם כה יענה אותך דבר "זאת התורה כבר עבר עליה כלה. דרביה לא יתכנו בדורנו. לית דין ולית דין!" אף אתה הקהה את שניו, בהיותו מאלה שדינם פורש (סנהדרין פ"א מ"א)

ורש"י ז"ל באמרו "דהו בידים" רמז למה שאמרו חז"ל כי אלישע דחף לגיחזי בשתי ידיו (פסטה מ"ז א) תחת אשר מרע"ה סמך ליהושע בשתי ידיו (סנהדרין ק"ה ב). והטאת בני מחוזא והוא המקום אשר ישב רבא כסא למשפט] שלא ביערו חמירא דבני חילא מבתיהם בהניע תור חג הפסח (פסחים ה' ב) ולעג בית בנימין אסיא. זו לענם. "מה אהנו לן רבנן? מעולם לא שרו לן עורבא, ולא אסרו לן יונה!" (סנהדרין צ"ג ב). הוא הבית אשר עליו דרש רבא: פצו עלינו פיהם (איכה ג' מ"ז) מפני מה הקדים פ"א לעי"ן? בשביל מרגלים שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם (סנהדרין ק"ד ב) ועליו כנן חזיו דבר מר "במטותא ובעינא מינייכו דלא תתלו צצו, דלא ליתו עלייכו יסורין" (ע"ז י"ח ב) היו סבת שאלתו זאת לרבה בר מרי, כאשר אבאר ברחבה ובראיות ברורות, אי"ה במאמרי "והביטו אחרי רבא" למען דעת בכל הארץ כי בחכמה דבר החכם מכל אדם (קהל א' מ"י) מה שהיה, הוא שיהיה – ומה שנעשה, הוא שיעשה – ואין כל חדש תחת השמש. יש דבר שיאמר "ראה זה חדש הוא!" כבר היה לעולמים, אשר היה מלפנינו – – כי דור הולך ודור בא, והאמונה והתפונה לעולם עומדות – דור דור ודור ישובא. דור דור ודור שיו! –

פרק ארבעה עשר.

א"ל רבא לרבה בר מרי, מנא הא מילתא דאמרי אינשי בירא דשתית מיניה מיא, לא תשרי ביה קלא? א"ל דכתיב

(דברים כ"ג ה') לא תתעב אדומי. כי אחיך הוא. לא תתעב מצרי. כי גר היית בארצו.

(ב'ק נ"ב ב').

א) התורה היא ראשית חובתנו לאלהים ואדם. וזורק אבן בבאר דלה דלך מימיה וישת, יקבוהו לאום ויועמהו אל זועם! – ונושי הטובה יפרדו לשלשה ראשים: א) יש, לא יחדר לרעהו חסרו, אכן תואנה ימצא לו לבלי להשיב לו גמולו. – ב) ויש, מתעצל להשיב את הגמול, עד ישכח כמת מלב. – ג) ויש, משלם רעה תחת טובה.

בהיות „נער עבד עברי“ נבזה נמאס בעיני ישר – המשקים, שכח את טובתו (בראשית מ' כ"ג). אה שורוש, בעתו לא גדל את מרדכי היהודי, וימים רבים חלפו עד נעשה עמו דבר (אסתר ו' ג') ונבל כחש חסדי דוד הנאמנים (ש"א כ"ה ל"ה) ורבעה בו הקללה „משיב רעה תחת טובה, רעה לא תמיש מביתו!“ (משלי י"ז י"ג). ולא כאלה חלק שלומי אמוני ישראל: אדום יצא לקראתנו בזרוע השופר ובהרב שלופה – ורבות צררנו המצרים – וחלילה לנו לתעב אותם. זה, אם אה פושע הוא, ומחמם אחיו תכסהו בושה, אחינו הוא ויאכל חצי בשרנו – ואלה תגמולם עלינו על אשר נתנו לאבותנו מקום לגור בארצם (דברים כ"ג ח') יהושע זכר אל רחב חסדה לשני המרגלים (יהושע ו' כ"ה) דוד חנן את חנון בן נחש העמוני, אשר לא יוחן (דברים כ"ג ד') בגלל אהבת אביו (ש"ב ו' א') ויצו על שלמה בנו, לגמול חסד את בני ברזילי הגלעדי (מ"א ב' ז').

על כן חוק לישראל הוא: נדיב כי ידבנו לבו, ויעש טוב בעמיו, לזכר עולם יחרת שמו (י"ד ס"י רמ"ם ס"י בהג"ה) כשם בועז על אשר האכיל את רות די שבעה (רות ב' י"ד) וכשמות שנים עשר נשיאים המתנדבים בעם ביום הוקם המישכן (במדבר ו'). ואף מחשבה טובה תחשב פעם למעשה הצדקה (קדושין ס' א') ראובן חשב להציל את יוסף, ומחשבתו לא יצאה לפעולת אדם, ויחשבה לו צדקה (בראשית ל"ז כ"א) ומשכורת כבוד נתן על לב אהרן (שבת קל"ט ב') על דבר השמחה אשר נתן בלבבו בראותו גדולת אחיו הצעיר, ולא קנא בו (שמות ד' י"ד) „ואם מדת התורה היא, שהיא כותבת ומפרסמת עושי מצוה; צריכים אנו ללכת אחרי מדותיה שהן דרכי נועם“ (שו"ת הרשב"א סי' תקפ"ג).

זה הדבר כתבתי (מוסר השכל דף א') והוספתי עליו (שם ס"ב) ראה שם מהחל ועד כלה, ותמצא חדשות ונצורות בישע ימין נותן התורה החונן לאדם דעת. ועל השנות הדבר הזה פעמים! להוסיף עוד עליו כי אין בית המדרש בלא חידוש, גם הוא דבר בעתו נירא בעינא דשטנא שטעקקער צורר היהודים, והנשבעים לרגלו אוכלי עמי אוכלי לחם. – ומאמרים כאלה, נחוצים המה לנו בכל

מקור חכמה פרק יד

מו

עת, ומה גם עתה בקום עלינו צר ואויב, ותחת מסוה האמונה, יסירת בנו את האספסוף להשמידנו מן הארץ! — ומי מלל כי בדור החכם והנבון הזה, יהיו איש אשר רוממות אמונתו בגרונו, וחרב דתו בידו, להפריד בין עמים היושבים יחדיו לבטח, זה מאות בשנים! — הוא איש יצאה מברלין, להבה מבירת אשכנז — אש שאול ואבדון — ותאכל מסביב — ובעת אשר אויבנו דורשים מעל כמותיהם את חרפתנו; חובתנו להראות לעיני העמים והשרים צדקתנו. אולי תפקחנה עיניהם ויראו כי מאשריהם מתעים! —

ב) לבלי להשליך אבן בבאר שתינו מימיו, מתורת משה למדנו, רבות צרוננו המדינים, (במדבר כ"ה) ויצו הארון ה' צבאות על עבדו נאמן ביתו, כי הוא יקדיש עליהם מלחמה והוא יעשה בהם שפטים. והציר הנאמן לא יצא בכבודו ובעצמו למלחמה שעה, וימלא את ידי פנחס בן אלעזר תחתיו? (שם ל"א ב' — ו). ויפלא מעשהו זה בעיני חז"ל, „וישלח אותם משה, אמר הקב"ה למשה נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים, אתה בעצמך; והוא משלח את אחרים? אלא מפני שצתנדל בארץ מדין (ב"ר פ' ק) אמר אינו בדין שאני מיצר למי שעשה בי טובה! המשל אומר: בור ששתית ממנו, לא תזרוק בו אבן!“ (במד"ד פ' כ"ב) תנחומא (פ' במדבר סי' ג') וילקוט (הורה רמו חשפ"ה).

ואמר ר' תנחום, „למה לא לקו המים ע"י משה? א"ל הקב"ה המים ששמרוך כשהושלכת ליאור (שמות א') אינו דין שילקו על ירך — חייך לא ילקו אלא ע"י אהרן!“ (שם"ד פ' ט') ומובא ברש"י (שמות ו' י"ט).

עדות לישראל כי הוא גוי איננו נושה טובה, וברוגז רחום יזכור, פרי ישוה לאבותיו „רחמנים וגומלי חסד“ (יבמות ע"ט א').

לולא חכמת יוסף, היתה כל ארץ מצרים מתה ברעב, (בראשית מ"א) את חייהם הציל ממות, ועל ידו עשתה ממשלתם עושר גדול (שם מ"ז י"ד) מכנף הארץ הביאו צרורות כספם מצרימה, בשבר אשר הם שוברים, ובמותו נשכחו חסדיו ועבדו בבני אהיו ואף גם בבניו בפרך! ואת בניהם השליכו היאורה! — ובכל זאת חלילה לנו לתעב מצרי! בהיות חובתנו ללכת לאור עמים, ולהורותם לזכור את הטוב ולשכוח את הרע! —

ג) והנה בדברי רבא ורבה בר מרי, יש לדרקק, מאי מייתו ראיא מן מצרי אדומי, בשלמא מצרי שפיר, כדאמר קרא טעמא „כי גר היית בארצו“ והיינו בירא דשתית מיניה מיא; אבל אדומי מנא לן שהוא באר ששתינו מימיו? ונהפוך הוא, בראותנו כי התורה נותנת טעם „כי אחיך הוא“ מכלל שאלמלא ברית אחים, היה לנו להרחיקו מעלינו לגמרי, ומאין נלמד כי גם את מימיו

שתינו! —

ונ"ל דהנה מרע"ה יספר כי שלח אל סיחון מלך חשבון דברי שלום ואמרת
 אעברה נא בארצך, בדרך בדרך אלך, לא אסור ימין ושמאל, אכל בכסף תשברני
 ואכלתי, ומים בכסף תתן לי, ושתיתי, רק אעברה ברגלי, כאשר עשו לי בני
 עשו וגו' (דברים ג' ב' ז"כ"ט) וניתי ספר במדבר (כ"א י"ד-כ"א) ונחזה כי אדום מאן
 לתת ישראל לעבור בנבולו? וזה הדבר היה בעיני רש"י לפלא? זיבאר "כאשר
 עשו לי בני עשו, לא לענין לעבור את ארצם, אלא לענין מכר אוכל ומים" עכ"ל.

ועיין רא"ם וגור אריה, חספה ז"א, וזכרתי כי יצאנו ממצרים ויבאנו אל ארץ
 ולפי זה מכר גם עשו לישראל אוכל ומים, ולמה זה תעלים תוה"ק את שבחו
 זה? ובהזירה אותנו מלמעב אותו, "כי אחיך הוא" מינה שהוא אחת משתי אלה
 או לא מכר לחם ומים, ואו כי לא יחשב לאח לחסד, במכרו לאתיו אוכל
 ומים - ואיככה נלמד כי גם הוא יחשב לנו לבאר שתינו מימיו - וז"ל
 והנה בחחלה עלתה במחשבה לפני לאמר, דלזאת כתיב ביה "כי אחיך הוא"
 משום דהמעם שמכרו לחם ומים לאו סברא היא, דלהנאת עצמם עשו זאת להרויח.
 וראיתי כי זה רחוק מן האמת, דהא כתיב נמי "לא תתעב מצרי כי גר היית
 בארצו" והוא רק משום ששתינו מי בארו? מינה, שפירוש הכתוב כן הוא: אמת
 נכון הדבר כי לא כאח התנהג עמך, ולא נתנך אף לעבור דרך נבולו;
 ואתה לא תקום ולא תטור, וזכור לו טובו, כי אחיך הוא וימכור לך לחם
 ומים, - ולזה מביא שתי הראיות יחד, לא תתעב אדומי ולא תתעב מצרי, וזה
 ברור.

ד' אולם יש לשדות בזה נגא, למה ליה להביא "לא תתעב אדומי" דהא
 ממילא נשמע מן "לא תתעב מצרי" ומה מצרי שהוא מעם אחר, חובתנו להשמר
 מאד מהרע לו, על דבר תתו מקום לאבותנו בארצו; אדומי שמכר לנו לחם
 ומים, וגם אחינו הוא לא כל שכן?

על זאת אשיב, עינינו הרואות כי תוה"ק גזרה אומר: חוקה אחת ומשפט
 אחד יהיה לאדומי ולמצרי, "בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם בקהל
 ה'" (דברים כ"ג ט) ואם כן יש ארבעה מיני הרחקת חיתון: א' שבעת העמים
 יושבי ארץ כנען, האנשים והנשים לא יבאו בקהל ה' עד עולם, - ב' עמון ומואב,
 האנשים אסורים לעולם ולא עמונית ומואבית, נשחטאם היה "על אשר לא קדמו
 אתכם בלחם ובמים" ואין דרכה של אשה לקדם (יבמות ע"ז א') - ג' מצרי ואדומי,
 איסורם עד דור שלישי, - ד' ושאר העמים אשר תחת שמי ה', בהחליפם אמונתם
 באמונתנו, אם איש ואם אשה יבוא בקהלנו!

ורש"י ז"ל כתב, "לא תתעב אדומי לגמרי, ואעפ"י שראוי לך לתעבו,
 שיצא בחרב לקראתך, - לא תתעב מצרי, מכל וכל, אעפ"י שזרקו זכורכם
 ליאור, מה טעם? שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק, לפיכך, בנים אשר יולדו

להם, דוב שלישי וגו'. וזשאר האומות מותרין מיד. הא למדת שהמחטיא לאדם קשה לו מן ההורגו שההורגו הורגו בעוה"ז; והמחטיא או מוציאו מן העוה"ז ומן העוה"ב. לפיכך, אדום שקדמם בחרב, לא נתעב, וכן מצרים שטבעום; ואלו (עמוון ומואב) שהחטיאו, נתעבו; עכ"ל. ומקור דבריו בתורת חז"ל: ר' שמעון אומר, מצרים הם טבעו ישראל בים, ואדומים הם קדמו את ישראל בחרב, ולא אסרם הכתוב אלא עד שלשה דורות. עמונים ומואבים, מפני שנטלו עצה להחטיא את ישראל, אסרם הכתוב איסור עולם. ללמדך שהמחטיא האדם, קשה לו מן ההורגו, שההורגו, אין מוציאו אלא מהעוה"ז; והמחטיאו מוציאו מן העוה"ז ומן העוה"ב (ספרו פ' חצא פיססא רנ"ב) וירא אמור מעתה, למצרי יש מעלה אחת, כי גר היית בארצו, והיינו בירא דשתית מיניה מוא, ולא אדומי יש שתי מעלות; א' כי אחיך הוא, — ב' שמכר לך לחם ומים, והוא בירא דשתית מיניה מוא. והיה מן הדין להיות אדומי קל ממצרי, או מצרי חמור מאדומי, ולמה זה דינם שוה עד דור שלישי? — אמנם דרכיה דרכי נועם, וכל אסריה אשר אסרה על נפשותינו שקולים בשקל הקדש. שפרעה לא גזר אלא על הזכרים (שמות א' ט"ז — כ"ב) ואדום (באמרו "פן בחרב אצא לקראתך" (במדבר כ"א י"ה)) בקש לעקור את הכל על חרבו חי, להשמיר ולהרוג ולאבד — ויגדל עונו מחטאת מצרים. ואלו לא היה מודע לנו, לא ממשפחתנו, אף כי מכר לחם ומים, היה מן הראוי להרחיקו כשבע עמים, ולכל הפחות כעמוון ומואב; ובהיותו אחינו, דורו השלישי כדור השלישי למצרים יבוא בקהל ה', ששניהם מכרו לחם ומים, והנה לזה יש יתרון שהוא אחינו, ולזה שלא גזר אלא על הזכרים, ודינם שוה. — נמצינו למדים מכל האמור: שגם אדום מכר לחם ומים, ויחשב לבירא דשתית מיניה מוא, ולא תשרי ביה קלא, וזה ברור ואמת.

ה' הראתיך בנייך כי תוה"ק תצו עלינו לזכור חסדי העמים הראשונים לבניהם אחריהם, לאדום ולמצרים אשר הרעו לנו עד מאד, חלילה לנו לנטור איבה ומשטמה; אף כי אל העמים הנאורים אשר בתוכם אנחנו יושבים בשובה ובנחת, זה מאות בשנים — ואם דתיהם שונות, כשם שישראל מקיימים מצות; אוה"ע מקיימים מצות, וכשם שישראל משבחים להקב"ה; כך האומות משבחים. שנאמר (מלאכי א' י"א) כי מוזרה שמוש עד מבואו גדול שמו בגוים " (הנחומא פ' עקב) כל האומר דבר חכמה באוה"ע נקרא חכם (מנילה ט"ו ב') והעוסק מהם בתורה, הרי הוא ככה"ג (סנהדרין נ"ט א' ספרא פ' אחרי סי' י"ג. ועיין תוס' ב"ק ל"ה א') בלעם הוא שאין לו חלק לעוה"ב אבל שאר העמים יש להם חלק לעוה"ב (סנהדרין ק"ה א'. ועיין בפיה"מ להרמב"ם שם) " יש צדיקים באומות שישי לחם חלק לעוה"ב" (תוספתא סנהדרין פ' י"ג. אדר"ג פ' ל"ו. ילקוט

(ע"ז י' ב') וישלח לו מנה אחת אפים (ירושלמי שביעית פ"ז ה"א) ויואל לאכול בביתו של רבי (ב"ר פ' ו"א) ורבי נכבד מאד גם בעיני המלך ארמבן (ירושלמי פאה פ"א ה"א) רבן גמליאל וביתו היו קרובים למלכות (ב"ק פ"ג א') אדריונוס קוסר דבר עם ריב"ח (חולין נ"ט ב') וריב"ח השיב לאנשי אלכסנדריא (גדה ס"ט ב') ועם סבי דבי אתונא התוכח (בכורות ה' ב') טרנוסרו פוס דבר עם ר' עקיבא (ב"ר פ' י"א) אספסיינוס עם ריב"ז (גיטין נ"ז ב') ר' אבנהו היה קרוב לקיסר (בבבב"ב י"ז א') מלך פרס הלך עם שמשון בן קימחית לשוח (ירושלמי הוריות פ"ג פ"ה) שמואל היה נכבד בעיני שבור מלכא (ברכות נ"ו א' סוף ב"מ סנהדרין צ"ח א') איפרא דהורמיו היא אמו של שבור מלכא שדרה ארנקי דינרי לר' יוסף (ב"מ ח' א') וגם רבא נכבד בעיניה (מעניית כ"ד ב') המלך איגדור כבד את הונא בר נתן (נבחים י"ט א') אבטלוס בר ראובן היה קרוב למלכות (ב"ק פ"ג א') השר אדרכון כבד את רב (ע"ז י' ב') ור' פנחס בן ערובא אמר "אני הייתי עם גדולי רומא" (גיטין נ"ז ב') ועוד רבים כאלה, כמובא בשני התלמודים ומדרשי חז"ל, בימי הגאונים, ומימי ר' שמואל הנגיד ועד דון יצחק אברבנאל, היו עברים רבים קרובים למלכות, ונכבדים מאד מאד בעיני העמים והשרים. — ורק בעיני בני בלו שם הכומר שמעקער והנשבעים לדגלו יחשבו בני שם אנשי השם לכלו אין חפץ בו? הנה פרי חכמת ובינת הדור החכם והנבון הזה! ואם כומר בחצר קיסר גדול ורם סולל מסלח בזאת לרבים, נשא עליו משל הקדמוני יכומריא גנבין אליה; מאן מומי ביה? ומאן מקריב ליה? — ואתה ישראל! אל תירא מפני זנבות האודים העשנים בחרי אף — קוה לאלהי אביך, ויעזרך, הוסיפה ללכת לאור תורתך ולנר החכמתך, ישר דרכך עם אלהים ואנשים, ותפקחנה עיני העמים והשרים לראות כי שקר ענו בך אויביך, מקנאתם באשרך ובעשרך, ואם הוי שה פזורה ישראל — ואבוי בני רחל גוזזים כרחל — עוד גואלך חיי וגעולים יחיו גאולים, ומי שענה בימי המן הראשון, הוא יענך בימי המן השני, ורוח אלהים המרחפת עליך, תגרש ענני חשך — ותשאם אל ארץ גזרה — מצהרים יקום חלדך, ולכל בני ישראל אור במושבותם! — הא חזקת לא עם, ולא אל חזקת לא אבס, יחא

פרק חמשה עשר.

א"ל רבא לרבה בר מרי, מנא הא מילתא דאמרי אינשי, אי דלית דורא, דלינא; ואי לא, לא דלינא? א"ל דכתיב (שופטים ה') ויאמר אליה ברק אס-תלכי עמי, והלכתי, ואם לא-תלכי עמי, לא אלך.

(ב"ק נ"ג א')

מקור חכמה פרק טז

א"י שתי קושיות הקשה הפעם רבא לרבא בר מרי: א"י מה מקור המשל הזה כי
 תדע? — ב"י למה זה יארכו לשונם "ואי לא; לא דלינא" הלא באמרם, "אי דלית
 דורא דלינא" נשמע לאו מכלל הן? — (שפ"ט) ויענהו: גם המשל הזה עם סגנון לשונו, גנב נגנב מארץ העברים. קורות
 אבותנו תספרנה כי לפנים בישראל היתה עת צרה ליעקב. חטא חטא יהודה.
 וימכרם צורם ביד יבין מלך כנען. וילחץ אותם סיסרא עשרים שנה. ויאנחו
 בני ישראל ויועקו. ותעל שועתם אל האלהים, וישלח את דברו אל ברק בן אבינועם
 ביד דבורה הנביאה. "הלא צוה ה' אלהי ישראל, לך ומשכת בהר תבור. ולקחת
 עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי ומבני זבולן, ומשכתי אליך אל נחל קישון את
 סיסרא שר צבא יבין, ואת רכבו, ואת המונו, ונתתי הו בידך!" (שופטים
 ה' ו'). וזכור נא מה ענה אותה ברק. "אם תלכי עמי, והלכתי; ואם לא תלכי
 עמי, לא אלך?" (שם) וקשה קושייתך, סיומא "ואם לא תלכי עמי, לא אלך!" למה
 לך? הא מראש דבריו "אם תלכי עמי, והלכתי" נשמע לאו מכלל הן? —
 אכן כה ענה ברק ברוב ענותו: ראי את אומרת אלי כי רוח ממרום צוה עליך
 לחזק את לבבי ללכת מלחמה שערה. להציל עם רב. הנני להשליך את נפשי
 מנגד בעד אחינו היהודים המרודים; ואולם כשאני לעצמי מה אני ומה חיי כי
 על ידי יושע יהודה וישראל? — הנה עם יצא ממצרים וירדוף אחריהם פרעה. האם
 הנרדפים הגרו כלי מלחמה? ה' ילחם לכם ואתם תחרישון" (שמות י"ד י"ד) ויהי כן.
 ובבוא עליהם עמלק. לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחו גבר ישראל (שם י"ז י"א). וזכי
 ידיו של משה עושות מלחמה? אלא לומר לך כל זמן שהיו ישראל מסתכלין בלפי
 מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים. היו מתגברים, ואם לאו היו נופלים.
 (ר"ה פ"ג מ"ח) יריחו היתה מבצר עוז, ולקול קרן היובל נפלה החומה הבצורה עד
 היסוד בה (יהושע ו' ה'). מן העולם ועד העולם ישראל נושע בישיע ימין עליון. ולא
 ברכב ולא בסוסים. ועזרת עשרת אלפים איש. שקר לי לתשועה. אכן לתשועת
 מושיע ישראל אני תקוה. ואם תלכי עמי נבדעה אחת כאשר הוכחתי ובררתי
 למעלה (פ"ב פ"ו) וזכותך תגן בעדנו. והלכתי; ואם לא תלכי עמי נאף אם תלכי
 אתי. כטפל ולא בשוה; לא אלך. כבוד עלי לעשות את הדבר הזה. ותענהו
 "הלוך אלך עמך. אפס כי לא תהיה תפארתך על הדרך אשר אתה הולך כי
 ביד אשה ימכור ה' את סיסרא". — וכאשר הבטיחתהו ללכת עמו ולא אתו.
 הועיק את זבולן ואת נפתלי, ויעשו חיל.

(*) וזיקוט (כביאים רמז נ"ג) הגירסא, אי דלית כה דאי, דלינא כה דך; ויא
 לא, לא דלינא* והגירסא הזאת תתן אומן למה שאכתוב בזה בס"ד.

מקור הכמה פרק טו

נג

ונמורי "דטענא דמדלי אינש לכתפיה, תילתא דטענא הוי" (סופה ל"ד א' ורש"י במדבר י"ג כ"ג) על כן יאמרו המושלים "אי דלית דורא נאם שנינו יהדיו נשא ארת המשא, ולא יכבד עלי רק שלישי ממשאך] דלינא [הדיני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה "עווב תעווב עמו" ואי לא דלית [איכה אשא לבדי?] לא דלינא נלא אמצא את נפשי מחויבת לעבוד לברא, עבודה קשה כזו, בערך. ומי יהוש לטובתך יותר ממך? וזה פשוט.

ב' וחקירה בדין הלכה למעשה, הביאה את רבא לידי חקירת מקור המשל הזה. תוה"ק שכל דרכיה דרכי נועם צותה עלינו, "לא תראה את חמור אחיך או שורו נופלים בדרך והתעלמת מהם, הקם תקם עמו" (דברים כ"ב ד') ובהיות כל נתיבותיה שלום, צותה "כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעווב לו, עווב תעווב עמו" (שמות כ"ב כ"ה) ורבא דרש את שני המקראות האלה "עווב תעווב עמו, אין לי אלא בעליו עמו; שאין בעליו עמו, מנין? ת"ל עווב תעווב, מכל מקום. הקם תקם עמו, אין לי אלא בעליו עמו, שאין בעליו עמו, מנין? ת"ל הקם תקם, מכל מקום! "ב"מ ל"א א" ואלא רבא לטעמיה, שסובר צער בעלי חיים דאורייתא (שם ל"ב ב').

והא דתנן "הלך וישב לו, ואמר הואיל ועליך מצוה לפרוק, פרוק - פטור" (שם פ"ב מ"ו) רבא לא פליג אמתניתין, דבין פרוקה ובין טעינה, בהיות הבעלים עמו, חובתו לעזור לו בקראו אליו מן המיצר, "עורני נא! שורי נפל, וכבד עלי לבדי להרימו!" ולעזור לקורא "הושיעני נא לפרוק משא חמורי, כי לא אוכל לבדי עשוהו!" הקם תקם עמו - ועווב תעווב עמו - וכי תראה חמור נופל בדרך או רובץ תחת משאו, ובעליו איננו כי חלף הלך לו, צער בעלי חיים דאורייתא, והקם תקים וגם עווב תעווב אף כי אין הבעלים עמו, - ואולם במקום שיש בעלים, ומשליך רק עליך את יהבו, באמרו אליך "אלכה לי, ואתה הואיל ועליך מצוה לפרוק, פרוק" אף אתה אמור לו, "אי לא דלית לא דלינא" שהתורה לא צותה עלי רק במקום ששלישי המשא נטל עלי, ואתה בא להטיל עלי כל משאך, אדעתה דהכי לא צותה, וזה ברור.

ג' ואמתת דברי אלה מצאתי בספרי (דברים פסוקא רכ"ה) "העמידה ונפלה, העמידה ונפלה, אפילו חמש פעמים, חייב, שנאמר הקם תקים עמו, הלך וישב לו, ואמר לו: הואיל ועליך המצוה לפרוק, פרוק - פטור, שנא הקם תקים עמו, יכול אפילו זקן, אפילו מוכה שחין, ת"ל הקם תקים עמו", עכ"ל. ופירושו: מצות הקימה לא קיימת עד יקים, וכל זה בעת שהוא עמו היינו בהיותך רק מושיע לרעך, ואולם בטמנו ידו בצלחת זרק עליך לבד ישליך יהבו, הנך פטור לנמרי, - וכל זה אם לא יאבה לעבוד עמך את עבודתו, ואולם אם לא יוכל לעשותה, בהיותו זקן או ידוע חולי, בשנם אתה עברי

חובתך להקים לבדך את שורו. ואף אם נפל אחר הקימך אותו, נטל עליך להקימו שנית ואף פעמים רבות, אף כי אין עמו. — וראה במושנה (ב"מ פ"ב מ"י) מחלוקת בזקן וחולה, אם חייב רק בפריקה [שצער בעלי חיים דאורייתא] או גם בטעינה. ע"ש. ואברר זה א"ה במ"א.

פרק ששה עשר.

א"ל רבא לרבה בר מרי, מנא הא מילתא דאמרי אינשי, כד הוינן זוטרי לגברא; השתא דקשישנא לדרדקי? א"ל מעיקרא כתיב (שמות י"ג כ') וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך. ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה. ולבסוף כתיב (שם כ"ג כ')

הנה אנכי שולח לפניך מלאך לשמרך בדרך.

ר בא אמר, ברזילי הגלעדי שטוף בזמה הוה, וכל השטוף בזמה זקנה קופצת עליו, תניא ר' ישמעאל בר' יוסי אומר ת"ח כל זמן שמזקינין, חכמה ניתוספת בהם, שנאמר (איוב י"ב י"ב) בישישים חכמה, ואורך ימים תבונה. וע"ה כל מה שמזקינים, טפשות ניתוספת בהם, שנאמר (שם שם כ') מסיר שפה לנאמנים, וטעם זקנים יקח (שבת קנ"ב א').

ודברי ר"י בר' יוסי האלה, הסבו את רבא לשאול את פי רבה בר מרי, איך הוא אפשרי שרוב ימים יסכילו ולא ישכילו לבב אנוש? —

ויענהו: המקרה זה לא יקרה רק לאדם פרטי; כי אם גם לגוי כולו בלכתו ארחות עקלקלות. הנה עם יצא ממצרים, וישאהו אל מוציאו על כנפי נשרים, וה' הולך לפנייהם יומם, אתה מוצא שבעה ענני כבוד היו, וה' הולך לפנייהם יומם, הרי אחד. וענגך עומד עליהם (במדבר י"ד י"ד) הרי שתים. ובעמוד ענן (שם) הרי שלשה. ובהאריך הענן (שם מ' י"ט) הרי ארבעה. ובהעלות הענן (שמות מ' ל"ז) הרי חמשה. ואם לא יעלה הענן (שם מ' ל"ז) הרי ששה. כי ענן ה' על המשכן (שם מ' ל"ח) הרי שבעה. ארבעה מארבע רוחות. ואחד מלמטה. ואחד מלמעלה. ואחד הולך לפנייהם. כל הנמוך מגביהו, וכל הגבוה מנמוכו, ושורף נחשים ועקרבים ומכבד ומרביץ את הדרך לפנייהם (הנחומא פ' בשלח סי' ג') ובשנויים אחרים (מכילתא פ' בשלח ובילקוט רמז רכ"ה. ובלק"ט פ' בשלח).

מקור חכמה פרק מז

נה

עינינו הרואות עד מה רמה היתה אז מעלת ישראל. אשר לא עשה כן לכל גוי מיום הוסדה הארץ. — וישמן ישורון ויבעט, ויהר בו אף ה', ויאמר אל משה, הנה אנכי שולח לפניך מלאך. אמר הקב"ה אוה"ע בגדו בי, ונתתי להם שרים שיהיו משמשים אותם; אף אתם כן. אני שולח לפניך מלאך לשמרך. כשזכיתם וקבלתם את התורה, והייתם עושים רצוני, הייתי מהלך לפניהם שנא' וה' הולך לפניהם יומם; ועבשיו שעשיתם ע"ז באוה"ע, איני משלח לפניך אלא מלאך" (תחומא פר' משפטים ס' י"ז וילקוט רמז שנ"ט).

„אמר הקב"ה לישראל! אלו זכיתם, אני בעצמי נעשיתי לכם שליח. כדרך שעשיתי לכם במדבר, שנאמר וה' הולך לפניהם יומם; ועבשיו שלא זכיתם, הריני מוסר אתכם לשליח, שנא' הנה אנכי שולח לפניך מלאך. ואימתי נמסרו לשליח? בשעה שעבדו ע"ז" (שמ"ד פ' ל"ב).

„מהו אני אמרתי אלהים אתם וגו' וכאחד השרים תפולו? (תהלים ב"פ ז') אני אמרתי אלהים אתם, והלכתם אחרי מדותיו של אדה"ר. אכן כאדם תמותון. ומהו וכאחד השרים תפולו? א"ר יהודה או כאדם ואו כחזה. ד"א וכאחד השרים תפולו, א"ר פנחס הכהן ב"ר חמא, אמר הקב"ה הפלתם עצמכם, לשעבר הייתם משתמשין ע"י רוח הקדש; עבשיו אין אתם משתמשין אלא על ידי מלאך. הוי הנה אנכי שולח מלאך לפניך (שמ"ד ש"ט). ועוד מאמרים רבים כאלה במדרשים להראות עד מה ירדו ישראל ממדרגתם בעשותם את העגל, ואטו כי רוכלא לחשוב וליוזל. אתה הראית לדעת כי גוי גדול בעזבו דרכו, ירד פלאים; אף כי אדם בודד במועדו, אם בהבל כלו ימים ולא הקדישם לתורה ולחכמה, כי יזקין וגם איש נעוריו תכבה, בכל דרכיו יס כיל ולא יש כיל.

לא כאלה חלק חכם לבב, גם במעלליו יתנכר נער, ובנעוריו יחשב לאיש. דת"ר: מפני שיבה תקום והדרת פני זקן (ויקרא י"ט ל"ב) יכול אפילו זקן אשמאי ת"ל זקן. ואין זקן אלא חכם שנא' (במדבר י"א ס"ז) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל, ר' יוסי הגלילי אומר אין זקן אלא שקנה חכמה. שנא' (משלי ח' כ"ב) ה' קנני ראשית דרכו" (קדושין ל"ב ב').

וכשמוע רבא את הדברים האלה, וייטבו בעיניו, ויאמר „כמה טפשיאי שאר אינשי דקיימו קמא ס"ת ולא קיימי קמיה גברא רבא!" (מכות כ"ב ב') כאשר יבואר א"ה במאמרו „וזה ביטו אחרי קב"א" בראיות ברורות בישיע ימין עליון.

פרק שבעה עשר.

א"ל רבא לרבה בר מרי, מנא הא מילתא דאמרי אינשי

מקור חכמה פרק יז

נז

(ב"ר פ' ל"א) שמחשבת לוט לא היתה רק לקרב לגבי דהינא ולעשות חיל. —
וברכת ה' היא תעשיר. וגם ללוט ההולך את אברם היה צאן ובקר ואהלים.
ואלו נלוו איש אחר לאברם, נתברך גם כן במזלו. וזה ברור.

ב) ואשר הביא את רבא לחקור אחרי מקור המשל הזה, דאמר אביי, "אוי לרשע, אוי לשכנו; וטוב לצדיק, טוב לשכנו" (סוף סוכה). ויגיד עליו רבא דעו דמן המשל, "בהדי הוצא לקי כרבא" (לעיל פ' ב') ומן המשל "מטייל ואזיל דיקלא בישא גבי קינא דשרכוי" (לעיל פ' י"ב) מוכח שאוי לרשע אוי לשכנו; וממסע אברם ולוט, מוכח שטוב לצדיק טוב לשכנו.

ורבא הוא הדורש "מאי דכתיב (משלי י"ח י"ט) אה נפשע מקרית עוז, ומדינים כבריה ארמוון? זה לוט שפירש מאברם; שהטיל מדינים כבריוחין וארמוון (דברים כ"ג ד') לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'. ודרש רבא, ואיתימא ר' יצחק, מ"ד (משלי י"ח א') לתאוה יבקש נפרד, בכל תושיה יתגלע; זה לוט שנתגלע קלונו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות* (דתנן עמוני ומואבי אסורים ואיסורן עד עולם "גזיר כ"ג א' וב' ועיין רש"י ותוס' שם) והאח הפושע שנפרד לתאוה היה רשע גמור, ויזע לוט מקדם (בראשית י"ג י"א) הסיע עצמו מקדמונו של עולם. אמר אי אפשר לא באברם ולא באלוהו" (ב"ר פ' מ"א) שמאם בדרכי המחקה

(* כוונת רבא בזה, דתנן למטנה, עמוני ומואבי אסורים, ואיסורין איסור עולם. אבל נקבותיהן מותרות מיד* (יבמות פ"ח מ"ב). והנה רש"י (גזיר כ"ג ד') מפרש, נתגלע קלונו בבתי כנסיות בתורה שכתב, ובבתי מדרשות בתורה שעל פה, עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית, עכ"ל.

ולפירושו, מהו תוספת קלונו בבית המדרש? אדרבה שם ימעט קלונו שאחרי שקרינו בבהכ"ס בספר תורת האלהים, לא יבוא עמוני ומואבי* (דברים כ"ג ד') נשמע הדרש בבהמ"ד שעמונית ומואבית מותרות, והוא להקל ולא להקמיר? וימעט קלונו ולא יתרבה? —

איננו (כזר שם א') דרשינן, כי ישרים דרכי ה' ולדיקים ילכו בס, ופושעים יכסו בס, (הושע י"ד י') רישא דקרא על בנותיו של לוט, וסיפא דקרא על לוט ענמו, שרק הוא לבדו לעברה נתכוון. (ואולי קשתה עליהן פרידתן מעל סרה, ורק הוא לבדו נפרד מעל אברם על תאות נפשו) — והדרש ההוא מגדיל קלונו שבעתים על ייה שנקרא בבהכ"ס — ומרפתו לא תמחה נחם. וזה ברור בכוונת רש"י ז"ל.

ולפי זה, מנחנו סברא חדשה לדרש עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, בלעדי הטעם, שאין דרכה של אשה לקדם* (יבמות ע"ז א'). וקנרתי מפני לננות לנני הדור. דאינהו נפישו מיינן, וקיימי עלן כי כוסלא לאוגיף.

והולך ומכוין כנגד בית המדרש. — וניצל בזכות אברם הצדיק; ועשה עושר. במזלו של אברם המבורך, ודוק.

ג) ואז רא רבא לטעמיה דאמר, חיי, בני ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא (מ"ק כ"ה א) גלגל חוזר ומזל קבוע, ופעם יעשה איש חיל במזל איש אחר בהדבקו בו. כלוט הבליעל, שנתברך במזלו של אברם.

ונפקא לן מינה גם לדינא, דאמר רבא: הני בי תרי דעבדי עיסקא בהדי הדרי, ורווח. וא"ל חד לחבריה תא איפלוג; אי אמר ליה אידך נרויח טפי, דינא הוא דמעכב. — ואי א"ל הב לי פלגא דרווחא; א"ל רווחא לקרנא משתעבר. — ואי א"ל הב לי פלגא רווחא ופלגא קרנאי; א"ל עיסקא להדרי משועבר. — ואי א"ל נפליג רווחא ונפליג קרנא, ואי מטא לך פסידא, דרינא בהדך; א"ל מזלא הבי תרי עדיף! (ב"מ ק"ה א' וע"ש ברש"י ותוס'). והארכתי בזה בבאורי לדברי ר' חייא בר יוסף, "חמרא מזליה דמריה גרים" (ב"ב צ"ה א) ובררתי דעת חז"ל בענין מזל, ואכ"מ.

פרק שמונה עשר.

א"ל רבא לרבה בר מרי, כתיב (מ"א א' מ"ז) ייטיב אלהים את שם שלמה משמך, ויגדל את כסאו מכסאך, אורח ארעא למימר הכי? א"ל "מעין" קאמר. דאי לא תימא הכי (שופטים ה' כ"ד) תבורך מנשים באהל יעל אשת חבר הקיני, נשים באהל מאן נינהו? שרה רבקה רחל ולאה, אורח ארעא למימר הכי? אלא "מעין" קאמר; הכי נמי "מעין" קאמר. ופליגי אדר' יוסי בר חוני, דאריב"ח בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ומתלמידו. בבנו? משלמה! — ותלמידו? אבע"א (מ"ב ב' ט) ויהי נא פי שנים ברוחך עלי. ואבע"א (במדבר כ"ז כ"ג) ויסמוך משה את ידיו עליו ויצוהו.

(סנהדרין ק"ט ג).

א) והנה רבא ורבה בר מרי, פליגי נמי אדר' נחמן בר יצחק, דאמר (נזיר כ"ג ב) גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה, והוינן בה והאמר ר' יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אפילו שלא לשמן, שמתוך שלא לשמן בא לשמן? (אלמא שמצוה אף שלא לשמה, גדולה, שמביאה לידי מצוה לשמה?) אלא

אימא (גדולה עבירה לשמה) כמצוה שלא לשמה (ששתיהן שוות) כדכתיב (שופטים ה' כ"ג) תבורך מנשים יעל אשת חבר הקיני מנשים באהל (כלומר כאותן נשים שמצינו בהן שעשו מצות שלא לשמן, ובכולן נאמר אהל) תבורך (על שעשתה עבירה לשמה) מאן נשים שבאהל? שרה רבקה רחל ולאה* עד כאן לשון חכמים מרפא.

ורנב"י בהוכיחו מן הפסוק מנשים באהל תבורך. שיעל גדלה על האמהות, בעשותה עבירה לשמה, והן עשו מצות שלא לשמן (כפירשי' שהבאתי בהערה) על כן לדידיה לאו מעין קאמר, דאי, "מעין" לשרה רבקה רחל ולאה הרבבות וליעל רק האלפים, שמצוה אף שלא לשמה עדיפא מעבירה לשמה? — ואם אמנם סוף דבר הכל נשמע, "אלא אימא כמצוה שלא לשמה" ופירושו אל תקרי "מנשים באהל" אלא, "כנשים באהל" והיינו ששוין, גם כן קשה הלא בהיותן שוין איננו מעין? ורבא דאמר "מעין קאמר" פליג גם על רנב"י, וזה ברור, ותו קשיא, דאמר, "ופליגי אדריבי"ח דאמר בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ומתלמידו" ובנו מוכיח לו מדוד, דמשמע דהאי, "ייטיב אלהים את שם שלמה משמך, ויגדל את כסאו מכסאך?" הוא במשמעו, ובכל זאת לא קנא בו, אף שעל ביוצא בזה קנא שאול בדוד (ש"א י"ח ה') ורבא דאמר מעין קאמר, פליג עליה (ואלו היה שאול שומע קול המשררות, "הכה שאול ברבבותיו, ודוד באלפיו" לא היה מקנא בו, וחמתו בערה בו בשמעו, "הכה דוד ברבבותיו ושואל באלפיו") ואם כן לפי מסקנת הש"ס בנויר, דגם גבי יעל רק מעין קאמר, מניל לריבי"ח שאין אדם מתקנא בבנו? דילמא גבי שלמה נמי רק מעין קאמר? ועוד, לאיזה תכלית יסיים ומתלמידו, הא רבא לא פליג רק על בנו, ותלמידו מאן דבר שמיה? —

(* ז' רש"י ז' : שרה, רחל ולאה. שאמרו לבעליהן לבוא אל שפתן, ולא לשם זנות נתכוונו, אלא כדי שמתקנאות זו בזו. רחל, באחותה. ושרה ולאה, באמהות. וכו' נאמר בהן אהל. עכ"ל. — בכוננה השמיט רש"י את, רבקה* כי היא לא נתנה את שפתה לבעלה. לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תניימה (רש"י בראשית כ"ה כ"ו). ובמה שכתב, וכו' נאמר בהן אהל רמו לפירושו (סנהדרין ק"ה ב') שז' סס: נשים באהל, שרה רבקה רחל ולאה — שרה ורבקה, דכתיב (בראשית כ"ד ס"ז) ויביאה יצחק האהלה שרה אמו. רחל ולאה דכתיב (סס ל"א ל"ג) ויבא מאהל לאה, ויבא באהל רחל עכ"ל. וקשה מאד למה לא הביא ראה כי בשרה נאמר אהל, ומקרא מפורש (סס י"ח י') הנה באהל? — והנה התוס' (נויר כ"ג ב') מביאים את הפסוק ההוא לראיה על שרה, ורש"י ז' השמיטו? וע"ג.

מקור חכמה פרק יח

ב) ונחרץ הכל בחדא מחתא. לאות על אהבת ההורים לבניהם לא צריך קרא. דבר טבעי הוא, ואת עמלינו אלו הבנים, ורק למענם אנחנו בני האדם עמלים תחת השמש. והחידוש הוא שמרע"ה ואליהו ז"ל. לא קנאו ביהושע ואלישע תלמידיהם. ולא קנאו בזרים ממלאי מקומם. „שכל המלמד את בן חבירו תורה כאלו ילדו!“ (סנהדרין י"ט ב'). וק"ו לדוד שלא קנא בבנו אף באמרם אליו כי באמת יגדל שם וכסא שלמה משמו ומכסאו — וכי מדוע לא אמרו אליו עבדיו כדברים האלה? ולמה זה בחרו להם מלים דמשתמעו לתרי אפי? ההוא יקנא בבנו היוורש עזר? משום דלאו אורח ארעא הוא לאמר למלך „שם וכסא בנך יגדלו משמך ומכסאך!“ שנראים כאומרים „שמך קטן וכסאך נמוך, ומי יתן ושם בנך גדול יהיה, וכסאו ירומם!“ — ונאלצו לדבר אתו מלים הנוטים להימין ולהשמאיל, והמשכיל יבין.

ועתה נבין דברי רבא העמוקים מאד: כתיב וייטב אלהים את שם שלמה משמך, ויגדל כסאו מכסאך. ודערת לנבון נקל כי עבדיו אמרו לו בלשון הנוטת לבאן ולכאן למען כבודו ולא יחל; ואולם הנה כבוד מלכים, לדבר אתם מלים דמשתמעו לתרי אפי? הלא להם לדעת כי דוד יבין בחכמתו כי בלבם הנם חושדים אותו למקנא בבנו? וכדי בזיון וקצף! — אע"כ מעין קאמרי ליה. כי בכל לבבם העתירו אל הממליך מלכים ולו המלוכה, כי לא תצלח השעה המשחקת לאדוניהו, וכסא שלמה יכון; ואם לא יגיעו שמו וכסאו לשם וכסא אביו. יהיו לכל הפחות „מעין“ — דאלת"ה הלא מצינו כיוצא בזה „מנשים באהל תבורך“ אורח ארעא למימר הכי? הדרך ארץ הוא לפגוע ח"ו בכבוד נשים צדקניות אמות כל שבטיה; ואף בעשותן מצוה שלא לשמה. ויעל עשתה עבירה לשמה; רחוק רחוק הוא כי יתרון לעבירה אף לשמה, על מצוה אף אם היא שלא לשמה? — אלא ודאי דגבי יעל רק מעין קאמר. ודלא כרנב"י.

אמור מעתה גם גבי שלמה רק „מעין“ קאמר. דלאו אורח ארעא הוא לאמר לנזיר אחיו „אתה החלות לעלות בשלבי סלם הגדולה והגבורה והנצח, ועד ראשו לא הגעת; ואשר ימלוך תחתך יעלה ויבא ויגיע עד ראש הסלם!“ — וגם אין דרך הארץ לדבר עם מלך מלים דמשתמעו לתרי אפי; ובודאי תפלתם היתה: מי יתן ותחי מלכות שלמה מעין מלכותא דדוד, ודלא כריב"ח, וזה ברור.

ג) ואת אשר נדרתי (לעיל פרק י' סימן ב') אשלמה. — רבא אזדא לטעמיה הוא שאל את פי רבה בר מרי (ב"ק צ"ב ב') מנא הא מילתא דאמרי אינשי חמרא למריה ומיבותא לשקיה? ויענהו דכתיב (במדבר כ"ד י"ח) וסמכת את ירך עליו וגו' וכתיב (דברים ל"ד ט') ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך מישה את ידיו עליו. — ופירש"י: תלה החכמה והגדולה במשה כאלו הוא נתנה ליהושע, והיא אינה אלא מפי הקב"ה. עכ"ל. והתוס' פירשו דדרך המשקה הוא להשקות בעין טובה

ואם נצטווה על יד אחת, צבי והוסיף מדליה ידו השנית. ע"ש. והמהרש"א מקשה דלפי' התוס' ל"ל ראייה גם מפ' זאת הברכה, דידי בראייה מפ' פנחס לבר? והבאתי שם תירוצו. ודברי בעל קיקיון דיונה, גם חלקי אמרה נפשי. וזה תוכן אמרותי, אז תבין את דברי הסוגיא אשר לפניך.

הן יפלא על ציר הצור הנאמן לשולחו. כי הרהיב בנפשו עוז להוסיף על אשר צוהו? מינה, שידע כי המבורך במלאכות ה', גם ברוך יהיה אף אם יבורך ביד אחת. אכן לכבוד יחשב להתברך בשתיים, ואות על לבב המברך שרחוק הוא מקנאה. — והבוהן לבבות מצא לבב נאמן ביתו, נקי מכל שמץ קנאה, ולו עין טובה אין על עפר משלה. ויצוהו לברך ביד אחת. למען יוכל להוסיף בטוב עינו את ידו השנית, ותהי טיבותא לשקייא (*). וזה ענין חדש ונחמד.

והנה ריב"ח לומד מזה שאין אדם מקנא ביוצק מים על ידו. ורבא ורבה בר מרי שלומדים מכאן דחמרא למריה וטיבותא לשקייא, פליגי אדריב"ח. והלא כה דברי רבא לרבה בר מרי: ראה אתה אומר אלי (ב"ק צ"ב ב') דמן סמיכת מרע"ה בשתי ידיו, ילפינן דחמרא למריה וטיבותא לשקייא. וא"כ ליכא למילף מנידח שאין הרב מקנא בתלמידו. דשאני מרע"ה, ומי ידמה לו? ולדברי ריב"ח בנו ותלמידו במאזנים ישאו יחד, מינה דאף גבי שלמה רק מעין קאמר. וזה ברור.

ד' ולתת לחכם ויחכם עוד גם דעת ריב"ח. אעתיק בזה את אשר הדפיס בשמי בני החכם מו"ה דוד כהן צדק נ"י בספרו, תוספת קדושה (צד ס"ו) בשנוי לשון ובתוספת באור וראיות שאין בהמ"ד בלא חידוש. הנה דברי ריב"ח תמוהים: א' למה מייתי ברישא ראייה מאליהו. והדר מרע"ה? הן אדון הנביאים, קדום בזמן ובמעלה? — ב' ואנן מרע"ה ואליהו ניקום ונילוף? איה עניו כמוהם? ומי ידמה ומי ישוה להם?

ולדעתי, ההוכחה היא מאלישע (ולא מאליהו) איך מלאו לבו לבקש מרבו „ויהי נא פי שנים ברוחך אלי“ אולי יקנא בו? — ואלו היה אליהו עושה זאת מדעתיה דנפשיה, הוה אמינא כי מענותו הגדולה עשה כן; ואלישע איך הרהיב בנעשו עוז לשאול דבר גדול כזה ולא פחד פן ינער רבו בו מקנאתו? אלא ודאי שמע פעם מפי אליהו שאין רב מתקנא בתלמידו. דהוי כאלו ילדו.

(* וראיה לדברי, דהנה (שנת פ"א ח' יציות ס"ב ח') חשיב שלמה דברים ששטה משה מדעתו והמכיס הקב"ה על ידו, ולא חשיב צהדיהו, כי הוסיף את ידו השנית? מינה שמשטה לא הוסיף כאן מדעתו, רק כוון לדעת המקום, שצוהו לסמוך ביד אחת, למען יוכל להוסיף את ידו השנית, ותהי טיבותא לשקייא. וזה ברור.

וסרה קנאתו כקנאת אב מבנו (ושאין אב מתקנא בבנו. אנו למדים מדוד בשלמה. כי ריב"ה אינו סובר „מעין“ אלא שהדברים ככתבם) ולזה מביא ראיה מאלישע ששאל פי שנים, בלב נכון ובטוח כי רבו לא יקנא בו כאלו היה אביו. —

והדר מביא ראיה שנייה ממרע"ה, שסמך בשתי ידיו מצד אהבתו לתלמידו. דאלו הביא תחלה ראיה ממשה, היינו אומרים כי העניו מכל האדם (במדרב"ב ג') עשה זאת מענותו ולא מאהבתו. ומשניהם מוכח כי כי כל רב ורב אינו מקנא בתלמידו, דהוי כאלו ילדו, ועזה אהבתו אליו כאהבת אב לבנו. ודוק.

ה' החדש אסור מן התורה. אם אין לו להמחדש יסוד אמיץ וחזק בכתבי קדשנו או בדברי חז"ל. והמחדש הדישים כטוב בעיניו, הוא מעריב ערבים וגולל אור מפני חשך. — והוכחתי מאלישע, לא מלבי, ממקרא סתום למדתיה. דע, שעד היום הזה אין אתנו יודע מספר ברור ואמתי, למופתי אליהו ואלישע. קמאי ובתראי, עמלו ועמלים למצוא חשבון להראות כי מספר מופתי אלישע עולה כפלים ממספר מופתי אליהו. לקיים מה שנאמר „ויהי נא פי שנים ברוחך אלי“ זה מונה וזה מוחק, זה בונה וזה סותר, ומאן ספין ומאן רקיע להכריע? —

בברייתא דל"ב מדות (מדה ב' היא מדת מרבוי) איתא: אף לרבות כיצד? (מ"ב ב' י"ד) ויקח את אדרת אליהו ונו' אף הוא ויכה את המים, מלמד שנעשו נסים לאלישע בקריעת הירדן יותר מאליהו, שבפעם הראשון היה זכות שני צדיקים, ובפעם השני זכות צדיק אחד היתה עומדת, וכה"א ויהי נא פי שנים ברוחך אלי. אף אתה מוצא ד' מופתים באליהו, וששה עשר מופתים באלישע. עכ"ל. ונעתק בילקוט (חורח רמז צ"ב) וכן דעת רש"י ז"ל (מ"ב ג' א' ב') ע"ש. וכן הסכים הרד"ק. —

זה הוא בכללן, אבל בפרטן היא מחלוקת ישנה. בס' כריתות (דפוס אמשטרדם ט"ז ע"א) אומר שאינו נראה, דאע"ג דכתיב פי שנים, קאי על זכות אלישע דהוה שקול כזכות שניהם. גם לא מצינו רק שמונה מופתים כתובים במלכים עכ"ל. דון יצחק בספרו מפעלות אלהים (מאמר י"ג פ"ג) מונה עשרה נסים לאליהו, וששה עשר לאלישע. — ובספר גבעת שאול (דרוש ה') מונה שבע לאליהו, וארבע עשר לאלישע. — הגאון בעל זית רענן. מונה שמונה להרב, ושש עשרה להתלמיד. —

וידיד נעורי הרה"ג מו"ה צבי הירש קאצינעלינבויען ז"ל. בספרו היקר „נתיבות עולם“ פליג עליהו, ולקיים מספר שמונה נגד שש עשרה, מודה להזית רענן במקצת ופליג עליה במקצת. ובא רעהו הוא הגאון המבקר מו"ה מתתיהו

מקור הכמה פרק יח

סג

ש ט ר א ש ו ן נ"י, וחקרו. וז"ל (מהדורות ל"ס' נ"ע דף קמ"ז ב'), נ"ל להעיר שלדברי
הברייתא שקריעת הירדן בפעם הראשונה היה זכות שני צדיקים, הנה כמו
שנחשב קריעת ירדן זה לניסי אליהו, כן ראוי לחשבו ג"כ לניסי אלישע, אחרי
שהקריעה היתה בזכות שניהם. וע' בזית רענן פ' וירא שנחית לחשבון הנסים של
אליהו ואלישע. עכ"ל. — סוף דבר, תחשבון איננו ברור, שיש להטותו לכאן
ולכאן.

ובעיקר הדבר כבר תמחו שלמים וכן רבים. על שאלת אלישע ועל מענת אליהו:
א' איכה יבקש איש מאתים למנחה, מאישי כל רכושו איננו עולה רק מאה?
ואיככה יבקש ממנו פי שנים ברוחו? — ב' מענת אליהו היתה "הקשית
לשאלו: אם תראה אותי לקח מאתך, יהי לך כן; ואם אין, לא יהי!" (מ"ב ב' י')
איננה מענה ברורה? הן רק ברכה שאל מאתו, והוא תלה אותה בראיית
פרידתו ממנו? האם לא יוכל להיות מבורך בפי שנים, אם לא יראהו לקח? —
ו' אמנם קושיא חדא מתורצת בחברתה, ניתי ספר מלכים ונחזה, ויאמר
ה' אליו (אל אליהו) לך שוב לדרך מדברת דמשק, ובאת ומשחת את חזאל למלך
על ארם; ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך על ישראל; ואת אלישע בן שפט מאבל
מחולה, תמשח לנביא תחתיו! (מ"א י"ט ס"ו מ"ז) שלשה דברים נצטווה
אליהו מפי הנבורה; ולא קלא רק את הצוי השלישי? מי משח את חזאל?
אלישע (מלכים ב' ה' ס"ז) ומי משח את יהוא? אלישע (שם ס') כיצד יתקיים המקרא
הזה? —

ולהבין אמרי קדוש, סרס המקרא ודרשהו, ה' צוה את אליהו למלא את ידי
אלישע לנביא תחתיו, והוא (אלישע) ימשח את חזאל ואת יהוא, ויבשר את
זאת לאליהו, למען ישמח לבו בהגלות נגלות לו שתלמידו הנחשב לו לבן יעשה
את המעשים האלה. — וככל הנבואות הסתומות, נאמרה גם הנבואה הזאת
במחזה ובחדות. והיתה נוטה לימין ולשמאל. — ואלישע ידע פשר דבר המחזה
ההוא, וכל עוד היה רבו יושב אתו במקומו, לא מלאו לבו לבקש ממנו פי
שנים ברוחו (היינו שני הדברים שנצטווה עוד ברוח נבואתו) למען
לא יתראה בעיניו כמחכה ח"ו ליום יכהן תחתיו — ובראותו כי שלשה פעמים
אבה להתחמק ממנו (ללכת בית אל, ליריחו ולירדן) ואחר כן הכה את המים ויחצו
הנה ונהה — הכאת המים היתה לו לאות כי רבו יראהו "הנה עת פרידתי ממך
באה! מה שאלתך? ומה בקשתך? ותעש בטרם אלך ואיני!" —

וינסה אליו דברים: אדוני! נשיא אלהים אתה בתוכנו! מיהושע לא משתי
מתוך אהלך, כי טוב לי תורת פיך, מכל מחמדי תבל. מיום דעתי אותך, כן
בקדש חזיתי כי איש אלהים קדוש אתה, מלאך בתבנית אדם! — ואולם דרכיך
בקדש בימים האחרונים האלה, נבהו מבינת אנוש! ולולא ראו עיני ולא זרו לא

האמנתי לשמועה! קולך חוצב להבות אש, וקולך על המים! — נשפת ברוחך, ונשרפו שני שרי חמישים וחמישיהם, ואלו לא חמלת על השלישי, בהתחננו אליך, נפשו בשאלתו ונפשות חמישיו בבקשתו, אכלה האש גם אותם! — ולעני הכית את המים. ויחצו הנה והנה — זה האות כי מטה האלהים בידך! — וכשמחתי על כחך הגדול; תרב דאגתי פן הגיעה נפשך הטהורה לראש המעלות בקדש, ולא תוכל לשכון עוד בבית חומר... כי הנפש בהתגברת על גוה מאד מאד, לא יוכלו לשבת עוד יחדיו, ולפתע פתאום ינתק החוט המקשרם, ויפרדו... לא אכחד מאדוני, כי זה פעמים שאלוני בני הנביאים היום: הידעת כי היום לקח ה' את אדונך מעל ראשך? ... ואהם אותם: גם אני ידעתי, החשו! — ותהי זאת נחמתי, כי עוד פי שנים (שתי מלאכות ה': למשוח את חזאל ואת יהוא) ברוחך (ברוח נבואתך) ולא ימהר אלהי הרוחות לכל בשר, להשיב את נפשך אליו, עד תבצע שני מעשיך אלה, והימים עוד ימשכו — ובראותי כי חצית את המים הנה והנה, אות כי נחפז אתה לנטשני ולעזבני — אהה אדוני, בלעדך למה לי חיים? — ואם נועץ בסוד שיח שרפי קדש כי... אלי, תיקר נא נפשי בעיניך מורי ורבי, ותמלא את ידי לעשות את שני המעשים האלה, תחתך, ואמור נא אלי: בני אתה אני היום ילדתיך, כי הרבה תורה למדתך! —

ויענהו „הקשית לשאול! הנך שואל ממני דבר, אשר ממילא יפול בחבלך; ואם מעצמו לא יפול בגורלך לא אוכל לתתו לך, אם תראה אותי לוקח ממך לפני המישח את חזאל ואת יהוא, יהי לך כן, תעשה אתה את שני המעשים האלה במקומי. הן כבר משחתי אותך לנביא תחתי, ואם אין, כל ימי היותי על האדמה לא אוכל לשלחך לעשות את אלה, אמת נכון הדבר, ששליחו של אדם כמותו; ואולם מצוה בו יותר מבשליחו, וזה אמת.

ורב"ח באר לו את הפסוק הזה כאשר בארתיו, ע"כ הקדים את הראיה מאליהו ואלישע, ואח"כ ממרעהו ויהושע, באמרו: אלו לא ידע אלישע שאין רב מקנא בתלמידו, לא מלאו לבו לבקש שאלה גדולה כזאת מאת רבו, נדב ואביהוא עונם נשאו, על דבר שאלתם: מתי תבוא העת וינהיגו את דורם (מהרין נ"ב א') והוא שאל את רבו „מתי אמלא מקומך?“ אלא ודאי כדאמרן, והיא הוכחה גדולה, ויחזק את דבריו: הדור הביטו וראו עד מה גדלה אהבת הרב לתלמידו, גם מצד הטבע, שהוא כאלו ילדו, וסרה קנאת משה זאליהו מיהושע ואלישע, כאשר סרה קנאת דוד מלקנא בשלמה בנו, וכל זה ברור לדעתי בס"ד.

בינו שנות דור ודור

זכור ימות עולם בינו שנות דר-דר (דברים ל"ז).

פתיחה

א) אבותנו ספרו לנו: כשבאו בני אפריקא לרון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון, אמרו לו "ארץ ישראל שלנו היא, דכתיב (במדבר לד' ב') ארץ כנען לגבולותיה. וכנען אבוהון דהנהו אינשי הוה!" — אמר להו נביהא בן פסיסא לחכמים, תנו לי רשות ואלך ואדון עמהם לפני אלכסנדרוס מוקדון. אם ינצחוני, אִמְרו "הדיוט שבכו נצחתם!" — ואם אני אנצח אותם, אִמְרו להם "תורת משה נצחתכם!" — נתנו לו רשות, והלך, ודן עמהם. — אמר להם, "מה יכן אתם מביאים ראיה?" אמרו לו "מן התורה!" — אמר להם "אף אני לא אביא לכם ראיה אלא מן התורה! שני' (בראשית ט' כ"ה) ויאמר ארור כנען עבד עבדי יחיה לאחיו, עבד שקנה נכסים, עבד למי? ונכסים למי? ולא עוד, אלא שהרי כמה שנים לא עבדתו!" — אמר להם אלכסנדרוס מלכא, "החזירו לו תשובה!" אמרו לו "תנו לנו זמן שלשה ימים!" — נתן להם זמן; בדקו ולא מצאו תשובה-מיד ברחו והניחו שדותיהם כשהן זרועות, כרמיהן כשהן נטיעות. ואותה שנה שביעית היתה (סנהדרין צ"א א').

למען תבין את מענתו המחוכמת, אבאר ראשונה דברי ר' חנניה בן עקשיא, "רצה הקב"ה לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצות, שנא' (ישעיה מ"ב כ"א) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר" (מכות פ"ג מ"ז) ויש לדייק טובא בדבריו המעטים האלה: א) מהו לשון "לזכות" אם לזכותם רק בעוה"ב, ואם גם בעוה"ז? — ב) אמר "תורה ומצות" מה היא תורה? ומה מצות? המצות כתובות בתורה; והתורה זה ספר יכלכל כל המצות? — ג) ואם תורה לחוד ומצות לחוד, כאמור, "והתורה והמצוה אשר כתבתי" (שמות כ"ד י"ב) "לעשות את המצוה ואת התורה" (יהושע כ"ב ה') "ולעשות התורה והמצוה" (דניאל י"ד ג') קשה הא מן המקרא, "יגדיל תורה" שהביא לראיה, רק תורה ולא מצוה ילפינו? —

ב' ומה נאמנו דברי חז"ל „כל דברי תורה צריכין זה לזה. שמה שזה נושל זה פותח!“ (במד"ד פ' י"ם ותנחומא פ' חקת סי' כ"ג) ר' יצחק אמר: לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם, שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל, מה טעם פתח בבראשית? משום (תהלים קי"א ו') כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים. שאם יאמרו אזה"ע לישראל „לסטים אתם! שכבשתם ארצות שבעה גוים!“ הם אומרים להם „כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו. ברצונו נתנה להם; וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו!“ (רש"י בראשית א' א').

ודברי ר' יצחק תמוהים מאד מאד. אפשר ספר תורה חסר אות אחת, פסול; והוא אומר שיותר מארבע עשרה סדרות תחשבנה ח"ו לשפת יתר; אכן זאת היא כוונתו: אמת נכון הדבר כי ספורי התורה נותנים לאדם בינה להבחין בין טוב לרע, ובין אמת לשקר. יורונו אמונת הרוש העולם, והשגחה, ושכר ועונש, ויראונו אחרית עושי טוב; ואחרית פועלי און. בכל זאת התחלת התורה היה מהראוי להיות אחת ממצות עשה, נשא למשל החדש הזה לכם. בהיות כל תכליתה לשמור ולעשות. ולפי"ז היה לנותן התורה לצוות בראשונה על כל תרי"ג מצות; ובאחרונה נאווה לו לספר קורות העמים מיום ברוא ה' אלהים ארץ ושמים – ומה טעם פתח בבראשית? עדות לישראל כי בו בחר לו יה לסגולתו, ולמען לא יקראונו ניני כנען „גוי חוטא, עם גזול ארץ לא לו!“ פתח בבראשית, לדעת כי לה' הארץ ומלוואה, הוא הוציאה מן התהו ומן הבהו, הוא מהעדה מלכין ומהקים מלכין, ומשפיל לאומים אף מרומם. וכי הארץ הטובה אשר הוא דורש אותה מראשית השנה ועד אחרית שנה, היתה מיועדת מיום הוסדה ליעקב חבל נחלתו. ועד היותו לגוי, היתה ארצו ביד כנען עבדו, וכאשר עשה חיל שבה ארמתו אליו בצדק ובמשפט. וזה ברור בכונתו.

ג' והנה חלק הספורים אשר בתוה"ק, יקרא „תורה“ ואם לא יצונו, הלא יורנו מה לעשות ומה לחדול. בקראנו מעללי דורות ראשונים, הטובים והרעים, תפקחנה עינינו לראות איזה דרך ישכון אור ונלכה ונוליך בה גם את צאצאינו.

וקושיית ר' יצחק, קשתה גם בעיני רחב"ע, ומענתם שפה אחת ודברים אחדים. גם הוא שאל למה זה פתח את התורה בבראשית ולא בפרשת החדש הזה לכם? והשיב: כי רצה הקב"ה לזכות את ישראל ולזכותם בנחלת שני העולמים) לפיכך הִרְבָּה להם תורה להצל כבודם, (הִרְבָּה ספורי הבריאה והעמים אשר מהם נפצה הארץ), ומצות (ואחר כן החל לצוות עלינו מה לעשות וממה לחדול) ה' חפץ למען צדקו (להצדיק מעשהו בקחתו את ארץ כנען

מבני כושיים ויתנה לבני שם) יגדיל תורה (הגדיל והרבה ספוריה) ויאדיר, לדעת כי הנאדר בקדש יתן עוז לאדירי כל הפצו במ, ודוק כי קצרתי.
 (ד' ומה נמצאו אמרי יושר אשר ענה גביהא בן פסיסא אל בני אפריקא "בני כושיים! הנכם צועקים חמס עלינו בני שם, היש לכם עדים נאמנים? ואים? קראו נא להם ויועידוכם!" — וכאשר ענהו "ספורי תורת כם יענו צדקתנו!" נמלא פיו שחוק ויאמר "ומה תעשו ליום פקודה בהביאי עדים זוממים? — צר לי עליכם, דאקריה לכם ספר במדבר לא אקריה לכם ספר בראשית! קדמוניות התבוננו, וראיתם כי מראש מקדמי ארץ נתונים נתונים אתם לנו לעבדי עולם! והיש לעבד משפט אחוזה בארץ? הן הוא לאחוזת אדונו יחשב; אף כי אדמתו? — ואתם עבדים מתפרצים! מה פרצתם עליכם פרץ כי חדלתם זה מאות בשנים מעשות מלאכתנו! כהגר המצרית נחבאתם לברוח מעבדנו; וכמלאך הנראה אליה, אומרה לכם: שובו והתענו תחת ידינו — כי אנו אדוניכם; ואתם עבדינו! אנו זרע אמונים; ואתם עזי פנים! חושו מהרו ולכו לסבלותיכם, ואל תשעו בדברי שקר!" —

ויהי כשמוע המלך והשרים את דברי המענה הנכונה הזאת, וישתוממו כל קביל רוח יתירא די השתכחית ביה, — ופני הכושיים הפו — וכראותם כי כלתה אליהם הרעה, ויכרעו ברך, וישאלו מועד שלשת ימים, לעוץ עצה כדת מה להשיב. — עדים זוממי זוממים לא מצאו — ויעובו הונם ורכושם, ויברחו להמלט על נפשותם — — כן יתפרדו כל פועלי און — —

ה' וספורי תוה"ק הנם סתומים וחתומים בחותם שדי. ויש נראים בראשית ההשקפה כמתננדים זה לזה, ובאמת נתנו מרועה אחד — וברכות יעטו מורי דעה הלא המה חזיל, אשר הואילו באר את התורה על פי דרכם בקדש. יהי זכרם לברכה.

ואולם פירושיהם, תפוחי זהב במשכיות כסף. יש עניים במקומם, ועשירים במקום אחר. ויש אשר גלו טפח, ויכסו טפחים. צור הספורים, חתום פתרוניהם. אלה, מעין סתום; ואלה, מעין חתום. — וברוך טעם גדולי עמינו בדור דור, על עמלם ועל יגיעם לבאר אנדות חזיל, איש איש על פי דרכו. — ובהמלת ה' עלי, השאירו גם לי הצעיר בסופרי יהודה וישראל, עוללות, ובהיות דרך כל איש ישר בעיניו, לא אדעה אם ישר דרכי — ונועצתי להוציא מהם דוגמאות; ואם ימצאו חן בעיני הקוראים המבינים, זה יחוקני ויאמצני להוסיף עליהם כיד ה' הטובה עלי. — ויען לא לחבר ספר על כל אנדות הש"ס עתה באתי, כי אם לבאר קצה מאלה אשר יש להם יחס לספורי תוה"ק; לא סדרתי את הדוגמאות האלו כסדר המסכתות, כי אם לפי סדר הפרשיות. להקל על המבקש למצוא דבר חפץ.

ובאר רחובות לפירושי ספורי תהיק, יחשב עתה לדבר בעתו. בקום
 עדת בני בלי שם עלינו בני שם, לבלענו כשאל חיים! ולחרפת דורנו הקורא
 לו "דור חכם ונבון" שואגים צוררנו בקרב בתימועדי בחירי-העמים, שאנת
 בני אפריקא בימי מלוך אלכסנדר מוקדון!?! — אֶלְפִים וְקַאֲתִים
 שנה עברו מאז ועד עתה, והרשעה פושטת צורה ולובשת צורה, הוי מי מדד
 בשעלו דמי עמינו אשר שפכו אנשי דמים ומרמה תחת מסוה האמונה, ואין
 אומר למלאך המשחית "הרף מטרף!" — ורק ספורי קורות אבותנו, יפחו בנו
 חיים חדשים ורוח התקוה לימו הפץ. אמיץ בטחוננו כי מי שענה לראשונים, יענה
 לאחרונים. ואתם אסירי התקוה, קדמוניות התבוננו, ולא תאבדו
 תוחלתכם; בינו שנות דור ודור, אז תבינו כי ישועת יעקב קרובה לבוא,
 ואשרי המחכה! —

פרק ראשון.

אמר ר' שמואל בר נחמן א"ר יונתן מנין שאין טוענין למסית?
 מנחש הקדמוני. דאמר ר' שמלאי, הרבה טענות היה לו לנחש
 למעון, ולא טען. ומפני מה לא טען לו הקב"ה? לפי שלא טען
 והנחש בעצמו בשבילן מאי הוה ליה למימר? דברי הרב ודברי
 התלמיד, דברי מי שומעין? — אמר חזקיה, מנין שכל המוסיף
 גורע? שנא' (בראשית ג' ג') אמר אלהים לא תאכלו ממנו, ולא תגעו בו.

(סנהדרין כ"ט ב')

א' תמן תנינן: אל תעש עצמך כעורכי הדיינין (אבות פ"א מ"ח) וז"ל רבינו הרמב"ם
 ז"ל בפיה"מ: עורכי הדיינין, הם אנשים שלומדים הטענות והדיינין, עד שיהיו
 בקיאים בני אדם בדיניהם, שהיו מחברים שאלות ותשובות: כשיאמר הדיין כך:
 ענה כך — וכשיטעון הבעל דין כך: תהיה תשובתך כך — כאלו הם עורכי הדין
 ובעלי הדין לפניהם, ולזה קראום עורכי הדיינין, כאלו עורכי הדיינין לפניהם,
 והזהירם להדמות להם, רצה לומר ללמד אחד מבעלי הדין טענה שתועיליהו,
 ויאמר לו אמור כך, או תכחש על דרך כך וכך, ואעפ"י שידע בו שהוא העשוק,
 ושחבירו טוען עליו שקר לפי מה שהוא חושב באמת, עם כל זה אין מותר לו
 שילמדהו טענה שתציליהו ותועיליהו כלל, עכ"ל. בעובדא דר' יוחנן (כתובות ג' ב')

והר"ג (שם פ"ו א') ועיין ברע"ב ותו"ט ותפא"י שכל פרושיהם השונים קולעים למטרת דברי הרמב"ם.

וכל זה בריב דיני ממונות. ואולם בדיני נפשות "אם לא טעון טוענין לג" (לעיל בסמוך) להצילו ממות. דסנהדרין ההורגת אחת בשבוע נקראת "חבלנית" וראב"ע אומר אחת לשבעים שנה. ר"ט ור"ע אומרים אלו היינו בסנהדרין לא היה אדם נהרג (מכות פ"א מ"י) ומפרש בגמ' (שם ד' א') היכי הווי עבדי? ר"י ור"א דאמרי תרווייהו: ראייתם טריפה הרג? שלם הרג? את"ל שלם הוה. דילמא במקום סיף נקב הוה? — טוענין בערו. אולי ברב טענות יש תקוה להנטותו לתחיה. ולא ישפך דם נקי. ולא תחנף הארץ בדם.

ובעמוד מסית ומדיח לפני הסנהדרין, חלילה לאחד השופטים לטעון בערו לזכותו בדין. דכתיב (דברים י"ג ט') לא תחמול ולא תכסה עליו. וראיה אמיתית בתורה. המסית הראשון היה הנחש (בראשית ג' ד' ה') והיתה לו טענה עצומה להצטרף. למה זה שמעו האשה והאיש בקול עצתי? הטרם ידעו כי אם הרב אומר: לא תאכל; והתלמיד מייעץ לאכול, רק מורד ברבו ישמע בקול מסיתו! והוא לא טען כן. וגם השופט כל הארץ ורחמיו על כל מעשיו, לא טען את הטענה הזאת בערו. מינה שאין טוענין למסית.

ב' והנה דברי ר' שמלאי סתומים וחתומים. הרי הוא אומר "הרבה טענות היו לו להנחש" ואנחנו לא נדע רק הטענה האחת: דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין? ואיה שאר טענותיו? —

ונקדים דברי גדולי מבארי הש"ס, הלא המה רבותינו רשי ותוס' ועל צבאם הגאון מהרש"א. שכל מקום שאתה מוצא דבריהם בהלכה למעשה ובאגדה נדרשת, עשה אונך כאפרכסת.

ז"ר רשי ז"ל: לא תגעו בו, הקב"ה לא הזהירה על הנגיעה. ומתוך תוספת גירעו. שדחה הנחש את חוה על האילן, עד שנגעה בו, ואמר לה "ראי שאין מיתה על הנגיעה; אף על האכילה לא תמותו" עכ"ל. ובמסלתו הלך גם בפירושו לתורה (שם ג' ד').

ורוח מדרשי חז"ל דובר בו: ומפרי העץ אשר בתוך הגן וגו' ולא תגעו בו. הדא הוא דכתיב (משלי ל' י') אל תוסף על דבריו, פן יוכיח בך, ונכזבת. תני ר' חייא שלא תעשה את הגדר יותר מן השיקר, שלא יפול ויקצץ בנטיעות. כך אמר אלהים כי ביום אכלך ממנו וגו' והיא לא אמרה כן. אלא כי אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו. כיון שראה (הנחש) אותה עוברת לפני העץ, נטלה ודחפה עליו. אמר לה הא לא מיתת, כמה דלא מיתת במקריביה; כך לא מיתת במיכליה. אלא כי יודע אלהים וגו' (ב"ר פ' ט"ו) ובסגנון דומה לזה (פדר"א פ' י"ג).

והתוס' מקשים: אם כן כל מסית ומסית יפטור את עצמו בטענה דדברי הרב

בינו שנות הור ודור פרק א

ודברי התלמיד דברי מי שומעין? וי"ל דדוקא נחש שלא נצטווה שלא להסית, ולא נענש אלא לפי שבאה תקלה על ידו; אבל מסית שנצטווה שלא להסית, כשמסית הרי הוא עובר את מצות ה'.

שבת וראיתי כי הקושיא אשר הקשיתי לעיל על ר' שמלאי, "איה שאר מענות הנחש?" העיר גם מהרש"א, ומשיב דהא דמייתי כל המוסף גורע היא מענה אחרת, שאלו לא הוסיפה את הנגיפה על מצות ה', לא היו נכשלים באכילה.

(ג) והנה אמרין: כל הנותן עינו במה שאינו שלו, מה שמבקש אין נותנין לו, ומה שבידו נוטלין הימנו. וכן מצינו בנחש הקדמוני [נאשר התאוה תאוה אל חוה] מה שביקש לא נתנו לו, ומה שבידו נטלוהו ממנו. אמר הקב"ה אני

אמרתי יהא מלך על כל בהמה וחיה, ועכשיו (בראשית ג') ארור אתה מכל הבהמה, ומכל חית השדה. אני אמרתי יהלך בקומה זקופה, עכשיו (שם) על גחוונו ילך.

אני אמרתי יהא מאכלו מאכל אדם, עכשיו (שם) עפר לחמו. הוא אמר אהר וגו' את אדם ואשא את חוה, עכשיו (שם) ואיבה אשית בינך ובין האשה וגו' (סוטה מ' א').

והקשה מהרש"א דמן פשטא דקרא משמע שהנחש הסית את האשה לאכול, ותמות גם היא? ומאי אהני ליה להמסית בהסתתו ולרמאי ברמאותיה? ומתריך

דלדעת המדרש ילמדנו, נצטווה אדה"ד על העץ קודם שנבראה חוה. וביום צותו על אשתו, עשה סייג למצוה ויאסר עליה בשם ה' גם את הנגיפה. דגם חוה היתה בכלל הצווי, בהיותה צלע מצלעותיו (וע"כ באמת נענשה). ושלש דעות היו בדבר: א) האדם ידע כי רק על האכילה נצטוו. — ב) וחווה סברה כי

אכילה ונגיפה בדבור אחד נאמרו. — ג) והנחש חשב כי אף איסור האכילה איננו חל על חוה כלל, כי עוד לפני הבראה צוה כן ה' על האדם, ולא עליה. —

ויאמר הנחש בלבנו: הן קצרה ידי מהכשיל את האדם, שאף אם אדחיפהו על העץ, לא יאכל מפריו. בהיותו יודע שהוא לבדו אסר את הנגיפה רק לסייג, והאכילה אסורה על דברת אלהים, ע"כ אכשיל את האשה, והיא

תכשיל את בעלה. אותה אפיל על האילן, ובראותה כי נגעה בו ולא מתה, תאכל גם מפריו (כי בעיניה הנגיפה והאכילה במאזנים ישאו יחד) לה לא יאונה רע אף באכלה, כי הצווי שלפני הבראה איננו חל עליה. והאדם החושב שהאכילה אסורה לשניהם, בראותו כי היא אכלה ולא מתה; יפת בסתר לבו

ויאכל גם הוא — והוא לא ידע כי בנפשו הוא — הוא ימות (כי נצטווה) והיא תשאר בחיים (שהאיסור לא חל עליה כלל) ובהשאר אלמנה, תפול בחבלי. עכת"ד בשנוי לשון ובהרחבת דברים.

ודברי קדשו הנם מחוכמים, ונדע עד מה עמקו מחשבות הנחש הנוכל השרום, ובכל זאת אם לדין יש תשובה. דלפירושו, לעולם תקשה על רש"י (בסוגיא דידן

בינו שנות דור ודור פרק א

ובפירושו לתורה) דמפרש להדיא שחיה (ולא אדם בעלה) הוסיפה את הנגיעה, וא"כ הדרא קושיא לדוכתה: הלא באכלם ימותו שניהם ביום אחד? ומאי אהני ליה לרמאי ברמאותיה? —

ד"ו ולדעתי, הנח אליבא דכולא עלמא, מפני עליון לא יצא רק איסור האכילה לבד. ופליגי מי הוסיף את הנגיעה? לדעת הש"ס הוסיפה חוה; ולדעת המדרש ילמדנו היה האדם המוסיף. — וע"כ הילמדנו פליגי גם על דעה אחרת בש"ס (להלן ל"ח ב') י"ב שעות הוי היום (שנולד בו אדה"ר וחטא) שעה ראשונה הוצבר עפרו וכו' שביעית נזדווגה לו חוה, שמינית נולדו להם קין והבל, תשיעית נצטוו, עשירית חטאו, י"א נידון, י"ב נטרד. *) אמור מעתה היה הצווי אחרי אשר נבראה חוה, ואיך אפשר לומר שאדם הוסיף עליה איסור הנגיעה, הלא באזניה שמעה כמוהו את קול ה' המצווה רק על האכילה לבדה? — ולדעת הילמדנו, נצטווה אדה"ר לפני הברא אשתו, ובצוותו עליה הוסיף לה איסור הנגיעה משום סייג למצוה.

והנחש הערום ידע כי מפני עליון לא יצא איסור הנגיעה. אכן ספק היה בעיניו, מי הוא המוסיף, אדם או חוה. ובידעו כי בנגיעה אין חטא משפט מות, דחף אותה אל העץ ויאמר אליה, "עיניך הרואות כי נגעת בעץ, ועודך בחיים; כן לא תאונה אליך רעה גם באכלך ממנו!" —

*) אמר ר' ינחק בר אבדימי, עשר קללות נתקללה חוה. שנא' (בראשית ג' ט"ז) הרבה הרבה עונותך והרונך בענב תלדי בניס. הרבה הרבה וכו' ענבונך זה נער גידול בניס. והרונך זה נער העיבור, בענב תלדי בניס כמשמעו (עירובין ק' ב') מקשה מהרש"א למה הקדים את המאוחר דסייגו נער גידול בניס, קודם נער הריון? והניח בנ"ע.

ובראשית ההסקפה קשה קושייתו לא לבד על ר' ינחק כי אם על הקרא גופיה? ולפי מ"ז דאמרינן (סנהדרין ל"ח ב') דבשעה שביעית נזדווגה לו חוה, בשמינית ילדה את קין ואת הבל ותאומניהם, בתשיעית נצטוו, בעשירית חטאו, בי"א נדונו, ובי"ב נטרדו יונן עדן. לק"מ. שבשעה י"א כשנתקללה היתה אחרי לידתה, ות"כ היתה ח"ל לנער גידול בניס. קין הרג את הבל (בראשית ד' ט') ויעווב את הרורו וילך בארץ נוד (שם ד' ט"ו) ולמקנה מ"א ה' ושלשים שנה ילדה את שת בענב (שם ה' ג'). וסרה קושייתו מעל ר' ינחק, ונזדק הפסוק. וזה אמת.

ובעיקר חשבון השעות הנזכרות, דעות שונות בין האדר"ג (פ"א) ובין המדרש (ויק"ר פ' כ"ט) והפוסקתא דר"כ (פ' בחדש השביעי) ופדר"א (פ' י"א) והתנחומי (פ' שמות ופ' פקודי) וכל הדעות הבאתי בספרי, "מוסר השכל" (דף ל"ג) ע"ש באורך ואין להכפיל הדברים.

— ושבט תועבות היו בלבו. וכה חשב מעשהו: הפעם יודע לי מי הוא המוסיף, אם האדם הוסיף (בודאי רק אליו לברו נגלה האלהים, ויצוהו עוד בטרם הברא חוה) ובהאמינה לדבריו תירא אף מנגוע בעץ. ובראותה כי ננעה ולא מתה, תאכל מפריה, והאדם אשר לדעתו גם אשתו היא בכלל הצווי, בראותו כי אכלה ועודרה בחיים; יאכל גם הוא — וימות (כי הוא נצטווה) ותשאיר חוה אלמנה, ותפול בגורלי. — ואם היה הצווי אחרי הבראה, וגם אזניו שמעו רק איסור האכילה, ולמען הונות אותי תאמר לי כי נצטוו גם על הנגיעה, הלא אז לא תשמע בקולי לאכול אף אחרי ננעה בעץ, ולא אחשב למסית ולמדית. — ואם יביאני ה' במשפט על הפצתי להסיתה ולהדיחה, ארחץ בנקיון כפי ואוכיח צדקי כי לשם מצוה נתכוונתי: א' לנסותה לדעת אם לבבה נאמן לשמור תורה! — ב' חשבתי כי היא הוסיפה, ואם יענה כחשה בפניה, תשמור לשונה מדבר עוד שקר בשם אשר אמת חותמו! — ג' מה חטאי ומה פשעי? מי צוני שלא אסית ושללא אדיח? — ד' ומי כפאה לשמוע בקולי? הלא לה להבין היתרון לדברי הרב על דברי התלמיד! —

ה' ואלה הן המוסים אשר יצאו ימינו מן המדע. ויהי ואלה הן המוסים אשר יצאו ימינו מן המדע: ולדעת הילמדנו, שאדם הוסיף, היה יכול הנחש להצטרק יותר, ולאמר: א' אני אמרתי בלבי כי חוה הוסיפה, ובחנתי לדעת אם יאמנו דבריה! — ב' הפצתי לענות כחשה בה, ולא תלמד עוד לשונה לדבר שקר בשמך! — ג' מי אסר עלי איסור מלהסית? — ד' לא ידעתי כי המצוה אשר צוית לפני הבראה, חל עליה! — ה' ואם חל עליה, דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין? — ו' ואם בעלה הוסיף, בן מות הוא, ולה אין משפט מות, דעל ידי הוספתו עברה את מצותך. — ז' ואלה הן המוסים אשר יצאו ימינו מן המדע: וזה שאמר ר' שמלאי הרבה טענות היה לו להנחש לטעון. אכן מפני פחד ה' והדר נאוונו כי בא לשפטהו, אישתקיל מלוליה ונסתתמו מענותיו, כאלם לא פתח פיו להצטרק, ואשר רחמיו על כל מעשיו לא טען בערו, דאין טוענין למסית. דגלוי יודע לפניו מה בלב הנוכל הערום, ויצא הנחש רשע בהשפטו. — ח' ובעיקר הדבר יש נפקותא גדולה בין השם ובין הילמדנו. דאי אמרינן שחוה הוסיפה, לא עשה הנחש כלום במה שדחפה על האילן, ובמה שאמר אליה „כשם שהנגיעה לא המיתה אותך; כן לא תמיתך גם האכילה“ דהא ידעה בנפשה שהנגיעה מותרת, ובשמעה בקולו היא חוטאת ומחטאת את בעלה, והיא תחשב למסית כי הסיתה את בעלה.

— ואי אמרינן דאדם הוסיף, היה מוסיף וגורע, שנצטוו לפני הבראה אשתו, ורק מפיו שמעה כי צוה ה' לבלתי אכול מן העץ. ובהוסיפו לה כי צוה גם על הנגיעה, הביא אותה לירי חטא, והנחש יחשב למסית, שידע כי מפיו עליון לא יצא רק איסור האכילה לבר.

בין כה ובין כה, או מחוה ואו מן הנחש אנו למדים דאין טוענין למסית. דאף אם חוה הוסיפה, והסיתה את בעלה, היה לה לטעון, מי אכף על בעלי לשמוע בקולי? הטרם ידע שבברי הרב ודברי התלמיד מי שומעין? בלעדי שאר הטענות שבררתי לעיל. ולדברי הילמדנו היתה לה התנצלות גדולה, הלא האמנתי לבעלי, כי עוד בטרם נבראתי נגלו אליו האלהים, ואם אמת בפיו, הל האיסור רק עליו ולא עליו? היא לא הצטרקה כן, וגם הצופה לרשע וחפץ בהצדקו, לא טען בעבורה. שנדונות במסית, ואין טוענין למסית, וזה ברור.

וזה פירוש הסוגיא: ר' שמלאי אומר דמן עובדא דנחש הקדמוני אנו למדים דאין טוענין למסית, דממנפ או חוה או הנחש נחשב למסית, ובראותנו כי אל אמונה לא טען בעד הנפש החוטאת, אנו למדים דאין טוענין למסית, וגם נלמוד שלא כל המרבה בסייגים מחכים, דהסייג היה סבת החטא* ויש לי בזה דברים ארוכים, ואבאר איה במ"א.

פרק שני.

אף הוא רבי עקיבא היה אומר המשה דברים של שנים עשר חדש. משפט דור המבול, שנים עשר חדש.
(עדיות פ"ב מ"א).

א" קמאי ובתראי אלו לאלו שואלים: הא במקראי קדש מפורש שמשפט דור המבול היה שנה תמימה, היינו שנת החמה ולא שנת הלבנה? דכתיב: בשנת שש מאות שנה לחיי נח, בחדש השני בשבעה עשר יום

(* ושמתם את משמרתי (ויקרא י"ח ב') עשו משמרת למשמרתי (מו"ק ה' א') ואמר רבא רמו לטניות מן התורה מנין? שנאמר (ויקרא י"ח כ"ג) כי את כל התועבות וגו' (יבמות כ"א א') ולסיטתיה אמר קדש עמך במה שמותר לך (סס כ' א') ולטעמיה אמר מאי דכתיב (שה"ש ז' י"ד) חדשים גם ימים דודי נפנתי לך? אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבש"ע הרבה גזרות גזרתי על עממי יותר ממה שגזרת עלי וקיימתים (עירובין כ"א ב') הנביאים והתנאים עשו סייגים לתורה, (אבות פ"א מ"א ופ"ג מ"ג) ואחרים האמוראים, ברשותם כי התורה עמיה עשתה סייג לדברים באסרה אף משרת ענבים על הגזיר (במד"ר פ' נשא פ' י'). וראה (מכילתא פ' בא פ"ו). וחזקיה נותן אסס את נפש אדה"ר, על אשר הוסיף סייג ללא נחון ועל ידו הכטיל ונכטל, שכל המוסיף באין יסוד חוק, הוא גורע. וראה כיוצא בזה (מסכ' סופרים פ"ד ה' י"ח) ורמ"א (חומ"ס ס' ס"א ס"א) וש"ך (י"ד ס' ק"ב ס"ק ג') וט"ז (חומ"ס ס' סכ"מ ס"ק ה') ויש לי בזה ארוכות וקצרות בס"ד, ואכ"מ.

לחדש, ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וגו' (בראשית ו' י"א) וכתוב :
 בחדש השני בשבעה ועשרים יום לחדש יבשה הארץ (שם ה' י"ד) הרי
 שנה תמימה של שס"ה ימים שהיא שנת החמה, ולא שנים עשר חדש שמספר
 ימיהם רק שני' לחדשי הירח? —
 וראש המבארים, רש"י ז"ל בפירושו כתב ז"ל: בשבעה ועשרים, וירידתו
 בחדש השני בשבעה עשר בו, אלו י"א ימים שהחמה יתירה על הלבנה. שמשפט
 דור המבול שנה תמימה היה. עכ"ל. ומקור דבריו (ב"ר פ' ל"ב). . .
 ז"ל מהרש"א: ובפירושו הראב"ד ז"ל, י"ב חדש דקאמר הכא, לאו דוקא.
 והמכוון בזה, משום דאיכא מזל שעה או מזל יממא גרמא, או מזל החדש. ע"כ
 היה משפטם כל החדשים וכל הימים עד שנה תמימה. דאין לתלות במזל, רק
 בהשגחה ממנו יתברך לבטל כל המזלות וכחן. כמ"ש, שלא שמשו החמה והלבנה
 בימי המבול. והיא הכוונה בעצמה בכל שאר משפטים דחשיב הכא, שהיו י"ב
 חדש דאין לתלות במזלות יום או חדש. עכ"ל.

ב' ואי לאו דמסתפינא, אמינא מילתא חדתא, לא שערות אשר לפנינו. אמת
 נכון הדבר כי מיום החלו מימי המבול לרדת, עד יום יבשה הארץ, עברו שס"ה
 ימים, מיום השבעה עשר לחדש השני, עד השבעה ועשרים בו, לשנה השנית.
 ובכל זאת יתכן לכנות את העת ההיא בשם "שנים עשר חדש" שהשם חדש
 הונה על חידוש הירח המתחדש מדי חדש בחדשו, למלאת תשעה ועשרים
 יום ושתיים עשרה שעות ותשצ"ג חלקים * והנה "נח בכניסתו הכניס עמו אבנים
 "טובות ומרגליות, בשעה שהיו כהות היה יודע שהוא יום, ובשעה שהיו מבהיקות
 "היה יודע שהוא לילה, למה? יש חיה אוכלת ביום, ויש חיה אוכלת בלילה.
 "והא כתיב (בראשית ו' ט"ז) צוהר תעשה לתבה? כמאן דאמר לא שמשו המזלות
 בשנת המבול" (ירושלמי פסחים פ"א ה"א. וע"ש בשו"ר קרבן). והמאן דאמר ההוא, הוא
 ר' יוחנן דאמר שלא שמשו המזלות כל שנים עשר חדש (ב"ר פ' כ"ה ופ' ל"ג. וע' ר"ה

*) האימנס אין דרכי לרמוז רמוזים, למען כבוד חשבון מועדנו, אלא יוגדרי. רבן
 גמליאל אמר, כך מקבלני מבית אבי אבא: אין חדושה של לבנה פחותה מתשעה ועשרים
 יום ומחנה, ושני שלשי שעה [של תת"ר חלקים] וע"ג חלקים * (ר"ה כ"ה א') העולה
 תשצ"ג חלקים. ושמותי רמוז נפלא בשם דודי הרב הגאון החסיד שבכהונה מוהר"ר י"ח ק
 א"י ז"ל (האבד"ק אות-תורה וקארען, בעמ"ס ספר ברית כהונת עולם
 וסוף זכרון כהונה), עשה ירח למועדים, שמש ידע מוצאו * (תהלים ק"ד י"ט) עשה ירח
 למועדים עולה תשצ"ג. חושבנא דדין כחושבנא דדין. שמש ידע מוצאו סוף עשו,
 כמאמרס ז"ל, הקטן מונה לקטן, והגדול לגדול * (ב"ר פ' ו' ולקוט רמוז קנ"א).

י"א ב' וברש"י ותוס' שם). ותודיענו תוה"ק כי שמש ירח אספו נגהם במשך שנים
 עשר חידושי הירח. דהתחלת המבול היתה בשבעה עשר יום לחדש מרחשון,
 ומועד חידוש הלבנה היה מהראוי להיות בראש חדש כסליו. והארץ יבשה
 בשבעה ועשרים למרחשון שנה שנים; ג"כ ימים אחדים לפני מועד
 הראוי לחידוש הירח מחדש כסליו. ע"כ אמר ר' עקיבא שפיר, "שנים עשר חדש"
 לאמר שנים עשר זמנים המיועדים לחידושי הירח עברו במשך שס"ה ימי
 המבול. וזה אמת.

ג) הנה הואלתי לרבר, אמינא עוד דבר חדש אשר חנני אלהים בזה. והבוחר
 יבחר. ומו בעל דברים יותר מתיישבים על הלב, יורני. ואודה על האמת כדרכי
 ת"ל מעודי ועד היום הזה.

ר' אליעזר המודעי דורש מקרא (בראשית ד' כ') חמש עשרה אמה מלמעלה גברו
 המים ויכסו ההרים (אם תאמר מלמעלה לארץ, ולא פירש בהר או בבקעה) וכי
 חמש עשרה אמה בעמק, חמש עשרה אמה בהרים? וכי מיא שורי שורי קיימי?
 ועוד תבה היכי סניא? (האיך עלתה לראשי ההרים? אע"כ מלמעלה דקרא מן
 ההרים הוא, והכי קאמר על ידי גשמים גברו מ"ו אמה, ומן התהום יצאו תחלה
 למלאות הבקעות והשפלות עד שהשוו לראשי ההרים. רש"י). אלא נבקעו מעינות
 תהום רבה עד דאשוו מיא בהדי טורי, והדר חמש עשרה אמות מלמעלה גברו
 המים (יבמא ע"ו א').

ודעת לנבון נקל כי כל אשר רוח חיים באפו, האדם והבהמה והחיה והעוף,
 בראותם כי עוד מעט יבואו להם המים עד נפש החישו מפלט להם, ויעלו בהרים;
 ואם גם שם ראשם נמלא גשם למכביר, לשטף מים רבים לא הגיעו עד אשר גברו
 המים ויכסו את ההרים. ולא רחוקה היא שהיתה מסורת בידי חז"ל איש מפי איש
 עד מרעה, ואולי עד נח, כי באחד עשר ימים הראשונים לא נתכסו עוד ההרים
 הרמים והגבוהים. ויכוסו בשבעה ועשרים למרחשון, והארץ יבשה
 בשבעה ועשרים יום למרחשון לשנה השנית. העולה שנים עשר
 חדש מיום אל יום, ובאחד עשר ימים הראשונים למלאות ימי שנת החמה,
 גברו המים לאט לאט עד אשר כסו ראשי ההרים. — וזהו צחות לשונו משפט
 דור המבול היה שנים עשר חדש. בירחים ההם נשפטו, כי בעשתי
 עשר ימים הראשונים, ירדו מימי המבול אך לא עשו בם עוד שפטים גדולים,
 במלטם א"ע בהרים. וזה ברור.

וכד דייקת בקראי, תראה כי אמנם כן הוא: ויהי המבול ארבעים יום על הארץ,
 וירבו המים וישאו את התבה ותרם מעל הארץ. ויגברו המים וירבו מאד, ותלך
 התבה על פני המים (ומאד רבו, ובכל זאת עוד לא נמח כל היקום, כי כל שומר
 נפשו נמלט ההרה) והמים גברו מאד מאד על הארץ, ויכוסו [אף גם] כל ההרים

הגבוהים (ומה גם ההרים הנמוכים) אשר תחת כל השמים וגו' ואז לשטף מים רבים הגיעו, והמים באו להם עד נפש, ולא היה להם פתח תקוה —) ויגוע כל בשר וגו' וימח את כל היקום וגו' וישאר אך גח וישר אתו בתבה (כי באחד עשר ימים הראשונים היו ענך אחדים בלעד, וכאשר נמחו גם הנמלטים אל ההרים הגבוהים, לא נשארו מכל בני האדם ומכל החי, רק אלה אשר בתבת) וזה ברור למבין.

פרק שלישי.

איתמר, דברים, רב אמר אין בהם משום מחוסרי אמנה.
 ור"י אמר יש בהם משום מחוסרי אמנה. מיתיבי ריב"י אומר מה ת"ל (ויקרא י"ט ל"ד) והין צדק, והלא הין בכלל איפה הוא? אלא לומר לך שיהא הין שלך צדק, ולאן שלך צדק. אמר אביי ההוא שלא ידברו אחד בפנה ואחד בלב. מיתיבי ר"ש אומר אעפ"י שאמרו טלית קונה דינר זהב, ואין דינר זהב קונה טלית מ"מ. כך הלכה, אבל אמרו מי שפרע מאנשי דור המבול ומאנשי דור הפלגה, הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדבורו.

(ב"מ מ"ט א')

כתב מהרש"א, קללו בפורענות רשעי אוה"ע, שזה עושה כמעשיהם, אשר פיהם דפך שוא ואינם עומדים בדבורם. משא"כ בני ישראל שנאמר בהו שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב. עכ"ל.
 והנה, "מי שפרע מאנשי דור המבול" שפיר, שידיהם מלאו חמס (בראשית ב' י"א) והיו שטופים בגזל (ב"ד פ' ל"ה) ועליהם נאמר (איוב כ"ד ב') גבולות ישיגו, עדר גזלו וירעו. ואשר איננו עומד בדבורו, כוונתו להונות ולעשוק את עמיתו, ובהיות הדבר מן הדברים שבלב, ישוב לו היודע מחשבות, כנמולו. — וגם "מי שפרע מאנשי דור הפלגה" דכתיב (בראשית י"א ט') כי שם בלל ה' שפת כל הארץ, לבלבל לשונותם ולא יבין אחד מהם לשון של חברו" (הנחומא פ' נח סימן י"ט) "משפתן אעשה עמהון נבלה. הוה חד מנהון אמר לחבריה אמטי לי מים, והוא ממטי ליה עפר, הוה מחי ליה ופצע מוחיה. אמטי לי כולב, והוא מייתי ליה מגרופי, הוה מחי ליה ופצע מוחיה" (ילקוט רמז ס"ב). וע"כ מי שחפץ במים, ייקש לאמר "תן לי מים" אכן שפתיו נבללו ואמר "תן לי עפר" והטעות

היה מצדו ולא מצד השומע. דאי להפך, שהמבקש מים אמר תן לי מים, והשומע טעה והביא עפר, הו"ל כי שם בלל אזניהם; ומדכתיב שפתים, נראה כי המדברים ולא השומעים טעו, מפיהם הוציאו מלים תהפוכות מלבנות; והיינו אחד בפה ואחד בלב. — ויען תכלית הדובר אחד בפיו ואחד בלבו, לגזול את רעהו, מי שפרע מדור המבול (הגזלנים) ומדור הפלגה (הדוברים בלב ולב) הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדבורו. וזה פשוט וברור.

ב" וראיתי להעיר פה על האדר"ג (פ' י"ב): אוהב את הבריות, כיצד? מלמד שיהא אדם אוהב את הבריות, ולא שונא את הבריות. שכן מצינו באנשי דור הפלגה, שמתוך שאוהבין זה את זה, לא רצה הקב"ה לאבדן מן העולם, אלא פזרן בארבע רוחות העולם. אבל אנשי סדום מתוך שהיו שונאים זא"ז, אבדן הקב"ה מן העוה"ז ומן העוה"ב. עכ"ל. מלשונו זה נראה שיש לדור הפלגה חלק לעוה"ב, וזה לנגד מתניתין (סנהדרין פ' י"א מ"ג) "דור הפלגה אין להם חלק לעוה"ב שנא' (בראשית י"א ה') ויפץ ה' אותם משם על פני כל הארץ, ויפץ ה' אותם בעוה"ז, ומשם הפיצם בעוה"ב" — ולא ראיתי מי שהעיר על זה. ויתכן שנם לדעת האדר"ג אין גם לדור הפלגה חלעוה"ב, ויבדל בין הדור ההוא ובין אנשי סדום, במשפטם בעוה"ז. אלה התפררו; ואלה נשטפו ונמחו. כי האהבה השלטת בדור הפלגה, היא שעמדה להם בעוה"ז, אף כי אין להם חלק לעוה"ב! —

פרק רביעי.

א"ר יהודה אמר רב, מנין שלא ישנה אדם באכסניא שלו, מן התורה? שנא' (בראשית י"ג ב') עד המקום אשר היה אהלה בתחלה. ר"י בר חנינא אמר מהכא (שם) וילך למסעיו. מאי בינייהו? איכא בינייהו, אכסניא דאקראי. (ערכין ט"ז ב').

א"ו פירשי: למסעיו. בדרך שהיה רגיל לתנות ממסע למסע, שלא שינה בתי מלוניו. — דאקראי, כגון אכסניא שבדרך שלן שם במקרה בעלמא ששקעה לו שם חמה. למד מאהלו, לא חשיב אלא אכסניא קבועה. ומד מלמסעיו, חשיב אפילו דאקראי. עכ"ל. אהם ופירושא דאכסניא. חזקוני וזיל בפירושו לתורה: וילך למסעיו, כשחזר ממצרים לארץ כנען, היה הולך ולן בהאכסניות שלן בהם בהליכתו למצרים. למדך דרך ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו. דבר אחר, פרע הקפותיו. עכ"ל.

ופשוט הוא, דכיון דלרי אמר רב דיליף מן עד המקום וגו' ודוקא
 בקביעי, אבל באקראי מותר; האי וילך למסעיו מאי אתי לאשמעינן? לכדרכי
 אלעזר בן מנחם, שאמר "הלך לפרוע הקפותיו!" (ב"ד פ"א). ורשי בלישנא
 קמא מפרש אליביה דריב"ח, שלא שינה אף מהאכסניות שלן בהם באקראי.
 וללישנא בתרא היינו דבר אחר אליביה דרי אמר רב.
 (ב" ו א ז ד א ר' יהודה אמר רב לטעמיה. דאמר (ברכות ב' א') לעולם
 יכנס אדם בכי טוב, ויצא בכי טוב, ופירשי: היוצא לדרך יכנס ערבית לבית מלון
 בעוד שהחמה זורחת, ולמחר ימתין עד הנץ החמה, ויצא. שהאור טוב לו,
 שנאמר באור כי טוב, ומה היא טובתו? מפני החיות ומפני הלסטים! עכ"ל.
 ואמר לעולם, שלא תאמר אפילו באקראי לא ישנה; כי פעם מותר
 אף לשנות אכסניא קבועה. יש הולך בדרך, ועוד שעה או שתי שעות בינו ובין
 האכסניא שלו, ופתאם נטו צללי ערב ואתא לילה — יבחר לו לנוח באשר הוא
 שם, מלכת בלילה אל האכסניא אשר לן בה, אף אם היא קבועה לו. שהכתוב
 עד המקום אשר היה שם אהלו, והכתוב וילך למסעיו, ילמדונו דרך ארץ
 לשאול בשלום אכסניא; והכתוב, הבקר אור והאנשים שלחו" (בראשית מ"ד ג')
 ילמדנו שחובת האדם היא לשמור נפשו מפחד חית הישרה ומשוואת
 שודדי ליל. שכל הדרכים בחזקת סכנה, ושומר נפשו יוקיר רגלו מלכת באישון
 לילה. וזה ברור.

פרק חמישי.

אמר ר' אבוהו א"ר אלעזר מפני מה נענש אברהם אבינו
 ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים? מפני שעשה אנגריא
 בתלמידי חכמים שנאמר (בראשית י"ד י"ד) וירק את הניכיו ילידי ביתו.
 ושמואל אמר מפני שהפריז על מדותיו של הקב"ה. שאמר
 (שם ס"ו ח') במה אדע כי אירשנה. ור' יוחנן אמר שהפריש בני אדם
 מלהכנס תחת כנפי השכינה, שנאמר (שם י"ד כ"א) תן לי הנפש
 והרכוש קה לך. וירק את הניכיו ילידי ביתו רב אמר שהוריקן
 בתורה, ושמואל אמר שהוריקן בזהב.
 (נדרים ל"ב א')

א' טעם נזירת שעבוד מצרים, הוא אחד ממסתרי אל מסתתר. — בחטאת
 בני ישראל לא היתה, כי מפי עליון יצאה עוד בטרם נבראו וגולדו, וגם דעת

בינו שנות דור ודור פרק ה

עט

האומרים כי בעון מכירת יוסף היתה, רחוקה היא: א' הן נגזרה בטרם נולדו המזכרים והנמכר? - ב' אם כן למה זה לא השתעבדו בני לוי המוכר, ובני יוסף הנמכר עבדו בפרך? - הלא לאלהים פתרונים! -

אל אמונה ואין עול, ובלי תפונה עשה אחד האבות דבר שלא כהוגן, וחטאו נשאו בניו אחריו. וישן בשורת הנזרה הרעה הזאת נתבשרה לאברהם, לקחו להם חז"ל החופש, לחקור אחרי מעשיו, אולי ימצאו סבת הנזרה הרעה הזאת. - ובקראם בתוה"ק לא מצאו שמץ חטא באברהם המנוסה בעשר נסיונות. ונהפוך הוא, כל מעשיו קדש לה' מיום הכירו את בוראו עד יומו האחרון. - והדרא קושיא לרובתה למה זה השתעבדו בניו רד"ו שנים? -

וישקלו חז"ל את מעשיו בשקל הקדש, לראות אם כלם טובים כנאוה לו; ואם אחד בם, לא יאות לאיש אלהים קדוש כמותו. - זה אומר כי לא טוב עשה בהשתמשו בת"ה. בהוליכו תלמידיו היוצקים מים על ידו, ללחום את מלחמתו; וזה אומר, חטאו היה כי העמיק שאלה "במה אדע"; וזה אומר, אמת כי עשה נפש בחרן, ואולם היה לאל ידו לגייר גרים יותר מאשר גייר. - ובהיות הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה (יבמות קכ"א ב') נגזרה גזירת שעבוד מצרים על בניו אחריו.

חלילה לחז"ל אחרי אבינו אברהם לְבַקֵּר, כבוד אלהים חקור דְּבַר משפטו, עשה זאת. לדעת כי לא לחנם נזר השופט כל הארץ, עבודת פרך על גוי שלא נולד עוד. - וכבר האריכו גדולי עמינו בדור דור, בדבר הזה. ואלו ואלו דברי אלהים חיים.

א' וז"ל הרא"ש: אעפ"י שעבירת העונש מפורשת, על אומרו במה אדע, מכל מקום עבירה זו הענישתו להיות נופל במה אדע. עכ"ל.

ודברי קדשו תמוהים מאד. דאמרינן (ברכות ז' א') מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו ארון עד שבא אברהם וקראו ארון, שנא' (בראשית ט"ז ח') ויאמר אדני אלהים במה אדע כי אירשנה. והקשו התוס' למה לא מביא קרא "אדני אלהים מה תתן לי" (שם שם ב') שהוא קודם? והשיבו שהפרשיות לא נאמרו בסדרן ואין מוקדם ומאוחר, דהפסוק דבין הבתרים היה קודם לכן, כי בעת הברית בין הבתרים היה אא"ה בן שבעים, ומלחמת המלכים היתה בהיותו בן שבעים ושלש, שכל ימי סדום משכו נ"א שנים (שבת י"א א') דל מינייהו י"ב שנה שעבדו את כדלעומר וי"ג שני מרידה, נשאר מיושבה כ"ז שנים שהיתה בשלוח, ובעת נהפכה היה אברהם בן צ"ט, צא מהם כ"ז שנים למפרע שני השלוח, נמצא שהיה בימי מלחמתו בן ע"ג. ולפי זה נאמרה פרשת ברית בין הבתרים שלש שנים קודם לפרשת אחר הדברים. ע"כ מביא ראיה מפסוק במה אדע. עכ"ל.

בינו שנות דור ודור פרק ה

ולפי החשבון האמת והצדק הלוה, נאמרה פרשת "במה אדע" שלש שנים לפני קחתו את הניכיו למלחמה, ולמה נתבשר אז הבשורה הרעה הזאת? ודברי הרא"ש קשים להולמם? — את הקושיא העצומה הזאת שמעתי כד הוינא טליא, מפומיה דאבא מארי הרב המאוה"ג מו"ה אהרן כהן צדק ז"ל, בשם הגאון בעל ברכת הזבח, ז"ל. ועד היום הזה לא ראיתיה בדפוס, עכ אמרתי להדפיסה, לדובב שפתי ישנים, ולשמוע מענת גאוני דורנו שיחיו.

פרק ששי.

וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו (בראשית י"ח ב')
אמר ר' לוי: אחד נדמה לו בדמות סדקי; ואחד בדמות נוטי; ואחד בדמות ערבי.

(ב"ר פ' מ"ט).

א"י סדקי, פירושו מוכר לחם. נוטי, ג"כ מלה זרה ובאורה סָפָן, רב החובל באניה. — וערבי, כמשמעו. — המאמר הזה הוא אחד המאמרים החתומים והסתומים. וכל מפרשי המדרש אשר לעיני, אלו לאלו שואלים: מנא ליה הא לר' לוי? ומה בצע בידענו באיזה דמות נדמו לו, אם בדמות אחד לכלם, ואם דמות אחר לכל אחד ואחד? — וכמדומה לי שמקום הניחו לי הצעיר להתגדר בו. לדעתי רמוז לוי להא דאמרינן: חמשה קנינים קנה הקב"ה בעולמו, ואלו הן, תורה קנין אחד; שמים וארץ קנין אחד; אברהם קנין אחד; ישראל קנין אחד; בית המקדש קנין אחד (פ' שני חכמים). ואם קצר המצע מהשתרע הפירושים השונים שנאמרו ונשנו בזה, ואף לא פה מקום הבאורים השונים אשר בארתיו במקהלים בס"ד, ארמזו בקצרה והמשכיל יבין.

הפירוש הפשוט הוא: תכלית הבריאה היתה, להגדיל תורה ולהאדיר עבודה ונמ"ח, שלשת מצוקי ארץ (אבות פ"א מ"ב) "אני אמרתי עולם חסד יבנה" (ההלים פ"ג נ'). "וצדיק יסוד עולם" (משלי י' כ"ה) "אפילו בשביל צדיק אחד עולם נברא, שנאמר (בראשית א' ד') וירא אלהים את האור כי טוב, ואין טוב אלא צדיק שנאמר (ישעיה נ"י) אמרו צדיק כי טוב" (יומא ל"ח ב'). ועשרים דורות היו מכעיסין לפניו (אבות פ"ה מ"ב) ויאמר אלהים: יהי אברהם! — יהי אור! — וימליצו עליו חז"ל כי הוא יסוד העולם, וכדאי היה לברוא שמים וארץ למענהו. והוא נברא בשביל ישראל יוצאי ירכו (ביצחק ולא כל יצחק) — מקבלי ומקיימי

הת דוד הלאומתי ושלאל ידם להקים את כל דברי התורה הזאת! בזמן שבית
המקדש קיים? - והדוק היטב כי קצרתי מאד מאד, ועל בינתך אחי הקורא
אשען בבטחוני כי הנני נותן לחכם ויחכם עוד.

ואחר כך ובכל זאת לא נקרא תמים עד ששל (נדדים ל"ב ב') שנאמר (בראשית י"א)
התהלך לפניו והיה תמים. - כדאמר ר' עקיבא: ארבע ערלות הן, נאמרה ערלה
באזן (ירמיהו י"ד) ערלה אזנם. ונאמרה ערלה בפה (שמות ל"ג) הן אני ערל שפתים.
ונאמרה ערלה בלב (ירמיהו ס"ג) וכל בית ישראל ערלי לב. ונאמרה ערלה בגוף
(בראשית י"ז) וערל זכר (בר' פ"ט מ"ז). וכשמל ערלת בשרו, נמולו אתו גם ערלות
האזן והפה והלב, ויהי תמים! (*)

והשם "ארץ" הוא שם הכולל "ישוב, מדבר וים" (ע' רש"י ישעיה מ'
י"ב וחו"ס פסחים צ"ד א' ה"מ כל) ולמען שמח את לב אברהם אוהבו, ולהראות לו
כי הגיע לתכלית השלמות והתמימות, וכי הוא יסוד העולם, שלח לו ה'
שלשה מלאכים, ופניהם כפני אדם, ומעשיהם שונים. - האחד מוכר להם,
רומז לשלישי ישוב - האחד ערבי, רומז לשליש מדבר נכמא דארץ
אמרת, ולא יהל שם ערבי (ישעיה כ"ג) "כערבי במדבר" (ירמיה נ"ב).
והאחרים פני רומז לים, וזה ענין חדש ואמת.

פרק שביעי.

רבי ר' ישמעאל תנא. גדול השלום שאף הקב"ה שינה
בו. דמעיקרא כתיב (בראשית י"ח י"ב) ואדוני זקן ולבסוף (שם שם י"ג)
ואני זקנתי. אף כי הושיע אל ה' אצילני ליום יבוא. וזאת יצאנו וזאת
(ימות ס"ה ב').

ראה בראים ומהרש"א מה שהאריכו בזה על פי דרכם בקדש, ואחזה דעי אף
אני צעיר תלמידיהם, וכקטן כגדול תשמעון.
זיל הרמב"ן ז"ל: ואני זקנתי הוא פירוש אחרי בלותי, ודבריו אמת. אך
מפני השלום לא רצה לגלות מה שאמרה ואדוני זקן. כי היה ראוי שיאמר ואני
ואדוני זקנים, כי שרה בשניהם תצחק. עכ"ל.

(*) על כן הקורא לאברהם אברהם עובר בעשה (ברכות י"ג א') שנחשב לפחית הכבוד
אל האדם הגדול בענקים זה אברהם, בקראנו אותו בשם סנקרא בטרם נמולו ערלות בשרו,
לכבו, פיו, וזאנו.

לפי דבריו האלה. לא שינה הקב"ה מאומה ממה שאמרה שרה, אלא שקיצר את לשונה. שהיא אמרה חמש תבות „אחרי בלותי היתה לי עדנה“ זהו אומר תחתיהן שתי תבות „ואני זקנתי“ והכוונה אחת היא. וה' עשה מפני השלום, מה שלא סיים קמיה דאברהם סוף דבריה „ואדוני זקן“. וקשה על התנא דבי ר' ישמעאל, הרי הוא אומר שמכאן נלמוד שמותר לשנות מפני דרכי השלום (והיינו אף לאמר מהפך אל הפך, על הן לאו, ועל לאו הן) בראותנו שהוא כביכול שינה למען השלום, הא לא שינה כלל, אלא קיצר בלשונה? ונדייק היטב בלשון התנא דבי ר' ישמעאל „שאף הקב"ה שינה“ הכי הוה ליד למימר „שהרי הקב"ה שינה“ ומהו לשון שאף? אלא כיון דהמשך הכתובים יורנו שמעשה שהיה כך היה: שרה צחקה ואמרה מנעורנו הנני עקרה ובעלי הוא עקר, ועתה לזקוננו נוליד? (יבמות ס"ד א' ועיין מה שכתבתי במאמר „מקור חכמה“ פרק א') וכאשר חרה אף ה' וישאל: למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי? היפלא מה דבר? ה' תקצר מלשנות את הטבע? כחשה ואמרה לא צחקתי, ויאמר לא כי צחקת (בראשית י"ב ט"ו). אמור מעתה מן שרה גופה אנו למדים שמותר לשנות מפני השלום, אף מהפך להפך, על הן לאו, ועל לאו הן. שאלמלא כן, חלילה לשרה אשה יראת ה', לכחש ולאמר על הן לאו. וכי תימא בדבר הזה לא עשתה נכונה, על זה ישיב התנא דבי רבי ישמעאל, שאף הקב"ה שינה בו, וכוננתו, בראותנו שה' קיצר בלשונה ולא סיים קמיה דאברהם „ואדוני זקן“ הוא כמסכים לשנות מפני דרכי השלום. וכדין עשתה.

אמור מעתה הא דמותר לשנות מפני השלום ולאמר על הן לאו ועל לאו הן, משרה ילפינן; והאות כי עשתה כתורה, שאף הקב"ה שינה את לשונה ויקצרהו מפני השלום. ודברי הרמבין ז"ל שהקב"ה לא שינה רק קיצר, אמת ויציב.

פרק שמיני.

למועד אשר דבר אתו אלהים בראשית כ"א ב' די מלל יתיה. את המועד אשר דבר וקבע כשאמר לו (שם י"ח י"ד) למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן. שרט לו שריטה בכותל, ואמר לו כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה האחרת, תלד.

(רש"י טס כ"א ב')

מקור דברי רש"י האלה, לא ציינו מבאריו. – והתוס' כתבו: אשר תלד שרה למועד בשנה האחרת, ואמרינן במדרש תנחומא, מלמד ששרט לו שריטה

בכותל (ר"ה י"א א' ד"ה אלא) ובתנחומא במקומו ליתא. — והגאון הבקי הגדול מורה ישעיה ברלין ז"ל, ציין בהגהותיו בגליון התוס' "תנחומא פ' בא" ובמחכת גם שם יבוקש ולא ימצא. —

והראיתי (מנר ירחים ה"א צד נ"ז) מקורו בפסיקתא רבתי (פ' וחשלם) וז"ל: מהו כעת היה? אמר זבדי בן לוי שריטה שרט לו על הכותל כשתבוא השמש לכאן. עכ"ל. ועיקר דרשתו מן מלת כעת המנוקדת בכ"ף קמוצה. ובאורה: לשנה הבאה בהגיע תור העת הזאת ממש מרגע לרגע, תחבק שרה בן. — וע' במזרחי וגור אריה.

וראה (שמ"ד פ' י"ב ותנחומא פ' וארא): הנני ממטיר כעת מחר (שמות ט' י"ח) זבדי בן לוי אמר, שרט שריטה על הכותל, אמר לו כשתגיע השמש לכאן מחר, ירד הברד. עכ"ל. (והביאו ג"כ רשי' במקומו) שגם שם דרש זבדי בן לוי מלת כעת שקמוצה. ועתה מקור דברי רשי' ותוס' הוא מן הפסיקתא, ולא מן התנחומא דליתא שם. וזה ברור.

פרק תשיעי.

ותמת דבורה מינקת רבקה וגו' ויקרא שמו אלון בכות (בראשית ל"ה ה') ר' שמואל בר נחמן אומר לשון יונית הוא. אלון, אחר. עד שהוא משמר אבלה של דבורה, באה ליה בשורתא שמתה אמו. הה"ד (שם שם ט') וירא אלהים אל יעקב וגו' ויברך אותו. מהו ברכה ברכו? ר' אחא בשם ר' יונתן אמר, ברכת אבלים ברכו. (נ"ד פ' פ"א):

א"ל כלל גדול בתורה שבכתב, כי היא תמימה. ואין בה אף קוצו של יורה ללא יועיל. עדותה, נאמנה. נפקודיה, ישרים. מצותיה, קרות. יראתה, טהורה. ומשפטיה, אמת! —

גם כל ספוריה, מלאים מוסר השכל, ללמד לדורות עולם. ואף קורות אנשים בודדים במועדם, והעתים אשר עברו עליהם, תאלפנה אותנו מה ה' דורש. — היעלה על הדעת, כי איש-האלהים עלה אל האלהים, לקחת מידו ספורים שכבר עבר עליהם כלה? — וכתפוחי זהב במשכיות כסף, צפון בקרבם רב טוב לבית ישראל, לדורותם. כי זאת התורה כתובה באצבע אלהים ולא בחרט אנוש, ונשימות בימינו נצח. —

(ב' וארבע נשים שאננות, היה באשרן כי גם עתותי מותן ומקומות קבורתן

זכרות בתורה. אלו הן: שרה (בראשית כ"ב ב'), רחל (שם ל"ה י"ט) מרים (במדבר כ' א') ודבורה (בראשית ל"ה ח'). ועת מות רבקה ולא הלא הזכירה אף כי הודיעה מקום קבורתן (שם מ"ט ל"א).

ספור מות שרה, ולמדנו: א' כי חלילה לאיש למסור את דינו על רעהו, למשפט אלהי המשפט (ב"ק צ"ג א'). — ב' שמנה וארבעים שנת מתה לפני עתה (ב"ר פ' ט"ה) יען אמרה „ישפט ה' ביני ובינך“ (בראשית י"ז ה'). — ג' כשמעה בשורת העקרה, התחללה ותמת (ב"ר פ' י"ז). — ד' בת מאה היתה כבת עשרים לחטא (שם פ' ט'). חקר דבר, אי הספדא יקרא דחיי או דשכבי (סנהדרין מ"ד ה'). וראה מאמרי „מקור חכמה“ פ' א'. — ו' חובת האישה לאשתו האהובה, אף אחרי מותה. — ז' להוקיר מקום אחוזת קבר. כי גם אחרי מותו חביב האדם שנברא בצלם אלהים! — רק איש בליעל יאמר „אם אבוא שלום קבר, ואם יקברוני קבורת חמור; ואם ישליכוני מקברי כנצר נתעב — אחת היא לי“ — כמה יגיעות יגע אברהם, עד השיגו בכסף מלא את המערה ששם קברו את אדה"ר, ואת חוה (ב"ב נ"ה א'). בשבועת האלה השביעי יעקב את יוסף בנו לקברהו בקברת אבותיו (בראשית מ"ז כ"ט) ויוסף השביע השביע את אחיו להעלות את עצמותיו ממצרים (שם נ' כ"ה) ואיש האלהים הקים את שבועתו (שמות י"ג ט'). והחי יתן אל לבו, ויתפלל „לעת מצוא“ (תהלים ל"ב י'), „זו קבורה!“ (ברכות ה' א') כדאמרי אינשי „לבעי איניש רחמי, אפילו עד זבולא בתריותא שלמא!“ (שם):

על ידי ספור מות רחל, נדע: א' שהיו לבנימין שתי שמות (בראשית ל"ה י"ז). — ב' שאין משהין קבורת יולדת שמתה (ב"ר פ' פ"ב) שנאמר (בראשית ל"ה י"ט) ותמת רחל ותקבר. — ג' שנקברה בחלקו של בנימין (ספרי פ' ברכה). — ד' כי מסחר הדודאים גרם שלא נקברה במערת המכפלה. — ה' שלא יוציא איש קללה מפיו, קללת יעקב „עם אשר תמצא את אלהיך לא יהיה“ (בראשית ל"א ל"ב) קצרה את שנותיה. (ב"ר פ' ע"ד ז"צ א'). — ו' „מה ראה יעקב אבינו לקבור את רחל בדרך „אפרת! אלא צפה שהגליות עתידות לעבור שם, לפיכך קברה שם. כדי „שתהא מבקשת רחמים עליהם. — הה"ד (ירמיה ל"א י"ד) קול ברמה נשמע וגו' (ב"ר פ' פ"ב).

ספור מות מרים ויודיע: א' כי בעבורה הן חשרת מים; ובמותה נסתם פי הבאר, ולא היה מים לעדה (הענין ט' א'). — ב' נסמך ספור מותה לפרשת פרה אדומה, ודרשינן סמוכין: יקר בעיני ה' המותה לחסידיו — עפר יעקב בעפר שרפת הפרה, ומות ישרים מטהר טמאים (מ"ק כ"ה א'). — ג' ומה ילמדנו ספור מות וקבורת דבורה המיגתה; והסכת ושמע את אשר חכמים יגידו: בלילה ולא ביום הובלה רבקה קבר, ורק מתי מספר הלכו אחרי ארונה, למה יאמרו „אברהם, איננו בי לקח אותו אלהים — יצחוק

כלוא בביתו, ועיניו כבדו מזוקן - יעקב ברח פדנה ארם ביום שמועו כי אחיו מתנחם לו, כקין להבל! - ויותר עשו לברו לעשות עמדה חסד ואמת - אוי לשדיה אשר חלצה לרשע עריץ כמוהו! - ויען בעת ההיא מתה גם דבורה מינקתה, נקברו שתי הן יחדו מתחת לבית אל תחת האלון. ויקרא שמו אלון בכנות (חרתי משמע) ויעקב עוד בטרם מחה דמעה מעל פניו למות דבורה; חזות קשה הוגד לו כי גפש רבקה אמו עלתה לאור באור החיים, ותשובתה הרמתה כי שם ביתה! (פסיקתא דר"כ פ' זכור, תנחומא פ' תצא, ולקח טוב בראשית ל"ח ה')

הוא הדבר אשר דברתי (אור תורה ח"ב צד ע"א), "מדכרין ומשבחין, מדכרין ומנחין, מדכרין ומשחקין" (ויק"ד פ' ל"ה), "מדכרין ומשבחין, גנאי לו גנאי למשפחתו, וגנאי לשבט שיצא ממנו" (שמ"ד פ' ס"ה), "במאן קרינין רשיעא בר רשיעא, לרשיעא בר צדיקא? בהאי תנא: כבוד; נוהגין בו בזיון - קדש; נוהגין בו חול" (סנהדרין ג"ב א'), "ודבר זה כתוב בתורה, "ובת איש בהן כי תחל לזנות את אבית היא מחללת" (ויקרא כ"ב ס') לאמר: הנת נחלת ה' בנים שכר פרי הבטן (החלים קכ"ז ג') אברהם הון ועושר בביתו, וה' הבטיחו כל טוב, ויוקנו "ואנכי הולך עירי" (בראשית ס"ו ב'). - מי מנה בשעלו דמעת רבקה העקרה? ומי מנה נאדות דמעות רחל, אשר שם חולל אילות בנאדו? בכבי ובתחנונים באה חנה אל הקדש לבקש זרע אנשים (ש"א א') וחרדה נדולה חרדה השונמית כי בן אין לה (מ"א ד'). וזה כל האדם מיום ראשון אדם נולד עד אחרון על עפר יקום, ובכל זאת "רני עקרה לא ילדה בנים לניהנם!" (ברכות י"א) ובן כסיל תונת אמו (משלי י"א) ולחומץ בן זין אומרים, "כלם יודעים שאביך ירא שמים הוא; עכשיו יאמרו: אמו גרמה לו" (סנהדרין ע"ב) חרפת שלומית בת דברי למטה דן, לא תמחה באשמת בנה הבליעל הנוקב שם אלהיו (ויקרא כ"ד) וגם לאביו ולשבטו הוא גנאי: קלון סלוא ומטהו, לא ישכח על הולידו את זמרי (במדבר כ"ה) וחרפת זבדי הרותה בצפורן שמיר על הולידו את עכן (יהושע ו') רואה בן מביש או בת בליעל יקלל וילדם, "ארור שזה גדל! ארור שזה ילד!" (סנהדרין ג"ב א') על זאת התפלל יעקב כי בסוד המרגלים ובקהל קרח לא תחד כבודו (בראשית ס"ו ו'). אית יא חם יחזקא (ד') ובמה זכתה דבורה המינקת לחיות נזכרה לנצח בתורה הנצחית זא אמנם שכרה הרבה מאד על פי פעלה, בלמדה את רבקה בנעוריה דרכי ה' ומוסרו, ותגדל את השושנה בין החוחים, ויתרונה עליו כיתרון האור מן החשך, ויא הנה לבן ורבקה אח ואחות, ויתרונה עליו כיתרון האור מן החשך, ויא הוא גם במעלליו היה בן סורר ומורת, את אביו לא כבד, ומוטראו אמו לא היה על פניו, ויען לבן ובתואל" (שם כ"ד ג') הבן המביש ענה לפני

בינו שנות דור ודור פרק ט

אביו. אם אב הוא איה כבודו? – וכאשר אמר אליעזר „שכחוני לאדוני“ מה כתיב בתריה? „זיאמר אחיה ואמה“ (שם שם נ"ה) גם לפני אמו ענה. הנמצא כזה מזלזל הוריו ומוריו! והיא מטל ילדותה לגדולות נוצרה, דמיונה כעץ שתול במקום טמא, וענפיו מגיעים למקום טהור! – „ותרץ הנשרה ותגד לבית אמה!“ (שם שם כ"ה). וגם טובת עין היתה, ורוח נדיבה מרחפת על פניה. „הגמיאני נא מעט מים מכדך!“ שאל האיש הזר, ותקרא לו „אדוני“ וגם את כל גמליו השקיתה. – שאול שאל האורח „היש בית אביך מקום לנו ללין?“ – וזכור נא מה ענתה אותו „גם תבן, גם מספוא רב עמנו, גם מקום ללון!“ – ומה נאמן הדיוק „ללין, לילה אחת; ללון, לינות הרבה“ (ב"ד פ' ס' ורש"י במקומו). וכראות אליעזר מעשיה אלה, ויודה לה' חסדו על הוכיחו לפניו נערה, לה נאווה להיות ליצחק אשה. –

ומי למד את הילדה בת שלש שנים, הנולדה על ברכי הרשעה, לרדוף צדק צדק? דבורה מינקתה! זרע לצדקה זרעה בשדה לא זרועה, ויעש שרש למטה ופרי למעלה! – על כן לנצח יזכר שמה, וזכרה לא יסוף!

פרק עשירי.

מאי צניעות היתה בה ברחל? דכתיב (בראשית כ"ט י"ב) ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא, והלא בן אחות אביה הוא? – אלא אמר לה מינסבית לי? אמרה ליה „אין, מיהו אבא רמאה הוא, ולא יכלית ליה“ – אמר לה מאי רמאותיה? אמרה ליה אית לי אחתא דקשישנא מינאי ולא מנסבא לי מקמה. אמר לה, אחיו אני ברמאות.

(ב"ב קכ"ג ח')

הקשה מהרש"א דילמא קאמר לה שהוא קרובה, כמו שאמר אברהם לאשתו אחותי בת אבי היא, וללוט כי אנשים אחים אנחנו, ומגיל לדרוש שאמר לה שהוא אחי אביה ברמאות? ועיין בו תירוצו.

ולדעתי לא דמי. דאברהם שאמר (בראשית כ' י"ב) אחותי בת אבי היא, וללוט (שם י"ג ח') אנשים אחים אנחנו, משום דבני בניו הרי הם כבנים (יבמות ס"ב ב') אברהם היה בן תרח, ושרה בת הרן בן תרח. ונחשבה לאביו לבת, ולו לאחות. – וכן לוט היה בן הרן בן תרח. ונחשב לאביו לכן ולו לאח. וכן פירש"י (בראשית ב' י"ב) „ובן משק ביתי (שם ס"ז ב') זה לוט שנפשו שוקקת עליו לזרשני“ (ב"ד פ' מ"ד)

בינו שנות דור ודור פרק י

שער שנולד לו בן, היה יורשו במישפט (ראה לעיל במאמר "מקור חכמה" פ' י"ז). —
למען לא יהרגוהו נאלין לאמר, "אחותי היא" — וללוט "אנשים אחים אנחנו"
לאמר: הנך שאר בשרי הקרוב אלי ממישפחתי אל נא תהי מריבה בינינו. (*)

(* והנה לבן אמר אל יעקב: אך עומי ובשרי אתה ועבדתני חנם? הגידה לי מה
משכורתך (בראשית כ"ט כ"ו) היהפוך כושי עורו, ולבן את מדותיו? הו' א יואל לתת
משכורת לאיס החפץ לעבוד עבודתו חנם? והסכת ושמע שבע התועבות אשר בלבו?
נודע שטלשה שותפין יש באדם, הקב"ה ואביו ואמו. עלמות מלד האב; והבשר
מלד האם (נדה ל"א א') ואבותיהם התחתונות. בקורבן האב ודאס. יעקב
בן יצחק, בן אברהם, בן תרח; ולבן בן בתואל, בן נחור, בן תרח; שלישי בשלישי למטה
בית אבותם להתישם. הוא הלד שממנו נולדו עלמותיהם. ויעקב בן רבקה אחות
לבן, קרבת בשר מצטטו. ומה רבו אמרי הנוכל: אך עומי (קרובי מלד אביו)
ובשרי (בן אחותי) אתה! שמודות אתה לי, בהיותך שאר הקרוב אלי ממשפחתי משני
הלדדים. —

והכרת פני יעקב ענתה בו, כי הוא תם וישר ואוהב מישרים. ואיש אמונים כזה היה
נחון מאד ללבן. אכן בלבו ידע כי כל ביתו, משוד אברהם ורבקה. כי בלבתם מארלותם
נפל חלק ירושתם מתרח ובתואל, בידי נחור ולבן — ויחשוד בכשר כי יזנא לו היתרים
לאמר, בחטפי... ידי אחטוף! (שפסול צמומו פוסל) ויאמר אליו: הכי אחי אתה
ועבדתני חנם? האם לא ינינו לך היתרים כעשב הסדה לעשקי? ויען אנשים אחרים
אנחנו יטב לשנינו אם כשכיר ולא כקרוב ועבדני. הגידה לי מה משכורתך, כזר.
כדאמרי אינשי, אין מערבין קורבא במוסחר! קורבא לחוד; ומוסחר לחוד! —
שמים לרום ותהום לעומק, ותחבולות הרמאי הארמי אין חקר. כל מעשהו היה תחת
מסוה האמונה והיושר. וגם אחרי החליפו את בנותיו, רחץ בנקיון כפיו: לא יעשה כן
במקומו, לתת את הנעירה לפני הבכירה (בראשית כ"ט כ"ו) במקומו, הנעיר קונה
בכורת אחיו הבכור, והאב נותן את הנעירה לפני הבכירה. ולא במקומו. — ואם
גם נעירתי טובה בעיניך, ומלא שבע [של] זאת, ואתנה לך גם את זאת (שאין מערבין שמחה
בשמחה) בעבודה אשר תעבוד עמדי (בעתיד) עוד שבע שנים אחרות. בפעם הראשון
האומנת בי, ועבדתני לפני קחתי את בכירתי, והפעם אאמין בך ואתן לך את נעירתי
לפני עבודתך. בשבע העבר, אך עלומי ובשרי היית, ובשבעו זה הננו נקשרים
בחוט מוולס; ובשבעו הבא נקשר בחוט מרובע! — בחרן ולא בבאר שבע אנחנו
יושבים, וחובתנו לעשות כוונתנו ארם ולא כמעשי ארץ כנען אשר ישבת בה. למה יאמרו, כי
(הם כי לא להזכיר) גם לבן בן בתואל בן נחור בן תרח, פורץ גדר מנהג עתיק וזמין?! —
הטרם תדע בני כי כל מנהג ומונהג הוא ביהרוג ואל יעבור? — מנעורי תוך עמי אנכי יושב,
שלומי אמוני מנהגי ארם! —

דברים שהעולם עומד עליהם, הנם רק ביד ה' לבדו. לאמר: שהשנחתו עליהם עצומה מאד. ובהיותך מלך בארץ, לא תחשב לאדם פרטי, הלא אתה כמספר האנשים אשר בכל מקומות ממשלתך. ויראך בחלום שני דברים מן שלשת הדברים אשר עיני ה' המשוטטות, עליהם. ואלו הם: שובע ורעב. למען תאגור בשני השובע לשני הרעב, ולא תורש הארץ.

ולדבר הזה נחויץ מאד פרנס טוב, אשר יאגור בהשכל יבולי האדמה ברבות הטובה, לימי הרעה. — והנה עוד מעט, ויקרא ה' „לשובע ולא לרזון“ ואחר כן יקרא „לרזון ולא לשובע“ — חלומותיך לא שוא ידברו, כי את אשר האלהים עושה (בכל יום תמיד) הגיד לפרעה. בנפול תרדמה על אנשים. למען יפקד המלך פקידים להחיות עם רב.

ויאמר פרעה: אחרי אשר הודיע אלהים אותך את כל זאת ובהודיעו לך בארץ, מה מעשהו בשמים: הנך יודע דעת עליון? אין חכם ונבון כמוך. אתה תהיה על ביתי וגו'. — ולאת כל ונוכחת כי הוא המשביר לכל הארץ, הסיר את טבעתו מעל ידו, ויתן אותה אל משנהו. — ובוה יובנו גם דברי המדרש. וקצרת בסמכי על המבין.

ב' ובנוגע בנוף המאמר אשר לפנינו, כוונת ר' יוחנן לאמר: כי הדברים הנוגעים אל הכלל אינם היו במקרה, כי אם בהשגחה כללית ופרטית — ורבנן חשבו שלשה דברים, שכביכול „הקב"ה בוכה עליהם בכל יום“ (הגיגה ה' ב') ואחד מהם „פרנס המתנאה על הצבור“ כי באפס רוזן, מחתת רוזן, ודרכו של ר' יוחנן היה לבחור לו שלשה ענינים הנוגעים לחיי העולם כלו, ולדייק מקראי כי הנם כביכול רק בידי יוצר כל „א"ר יוחנן שלשה מפתחות בידו של הקב"ה“ (תענית ב' א').

ודבר פלא הוא, כי ר' יוחנן בעצמו מונה שלשה דברים אחרים „שחקב"ה מכריז עליהם בכל יום“ (פסחים ק"ג א') אם כן ששה נינהו: וצריך לחפש בשם מדפוסים ישנים, אולי חד מינייהו אמר תנא או אמורא אחר.

ג' ורביא אמר „חיי בני זמונא, לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא“ (מ"ק כ"ה א') ראה „מקור חכמה“ (פ' יז) דלשיטתיה הוכיח לו כי במזלו של אברם עשה לוט עושר, ואלו הלך איש אחר בדרך אתו, היה גם כן עושה חיל. ועל כן יאמרו המושלים „בתר מרי נכסי ציבי, משוך!“ (ב"ק צ"ג א') כדאמרי אינשי „קרב לגבי דהינא ואידהן“ (שבועות מ"ב ב'). ולטעמיה דן הלכה למעשה ששותף אחד יכול לאמר אל עמיתו „לא אתנך להפרד ממני, דמזלא דבי תרי עדיף!“ (ב"מ ק"ה א'). —

ובראשית ההשקפה דעתו זאת נפלאה מאד מני, לא אוכל לה, כי בתורה מפורש להפך? „ועברתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימך [מזונא]

בינו שנות דור ודור פרק יא

וגו', לא תהיה משכלה ועקרה בארצך. (בנין) את מספר ימיך. אמלא (נחיו) (שמות כ"ג כ"ה כ"ז) עינינו הרואות ששלשת המנות היקרות האלו נתונות נתונות מיד הטוב והמטיב לכל, בזכותא ולא במזלא? —

אמנם רבא לשיטתיה אזיל: שהוא דורש את המקרא ההוא על ענין אחר „ועבדתם את ה' אלהיכם, זו ק"ש ותפלה; וברך את לחמך ואת מימך זה פת במלה וקיתון של מים!“ (ב"ק צ"ב ב') ואומר שמכאן אמרו רבנן „השכם ואכול בקיץ מפני החמה ובחרף מפני הצנה!“ ומכאן אמרי אינשי „שתין רהיטי רהיט ולא מטא לגברא דמצפרא בריך“ (ראה „מקור חכמה“ פ' ה') ולדעתו אין מן המקרא ההוא ראיה כי חיי בני ומוזנא בזכותא תלואים, על כן יאמר שהנם תלואים במזל. וזה ברור.

פרק שנים עשר.

ותחל רוח ה' לפעמו במחנה דן (שופטים י"ד כ"ה) אמר ר' חנינא אותו היום חלה נבואתו של יעקב אבינו, דכתיב: יהי דן נחש עלי דרך וגו' (בראשית מ"ט י"ז) וכו'. והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים (שופטים י"ד ה') אמר רב חמא בר חנינא הוחלה שבועתו של אבימלך, שנאמר (בראשית כ"א כ"ג) ועתה השבעה לי באלהים, אם תשקר לי ולניני ולנכדי. (סוטה ט' ב').

א' וז"ל הגאון מהרש"א ז"ל: הוחלה שבועתו וכו' דאין לפרש שהוא יתחיל להושיע את ישראל מיד פלשתים, דכבר כתיב בימי שופטים ויאמר ה' הלא ממצרים וגו' ומן הפלשתים, ותצעקו ואושיע אתכם מידם, וע"כ דרשו שהוחלה שבועתו של אברהם בימיו, דכתיב גביה ובעת ההיא פלשתים מושלים בישראל, אבל קודם זה גם שהיו פלשתים מצירים לישראל, כדמוכח בהאי קרא ואושיע אתכם מידם; מכל מקום לא היו מושלים בהם כדרך המלך בעם, והשבועה היתה שלא יהיה אחד מושל על חברו, וצ"ל דבאותו זמן היה נכדו של אבימלך קיים, והשבועה לא היתה רק עד נכדו, וכן נראה מפירשי פ' א"ט, כי כהרדק בס' יהושע ע"ש. עכ"ל.

עפר אנכי תחת רגלי דוד (רדק) שאמרו עליו „שיש בידו קמה ותורה!“ — ושמאל הרואה (מהרש"א) ומה גם בהוציאם דבריהם ממשמעות לשון רשי ז"ל.

ומי יבא אחריו המלך שלמה? בכל זאת תורה היא וללמוד אנו צריכים, ודברי קדשם במחבת לא יתאימו עם חשבון הדורות. החשבון הוא יחסיא שאלא י
 (ב) בואו חשבון ונראה כי מעת שנשבע אא"ה לאבימלך, עד דורו של שמשון, עברו קרוב לשמנה מאות שנה ועוד היתה דור שלישי לאבימלך בחיים? -- ואף אם נאחר מועד ברית הברית ההיא, לאמר כי היא היתה בשנת עקדת יצחק ויען סמוך אליה כתיב (בראשית כ"ב א') "אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם" ונאמר כירק "אחריו" הוא מופלג; ואולם "אחר" הוא סמוך תיכף ומיד, וגם אם נקדים עת החלה רוח ה' לפעם את שמשון, כי היתה בימי היותו נער בן שלשה עשר, עברו שבע מאות ואחת ושמונים שנה! -- הן העקדה היתה בשנת שני אלפים ושמונים וחמשה למיום ברוא ה' אלהים ארץ ושמים; ושמשון נולד בשנת שני אלפים שמנה מאות ושלשה וחמשים לבריאת עולם. הוסיף עליהן שלש עשר שנה (כי כתיב "ויגדל הנער" והיה לכל הפחות בן שלש עשרה למצות). היה שנת אלפיים שמנה מאות וששים וששה ליצירה; ועוד דור שלישי לאבימלך לא ראה מות? --
 נסדרה סדר דורות אברהם, דור דור, ושופטיו ומנהיגיו, ונראה: אברהם, יצחק, יעקב, לוי, קהת, עמרם, משה, יהושע, עתניאל, שמגר, אהוד, דבורה, גדעון, אבימלך, תולע, יאיר, יפתח, אבצן, אילון, עבדון ושמשון; ודור שלישי לאבימלך, לא ראה שחת? הכימי העץ היו ימיהם? אתמהה? --
 (ג) ולדעתי הפירוש הוא, ואולי גם האמתי: בראותנו כי יעקב אבינו התנבא "יהי דן נחש עלי דרך" שעתיד שמשון לנקום מאת הפלשתים, אף כי נפשו היתה יודעת מאד כי אברהם אבי אביו נשבע לאבימלך כי שלום אמת יהיה ביניהם בין בניהם, ובין בני בניהם, והיה לו לשמור את הכלל הגדול, הדעך ורע אביך אל תעזוב -- אין זאת, יען הוא (יעקב) היה הנכד של אברהם, ובו תם מועד ברית הברית, וכל אחד מבניו, נשא למשל דן, היה יכול לתגר בפלשתים מלחמה. בהיותו הדור הרביעי לאברהם, ומה גם שמשון שהיה הרבה דורות אחריו.
 וזה שאמר רח"ב: אותו היום שרוח אלהים לבשה את שמשון, החלה נבואתו של יעקב אבינו להתקיים, כי לעת ההיא התנבא, כי רק עד שלשה דורות כרת אברהם אבינו עם אבימלך ברית, ויעקב היה הדור השלישי; ובו הוחלה הברית ההיא, ככלות זמנה -- הופרה: -- וזה פשוט וברור.
 (ד) וממשעות דברי רש"י זל (הולין ס"ב) אין ראייה לדעתי, כי זל השם (שם) "אמר רש" הרבה מקראות שראוין להשרף כספרי מינין, והם הם נופי תורה, והעוים היושבים בחצרים ועד עזה, כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו

תחתם (דברים ב' כ"ג) מאי נפקא לן מיניה? מדאשתבע אבימלך לאברהם, אם תשקר
 לי ולניני ולנכדי, אמר הקב"ה, ליתו כפתורים ליפקו מעוים היינו פלשתים, וליתו
 ישראל ליפקו מכפתורים*) כיוצא בדברה, אתה מוציא, כי חשבון עיר סיחון (במדרב
 כ"ב כ"ז) מאי נפקא לן מיניה? אמר הקב"ה ליתו סיחון ליפוק ממואב, וליתו ישראל
 וליפוק מסיחון. והיינו דאמר רב פפא: עמון ומואב טיהרו בסיחון, עכ"ל. והיינו דאמר רב פפא: עמון ומואב טיהרו בסיחון, עכ"ל.
 ופירש"י ז"ל: טיהרו בסיחון, על ידי סיחון טהרה ארצם לישראל. במואב
 כתיב (במדרב כ"א כ"ז) והוא נלחם וגו' ובעמון מפורש בנחלת בני גד בספר יהושע
 (י"ג ט"ז) ויהי להם הגבול יעור וכל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון, וקא חשיב
 ואזיל וכתיב בקיפיה יתר ממלכות סיחון, אלמא סיחון כבש לארץ בני עמון, ועוד
 מצינו במלך בני עמון שאמר למלאכי יפתח (שופטים י"א י"ג) כי לקח ישראל את ארצי
 בעלותו ממצרים, מארננו ועד היבוק, אלמא ארץ בני עמון היא, והם מסיחון
 כבשוה דכתיב בו וירשו את ארצו מארננו ועד היבוק, אבל מה הנשאר בידם
 לא לקחו כלום. עכ"ל. והיינו דאמר רב פפא: עמון ומואב טיהרו בסיחון, עכ"ל.
 ובאור דבריו: לולא התמורות במדינות, לא היו הרשעים לישראל לקחת מיד
 מואב, כאשר לא לקחו כלום מן הנשאר בידו. ובהנחל עליון עמו,
 הסב כי סיחון תצא מרשות בעלים, ובצאתה מרשות מואב, שנוי בעלים התיר
 להנחילה לישראל לנחלה. וכמו כן אף כי ששה דורות חלפו מאאשה עד
 מרעה, לולא הורישו הכפתורים את העוים והשמידום, עוד היו בני ישראל הרחמנים
 בני רחמנים עושים לפנים משורת הדין, לבלי לקחת את ארץ העוים מיד

והיינו דאמר רב פפא: עמון ומואב טיהרו בסיחון, עכ"ל.
והיינו דאמר רב פפא: עמון ומואב טיהרו בסיחון, עכ"ל.
 * ויש להעיר פה כי הפלשתים יבנו במקרא, כפתורים, כי מדרש ה'
 את פלשתים שארית אי כפתור (ירמיה מ"ד) הלא את ישראל העליתי מארץ מצרים
 ופלשתים מכתור (עמוס ט' ז') ולדעתו לא לבד על היות פלשתים וכפתורים אחים
 בני מצרים בני חם (בראשית י"ד) כי אם להנדיק את ישראל למה יאמרו הגוים: איה גוף
 רחמיכם? הלא אומה של בוזים אתם! איה צרית ראשונים, הלא המה אברהם ואבימלך?
 את הפלשתים הורשתם, ואת העוים ירשתם! קורא לזרעם גם, כפתור, כי אמר
 הקב"ה ליתו כפתורים ליפקו מעוים היינו פלשתים, וליתו ישראל ליפקו מכפתורים, ולדעת
 בכל הארץ כי הרבה דורות אחרי אברהם, לא חלו ישראל להגדר את פלשתים, כי אם
 את הכפתורים. והיינו דאמר רב פפא: עמון ומואב טיהרו בסיחון, עכ"ל.
 ודע כי לדעת המדרש (ב"ר פ' ל"ז) פלשתים וכפתורים אומה אחת היו, ונתה
 אום, הובישה הורשתם, ורמת סוסים ורמתם והחליפו את נשיהם. ובעקבותיו הלך רש"י
 ז"ל (בראשית י"ד). בכל זאת דעת רש"י (חולין ס' ב') כי שתי אומות היו, קרובה
 יותר אל האומה, ומקרא הכתוב בתורה (בראשית י') וכננה כנרתו (דה"א א' י"ב) מסייעהו.

פלשתים, יען מלכם כרת לפני איזה מאות שנים ברית עם אאע"ה. ומאת ה' היתה נסבה כי הכפתורים השמידום ומידם נתנה לזרע אברהם אהבו, לנחלה. ודוק.

ה' האמנם רשי זל פירש (הולין שם) ולנינו ולנכדו, ועדין לא עברו הדורות; אולי מצא כן באיזה מדרש מן המדרשים שנאבדו מאתנו. וגם הוא (רש"י זל) כתב זאת על ירושת ארץ פלשתים בימי מרע"ה, שמת בשנת אלפים ארבע מאות ושמנים ליצירה; ומאין לנו ללמוד ממשמעות לשונו, כי עוד בימי שמשון בשנת שני אלפים שמונה מאות וששים וששה (בערך ארבע מאות שנה מאוחר) היה עוד דור שלישי לאבימלך בחיים חיותו! — אלא מחורתא כמו שפירשתי, שיעקב היה הדור השלישי ובו תם מועד ברית הברית, והתנבא את אשר יקרה בימי שמשון. זה הנלעג נכון בס"ד, ואשר אתו פירוש יותר נכון, יורני לא בסופה ולא בסערה, כי אם בדברי חכמים בנחת נשמעים.

פרק שלשה עשר.

ויבאו עד גורן האטד (בראשית נ') וכי גורן יש לה לאטד? א"ר אבואו, מלמד שהקיפוהו כתרים לארונו של יעקב, כגורן הזה שמקיפין לו אטד. שבאו בני עשו ובני ישמעאל ובני קמורה. תנא כלם למלחמה באו, כיון שראו כתרו של יוסף שתלוי בארונו של יעקב, נטלו כלם כתריהם ותלאום בארונו של יעקב. תנא ל"ז כתרים נתלו בארונו של יעקב.

א' זל רשי זל: ששה ושלשה כתרים, י"ב נשיאי ישמעאל, וכ"ג אלופים נמנו דעשו. וא"ת כ"ה הם? תימן וקנו נמנו שני פעמים. וא"ת קרה נמנה שני פעמים? שני קרח הן, אחד מבני אליפז ואחד מבני אהליבמה. מ"מ חמשה ושלשים הם, וכתרו של יוסף הרי ל"ז כתרים. עכ"ל.

הקשה מהרש"א לפירשי הא אמרינן בפ' חלק דכל אלוף מלכותה בלא תנא הוא, והאיך קאמר דתלו כתריהם? ע"ש.

ולדעתי דברי רשי זל נכונים. ד"ל השי"ם שם (סנהדרין צ"ב ב') תמנע בת מלכים היתה דכתיב (בראשית ל"ז) אלוף לוטן ואלוף תמנע, וכל אלוף מלכותא בלא תנא (שר וגדול) אלא שאינו מעוטר, וכיון דתמנע היתה אחות מלך, וראי בת מלך

הוא (רש"י) בעיא לאיניורי, באתה אצל אברהם יצחק ויעקב, ולא קבלוה, הלכה והיתה פלגש לאליפז בן עשו, אמרה מוטב תהא שפחה לאומה זו, ולא תהא גבירה לאומה אחרת (ולכך נעשית פלגש לאליפז בן עשו, שהיה מורע יצחק) וכן פירש' בפירושו לתורה.

ואמרונו: "מי שנתגייר לשום שלחן מלכים לשום עבדי שלמה, אינו גר" (יבמות כ"ד א') ואין מקבלים גרים אלא בזמן שאין ידינו תקיפה, שהבא אז לחסות תחת כנפי אמונתנו, הוא מתיהד בכל לב ונפש, ולא בימים אשר ידינו רוממה, שאולי רק למען השג משרה ומשמרת כהונה הוא בא להחליף דתו בדתנו, ולהמיר אמונתו באמונתנו. — ומקשה רב יוסף (שם ע"א) מי לנו גדול משלמה בשעתו, ובכל זאת כתיב (מ"א ג' א') ויתחתן שלמה את בת פרעה, גיורה גיירה, והא לא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה? ומשיני: מידי הוא טעמו אלא לשלחן מלכים (האי דלא קבלו גרים, אלא משום דלא הוו מניירי אלא לשלחן מלכים) הא ברת פרעה לא צריכה להאי (שהרי בת מלך היתה) ע"ש.

נמצינו למדין כי גם בימים אשר דרך כוכב מיעקב, והארמון על משפטו ישב בעיר הקדש בירושלים, גייר שלמה את בת פרעה, על היותה בת מלך, ולא חייש שמא באה להתגייר לשם בקשת שררה, ולמה לא קבלו אברהם יצחק ויעקב את תמנע? הא בת מלך היתה? אמור מעתה שאלופי החורי (אבות תמנע) היו מלכים בלא תגא, ולא קבלוה, באמרם כי באה לשם שררה, בהיות בית אברהם גדול ומהלל מאד בכל הארץ. — ותבחר לה להיות פלגש לאליפז שהיה מאלופי עשו, אלוף בתגא. — ונלמד מזה שני דברים: א' דאלופי החורי היו מלכים בלא תגא, — ב' שלא כאלה חלק אלופי עשו, בראשם נשאו עטרת תפארת הנור; ובמות יעקב תלו את כתריהם על ארוננו, וזה ברור.

ב' עוד מקשה מהרש"א לפירשי: הא חשיב נמי הכא בני קטורה, שהיו מלכי מדין שם, ולמה לא תלו גם הם את כתריהם? — וחפשתי בספרי בעלי אסופות וינעתי מצאתי שיטה אחרת בתוס', ועל ידה תתורץ קושיתו זאת, האמנם בתוס' שנדרפס בש"ס, לא ידובר מענין הזה מאומה, ראיתי להנאון חידא' בספרו "פתח עינים" בשם תוספות כתב יד וז"ל "ה"ב נשיאים, דישמעאל, וי"ד דאלופי בני עשו הכתובים בסדר וישלח, ומבני קטורה: זמרון, ויקשן, מרן ומדין, ישבק ושוח, הרו ששה, ויקשן ילד את שבא ואת דרן, וישבא ודרן תלו כתר אביהם, ומרן חוריש כתרו לחמשה בניו: חנוך, עיפה, עפר, אבידע ואלרעה, הרי חמשה כתרים, הרי עשרה בני קטורה, הרי ששה, ושלשים כתרים, והשתא אתי שפיר דקתני לעיל שבאו בני ישמעאל ובני עשו, ובני קטורה, ודלא כפירוש הקונטרס, דלא היה לו להזכיר כלל בני קטורה, עכ"ל.

בינו שנות דור ודור פרק יג

ולפי זה פליגי התוס' על רש"י בתלתא : א' לרש"י עלה מספר אלופי עשו שלשה ועשרים ; ולהתוס' רק ארבעה עשר . — ב' לרש"י לא תלו בני קטורה את כתריהם ; ולהתוס' תלו גם הם את נזריהם . — ג' לרש"י השלים כתר יוסף למנין ששה ושלושים כתרים ; ולהתוס' עלה מספרם עמו , שבעה ושלושים . — ויש לעיין ולחשוב היטב הי מינייהו . מפקי התוס' . ואניח הדבר לעת מצוא אם לא אמות כי אחיה . —

פרק ארבעה עשר .

אף הוא דר' עקיבא היה אומר חמשה דברים של שנים עשר חדש . וכו' . משפט המצרים במצרים . שנים עשר חדש . וכו' . (עדות פ"ב ת"י) .

א' הראב"ד ז"ל מפרש משנתנו וז"ל : דכתיב (שמות ה' ב') ויפץ העם בכל ארץ מצרים לקושש קש לתבן , אימתי התבן מצוי שם : באייר , והם יצאו בניסן . עכ"ל . —

והקשה מהרש"א דלפי זה התחילו המכות באייר ; ואיככה נשלמו שנים עשר חדש בחצי ירח ניסן ! וגם איתא במדרש שכל מכה ומכה היתה משמשת רבע חדש , ובשלשה חלקים היה מתרה בהם ; וצ"ל דלאו רצופים היו עשרה החדשים . דאי לא תימא הכי , לא התחילו המכות אלא מתמוז , ועד ניסן עשרה חדשים . עכ"ל .

ובאמת קושיותיו אינן על הראב"ד לבדו , כי אם גם על הרא"ש שפירש כן , ולמען לא נשויה חז' לגדולי רבותנו לטועים בדבר פשוט הזה . אראך כי מבאר מים חיים שאבו מימיהם בישון . דאגדות חלוקות הן בדבר הזה . ז"ל הסדר עולם (פ' ג') מכות מצרים שנים עשר חדשים . שנאמר ויפץ העם בכל ארץ מצרים לקושש קש לתבן , אימתי דרכו של תבן : באייר , והם יצאו בניסן . שלקו המצרים עשר מכות כל שנים עשר חדש . עכ"ל .

וז"ל הגר"א ז"ל (בבאורו מעט הכמות ורב האיכות לסדר) . מכות מצרים י"ב חדש , לאו [דוקא] מכות מצרים היו י"ב חדש . שהם התחילו באייר , ושלשה חדשים נתעכב משה במדין באותה שנה , אלא משעה שנדבר עמו בסנה , חשב אותם למכות מצרים . ורש"י ז"ל כתב ש"ב שנים עשר חדשים היו המכות , ואינו נראה . עכ"ל .

ובכן הוא (במד"ד פ' י"א ופסיקתא דרב כהנא פ' החדש, ולקח טוב שמות ז' ה'). אם כן איפא לא מלבם הוציאו הראב"ד והרא"ש מלים, על דברת חזיל חווי דעם אף הם, ויש להם על מי שיסמוכו.

ב) ומ"ש מהרש"א בשם המדרש, שכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצרים במצרים, היתה משמשת רבע חדש, ושלושה חלקים היה מתרה בהם; במחכת יחופש במדרשים, וכלשונו ליתא. ובזכרונו היה כי כן כתב רש"י ז"ל (שמות ז' כ"ה), ואולם במדרש יש בזה פלוגתא דאמוראי. וז"ל: וימלא שבעת ימים אחרי הכות ה' את היאור (שם שם) ר' יהודה ור' נחמיה, אחד מהם אומר ארבעה ועשרים ימים היה מתרה בהם עד שלא באה המכה, ושבעה ימים היתה המכה משמשת בהם. ואחד מהם אומר, שבעה ימים היה מתרה בהם, וארבעה ועשרים ימים היתה המכה משמשת בהם, — על דעתיה דהאיך דאמר כ"ד ימים היה מתרה בהם, וימלא שבעת ימים לה כ"ה. ועל דעתיה דמ"ד שבעה ימים היה מתרה בהם, וימלא שבעת ימים אחרי הכות וגו' שהיה מתרה בהן על מכה אחרת (שמ"ד פ' ט' וילקוט רמז קפ"ב).

ר"י ור"נ עסוקים לבאר הכתוב, „וימלא שבעת ימים אחרי הכות ה' את היאור“ איש איש על פי דרכו בקדש, ולא אחד במ אמר בפירוש כדברי מהרש"א? ובואו חשבון ונראה, האם ארבעה ועשרים הוא שלושה פעמים שבעה? ומה גם לדעת האומר להפך? ודברי מהרש"א במחכת צ"ע? —

ג) וכלל גדול בתורה „אין מקרא יוצא מידי פשוטו“ ופשטא דקראי יורנו שזמני המכות לא היו שווים. — במכת חשך נאמר ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים. לא ראו איש את אחיו, ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים (שמות י"ב כ"ג) ופירשי: ויהי חשך אפלה וגו' חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו אותן שלשת ימים. ועוד שלושה ימים אחרים, חשך מוכפל על זה שלא קמו איש מתחתיו. עכ"ל.

ובמדרש (שמ"ד פ' י"ד) חשיב מכת החשך ששה ימים, ויום השביעי היה החשך של יום, שנאמר (שמות י"ד כ') ויהי הענן והחשך. ע"ש. ובתנחומא (פ' בא) באריכות. והיפ"ת כתב: משום דפחות משבעה ימים לא שמש"ה כל מכה (שמ"ד פ' ט') לכן אמר כי יום השביעי הנחסר במצרים, נשלם על הים. והתורה מעידה שמכת בכורות לא שלטה רק בליל התקדש חג הפסח (שמות כ"ב כ"ט) ואיכה נאמר שכל מכה ומכה היתה משמשת שבעה ימים? וכמה ימים משכו ימי התראתה? —

ויפה העיר בעל יפה תאר (שמ"ד פ' ט') שבמכות כנים ושחין לא כתיבה התראה כלל. וכן במכות צפרדע, ערוב, ברד וארבה, בקש פרעה מאת מרעה להסירן מעליו בתפלתו, היתכן כי בכל אלה קרו כי פרעה בקש לחד

בינו שנות דור ודור פרק יד

זו

אחר שבעה ימים ולחד אחרי ארבעה ועשרים יום? כי אם מיד שהעתיר לה נעתר לו וסרה המכה. ובראשית ההשקפה נראים דברי רש"י ז"ל כסותרים זה את זה. שאומר, שהמכה היתה משמשת רבע חדש, ושלשה חלקים היו ימי ההתראה (שמות ז' כ"ה) ובמקום אחר הוא אומר שמכת חשך השתמשה ששה ימים (שם י' כ"ב) הא כיצד? — ויתכן שרצונו לומר של פי ערך אורך ימי כל מכה ומכה היה אורך ימי ההתראה על חד תלת. — ובכל זאת קשה קצת לדעתו, כמה ימים משכו ימי ההתראה למכת בכורות? — הכתוב לא יורה לנו על זה. והנה לדעת המדרש (במד"ד פ' י"א) שאחריה הלך מרנא ורבנא הגר"א ז"ל: השלימו שלשת הירחים שהיה במדין, לתשלום שנים עשר חדש. — ואולם (שם פ' ה') איתא שהיה במדין ששה חדשים? הא כיצד? ושמע נא השערת אהובי הרב החכם המבקר הנכבד מו"ה שלמה באבער נ"י (פסיקתא דר"ב פ' החדש) שגם שם היה כתוב שלשה, ונשמטה אות ה' ונעשה מן שלשה — ששה. ודפח"ה. והלום ראיתי אחרי רואי דעה חדשה במדרש שו"ט, "ר' יהושע בשם רשב"י ורבנן תנו: שבעה ימים היה מתרה בהם, ושלשה ועשרים ימים המכה היה עושה בהם, ושבעה ימים בין מכה למכה. שנאמר (שמות ז' כ"ה) וימלא שבעת ימים אחרי הכות ה' את היאור (מדרש תהלים מזמור ע"ח). הרב הגדול בעל באור מהר"ם (על השו"ט) אומר שלשון השו"ט נלקחה בחסר וביתר, והיא נגד דעת (שם פ' ט'). ולדעתו הרכיב השו"ט שתי דעות ר"י ור' נחמיה גם יחד, אף כי הן מתנגדות זו לזו מן הקצה אל הקצה. וז"ל אצ"ו הנאון מו"ה יצחק כהן צדק ז"ל בפירושו לשו"ט: פירוש מכה שעברה להתראה של מכה הבאה אחריה. ומה שמביא מקרא וימלא שבעת ימים וגו' אינה אלא ששבעה ימים התרה למכה. ודלא כפירש"י שם. ויפרש קרא דהאי וימלא שבעת ימים, הוא על התראת צפרדע הכתובה אח"כ, קאמר, כלומר שבהתראה מלאו כבר שבעה ימים. עכ"ל. עינינו הרואות מדרשות הלוקות, וכלל גדול בתושי"פ: גירסת המשנה נאמנה מאלף גירסאות המדרשים שנתחברו אחריה. אנו אין לנו אלא דבריה ב' שנים עשר חדשי הירח היה משפט המצרים, ואראך דרך ישכון אור להתאים רוב דבריהם עם דבריה הנכונים, ואלה המתנגדים אליה, אין אחריותם עלינו. אם קרנים מידם; יחשבו כאור הכוכבים לנגד אור השמש המאור הגדול! — ה"ל לדעתי מעשה שהיה כך היה: בראשון לחדש הראשון (בהתחדש מולד ירח ניסן) נגלה האלהים לאיש האלהים מתוך הסנה. ויבשרהו כי צעקת בני ישראל באה אליו, וירא את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם, וכי נועץ בסוד שיה

שרפי קדש לקחת גוי מקרב גוי באותות ובמופתים. למען יראו שבטי יה, כי גואלם חי, והוא השליט בכל. ויאמינו בתורתו אשר יתן להם אחרי צאתם מכור הברזל (שמות ד' י"ב). תהלים ק"ז כ"ז - מ"ח).

וימחר משה להשיב את הצאן אל יתר חותנו (שמות ד' י"ח) ובבואו לפקוד נוו, לקחה אזנו בשורה טובה כי אשתו נפקדה, ובן ילדה. ויפסח על שתי הסעיפים: אם להוחיל עד מלאת שמונת ימים לבנו הנולד לו, וימול את בשר ערלתו; ואם למחר לשוב מצרימה במלאכות גואל ישראל. - עודנו חושב מחשבות כדת מה לעשות, וירא אליו ה' במדין וקול ה' בכה ובהדר קורא, "לך שוב מצרים!" (שם ד' י"ט). ועל השנות דבריה פְּעָמַיִם, ראה כי נכון הדבר בעיני האלהים לגול מצורת מילה בזמנה מפני מצות פדיום שבויים, וממהר האלהים לעשותו! - ויקח את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור וישב ארצה מצרים (שם ד' כ').

"חס ושלום שמושה רבינו נתרשל מן המילה. אלא כך אמר: אמול, ואצא; ס כנה היא, שנא' (בראשית ל"ב כ"ב) ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים. אמול, ואשהא שלשת ימים; הקב"ה אמר לי לך שוב מצרים! - אלא מפני מה נענש משה? מפני שנתעסק במלון תחלה! (נדרים ל"א ב' ובשני לשון ירושלמי נדרים פ"ג ה"ט). ופירושו: כראות מרעה כי דבר ה' נחויץ, ויבחר לו לדחות מצורת מילה במועדה, מפני מצות פדיום שבויים, כי רבה היא! - וכדין עשה, דהעוסק במצוה פטור מן המצוה (ברכות י"א א'). ובעידנא דלא עסיק בה, שוב תשוב חובת המצוה הנדחה, לאיתנה הראשון. על כן בכל ימי מסעו לא קרהו רע; ובבואו במלון להנפש, שבה חובת מצות מילה לחול עליו, ויקרהו את אשר קרהו (שמות ד' כ"ד כ"ז -). ומפני פקוח נפש הילד, הוחיל עד סור פחד הסכנה. ובסור הפחד מקר ללכת מצרימה, ויפגשהו אהרן, וילכו שניהם יחדיו אל מלך מצרים. וזה ברור למבין.

ו' בארבעה עשר לחדש הראשון, עמדו בפעם הראשון לפני פרעה: שלשה ועשרים יום, התרו בו מדי יום ביומו: כי אם יקשה ערפו ולא ישלח את בני ישראל מארצו, יהפכו מימי היאור לדם! -

וכראות פרעה האומר, "לי יאורי ואני עשיתיני" כי שני עברים מפילים עליו יום יום אימתה ופחד, וימלא חמה. ויצו לשוטרו ולנוגשיו כי לא יוסיפו עוד לתת קש ותבן אל העושים במלאכת הלבנים (שם ה' ז'). ויצא דבר המלך שלטון, בראשית ימי ירח אייר, בעת שהתבן מצוי שם.

לפני כל מכה ומכה התרו בו שלשה ועשרים יום. וכאשר עברה, נתנו לו מועד שבעת ימים להתעשת. וביום השמיני, ועוד לבבו ערל, החלו לבוא שנית אליו להתרות בו כי מכה חדשה תבוא עליו ועל ארצו. - וימי משך

בינו שנות דור ודור פרק יד

צט

המכות לא היה שוה. שמנה מכות הראשונות, שלטו כל אחת ואחת שבעה ימים. מכת חשך, ששה ימים, ומכת בכורות רק לילה אחד. ההתראה למכת דם, החלה בארבעה עשר לניסן, ותמה בשביעי לאייר. שבעה ימים ארכו ימי המכה, ושבעה ימים נתנו לו עת להתעשת. וביום השנים ועשרים לאייר התרו בו כי תבוא מכת צפרדעים. וכן היה משפט כל מכה ומכה (בלעדו חשך ומכת בכורות) שבעה ושלושים יום. ועתה נבוא חשבון:

10 פעמים	23 ימי התראה עולים	230 ימים
8 מכות	7 ימים לכל אחת ואחת	56 "
מכת חשך	6 ימים	6 "
9 הפסקות	7 ימים לכל אחת ואחת	63 "
		355 ימים.

דל מינייהו יום ערב פסח יום התחלת ההתראה הראשונה, פשו להו 354 ימים, ובלילה שאחריהם שלטה מכת בכורות, (לתשלום השעות הנוספות בכל שנה ושנה) העולים שנים עשר חדש כמנין שנת הלבנה מיום אל יום (*). וזה ברור ודבר חדש בס"ד.

(ו) ומה שכתב הגר"א ז"ל ששלשה חדשים היה מרעה במדון והראיתי למעלה (סימן ג') שמקור דברי קדשו, במדרשים. שלשה חדשים לאו דוקא. ששני חדשים ובערך מחצה, היו. מר"ח ניסן ועד הארבעה עשר בו, נחשב כאלו היה שם; ומקצת החדש ככלו. לפני מכות כנים ושחין לא היו התראות; וכאשר סרו הצפרדעים שב למדון, ויתמהמה ירח ימים (שבעת ימי ההפסקה בין צפרדעים לכנים ושלשה ועשרים ימי התראת מכת כנים) וכמו כן ישב שם ירח ימים לפני בוא מכת שחין (שבעת ימי ההפסקה בין דבר לשחין, ושלשה ועשרים ימי התראת השחין). ועתה דברי סדר עולם, עולים יפה עם דברי המשנה. וזה ברור.

גם רבע חדש היתה כל מכה ומכה, ושלשה חלקים ההתראה, איננו בצומצום. בהיות שבעה ימים בערך רבע חדש (כי לא תותרנה רק שעות אחדות

(* ואם בינה, תבין אמרי קדוש ישראל: החדש הזה לכם ראש חדשים. ראשון הוא לכם לחדשי השנה (שמות י"ג ב') לאמר ראש חדש ניסן, וזכרון ליום גבלה האלהים למרעה בסנה, יום נסרהו כי במושך שנים עשר חדש ירח יעשה צמורים ובאלהיהם ספטים.

ונוסף על הטעמים הנודעים, מלאנו עתה טעם חדש לאיסור חמץ בערב פסח. כי בעשם היום הזה היתה ההתראה הרשון, באזני פרעה. והארכתיו בזה בדרוש לשבת הגדול (שנת תרל"ו) בנהכנס הגדול לקהל פולין בעיר פאריז. ואכ"מ.

ק בינו שנות דור ודור פרק יד

לתשלום הרבע, ולא יום שלם). קראו גם שלשה ועשרים ימי ההתראה לתשלום החדש, שלשה חלקים. ופורטה לא דק.

וכשמש בצהרים תזהיר ותצהיר דעת הראב"ד והרא"ש ז"ל בפירושם למשנתנו. באמרם כי באייר נגזרה הגזירה לבלי תת לעם קש ותבן. כי בשבעה לאייר שלמו ימי ההתראה למכת הדם, אשר החלו בערב פסח. — ושלשה וששים ימים החסרים למספר שנים עשר ירחי הירח, השלימו ימי תשע ההפסקות. ודוק היטב. ואקוה לשמוע משפט המבקרים באמת, השופטים את הפעולה ולא את פועלה, ומבקרים את הספר ולא את הסופר.

פרק חמשה עשר.

א"ר ינאי לעולם תהא אימת מלכות עליך. דכתיב (שמות י"א ה') וירדו כל עבדיך אלה אלי וגו' ואלו לדידיה לא קאמר. ר' יוחנן אמר מהכא (מ"א י"ח מ"ו) ויד ה' היתה אל אליהו וישנם מתניו וירץ לפני אחאב.

(זכמים ק"ב ה').

א' בנפול ציון קרית מועדנו ביד צר — בצאת ישראל מירושלים שבי לפני אויב, התוה ה' תו על מצח הנורד. „ואף גם זאת וגו' לא מאסתים ולא נעלתים לבלותם!“ (ויקרא כ"ו מ"ד) „דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת (קהלה „א' ד') אמר שלמה: אעפ"י שדור הולך ודור בא, גזירה הולכת, גזירה באה „ומתחדשת; הארץ לעולם עומדת. לא עזבן ולא מעזבן, לא קלן ולא „מן קלן, שנאמר (מלאכי ג' ו') כי אני ה' לא שנית; ואתם בני יעקב לא כליתם. „כשם שאני לא שנית ולא אני עתיד להשתנות; כך אתם בני יעקב לא כליתם, ולא עתידים אתם לבלות, אלא (דברים ד' ד') ואתם הדבקים בה' אלהיכם „חיים כלכם היום! (מס' דא"פ פ' י"א).

אין מספר לעמים נכחדו מן הארץ, לא שם ולא שארית להם. גרם כבה, ונבך אבד. שטף העת סחפם, ונחל נשיה גרפם — והישה פזורה ישראל, באה באיש ובמים, והישה תמים! —

לה' החסד, בארצות רבות הוסר התבלול מעל עיני העמים, ויראו כי בזמם שפט יאתה לנו חלק כחלק בכל מיטב הארץ, ואם עוד לא נרפאו כל מוכי סגורים, יש תקוה כי גם עיניהם תרפאנה ויראו כי אמת ליעקב ולא חסד לאברהם אנחנו מבקשים. — גפה אחד יקראו בקול גדול „ערו! ערו! חומת

בינו שנות דור ודור פרק טו

קא

שנאת-הדת המבדלת בין העמים לישראל, עד היסוד בה! תל עולם לא תבנה עוד! —

זכרה אלהי לחז"ל לטובה, על דבר פתגמם: כי השבע השביע אלהי העברים את עמו ההולך בגולה, כי בכל מקומות פזורי נדחי ישראל, יהיו רגל ישרה לכסא מלכם אשר לא מבני ישראל הוא! (כתובות ק"א א) יחיל ודומם יחכה הנודד ליום יעלו מושיעים בהר ציון, ונגעו לים יהיו גאולים! — כי פחדו פן יזכרו בני ציון היקרים בימי עננים ומרודיהם על אדמת נכר, כל מחמדיהם אשר היו להם מימי קדם — ופן ינחם העם לשוב ירושלימה, ויקשרו קשר לנתק מוסרות הרודים בם — ומרה תהי באחרונה ... על ידם רק על ידם לא נכחד קימונו ...

ב) ואמנם מאז היתה יהודה לקדשו, הננו עם שומר אמונים למלכים אשר לא מבני ישראל המה. בצאת איש האלהים, מעם פרעה בחרי אף, כי נלאה נשוא תהפוכות פרעה ההפכףך אשר החליף הבטחותיו עשרת מונים — והאלהים גלה סודו אל עבדו נאמן ביתו, עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים, אחרי כן ישלח אתכם. כשלהו כלה גרש יגרש אתכם מזה! (שמות י"א א) בלבו ידע כי עוד מעט ותשבר כעץ עולה, וישח האומר, מי ה' כי אשמע בקולו? — לא ידעתי את ה'! (שם ה ב) והאומר אדמה לעליון, יאלץ לקום כחצורת הלילה לקרוא לו ולאחרן, ולהתחנן להם, קומו! צאו מתוך עמי! (שם י"ב ל"א) ויקנא לאלהיו קנאה גדולה וישם נפשו בכפו וידבר עם פרעה רתת: וירדו כל עבדיך אלה אלי וישתחוּו לי וגו' (שם י"א ה) בכל זאת לא חטא בשפתיו, ולא הגיד מראשית אחרית, ידוע תדע כי עוד מעט ותשח ותשפל, ותרד אלי, ותשתחוה לי! — חם לבו בקרבו כשמעו אמרי שוכח אלהי; ובחמו לא נדעך ממקומו — ברוגז כבוד מלך זכר! —

במסלתו זאת הלך גם אליהו התשבי, שלוח היה אל אחאב קשה, כי מלאה צבאו — ובכל זאת שנס את מתניו, הדר ללבושו ולא יתעבהו שלמותיו בעמדו לפני נזיר אחיו — השמים התקדרו בעבים ורוח, וגשם גדול נתך ארצה, וישא עיניו וירא והנה אחאב הבליעל רוכב בסוסו, וירץ לפניו עד בואכה זורעאלה, הגשם לא עצרהו מלרוץ לפני הרוכב העושה הרע בעיני ה', על דבר כבוד הדר מלכותו. —

ויקם עדות ביעקב, כי מקדם קדמתה חוק לישראל הוא, להיות רגל ישרה לכסא, לאהבה את היושב עליו, ולירוא מפניו (כתובות י"ז א).

ג) ונפלאות היא בעינינו, למה זה בחר לו ר' יוחנן אות זמופת על צדקתנו, מאליהו הנביא ולא ממישה אבי כל הנביאים? —

ואמנם לשיטתיה אזיל, בסוגיא דידן (לעיל בסמוך) נאמר, כל חרון אף שבתורה, נאמר בו רושם! ומקשה השם: והכתיב ויצא [משה] מעם פרעה

בחרי אף? אמר ריש לקיש סטרו ויצא (*). ומי אמר ריש לקיש הכי? והכתיב: לך אל פרעה הנה יוצא המימה ונצבת לקראתו על היאור (שמות ז' ט"ו) ואמר ריש לקיש, מלך הוא והסבר לו פנים ונצבת לפני גדולתו, והכונן לקראתו). ור' יוחנן אמר, רשע הוא והעיו פנים (צא לקראתו לריב, ודבר אתו קשות). ומשני: אי פוך.

הנה תהפוכות נשמע: ריש לקיש דורש, „רשע הוא והעיו פניך נגדו“ ור' יוחנן הוא האומר „מלך הוא והסבר לו פנים!“ וכשמעו מפי ר' ינאי ראה ממרעה כי מקדם ומאז נוקיר כבוד מלכים מפו, ויפתח פיו בחכמה ויאמר „ר' ינאי מורי ורבי! בן דברת אלופי ומיודעי! גם אליהו הסביר לאהבב פנים. ודלא כריש לקיש שבנגדי החולק עלי!“ — ולפי זה, לא פליג ר' יוחנן על ר' ינאי רבו (ב"ב קנ"ד ב') ונחפוך הוא, הוא מסייעהו. — דר' יוחנן לטעמיה.

ולשיטתו זאת, אמר ר' יוחנן: לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל. ואפילו לקראת מלכי עכו"ם (ברכות ס' ב') דאמר ר' חנן בר רבא אמר ר' יוחנן „אפילו ריש גרניתא מן שמיא מנו ליה“ (שם נ"ח א'). וזה פשוט וברור.

פרק ששה עשר.

תבאמו ותטעמו בהר נחלתך (שמות ט"ו י"א) תביאנו לא נאמר אלא תבאמו, ולאחרים משמע. רש"י מלמד שמתנבאין ואינן יודעין מה מתנבאין.

(ב"ב ק"ט ב').

א) דבר זה שנוי במכילתא (בשלה פ' י"ג) ומשולש בילקוט (תורה רמז רנ"ג) תבאמו ותטעמו, נתנבאו האבות ולא ידעו מה. תבאמו ותטעמו אין כתיב כאן: „אלא תבאמו ותטעמו, אמרו: הבנים נכנסין ולא האבות. וכן „הוא אומר (ש"ש א' ה') אם לא תדעי לך היפה בנשים, צאי לך בעקבי הצאן ורעי „את גדיותיך על משכנות הרועים. גדיים נכנסין; ולא תישים.

(* דעת לנבון נקל כי פירוש מלת „סטרו“ אינו כמשמעו. והוא על דרך „ט בוטל כמדקרת חרב, (משלי י"ב י"ח) ותחת גערה צמין מהכות כסיל מזה (שם י"ז י"ג) ורזנו לאמר: מן הוא והלזה תדבר אתו קשות, בהיותו ממרה את פי ה' ואל אל אלים

בינו שנות דור ודור פרק מז

קג

ופירש בעל „זה ינחמנו“ אם לא תדעי לך, אם אינך שומע בקול ה' כנסת ישראל היפה שבאוה"ע, אז אינך רואה, כי אם התיישים. שהם נכנסים; ולא האבות. עכ"ל.

וז"ל רש"י בפירושו לתורה: תבאמו, נתנבא משה שלא יכנס לארץ, לכך לא נאמר תביאנו. עכ"ל. ומקשה מהרש"א איככה פירש"י כאן „תביאמו לאחרים משמע“ היינו שישראל התנבאו את זאת ולא מרעה? —

גם הרא"ם מקשה על רש"י שדבריו (שמות ט"ז י"ז) סותרים את דבריו (שם ו' א') ששם כתב וז"ל: עתה תראה אשר אעשה לפרעה, העשוי לפרעה תראה, ולא העשוי למלכי שבעה אומות כשאביאם לארץ. עכ"ל. אמור מעתה כי עוד בימי היות מרעה במצרים הזות קשה הו ג ד לו, כי עינו לא תראה נצחון ישראל בארץ כנען; ואיככה התנבא על זה בצאת ישראל ממצרים? — איהו מותיב לה ואיהו מפרק לה: שמרעה אמר בלבו כי יכנס לארץ אף כי לא יכניס את בני ישראל שמה. ויקו כי לכל הפחות יהיה בתוך הבאים אל הארץ הטובה, אף כי יהושע משרתו יהיה המנהיג ומדברנא דאומתא. עכ"ד.

ובמחכ"ת מדברי רש"י לא נראה כן. שלשון „העשוי לפרעה תראה ולא העשוי למלכי שבעה אומות כשאביאם לארץ“ משמע שעוד במצרים חש לו ה' עתידות כי לא יבוא שמה אף כאדם פרטי? —

ב" ונתרץ בראשונה קושיית מהרש"א. ובהדי שותא תתורץ גם קושיית הרא"ם. — דאמרינן: ת"ר, בו ביום דרשר' עקיבא, בשעה שעלו ישראל מן הים נתנו עיניהם לומר שירה. וביצד אמרו שירה; כגדול המקרא את ההלל (קורא אותו לצבור להוציאם ידי הובתם) והן עונין אחריו ראשי פרקים (שהוא ראש הפרשה) משה אמר אשירה לה' והם אומרים אשירה לה'. משה אמר כי גאה גאה, והם אומרים אשירה לה'. — ר' אליעזר בנו של ר"י הגלילי אומר כקטן המקרא את ההלל, והן עונין אחריו כל מה שהוא אומר. משה אמר אשירה לה', והם אומרים אשירה לה'. משה אמר כי גאה גאה, והם אומרים כי גאה גאה. — ר' נחמיה אומר כסופר (מלמד תינוקות) הפורס על שמע בבית הכנסת, שהוא פותח תחלה, והן עונין אחריו. — במאי קמפלגי? ר' עקיבא סבר „לאמר“ אמילתא קמייתא (שעונין תמיד „אשירה לה'!) ור"א בנו של ריה"ג סבר „לאמר“ אכל מילתא ומילתא. ור' נחמיה סבר „ויאמרו“ (על משה וישראל קאמר, ומשמע) דאמרו כולוהו בהדי הדדי. „לאמר“ דפתח משה ברישא (ה"ק ויאמרו כלם אחר שגירשו לאמר, דהיינו אחר שפתח חכם) (סוטה ל"ב).

ולפ"ז, לר' עקיבא דסבר כי מלת „לאמר“ לאו אמילתא קמייתא קאי, דעל כל פסוק ופסוק שאמר משה, ענו ישראל ואמרו „אשירה לה'! ותו לא, לא אמרי ישראל „תבאמו ותמעמו“ כי אם משה לבדו. ולא תוכל למוקמי

בינו שנות דור ודור פרק מז קה

רש"י וכי הספר היקר „זכור לאברהם“ לידיו הרב החכם המבקר מו"ה אברהם בר ליינר נ"י אין אל תחת ידי הלא אז, אין מקום לקושיות הרא"ם ומהרש"א לחול. ודברי רש"י תואמים, צדקו יחדו, אלו ואלו דברי אלהים חיים *.

ה' וברך אחרת נ"ל לתרץ קושיית הרא"ם. דדברי רש"י (פ' שמות) נובעים מדברי התנחומא (פ' וארא א') וז"ל „אמרתי וכו' ולא הרחר אחרי מדותי; ואתה תחלת שליחותי אמרת לי מה שמך, ועבשיו אתה אומר אלי ומאז באתי אל פרעה; לדבר בשמך וגו' לפיכך עתה תראה אשר אעשה לפרעה וגו' במלחמת פרעה תראה; ואין אתה רואה במלחמה שלשים ואחד מלכים שיעשה בהם נקמה יהושע תלמידך. מ כאן אתה למד, שנטל משה את הדין שלא יכנס לארץ. לפיכך כתיב וידבר אל הים אל משה שישב עליו במדת הדין. עכ"ל. ומובא בקצרה בתנחומא „פ' וישב ד' ובשנוי לשון בילקוט (חורה רמז קע"ו).

ואבוהון דכולהו, תלמודא דרבינא ורב אשי (סנהדרין ק"א א'). והידעת מי הוא בעל המאמר ההוא? ר' אליעזר בר' יוסי. והנה הוא הולך לשיטתו, שאמר (סוטה ל' א') שפירוש „לא מר“ אבל מילתא ומילתא. שישראל ענו ואמרו כל-חרוז וחרוז מראשית השירה ועד תומה. לא ברע האומר שמרעה לבדו שר אותה כגדול שקורא את ההלל, והקהל כלו ענה אחריו רק ראשי פרקים; כי אם כקטן המקרא את ההלל, וככל היוצא מפיו ענו ואמרו אחריו כל בני ישראל. וגם הסוגיא דידן אתיא בר' אליעזר בר' יוסי.

* ועל אדות תוכן ענין השירה הזאת ועל מה אדניה הטבעו, כבר הארכו חכמי בעלי אסופות. והדעה היותר נכונה לדעתי, היא דעת הרב החוקר בעל „עקדת יצחק“ (שער מ') כי תפרד למשה ראשים, בהיותה משוררת על אדות משה ענינים רמים ונשאים העומדים ברום עולם: א) להשיב תודה לה' על חסדו הגדול, שבשפלנו זכר לנו, ויוציאנו מתחת כור הברזל, הושר, אשירה לה' כי גאה גאה! — ב) להודיע לבני האדם כי באותות ובמופתים הוציא גוי מקרב גוי, וכי חשף זרוע קדשו לעיני כל העמים, הושר, ימינך ה' נאדרי בכח! ימינך ה' תרעץ אויב! — ג) להתודע ולהגלות כי עיני ה' משוטטות בכל הארץ, ובאיותו יעקב חבל נחלתו יזכא בשער, קם כגבור משכיל וילחם לא במרב שופה כי אם בזרוע חסופה, הושר, ה' איש מלחמה! ה' שמו — ד) לספר לדור כי יציאת מנצח רק התחלת הגאולה היתה — ותכלית נאחם מארץ חס, להביאם אל ארץ כנען, הושר, עד יעבור עמך ה'! עד יעבור עסו קניית — ה) לזמן דעת כי כמו וגבורתו מלא עולם בדור דור, אהיה אשר אהיה הושיענו ויושיענו, ועיני ישראל עמו אלו יעברו בכל עת, הושר, ה' ימלך לעולם ועד! — ראה סס דבריו היקרים, ברמזה. ודפח"ח.

סוף דבר : מרעה יד ע מכבר את אשר נגזר עליו , ובכל זאת נזרקה הפעם
 נבואת מפיו בהתנבאו על ישראל , כי גם הם ענו אחריו כל חרוז
 וחרוז בלא תוספת ובלא גירעון , והתנבאו גם הם , לאמר : אינהו לא חזי
 ומזליהו הוא . וזה ענין חדש , נכבד ונחמד בס"ד .

ו) ועל מות משה , והיושע יכניס את ישראל לארץ , התנבאו גם אלדרד ומידרד .
 ואבא חנין אומר משום ר' אליעזר שהתנבאו על עסקי שליו , ור' נחמן אומר על
 עסקי גוג ומגוג (סנהדרין י"ז א') . ומקשה הש"ס (שם) בשלמא למ"ד משה מרת
 יהושע מכניס , היינו דכתיב (במדבר י"א כ"ט) אדוני משה כלאם ; אלא למ"ד הנך
 תרתי , מאי אדוני משה כלאם ? דהוה ליה כתלמיד המורה הלכה בפני רבו . —
 בשלמא למ"ד הנך תרתי , היינו דכתיב (שם) מי יתן כל עם ה' נביאים ; אלא למ"ד
 משה מת , מינח הוי ניחא ליה ? ומשני : לא סיימוהו קמיה . ע"ש *

ויש לתמוה , ירבעם בן יואש , כבוא אליו דבת עמוס רעה , כי נבא עליו
 "בחרב ימות ירבעם !" (עמוס ד' י"א) ענה ואמר "הס ושלום אמר אותו צדיק כך ;
 ואם אמר , מה אעשה לו ? שכינה אמרה לו ?" (פסחים פ"ז ב') ואלדרד ומידרד חייבו
 בל"ה על התנבאם קשט אמרי אמת בדבר ה' ? מה חטאם ומה פשעם ? רוח ה'
 דבר במ ומלתו על לשונם ? —

(* הנה מקום חתי להביא דבר נכס אמרו הוא ידדי הרב המופלג מהור"ר נחום
 אליהו ליפמאן כ"י ראש הש"ס דפה .

ז"ל הש"ס , וימת סס משה עבד ה' (דברים ל"ד ה') איפשר משה מת וכתב וימת סס
 משה ? אלא עד כאן כתב משה ; ומכאן ואילך כתב יהושע . דברי ר' , ואמרי לה ר' נחמיה .
 אמר לו ר' שמעון , איפשר ס"ת חסר אות אחת , וכתיב (סס ל"א כ"ו) לקוח את ספר התורה
 הזה ? אלא עד כאן הקב"ה אומר , ומשה אומר וכותב ; ומכאן ואילך הקב"ה אומר , ומשה
 כותב בדמט' (ב"ב ט"ו א') . — ואין מספר לפירושים שנאמרו ונשנו לבאר שתי המלים
 , כותב בדמט' אשר אין לנו שחר ? — ויאמר אהובי הנ"ל דבאמת שמת מרעה' שמחה
 גדולה בראותו רב טוב הנפון לו בנרצות החיים . ויבך על אשר נאלץ לכתוב , וימת
 משה' ולא , ויטבב משה ! דאמרינן , בדוד נאמרה בו שכיבה , וביובא נאמרה בו
 מיתה ? דוד שהניח בן נאמרה בו שכיבה , ויובא שלא הניח בן נאמרה בו מיתה' (סס
 קט"ו א') . והוא (מרעה') אס אמנס מלא את ידי יהושע , וכל המלמד את בן חברו תורה
 כאלו ילדו' (סנהדרין י"ט ב') לא היה דומה אליו ממש , על כן יאמרו המושלים , פני
 משה בפני חמה ; ופני יהושע בפני לבנה' (ב"ב ע"ה א') וכמוהו לא קס בישראל (דברים
 ל"ד י') ובאהבתו את עמו ישראל , בכה על האבדה אשר יאבדו ביום מותו , ולא ימנאו
 תמורתה . ודוק .

בינו שנות דור ודור פרק מז

קז

אמנם כלל גדול הוא בנבואה "סגנון אחד עולה לכמה נביאים; ואין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד" (סנהדרין פ"ט א') ויהי כשמוע יהושע "אלרד ומידר מתנבאים במחנה משה מת יהושע מכנים" שפה אחת ודברים אחדים בפי שניהם, ויחשבו לנביאי שקר. ובני מות המה.

דאם נבואתם היתה על עסקי שליו, או על עסקי גוג ומגוג, יתכן כי זה התנבא על עסק אחד וזה על עסק אחר; אבל "משה מת יהושע מכנים" הוא סגנון אחד? — ובאמת זה נבא "משה מת" וזה "יהושע מכנים" ולא קרב זה אל זה. שזה לא הגיד מראשית אחרית מי יכניס את העם לארץ; וזה נבא שיהושע יכניסם, אך לא אמר שמושה ימות, שיוכל להיות כי יבוא כשאר העם, ויהושע יהיה מדברנא דעמא. —

והנה חולדה התנבאה בחיי ירמיהו (מ"ב י"ד) והקשו חז"ל מי נתן לה הרשיום להורות הלכה בפני רבה בן חלקיהו? והשיבו שהיה קרובה ומחל לה (פנילה י"ד ב') ורב שמחל על כבודו, מחול (קרושין ל"ב ב'). ואם אלרד ומידר התנבאו "משה מת יהושע מכנים" יש להצדיקם, שה' לא חפץ לתת נבואותיהם בפי משה, בהיותן לרעתו, ולא יחשבו למורי הוראה בפניו. ואולם אם התנבאו על עסקי שליו או על עסקי גוג ומגוג, יחשבו למורים הוראה בפני רבם, שנבואותיהם היה יכול גם הוא לנבא.

ז' וזה פירוש הסוגיא: בשלמא למ"ד משה מת יהושע מכנים, התנבאו שניהם בסגנון אחד, היינו דכתיב אדוני משה כלאם; אלא למ"ד על עסקי שליו, ולמ"ד על עסקי גוג ומגוג, מה אדוני משה כלאם? מה עול מצא במ? הא זה התנבא על עסק אחד, וזה על עסק אחר? — ומשני: שהורו הלכה בפני מרע"ה, שנבואות האלו היה יכול הוא בעצמו לנבא.

"הפוך בה והפוך בה" זה כלל גדול בתלמוד, גם פה מהפכים המקשה והמתרץ סברותיהם לכל צד, להבין הדבר לאשורו. המקשה הקשה: בשלמא למ"ד על עסקי שליו או על עסקי גוג ומגוג, משה שפיר קאמר "מי יתן כל עם ה' נביאים" וכה אמר ליהושע "ראה אתה אומר אלי כלאם, על התנבאם, במקומי, כבודי מחול לנביאי אמת המתנבאים בשני סגנונים. ואני זאת תפלתי: אל אלהי הרוחות לכל בשר, שפוך נא את רוחך על כל שבט־יהודה, ונבאו בניהם ובנותיהם, וישמח לבי גם אני!" — אלא למ"ד משה מת יהושע מכנים, התנבאו בסגנון אחד "מינח קא ניחא ליה?" הייטב בעיני ארון הנביאים כי יציעו נביאי שקר כעשב השרדה? ומשני: בשני סגנונים נבאו, זה אמר "משה מת" וזה "יהושע מכנים" ולמורי הוראה בפני רבם לא יחשבו, בהיות נבואותיהם לרעתו לא חפץ ה' לתת אותנה בפיו.

וכי מדוע חרה במ אף יהושע? אשמת הנער המגיד היתה, כי הגיד לו "אלרד

ומידד מתנבאים במחנה משה מת יהושע מכנים " ויחר אפו על שני נביאים המתנבאים בסגנון אחד. ויאמר „כל אם: " — ורוח ממרום הופיעה על אדון הנביאים, ונודע לו האמת כי בשני סגנונים התנבאו, וה' הפיץ לשלוח דבריו אלה ביד שני נביאים אחרים — ויאמר המקנא אתה לי? הנני מוחל להם על כבודי! ומי יתן כל עם ה' נביאים, כי יתן ה' את רוחו עליהם, ויתנבאו בשמו דבר אמת כאלה וכמדוד. וזה פירוש חדש וברור.

פרק שבעה עשר.

ויחד יתרו (שמות י"ח ט') רב ושמואל, רב אמר שהעביר הרב חדה על בשרו ושמל את עצמו ונתגייר ושמואל אמר שנעשה חודים חודים כל בשרו. אמר רב היינו דאמרי אינשי: גיורא עד עשרה דרי לא תבוי ארמאי קמיה.
(סנהדרין נ"ד א').

א"ה המלה „ויחד" אחת היא לכתבי קדשנו. אין לה אח בתורה, לא אחות בנביאים, ולא חבר בכתובים. ויתנו רב ושמואל אל לבם לחקור אחרי שרשה. רב דורש אותה לשבח: יתרו נולד במדין, גוי חוטא כפלשתים עם כבד עון כאדום, זרע מרעים כמואב, ובנים משחיתים ככנען; ובכל זאת, עת שמעו עמים ירגזון, נפל פחד ה' עליו, וימהר לעזוב את האלילים והפסילים, ויקח לו צור ויכרות ערלת לבבו, ונלוה אל בית ישראל. — ושמואל דורש אותו לנכאי: רק בשפתיו הביא יתרו גודל לאלהינו על התשועה אשר עשה לישראל, ולבו זעף על אל זנעם במצרים! —

ויאמר רב: מני מדגן שרשם במצרים (בראשית י"ז א' ושם כ"ה ד') ויצר לו בשמעו אסון בני חם שארי בשרו הקרובים אליו ממשפחתו. כאשר יאמרו המושלים „באזני גר אל תבזו צור חוצבתו, כי עד דור עשירי לא ינתק החוט הקושר נפשו בנפשות גוי מסנו יצא!" —

ודברי רב האלה צריכים עיון רב? הן המשל שהביא, הוא עד אמונים מסייע ליה לשמואל? וכבר העיר על זה מהרש"א ז"ל. ומביא גירסת הילקוט (תורה רמז ע"ח) אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי גיורא וכו'. והוא מביא ראיה לדברי שמואל החולק על רב. — וכן נתקן בגליון השם.

ומפי ש"ב מורד הגאון האמתי רשכבה"ג מרן יוסף שאול נאטאנזאהן ז"ל (אבדי"ק לבוב והגליל). ונודע ביהודה ובישראל בספריו הרבים רבי הכמות

והאיכות) שמעתי לקיים גירסת הש"ס. וכה אמר רב אל שמואל: ראה אתה
אומר כי כמדקרות חרב היו לו מכות המצרים, האי סברא היא, כדאמרי
אינשי גיורא וכו' ומלתא דאתיא מסברא טרח וכתב לה קרא? ותוה"ק בכתבה
זאת זכרון בספר, הואילה להודיע לבני האדם כי יתרו היה גר צדק, וישר אל
טבעו. ויוכל לו, וישמח לאיד מצרים באהבתו את בית יעקב. על השמועה כי
ישראל נושע, בא והתיחד, וימל את בשר ערלתו. ומלת "ויחד" היא
לְתַהַלְתּוּ ולא לְתַהַלְתּוּ. ודפח"ח.

ב) עוד שואל מהרש"א על רש"י ז"ל שפירש "שהעביר חרב חדה, שמל את
עצמו" הא יתרו היה מבני מדין, מבני קטורה שנצטוו על מצות מילה, ובודאי
נימול בן שמונת ימים? ומשיב כי אאע"ה לא נצטווה על הפריעה, ועתה פרע את
בשר ערלתו. עכת"ד.

ומי הוא האומר שלא ניתנה מצות פריעה לאאע"ה? רב! שנאמר (יהושע ה' ב')
עשה לך חרבות צורים ושוב מול את בני ישראל שנית. ודילמא הנך דלא מהיל?
דכתיב (שם ה' ה') כי מולים היו כל העם היוצאים וכל העם הילודים במדבר. א"כ
מאי שוב? אלא לאו לפריעה! (יבמות ע"א ב').

ומקשה התוס' (שם דה"מ לא) אם לא ניתנה פריעה עד יהושע, היכי גמרינן
מיניה? הא כתיב (ויקרא כ"ז ל"ד) אלה המצות, ונלמוד מכאן (שבת ק"ד א') שאין
נביא רשאי לחדש דבר מעתה? וי"ל דהלכה למשה מסיני הוא, ויהושע אסמכיה
אקרא. עכ"ל.

ולרב שמצות פריעה נתחדשה בהלכה למשה מסיני, הדרא קושית מהרש"א
לדוכתה? האיך נתגיר יתרו? הא מבטן נימול, ומצות פריעה לא היתה בעת
ההיא אף חובת בני ישראל? — ומוכרחים אנו לומר, דרב סובר כר' אליעזר
המודעי, שיתרו בא אחר מתן תורה (ובחים קט"ז א') ואף אחרי קבלת
ההלכות למשה מסיני. ויחתום בבשרו אות ברית הפריעה. וזה ברור.

ג) וראש המפרשים והמבארים רש"י ז"ל (שמות י"ח ט') מביא רק דעת שמואל,
ויעזוב דעת רב. והוא פלאי? בהביאו דברי הדורש את יתרו לגנאי, מדוע
לא הביא גם דברי הדורש אותו לשבח? אשר לא עשה כן אל נח? (בראשית ו' ט').
אמנם תנאי פליגי, מה הסב את יתרו לעזוב את ארצו ומולדתו, ולבוא
להחסות בצל כנפי אמונתנו? ר' יהושע אומר מלחמת עמלק שמע, ובא; ר'
אליעזר המודעי אומר, מתן תורה שמע, ובא; ר' אליעזר אומר, קריעת
ים סוף שמע, ובא (ובחים קט"ז א').

ורש"י (שמות י"ח א') כתב: וישמע יתרו, מה שמועה שמע-בא? ק"ם ומלחמת
עמלק. עכ"ל. ותמוה מאד, למה זה הביא רק הדעה הראשונה והדעה האחרונה;
ויעזוב את התיכונה, שמתן תורה שמע? ועיין ברא"ם וגור אריה ולבוש האורה.

מינה שרשי רוצה להוכיח שבא קודם מתן תורה. ועל כן נבין מדוע לא הביא גם דעת רב שמל. שיתרו היה ממדין הנמולים בני שמונה. ואין לומר שהתם אות פריעה בבשרו. הא קודם מתן היה. ומה גם לפני קבלת ההלכות למשה מסיני. וזה ברור לדעתי.

שינוך הרואות כי רב לטעמיה אזיל. וגם רשי לשיטתו הלך. גבר במסלתו ילכון. — וקצרותי בבטחוני כי המשכילים בעם, אשר רק למענם כתוב ספרי זה, יבינו. *

ד" ו עוד לאלהי מלים. ז"ל רשי ז"ל (סנהדרין צ"ד א') גיורא עד עשרת דרי, הכי הוא משל בני אדם. ומיהו יתרו לאו עשירי הוא. עכ"ל. ומאי בעי רשי בזה? ומנין לו שלא היה יתרו עשירי? ועוד בימי היותי בעיר מולדתי לעמבערג, שאלתי זאת ללומדי תורה רבים, ואין פותר.

והאיר ה' את עיני, ומצאתי ת"ל דבר אמת. ניתי ספר בראשית ונחזה עד היכן מגעת קרבת יתרו למצרים. — יתרו שרשו במדין מבני קטורה אשר ילדה לאברהם (בראשית כ"ה ב') ומצרים היה בן חם (שם י"ו). שם וחם אחים (שם י"ז) היא קרבת ראשון בראשון. ארפכשד בן שם, ומצרים בן חם, היו שני בשני. — ארפכשד ילד את שלח, ושלח את עבר, ועבר את פלג, ופלג את רעו, ורעו את שרוג, ושרוג את נחור, ונחור את תרח, ותרח את אברהם, ואברהם את מדין. ותקרא קרבת מצרים בן חם אל מדין בן אברהם, קרבת שני באחד עשר! — ונכוון לחקר אבותם, ונחשוב יחוסם בסדר הפוך וישר: מצרים, חם, שם, ארפכשד, שלח, עבר, פלג, רעו, שרוג, נחור, תרח, אברהם, ומדין, ותעלה קרבתם לפי מספר הדורות קרבת שלשה עשר דורות! — ומי מאתנו יודע כמה דורות חלפו מן מדין עד יתרו? ומי מנה מספר הדורות מן מצרים בן חם ועד פרעה ההיה בימי משה? — וכרבות דורותיהם התרחקה קרבתם יותר ויותר, ולא קרב זה אל זה עוד! —

* עוד כתב רש"י ז"ל, חותן משה, כאן היה יתרו מתכבד במשה: איני חותן המלך! (שמות י"א א') דאמרינן שלם מנות נטווו ישראל בכניסתן לארץ ישראל: להעמיד להם מלך, להכרית זרעו של עמלק, ולבנות להם בית הבחירה. ואיני יודע איזו מהן תמלה? כשהוא, אומר (שם י"ז ט') כי יד על כסיה מלקומה לה' בעמלק, הו' אומר להעמיד להם מלך תמלה. ואין כסיה אלא מלך שנאמר (דני"א כ"ט כ') ושש שלמה על כסא ה' למלך תחת דוד אביו (סנהדרין כ"ב). ויתרו שבא אחרי מלכות עמלק, כבר הוקם מלך בישראל, ומה שמו כי תדע? משה! ועליו נאמר, ויהי בשרו מלך! (דברים ל"ג ה') ויתכבד החותן בחתנו, איני חותן המלך! —

בינו שנות דור ודור פרק יז

וזה שאמר רש"י ז"ל בצחות לשונו הקצרה מאד "הוא משל בני אדם, ומיהו יתרו לאו עשירי הוה!" אמת כי כן נצור על דל שפתי העם, ואולם קרבת מדין למצרים בן חם לא נקראה עוד "קורבא" ששלשה עשר דורות הרחיקו ביניהם, אף כי לקרבת יתרו לפרעה מלך מצרים! — זר נקרא לו, ולא שאר בשר, ובשרו לא יכאב באכזר מצרים, וזה אמת.

(ה) ועתה אנסה את כחי להקים גירסת הש"ס הנופלת. רב (ולא רב פ פ א) אמר היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה קמיה. וכה אמר אל שמואל שכנגדו: ראה אתה אומר אלי כי בשר יתרו נעשה חודוין חודוין ויצר לו לאסון מצרים, שאל את כל העם מקצה, "עד היכן מונעת קרבת בשר?" ויגדך "עד דור עשירי!" ומי מנה מספר הדורות המבדילות בין יתרו ובין פרעה מלך מצרים? ופירוש מלת "ויחד" הוא שהעביר חרב חדה על בשרו, והתיהר. וזה ברור וחדש בס"ד.

וכאשר הצעתי את הדבר הזה לפני ש"ב אדמו"ר הרב הגאון שר התורה מרן יוסף שאול נאט האנזאהן זצ"ל, קלסיה. וברב גאונו הביא ראיה לדברי מדברי חז"ל (במות ע"ה ב' וספרי פ' תצא פיסקא רמ"ח). ע"ש. ואכ"מ.

פרק שמנה עשר.

ר' אליעזר בנו של ריה"ג אומר אסור לבצוע. וכל הבוצע, הרי זה חוטא. וכל המברך את הבוצע, הרי זה מנאיץ. ועל זה נאמר (תהלים י"ג) ובוצע ברך נאיץ ה'. אלא יקוב הדין את ההר. שנאמר (דברים א' י"ז) כי המשפט לאלהים הוא. וכן משה היה אומר "יקוב הדין את ההר!". אבל אהרן: אוהב שלום, ורודף שלום, ומשים שלום בין אדם לחבירו. שני (מלאכי ב' ו') תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו. בשלום ובמישור הלך אתי, ורבים השיב מעון. (סנהדרין ו' ב').

ויש להעיר מה שאמר כי רגל היה על שפתי מרעה לאמר "יקוב הדין את ההר" ולא פירש היכן מצינו שארון הנביאים אמר כן? ורחוק הוא לאמר כי דייקו להם את זאת מן הפסוק "כי המשפט לאלהים הוא" שאם כן, לא תתכן הלשון "וכן משה היה אומר".

ולדעתי זה הדבר לאו בפירוש איתמר אלא מכללא. הנח בסוגיא דירן פליגי תנאי, ר' אליעזר אומר שהכתוב ובוצע ברך קאי על הגזול סאה

חמים, ואפאה, והפריש ממנה חלה, שהוא מנאץ ולא מברך. ולר' מאיר קאי הקרא ההוא, על המברך את יהודה שאמר (בראשית ל"ז כ"ז) מה בצע כי נהרוג את אחינו, ור' יהושע בן קרחה אומר מצוה לבצוע, שנאמר (זכריה ח' ט"ו) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם, והלא במקום שיש משפט אין שלום, ובמקום שיש שלום אין משפט? אלא איזהו משפט שיש בו שלום? הוי אומר זה בצוע. וכן בדוד הוא אומר (ש"ב ח' ט"ו) ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו, והלא במקום שיש משפט אין צדקה, ובמקום שיש צדקה אין משפט? הוי אומר זה בצוע. ע"ש.

אמור מעתה בין ארבעה החולקים האלה, יש שלש דעות: א) לר"א בריה"ג אסור לבצוע. — ב) לריב"ק מצוה לבצוע. — ג) לר"א ולר"מ מותר לבצוע. ששניהם דורשים את הקרא "ובוצע ברך" על ענינים אחרים (למר על הגזול סאה חמים והפריש ממנה חלה, ולמר קאי על המברך את יהודה) ולדידהו אין ראייה מן התורה לא לאסור ולא להתיר בצוע, וישאר הדבר שודא דדיינא אם לבצוע ואם לא. ועל כגון דא, אמרינן "אין לו לדיון אלא מה שענינו רואות!" —

והנה רש"י ז"ל פירש דברי ר"א בריה"ג: אסור לבצוע, משבאו לדיון אסור לדיינים לבצוע. עכ"ל. ומינה אנו לומדים, שאיש אשר איננו דיון יוכל לעשות פשרה בין אנשים נצים. על כן אהרן שהיה כהן גדול ולא דיון, עשה פשרות. — וכן כתבו התוס' להדיא: אבל אהרן, פירוש כיון שלא היה דיון, ולא היה הדיון בא לפניו אלא לפני משה, ודאי לדידיה שרי עכ"ל. — וצדקת ה' עשה עם ישראל, בהקדימו את עצמו לעשות פשרה בין איש לרעהו לפניו בואם לפני משה, בהיות משה רבם של כל ישראל, כבוא משפט לפניו היתה חובתו לאמר יקוב הדיון את ההר, ויקדמהו ויעש פשרה ביניהם, ולא בא עוד דבר הריב ההוא לפני משה. — ובראותנו כי אהרן התערב בדברים שאינם מתעוררתו, נלמד כי משה היה אומר יקוב הדיון את ההר. ודוק.

וריב"ק סובר דמצוה לבצוע, שגם על הדיינים מוטלת המצוה לבצוע. שנא' אמת ומשפט ושלום שפטו בשעריכם. ומביא ראייה מדוד שהיה מלך ישראל, וכל הרבר הקשה בא אליו (ברכות ד' א') ובכל זאת עשה משפט וצדקה היינו פשרה. — ואיהו מפרש "תורת אמת היתה בפינו" דאמרינן: כיצד סדר משנה? משה למד מפי הגבורה, נכנס אהרן ושנה לו משה וכו' נסתלק משה ושנה להם אהרן (עירובין נ"ד ב') ואהרן בלמדו אח"כ לבניו ולכל ישראל, למדם כאשר קבל מפי משה רבו, שמצוה לעשות פשרה, וגם בעניני ריב משפחות עשה שלום, שמצוה לבצוע. — סוף דבר לדעתי נלמוד מאהרן, כי מרעה היה אומר יקוב הדיון את ההר. —

דברי חכמים וחידתם

לְהַבִּין מִשָּׁל וּמְלִיצָה דְּבַרֵי חֲכָמִים וְחִידָתָם (משלי א' १).

פתיחה.

זה ספר התולדה (דיא געשיכטע) גדול ורחב ידים. בקראנו בו, עין בעין נראה מפעלות אלהים בארץ, ומפעלות אנשי מופת מיום הוסדה. על כן צוה עלינו מורינו ומאורנו „זכור ימות עולם! בינו שנות דור ודור!“ (דברים ל"ד). גם תולדות חיי אנשים בודדים במועדם (אשר הועילו לטוב הכללי, זה בתורתו וזה בהכמתו, זה בנבורתו וזה בעשרו) תלמדנה בני האדם מה ה' ואנשים דורשים. וידעו מה לעשות וממה להדול! —

כל העמים הנאורים, יבקשו קורות התבל, כבספ; ויחפשו קורות אבות אבותם, כמטמונים. — וברוך טעם חכמי עמינו בדורות ראשונים ואחרונים, על דבר עמלם ויגיעם הגדול, בקבצם מקרי אבותנו לשבט ולחסד, ויחוקו אותם זכרון בספר. חסדם זה הוא עם החיים ועם המתים, זכרה להם אלהי לטובה.

והנותן בים התלמוד דרך, ובמימי המדרשים נתיבה, ימצא מאמרים שונים, אשר נדברו חכמי תעודה איש את רעהו, ודבריהם סתומים וחתומים. — באין אתנו יודע מה היה סבת ויכוחם, אין מבין מה שזה שואל ומה שרעהו עונה אותו. —

ומי לא ידע כי חכמים בדברם חד את אחד, לא יבלו את עתם בהבל ורעות רוח. ושיחתם צריכה לימוד (סוכה כ"א ב'). ויש שיחה אחת בין עשרים חכמים ונבונים, המפיצה אור בהיר על דרכי חייהם ועל תכונת נפשיותם, ופעם גם על מצב דורם! —

וסבותי אל לבי לחקור ולדרוש אחרי שיחות חולין של חז"ל, עד מקום ידי מגעת. ואם אמנם דרך איש ישר בעיניו, כמדומה לי כי בישע נותן התורה החונן לאדם דעת, מצאתי פתרונם, מלאים מוסר השכל, לדורותם ולדורות עולם. — לא הלכתי בגדולות להכריח את מאמרי חז"ל אשר נכתבו זה כשני אלפים שנה, להתאים עם דעות החוקרים החדשים. ולא דרשתי בנפלאות ממני, לכופ

דעות חכמי העמים להסכים עם מחשבות חכמינו ז"ל. עושי אלה יחשבו בעיני למעיילי פילא בקופא דמחטא. כי לנצח לא יסכימו קאנט והעגל לדעות ריב"ל ורבב"ח; ומעולם לא עלתה שיטת קאפערניקוס על לב שמואל ירחינאי. חכמת התורה לחוד, וחכמת העמים לחוד, ואם פעם יתחתנו, אין זווגם עולה יפה! — הגיד לך אדם דעת חז"ל מאין תמצא? שקוד על דלתי שני התלמודים, ושמור מזוות פתחי המדרשים וספרי בעלי אסופות, ודעת קדושים תמצא. "תני בשם ר' נחמיה, היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה (משלי ל"א י"ד) דברי תורה עניים במקומם ועשירים במקום אחר!" (ירושלמי ר"ה פ"ג ה"ה) "כל דברי תורה צריכין זה לזה, שמה שזה נועל זה פותח" (במד"ד פ' י"ט ותנחומא פ' חקת סי' כ"ג). אם תבקשנה בבית מדרשו של שם, תמצאנה; ולשוא תחפשנה בבית מדרשם של עַבְרַי הַשְּׁנַי —

והא לכם בית ישראל, דוגמאות אחרות. ועם ייטבו בעיניכם, על פועל כפי תצווני, ואוסיפה לכם כהנה וכהנה אם לא אמות כי אחיה.

א) רבן גמליאל ושמואל הקטן.

ת"ר אין מעברין את השנה, אלא במזומנים לה. מעשה ברבן גמליאל שאמר "השכימו לי שבעה לעליה!" השכים ומצא שמנה. אמר "מי שעלה שלא ברשות, ירד!" — עמד שמואל הקטן, ואמר "אני הוא שעליתי שלא ברשות! ולא לעבר את השנה עליתי, אלא ללמוד הלכה למעשה!" א"ל שב בני שב! ראויות כל השנים להתעבר על ירך, אלא אמרו חכמים אין מעברין את השנה אלא במזומנים לה!" ולא שמואל הקטן הוה, אלא איגש אהרינא, ומחמת כיסופא.

(סנהדרין י' ב').

א) ז"ל מהרש"א ז"ל, "יש לדקדק המעשה הזה, שאמר השכימו לי שבעה; ולמה לא היה ר"ג בעצמו מן המניין שבעה? וגם קשה על שמואל שמנה, והאיך עלה על דעת אחד מהם לעלות שלא ברשות? ועוד קשה, ששמואל ידע בעצמו שהוא מן הנמנים, האיך אמר עליתי שלא ברשות, דהא הוא ירד, ויעברו את השנה בלתי, וא"כ יהיה אחד אינו מן הנמנים? וגם אם סמך עצמו שיאמר

דברי הנמים וחירתם פרק א

קמז

”לו שב בני, כמו שאמר לו, מכל מקום אין כלם מן הנמנים, ומשמע שאף אם שבעה הם מן הנמנים אם עוד השמיני עמהם אינו מן הנמנים אין מעברין עמו, כמיש במצא שמנה מי שעלה שלא ברשות, ירד? — ויל שהוא צוה להשכים שבעה היינו עמו; ודין שבעה קאמר, דגומרין בשבעה, ושליחו הבין להשכים שבעה בזולת רג, וע”כ השכים דהיינו עמו, ורג לא ידע ששליחו טעה וזימן שבעה בזולת רג, והיה סבור שאחד שלא ברשות עלה, ואמר שירד, ואמר שמואל הקטן אני שעליתי שלא ברשות, דהשתא אף אם הוא ירד ותתעבר השנה עי אחרים, הרי כלם מזומנים, וקאמר, לא שמואל הקטן הוה, אלא אינש אחרנא וכו’, ויל לפי שהיו הסנהדרין יושבים במעלות, כדאמרינן בפ’ אחד ד”מ, והשביעי שהזמינו אותו בטעות כמיש, היה למטה משמואל הקטן. וזה שאמר לא שמואל הקטן הוה, שהיה ראוי להיות אינו מן המזומנים, אלא אחר הוה שהיה למטה ממנו, והיה ראוי להיות אינו מן המזומנים, אלא מחמת אותו האיש שהיה למטה ממנו, והיה מכסיף שעלה בטעות עי שליחו של רג הוה דעביד הכי, עכ”ל.

קושיותיו עצומות מאד, ובמחכ”ת אין בכח תרוצו לתרץ אותנה ברחבה. לדעתו אמר שמואל שהוא עלה שלא ברשיון, בתבינו כי השליח שנג והקדיש בלעדיו הנשיא שבעה תחת ששה, ויאמר בלבו אם כה יאמר „לך רד!“ ישארו שבעה מזומנים; ואם כה יאמר „שב“ יהיו כלם מזומנים — ובכל זאת קשה הא באמרו „שב“ (כמו שהיה באמת) יהיו שמנה מזומנים ואין מעברין יותר משבעה? — ואין לומר דדוקא אמר רג „מי שעלה שלא ברשות ירד“ אבל אם הם שבעה מזומנים מעברים, היעשה נשיא בישראל דבר לנגד תקנת חז”ל? וכי מדוע לא הודה השליח על שנגתו, ונסלח לעושה בשנגה? גם „אחרי רבים להטות“ בסנהדרי גדולה וקטנה, ובכל ב”ד וב”ד „אין ב”ד שקול!“ ואיככה יעברו ארבעה זוגות אף אם כלם מזומנים? —

ב” ולדעתי, לא יצאה משנה מלפני השליח „חוקה שליח עושה שליחתו“ ומה גם שליח ב”ד „לתקוני נשדר ולא לעותי!“ דרוחק לומר כי לא רגל באלה, תמול בואו בבית הנשיא,

אכן מעשה שהיה כך היה: ביום שלפני האספה, צוה רג על שליחו „עוד היום תקדיש למחר שבעה קרואים, לפנות בקר יחד יועדו בחדר הוראתי, ונעבר את השנה!“ וירד לעמקי מחשבות ארונו „בחר לי ששה קריאי מועד, ואשבה בראשם, ויחדו שבעה כד”ת נמתיק סוד!“ ויעש כן. וילך ויקדש קרואיו, ששה מספרם, ושמואל הקטן בתוכם, כי זה הקטן, גדול היה בתורה

ובחכמה, — החזקת אצתי חזקתי הנדיר, חכמי יאמרי כמי ציפי מא יזכירתי ויהי ממחרת ויקהלו בבית מועדם, למועד אשר דבר, ואל מקום פלוני

אלמוני, בא גם איש פלוני אלמוני. לא בו בחר הבוחר, ולא אותו קרא. ובלא רשיום עלה ובא.

והאיש נכבד. ידיו רב לו בתורה, ולבו ראה הרבה חכמה. ויכסוף ללמוד גם תורת עבור השנה. שיתרון ללמוד מפי הראיה מן הלומד מפי הקריאה או השמועה; כיתרון האור מן החשך. — ידע החוק לישראל לעבר השנה רק בשבעה, וידע המשפט לאלהי יעקב לתת הרשיום לתלמיד ללמוד הלכה למעשה. „שאם אין נדיים אין תישים“ ויבא גם הוא בסודם באמרו „תורה היא וללמוד אנו צריכים?“ —

ויופע עליהם רג בהדר גאונו. ויקומו מפניו, וישתחוו לפניו, ויעל לכסאו. וישא את ראשם, וירא כי מספרם שבעה בלעדו, לאמר שמנה עמו. רחוק היה בעיניו כי שליחו תעה ויתעה. ויאמר בלבו, אחד עלה שלא ברשות ועלי לדעת מי הוא זה, ואם כדאי הוא ללמדהו סוד העבור. ובראותו איש זר בתוכם, ויבן כי הוא זה. ובצדקתו הגדולה לא הלכין את פניו לגעור בו „מי נתן לבוא עד הלום? מה לך פה? ומי לך פה?“ גם הכרת פני האורח ענתה בו, כי צורבא מרבנן הוא, הנכסף ללמוד הלכה למעשה. —

לב חכם ישכיל פיהו, ויאמר „אהובי! ארבע זוגות יעלה מספרנו הפעם; ותורה צונו לנו חכמינו לעבר את השנה בשבעה קרואי מועד. על כן הנני מצוה עליכם: מי בכם אשר עלה והוא לא קרוא, ילך וישוב לביתו, אחת דתו לצאת מזה, יהי מי שיהיה!“ — ואין עונה אותו. „אני הוא ולא אחר! ובאתי לבקש רשיונך אדוני, לשבת פה ללמוד הלכה למעשה!“ —

וישמואל הקטן ההיה באמת בין ששת הקרואים, ידע שמעברין את השנה רק בשבעה (הנשיא וששת קרואיו) ולא נעלם ממנו כי יש לאל יד הנשיא לתת הרמן ורשותא למבקש ללמוד כדת מה לעשות. ויאמר בלבו: לא ימלט מאחת משתי אלה, או השליח בשגם הוא בשר, טעה; ואז הפלמוני עלה בלא רשיום. רע היה עליו המעשה; ותחס עינו על כבוד השליח והאורח — ויירא; ויצר לו — ויפתח פיו בחכמה „אדוני מורי ורבי! נשיא אלהים אתה בתוכנו! שא נא לעון עבדך, ללמוד הלכה למעשה בלא רשיום עליתי. אם על אדוני טוב, ישב נא עבדך בסודכם, ואלמדה דרככם, ואם לא, אל נא יאנף אפך בי, שובה למנוחתך אתה וחרון עווןך, הנני יוצא...“

ובלבו אמר, אם יענני „אתה פה עמוד עמדי, הנך מן היוצקים מים על ידי, ולא זה הפעם הראשון נקראת בשם!“ תפקחנה עיני הפלמוני לראות כי בשלו הסער, ויפן לו ויצא, או יבקש רשיום הנשיא. ויהיו שבעה קרואים; והשמיני אם יצא ואם ישאר בבית, יעשה עבור השנה כתורה. — ואם כה יאמר „צא! צא! אומר לך!“ ואצאה, וברגלי יצא האורח, בהבינו כי בשלו הסער.

דברי חכמים וח דתם פרק א

ק"ז

ובצאתו אשובה אל מקומי הראשון, בהיותי באמת בין ששת הקרואים. פניו לא יחורו, והשנה תעובר כתורה, על פי הנשיא וששת קרואיו.

ויענהו הנשיא „שב בני שב! כי לך נאווה לשבת בשבת תחכמוני!“ אז נפקחו עיני הפלמוני לראות כי הוא הסב כל אלה. — אם ננש אל הנשיא לבקש דשיום, ויעתר לו; ואם יצא מן החרר, לא פורש בגמרא — אך זאת נדע בטח כי בין כה ובין כה, לא נמנה בין המעברים יען לא נקרא מאתמול. —

מן הספור הזה אנחנו לומדים ארבעה דברים: א) שאין מעברין רק בשבעה מזומנים. — ב) הרשות היתה ביד הנשיא להתיר למבקש ללמוד הלכה למעשה, לבוא בסוד המזומנים. — ג) ענותנותו של רג הנשיא, אשר לא גער בפלמוני ולא צוה לגרשהו. — ד) צדקתו וחכמתו של שמואל הקטן, למען פני האיש לא יחורו, וזה ברור.

ב) רבי יוחנן בן זכאי והצדוקים.

תניא, בעשרים וארבע ביה תבנא לדיננא. שהיו הצדוקים אומרים תירש בת עם בת הבן, נטפל להם ריב"ז, וא"ל: שומים! מנין זה לכם? — ולא היה אדם שהחזירו, חוץ מוקן אחד שהיה מפטפט כנגדו. וכי, א"ל, רבי! בכך אתה פוטרני? — א"ל „שוטה! ולא תהא תורה שלמה שלנו כשיחה במלה שלכם? מה לבת בנו, שכן יפה כחה במקום האחין; תאמר בבתו, שהורע כחה במקום אחין!“ — ונצחום. ואותו היום עשאוהו יום טוב.

(ב"ב קט"ו ב')

א) מן השרידים אשר ה' קורא, היה רבי יוחנן בן זכאי. הוא הגבר הוקם על, משגב לאחיו בצרה! — בנפול ירושלים ביד צר, ובני ציון היקרים מתו ברעב ובחרב, ועיר האלהים נבוכה; עמד בפרץ. — א) אין אדם יודע, כינוי רבותי עינו ראתה את עני עמו בשבת עברה וזעם, ביום בלע כל נאות יעקב. את ההיכל הקדש בוער באש מתלקחת, ועשנו כעשן הכבשן — ירושלים במצור, וציון במצוק. צר ואויב מסביב; וריב ומדון פנימה! דרכי ציון אבלות, וכל אסמי בר ואוכל ההיו בעיר, שרפו פריצי בני עמינו באש. מהרסנו ומחריבנו היו ממנו יצאו, חבר פושעים וקורא להם „בירוני!“ (אגודת פורקי עול מלכותא דרקיט ודארעא מעל צוארם) השחיתו כל חלקה טובה. —

וירא כי באו מים עד נפש, ואם לא ימהר לצאת את העיר לבקש עור מחוק, תרב העוובה בקרב כל ארץ יהודה. — החוקים המעשה המצוה, וזוהי ויצו על היוצקים מים על ידו, להשמיע בחוצות ירושלים קולם: כי בן זכאי רבם, נפל למשכב ויאנש, והמטה אשר עלה עליה לא ירד ממנה! — פקודתו שמרה רוחם, בשוקים וברחובות מר בכזו ויספקו כף על ירך. — בן זכאי האדם הגדול בענקים, הווי איננו — כי לקח אותו אלהים! — הווי ארון והווי הודו! הנמצא כזה? מי יורנו דעה? ומי יביננו שמועה? ועל מי נטש מעט הצאן? —

ובאספו רגליו אל המטה, אסף רוחו אליו, כמת — יום תמים לא הניע ידיו ורגליו, עיניו היו סגורות ומסוגרות כאיש אין עוד רוח חיים באפיו. — להחשב במתים — — והוא ארבעה ימים, וזוהי ארבעה ימים, וזוהי ארבעה ימים, וזוהי ארבעה ימים

ואבא סקרא ראש נשיא הפריצים מפריעי שלום ירושלים. גם הוא חכם — להרע — ויגר פן ערמה היא מאת ריב"ז אחי אמו, ויבא לראות אם אמת נכון הדבר. וירא והנה גופת דודו כאבן דומם, וחשך משחר תארה. ויחשבה לגופת מת. ויאמר „הוציאו את המת, ויקבר במבחר קברנו אשר בעבר השני לחומת עיר הקדש!“ — צוה — ויהי. דברו היה שלטן, בימים ההם אין מלך בישראל, ונשיא הבריוני את הישר בעיניו יעשה! —

ויהי בנסוע המחנה, וילכו למודי ה' נושאי ארון רבם לפני העם, הלוך ובכה כהמור על היחיד. ויצאו את העיר, והשער סגרו. אך יצוא יצאו מתוך ההפוכה כמו רגע, ויפנו כה וכה ויראו כי אין איש בריוני, ויסורו את מכסת הארון, ויפתח הרב הדומה למלאך את עיניו אשר מנעוריו לא סר אחריהן. — ויקם כארי וכלביא התנשא, וילך ויתיצב לפני נציב המלך צורר היהודים המרודים. פלגי מים הורידו עיניו, ויבקש בלב נשבר ונדכה רחמי האכזר על שארית הפלטה. ויתנהו ה' לחן ולחסד לפניו, ויעתר לו וימלא שלשת משאלותיו (ניסין נ"א). זכרה לו אלהי לטובה! את עפרו תחונן, ונפשו בצל שדי תתלונן! —

ב' וברוחו פי שנים. כצאתו לישע עמו הצפוי אלי הרב ויצל לקוחים ממות; חשף זרוע עוזו על שדה מלחמה לה'. בהצותו את הצדוקים מרגיזו אל ומנאצי תורתו, שם מצחו נחושה מול מצחם. ידו בערפם, ובשבעה דרכים נסו מפניו. לא בחיל ולא בכח כי אם ברוח פיו שם לאל דברי הרפתם, ואל חיקם שבה כלימתם! — הענין המעשה המצוה, וזוהי ארבעה ימים, וזוהי ארבעה ימים, וזוהי ארבעה ימים

על יד הלל יצק מים (ירושלמי נדרים פ"ה ה"ז ובבלי סוכה כ"ח ב'). וכמוהו דרש את השלום בהמצאו (ברכות י"א א') וילמד לבני האדם לאהוב את האלהים כבן יכבד אב; ולא כעבד, ירא את אדונו (סוטה פ"ח מ"ה). ויהי נכבד בעיני כל. מכיריו היו מוקיריו, ויקראו לו „נר ישראל! עמוד הימני! פטיש החזק!“ (ברכות כ"ח ב'). ובשוב נפשו השמימה ותשובתה הרמתה, אבל גדול

דברי חכמים והירתם פרק ב

ליהודים ויקוננו עליו. "משמת ריב"ז בטל זיו החכמה" (סוטה פ"ט מ"ז).
ג) לפלגות דורו, גדולים הקרי לב. בעוד ההיכל עומד בעיר הקדש, נפרד
הגוי האחד לשלש מחנות: למחנה פרושים, למחנה צדוקים, ולמחנה
איסיים. ואך שנאתם ואיבתם אכלו את יעקב ואת נוהו השמו. כי בעקב ריבם
פנימה, גבר אויבם חצונה.

לא פה מקום חקר קורות שלשת הכתות האלו. והיא מלאכה כבדה מאד, לא
ליום ולא ליומים. ואחר כל העמל והתלאה, לא ימצא הקורא הרבה חדשות
ונצורות. כי היא שרה כבר עבדו בה חכמים גדולים בדורות חלפו, ומה גם
בדור האחרון הזה. ולא הותירו לקוראי הדורות מראש, הבאים אחריהם, כי
אם שבלים בפאת השדה וספיה האדמה, ואולי שכחו גם עומר בשרה. והא לך
שפלי הלקט אשר לקטתי בלכתי בעקבותם.

"חכמים הזהרו בדבריכם" (אבות פ"א י"א) מכל משמר נצור לשונך, כי
ממנה תוצאות חיים ומות. מי לנו גדול מאנטיגנוס איש סוכו, ובשגנה יצא
מפיו דבר הנוטה לימין ולשמאל (שם שם ג'). ויחלטהו שני תלמידיו אשר שם האחד
צדוק ושם השני בייתוס, ונהפכו לבותם לכפור בגמול טוב ורע לצדוק ולחנמא.

"אנטיגנוס איש סוכו היו לו שני תלמידים שהיו שוגין בדבריו. והיו שונים
לתלמידים, ותלמידים לתלמידים. עמדו ודקדקו אחריהן ואמרו מה ראו
אבותנו לומר דבר זה? אפשר שיעשה פועל מלאכה כל היום, ולא יטול ערבית
שכרו? אלא אלו היו יודעין אבותנו שיש עולם אחר, ויש תחיית המתים, לא
היו אומרים כך. עמדו ופירושו מן התורה, ונפרצו מהם שתי
פרצות צדוקים וביתוסין, צדוקים, על שם צדוק; ביתוסין, על שם ביתוס.
והיו משתמשין בכלי כסף וכלי זהב כל ימיהם, שלא היתה דעתן נסה עליהם,
אלא צדוקים אומרים: מסורת היא ביד פרושים שהן מצערין עצמם בעוה"ז;
ובעה"ב אין להם כלום! (אדר"ג פ' ה'). ועיין פיה"מ להרמב"ם ז"ל (אבות שם) ודרך
חיים לא"ז הגאון מהר"ל מפראג ז"ל, וברע"ב ותו"ט.

ולחכמים שלומי אמוני ישראל הפרושים, התאמצו לעוות את הכתובים
שלא כתורה שעל פה. באמרו: אנו אין לנו אלא תורה שבכתב לבד, אף כי
הפרושים נתנו אותותם אותות כי באפס תורה שעל פה, אי אפשר לתורה
שבכתב להתקיים. בהיות בה כתובים הסותרים זה את זה לאין מספר, ואנחנו
לא נרע במה נעבוד את ה', ואם לא כתבם משה זכרון בספר, מסר אותם פה אל
פה לכל בני ישראל.

הצדוקים אומרים, "עין תחת עין" (שמות כ"א כ"ד) עין ממש (מנולת הענה
פ"ד). "וירקה בפניו" (דברים כ"ה ח') בפניו ממש. וכמו כן "ופרשו את השמלה"
(שם כ"ב י"ז) שמלה ממש (מנ"ח שם). חג העצרת חל להם מדי שנה בשנה ביום

ראשון בשבת (מנחות ס"ה א') באמרם "ממחרת השבת" (ויקרא כ"ג ט"ו) הוא שבת
 בראשית. עד זומם לא יהרג עד שיהרג מי שהעידו עליו (מכות ה' ב') דכתיב
 "נפש תחת נפש" (שמות כ"א כ"ג) אף כי בפירוש נאמר "ועשיתם לו כאשר
 זמם לעשות לאחיו" (דברים י"ט ט"ז). את הכתוב "את הכבש האחד תעשה
 בבקר" (במדבר כ"ה ד') סלפו, ויורו, שיחיד מתנדב ומביא תמיד (מנחות
 ס"ה א'). ויסלפו את הפסוק "כי בענן אראה על הכפרת" (ויקרא י"ז ב') שכהן גדול
 יתן הקטורת מבחוץ ויכנס (וימא נ"ג א') אף שבפירוש נאמר "ונתן את
 הקטרת על האש לפני ה'!" (ויקרא שם י"ג). — סוף דבר חכמים היו להרע,
 ובהכחישם אמונות השארת הנפש ותחיית המתים (סנהדרין צ' א') עשו תורת
 האלהים כעיר פרוצה אין חומה! — ואיש איש מאגודתם, השתבה בעיר "הואיל
 ואיטרוד ההוא נברא מההוא עלמא; ליפוק ליתני בהאי עלמא!" (הגינה ס"ו א').
 ד) והצדוקים ההיו בימי חורבן הבית; נסו את כחם לצעוד צעדים
 הלאה מדרכי אבותם ההיו בימי אנטיגנוס איש סוכו. הראשונים סוללי
 מסלת הכפירה אל ההולכים בעקבותם, בושו עוד ולא הכחישו את התורה
 שבכתב לעין כל. והסתפקו בריבם את הפרושים, ויסלפו את הכתובים
 לא כתורה שעל פה. — והאחרונים הסירו את המסוה מעל פניהם, ודרשו
 לנגד תורה משה ולא יתבוששו. —

בהנחל עליון עמו את הארץ אשר נשבע לאבותם, נתן למו חוק משפט
 הירושה "והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת אחוזה" (ויקרא כ"ה ט"ו)
 "בניכם ולא בנותיכם" (ב"ב ק"א א'). וכלל גדול הוא לכל העמים "לכל
 כלל יש פרט היוצא מן הכלל" ויהי במות צלפחד בן חפר, ובנים לא היו לו כי
 אם חמש בנות, צוה ה' לתת את חלקו בנחלת חפר אביו, להמשת בנותיו.
 ויושם לחוק "איש כי ימות וכן אין לו, והעברתם את נחלתו לבתיו" (במדבר
 כ"ה ח') "אך למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים, ולא תסוב נחלה
 לבני ישראל ממטה אל מטה, כי איש בנחלת מטה אבותיו ידבקו בני ישראל.
 "וכל בת יורשת נחלה ממטות בני ישראל, לאחד ממשפחת מטה אביה
 "תהיה לאשה, למען יירשו בני ישראל איש נחלת אבותיו. ולא תסוב נחלה
 "ממטה למטה אחר, כי איש בנחלתו ידבקו מטות בני ישראל (שם ל"ו ט"ז).
 והחוק הישר ההוא, לא הוטב בעיני הצדוקים, וינסו דברים אל ריבז
 לאמר "תירש הבת עם בת הבן, ומה בת בנו הבאה מכח בנו תירשנו;
 בתו הבאה מכחו לא כל שכן?" (ואולם עם בן הבן, מודו גם שלא תירש.
 רשב"ם) ויענם במועצות ודעת, "מה לבת בנו שכן יפה כחה במקום האחין; תאמר
 בבתו, שהורע כחה במקום אחין!" והסכת ושמע מענתו הבנויה על אדני
 התבונה; הנכם מודים כי במקום שיש בנים, אין לבת משפט הירושה;

דברי חכמים וחידתם פרק ב

קבא

והנכם שואלים למה זה במקום אשר בת הבן יורשת נחלת אביה זקנה למה לא תירש גם דודתה. חלק כחלק? הביטו וראו כי תואנה אתם מבקשים, וכי הישה אלהי אתכם חכמה. נשא למשל בנות צלפחד ירשו עם אחי אביהן נחלת חפר שנאמר (שם כ"ו) "נתן נתן להם אחוזת נחלה בתוך אחי אביהן" ואלו היה צלפחד בחיים, האם ירשו גם אחיותיו בנחלת חפר? הנכם מודים כי רק בינו ובין אחיו היתה נחלקת. ובמותו באו בנותיו בכחו ולא בכחן לקחת חלק בנחלת חפר. הן צלפחד אביהן היה בנו; ותבאנה בכח בן ולא בכח בת! —

על המענה הזאת לא היה להם מה להשיב. וילכו לבתיהם אבל וחפוי ראש. היום ההוא היה יום הארבעה ועשרים לחדש העשירי הוא חדש טבת. ונכתב בספר מגלת תענית, ליום משתה ושמתה ליהודים לדורותם, וחלילה לקרוא בו צום. חג נבר ישראל על אויביו. והושם לחוק ולא יעבור. "כל האומר תירש בת עם בת הבן; אפילו נשיא שבישראל, אין שומעין לו, שאינן אלא מעשה צדוקים!" —

ה' כנאבק איש תם עם מלאך זעם ועברה. עד עלות השחר; כן התאבק ריב"ז עם הצדוקים כפעם בפעם. עד הוציאו משפטי ה' אמת, לאורה. נפתולי אלהים נפתל עמהם, גם על דבר אמונת אומן יום התחיה, להראות לעיניהם כי לא הרבנים הפרושים בדוה מלבם, כי אם בתורת משה יסודתה. ויוכל! — כאשר מראש מלתי אמורה צוררים היו להפרושים בנכליהם, ויתנכלו להכזיב כי יש צרור החיים בו תצררנה נפשות הצדוקים עד יום יקיצו ירננו ישני אדמת עפר בפתחו את קברותיהם; וכי יש כף הקלע לנפש החוטאת עד יום קומה לחרפות ולדראון עולם (ברכות ס"ז ב'. פסחים ס"ח א'. ר"ה י"ז א'. סנהדרין צ"א) בהיות האמונה ההיא עיקר גדול מעקרי תורתנו וכל גופי תורה תלואים בה.

ובהצותם את רבי אליעזר ברבי יוסי, בושו בהראותו להם תחיית המתים מן התורה, שנאמר (במדרש ס"ו ל"א) הכרת תכרת הנפש ההוא, עונה בה, הכרת תכרת בעוה"ז, עונה בה, לאימת? לאו, לעוה"ב? — ולא אמר להו תרוייהו מהכרת תכרת? .. אינהו (הצדוקים) הוו אמרי ליה דברה תורה כלשון בני אדם" (סנהדרין צ"ב).

אם תכתוש צדוקי במכתש, לא תסור ממנו כפירתו. הצדוקים, הדרש ההוא לא סבירי להו, באמרם, "דברה תורה כלשון בני אדם" כלשון ערומים היא מכפלת מלותיה במליצות שונות כשפת בני האדם. — ועל זה רמז להם ריב"ז ברמזיה: "ולא תהא תורה שלמה שלנו כשיחה בטלה שלכם?" האם תורת ה' התמימה, אשר מלותיה מלים לאלוה הכל בכתב יושר מיד ה' השכיל, רק כשיחת חולין אשר אתם דוברים איש את אהיו במלות כפולות

ומכופלות ללא נחוי? — לא איש אל וימליץ במליץ בינותנו, וכן אדם מרבה דברי ריק. האם מותר תורת ה', מן שפת בני האדם, אין? בשפתה אין שפת יתר, ואחת דבר אלהים בקרשו „הכרת תכרת“ שתים זו שמענו, הכרת בעוה"ז, תכרת לעוה"ב, וככה כל משפטיו אמת. ויצדק במשפטו: כי בת הבן יורשת, והבת בין אחים לא תחלק בנחלה! וזה ברור, וענין חדש בס"ד.

ג) ר' יהושע בן חנניה והרומיים.

שאלו רומיים את ר' יהושע בן חנניה: מנין שהקב"ה מחיה מתים ויודע מה שעתיד להיות? א"ל תרוייהו מן המקרא הזה שנא' (דברים לא ס"ו) ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם העם וזנה. ודילמא וקם העם הזה וזנה? אמר להן: נקוטו מיהא פלגא בידיכו דיודע מה שעתיד להיות, שנאמר הנך שוכב עם אבותיך וקם וגו'.

(סנהדרין ז' ז').

א) מודעת זאת כי התנאים והאמוראים מן שמעון הצדיק משיירי אכה"ג (אבות פ"א מ"ב) עד רב אשי ורבינא סוף הוראה (ב"מ פ"א ז') נחלקו לשלש מחנות: א) אלה אשר כל עסקם היה רק לאסוקא שמעתתא אליבא דהלכתא. מלאכתם היתה לברר את ההלכה על פי המדות שהתורה נדרשת בהן. זה הכשיר וזה הטריף, זה התיר וזה אסר, זה טיהר וזה טמא, זה חייב וזה פטר. זה שאל וזה ענה, ומבין לפולס יצא דבר אמת. — ב) אשר כל עמלם תחת השמש היה לדרוש אנדה נדרשת על פי עקרי אמונתנו ויסודי תורתנו. ללמד את העם באר התורה שבכתב, ומוסר השכל. ואלה נקראו „רבנן דאגדתא“ (ירושלמי מעשרות פ"א ויבמות פ"ד ה"ב). — ג) ויש אחזו בהלכה, וגם מאגדה לא הניחו את ידיהם. —

ומן השרירים בני כת השלישית, היה ריב"ח, הוא סתם ר' יהושע הנמצא בש"ס (רש"י נזיר נ"ז ב') תלמידו של ריב"ז (חגיגה י"ד ב') ושל ר' יוחנן בן נורי (שירובין י"א ב'). ותלמידיו היו ר' עקיבא (חגיגה שם) ור' יוחנן בן ברוקא ור' אליעזר בן הסמא (שם ג' א') ובכל זאת הכניע את עצמו שלשה פעמים לפני ר'ג (ברכות כ"ז ב'). ר"ה פ"ב מ"ז. ובכורות ל"ו א').

ופי שנים ברוחו, בלעדי גודל ידיעתו בתורה, היה לו יד בחכמת הטבע (הוריות י' א'. נדה כ"א א') ויָשָׁם במעשה מרכבה היא חכמת מה שאחר הטבע

את התורה קיים מעוני (הוריות שם) לדעת הירושלמי (תענית פ"א ה"א) עשה
 מַחְטִים, ולדעת הבבלי עשה פחם (ברכות כ"ז ב'). ובכל זאת לפני מלכים
 התיצב וישתוממו על רב חכמתו ותבונתו, כל קביל רוח יתירא די השתכחית
 ביה! — מענותיו המחוכמות אל הקיסר אנדריינוס הלא הן כתובות (הולין ג' ב',
 בכורות ה' ב', ב"ד פ' י'. שם פ' י"ז. שם פ' ע"ח. ויק"פ פ' י"ה. מדרש רות ב'. קה"ר א'.
 ואסתר רבה ד') ותשובתו אל בת הקיסר (הולין ס' א') והיא קראה עליו „תורה מפוארה
 בכלי בכוער“ (תענית ד' א'). —

אנשי אלכסנדריא שאלו ממנו שתיים עשרה שאלות, וישיב להם במועצות
 ודעת (נדה ס"ט ב'). עם ר"ג וראב"ע ור"ע נכנס לרומי (איכה רבתי א' וע' מכות כ"ד א')
 ויסופר מעשה אשר קרה אותם בהיותם ברומי (דב"ר פ' ב'). וכפי המאמר אשר
 לפנינו, ענינו הרואות כי עם גדולי רומי התוכח. ולא לחנם ספרו עליו „משמת ריב"ח בטלה עצה ומחשבת!“ (סוטה מ"ט ב')
 כף על ירך ספקו ויקוננו „מה תהוי עלן מאפקורס?“ (הניגה ה' א') כי מי כמוהו
 יודע מה להשיב לאפקורס? (אבות פ"ב י"ד).
 ב' וכבר תמהו שלמים וכן רבים על מענת החכם ההוא אל בני רומי „נקוט
 מיהא פלגא ביריכו דידע עתירות“ האם קצרה ידו ממצוא עוד פסוק אחר
 להראותם כי הקב"ה מחיה מתים? —

ואני אוסיף להפליא: דא"כ אף פלגא לא ינקטו בירייהו, בהיות הפסוק
 שהביא מן הפסוקים שאין להם הכרע, שנוכל להטותו לימין ולשמאל, וישאר
 תמיד פתחון פה להמינים לאמר להפך? אם כה יאמר שמן המקרא הזה מוכח
 שיודע עתידות מדכתיב וקם, דקאי על למטה; יאמרו לו שקאי על דלעיל מיניה?
 ואם כה יאמר להם, מכאן מוכח שמחיה מתים, שמלת וקם קאי על דלעיל מיניה;
 יאמרו לו שקאי על דלמטה מיניה? — ואפילו פלגא לא תפשוט להם? —

ג' אמנם (לעיל בסמוך) מובא „שאלו צדוקים את רבן גמליאל: מנין שהקב"ה
 „מחיה מתים? אל מן התורה, ומן הנביאים, ומן הכתובים. ולא קבלו ממנו.
 „מן התורה דכתיב (דברים ל"א ט"ז) ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך
 „וקם. אמרו ליה ודילמא וקם העם הזה וזנה? — מן הנביאים דכתיב (ישעיה כ"ז י"ט)
 „יחיו מתוך נבלתי יקומון חקיצו ורננו שוכני עפר כי טל אורות טלך וארץ רפאים
 „תפיל. ודילמא מתים שהחיה יחזקאל? — מן הכתובים דכתיב (שח"ש ד' י) וחכך
 „כיון הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים. ודילמא רחושיה שפוותיה.
 ופירש"י ודילמא מתים שהחיה יחזקאל, דהאי קרא יחיו מתוך ישעיה אמרו,
 והוא קדם ליחזקאל שהתנבא בימי חזקיה, והיה מתנבא פסוק זה על שהיה עתיד
 יחזקאל להחיות מתים, אבל לעוה"ב לא. עכ"ל.
 ממוצא הדברים האלה נראה כי הצדוקים הודו לר"ג. שיד ה' לא תקצר מהחיות

מתים, ושאלתם היתה מנין שעתיד להחיות מתים לעת קץ. וכשמעם הראיה מן הנבואה יחיו מתיך נבלתי יקומון שקאי על ימות המשיח; היה להם להודות לו שעתיד הקב"ה להחזיר נשמות לישני אדמת עפר. אכן לדעתם המישובשת זרבו כפירתם העיוז מצח וענו ואמרו שזה קאי על יחזקאל. —

ומענתם הבל, כי שמע מינה תרתי. אם ישעיה נבא על יחזקאל, כי בן אמוץ ראה את אשר יקרה את בן בוזי; אף כי שולחו הוא יודע עתידות! ואם בכח יחזקאל להחיות מתים, אף כי בכחו של יוצר כל! —

והנה הרומים שאלו לריב"ה שתי שאלות: מנין שהקב"ה מחיה מתים? ומנין שהקב"ה יודע מה שעתיד להיות? והיה לו להשיבם מן המקרא דיחיו מתיך נבלתי יקומון, דשפיר מוכח מינה תרתי. אם בשר ודם (יחזקאל) יוכל להחיות מתים; אף כי יוצר כל. ואם עין ישעיה ראתה את אשר יקרה ליחזקאל; אף כי עין ה' המשוטטת בכל הארץ, אשר העבר ההוה והעתיד עוברים לפניו בבת אחת! —

אכן כה אמר ר' יהושע בלבו: אני אחל להשיבם מן התורה, ואם לא יכנע לבבם הערל אביא ראיות גם מן הנביאים ומן הכתובים, וביתר באור מאשר באר אותם ר"ג אל הצדוקים. והחל בראיה מן התורה, שנאמר ויאמר ה' אל משה הנך שוכב וקם העם הזה וזנה. שמשמע גם מיניה תרתי: שיודע עתידות ושעתיד להחיות מתים. וכאשר אמרו לו שאין לו הכרע; ענה גם הוא חלקו, אם האי וקם על לעיל מיניה קאי, שמע מינה שתהיה תחיית המתים. ואם תאמרו שקאי על למטה, עיניכם הרואות שהוא יודע עתידות. ועכ"פ פלגא למדתם מן התורה, והמחצה השנית אוכיח לכם מן הנביאים. שדברי ישעיהו יחיו מתיך נבלתי יקומון, אף לדעת הכופרים מוכחת שהוא נבא על יחזקאל שיחיה מתים, מכל שכן שהקב"ה יודע עתידות ושיחיה מתים. כן נראה לי לבאר את המאמר הקשה הזה, ואשר אתו באור יותר נכון יורני בטובו.

ד) רבינו הקדוש ויונתן בן עמרם.

רבי פתח אוצרות בשני בצורות, ואמר יכנסו בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי תלמוד, בעלי הלכות, בעלי אגדות: אבל ע"ה אל יכנסו. דחק יונתן בן עמרם, ונכנס. א"ל: רבי פרנסני! — א"ל: קרית? א"ל: לאו! — א"ל: שנית? א"ל: לאו! — א"ל: אם כן במה אפרנסך? א"ל: פרנסני ככלב! פרנסני כעורב! — פרנסיה. לאחר שיצא, יתיב רבי וקא מצטער, אמר אוי לי שנתתי פתי

דברי חכמים והידתם פרק ד

קכה
לע"ה. אמר לפניו ר"ש בר רבי, שמא יונתן בן עמרם תלמידך
הוא, שאינו רוצה ליהנות בכבוד תורה מימיו? בדקו אחריו
ומצאו. אמר רבי יכנסו הכל. רבי לטעמיה דאמר וכו'.

(ג' ס' א')

א' פירשי ככלב וכעורב, שחם הקב"ה עליהם שנאמר (משלי כ"ט ו') יודע צדיק
דין דלים, לפי שהכלב מזונותיו מועטין, לפיכך שוהא אכילתו במעיו שלשה ימים.
וגבי עורב כתיב (תהלים קמ"ט ט') לבני עורב אשר יקראו, לפי שהעורב אכזרי על
בניו, והקב"ה מזמין להם יתושיין וכו' ואוכלין. עכ"ל. ועיין בתוס'.

ודברי רבי תמוהים מאד: א' דאמר "יכנסו בעלי מקרא, בעלי משנה,
בעלי תלמוד, בעלי הלכות, בעלי אנדות" לאיזה תכלית סיים "אבל ע"ה אל
יכנסו" דהא ממילא משמע? — ב' שאלהו: קרית? שנית? ולמה זה לא שאלהו
ג"כ למדת תלמוד? הלכה? ואנדה? — ג' מאי הוה מצטער אחרי צאת האיש
ההוא מביתו, "אוי לי שנתתי פתי לע"ה!" הא בעת תתו לו לחם ידע כי איש
נבוב וריק הוא, ויאכילהו מצד החמלה, ואחר כך הצטער? מעיקרא מאי קסבר
ולכסוף מאי קסבר? —

ב' ולדעתי: דאמרינן "ת"ר העוסקים במקרא, מדה ואינה מדה. במשנה,
"מדה ונוטלין עליה שבר. גמרא, אין לך מדה גדולה מזו. ולעולם הווי רץ
למשנה יותר מן הגמרא. הא גופא קשיא, אמרת בגמרא אין לך מדה גדולה
"מזו: והדר אמרת ולעולם הווי רץ למשנה יותר מן הגמרא? א"ר יוחנן, בימי רבי
נשנית משנה זו, שבקי כולי עלמא מתניתין ואולו בתר גמרא. הדר דריש
"להו: הווי רץ למשנה יותר מן הגמרא (ב"מ ל"ג א').

וזה תוכן דברי רשי ז"ל: על שני עמודים הגמרא עומדת. על המקרא
ועל המשנה. והנה ברור דור למדו כסדר הזה: מקרא בראשונה, ואחר כן משנה,
ובאחרונה גמרא. — וזאת לפנינו בישראל. ובמות שני אנשי השם: שמאי והלל,
סרו תלמידיהם מדרכיהם. את המקרא נטשו, ואת המשנה עובו, ויהנו רק
בגמרא. ויען מקור כל ענין וענין נשכח כמת מלב, נעשתה שערוריה בבית ישראל.
מביני שמועה חללו, ודברי ריבות בין דין לדין ובין דם לדם. זה התיר בלא
יסוד במקרא, וזה אסר באין משען ומשענה במשנה. וירד כבוד התורה והמצוה
פלאים. ועוד מעט נשתכחה הלכה ברורה מישראל. כי הגמרא לבדה היתה
שעשועיהם יום יום, באין מבין דרכיה לאמתה של תורה! —

בימים ההם יצא חוטר מנוע ישי ונצר משרשי דוד, ומה שמו כי תדע?
רבי יהודה הנשיא ("רבינו הקדוש" שמו "רבי" זכרו). זיקנא

לתורת אלהיו קנאה גדולה, וידרוש תוך קהל ועדה: הלומד גמרא לפני המשנה, דמיונו כבונה היכל באין יסוד חזק — על כן יעזוב איש את הגמרא ודבק במשנה. ובהבינו דרכיה דרכי נועם, אז ילמוד גמרא. כי זה ים התלמוד גדול ורחב ידים, מימיו עמוקים עד תהום רבה, ולא בסירת דוגה כי אם בצי אדיר יעבור איש מימיו האדירים. וצים מיד המקרא והמשנה, לצלוח את המים העזים לבוא אל מחוז החפץ. עכ"ד.

אי לזאת לא שאל רבי את פי האישי המתחפש הבא לבקש חסדו: „למדת תלמוד! הלכות! ואגדות!“ דכיון שענהו על מקרא „לא“ ועל משנה „לא!“ ידע כי אין לו יד בתלמוד לא בהלכה ולא באגדה, כי באפס יסוד יפול הבית תל עולם.

וכי יפלא בעיניך: אם כן איפא היה לו לרבי לקרוא „יכנסו בעלי תלמוד הלכות ואגדות!“ וממילא יהיה נשמע כי בעלי מקרא ומשנה המה? על זאת אשיב כי בימיו „שבקי כולי עלמא למתניתין ואזלי בתר גמרא“ ויירא פן יכנסו אלה האמונים על ברכי הגמרא לבדה, ומקרא ומשנה לא למדו, ויכריז כרזוא בחיל: יכנסו בעלי מקרא בעלי משנה וכו'.

ויונתן בן עמרם התחפש לפניו, ויענהו כי לא קרא מקרא ולא שנה משנה, לא היה לו לשאלהו עוד על תלמוד הלכה ואגדה. וזה ברור.

ג) אלא אי קשיא הא קשיא: אמת נכון הדבר כי יונתן בן עמרם, מעודו לא אבה ליהנות מכבוד תורתו, ויירא להשיב אל רבי „כלכלני כאשר כלכל יוסף את אחיו, ופרנסני כאשר פרנס נח את כל הבהמה והחיה והעוף אשר אתו בתבה!“ פן יכיה כי קרא מקרא; ובכל זאת למה השפיל את כבודו עד מאד, והמשיל את עצמו לכלב עז פנים ולעגורב האכזרי? האם לא מצא בכל הולכי על ארבע דמיון אחר ידמה וישוה לו, בלעדי שני טורפי טרף האלה?

וראה כמה גדולה שיחת חולין של תלמידי חכמים, המלאה תורה וחכמה. בדברם חר את אחד, ירמוז זה לזה ברמזיה, על ענינים רמים ונשאים; איש את שפת רעהו יבינו, ובבוא זר בתוכם לא ידע ולא יבין עד מה!

בשני משליו אלה רמז יונתן בן עמרם לרבי, כי קרא, ושנה, ולמד גמרא, הלכה, ואגדה, ובצדק יקרא „בעל מקרא, ומשנה, ותלמוד, והלכות ואגדות!“ ומפחדו פחד פן יהנה חז' מכבוד תורתו, דקר ברמזיה. — והסכת ושמע אחי הקורא, חדשות ונצורות. לרעתי קלעתי בס"ד למטרת האמת, ואם שגיתי הבינו לי.

למעלה למשיביל (סימן א') העתקתי לשון רש"י ז"ל. הקב"ה יודע דין דלים, ולפי שהכלב מזונותיו מועטים, לפיכך שוהא אכילתו במעיו שלשה ימים, וזה הדבר נלמד מן הכתוב „יודע צדיק דין דלים“ (משלי כ"ט ז) ועל זה רמז: פרנסני

דברי חכמים והירתם פרק ד

קכו

ככלב, למען יבין רבי כי קרא מקרא בידעו משלי שלמה בן דוד. —
ומן המשל הוא, הכיר בו רבי כי שנה גם משנה ונמרא. דתנן „כלב
„ שאכל בשר המת, ומת הכלב ומוטל על האסקופה, ר"מ אומר אם יש בצוארו
„ פותח טפה מביא את הטומאה, ואם לאו, אינו מביא את הטומאה. ר' יוסי
„ אומר וכו' ר' אליעזר אומר וכו' כמה תשהה במעו? שלשה ימים (אהלות פ' י"א
מ"ז). וירא רבי כי שנה משנה. ולבו היה נכון בטוח, כי זה המסתתר למד
גם סוגיית הנמרא (הולין קמ"א) לדעת טעם פלוגתת ר"מ ור"י ור"א. ואם כן
איפא, למד גם משנה ונמרא.

ודריש ר' יונה אפיתחא דבי נשיאה: מאי דכתיב יודע צדיק דין דלים? יודע
הקב"ה בכלב שמוזנותיו מועטים, לפיכך שוהא אכילתו במעו שלשה ימים.
פדתנן כמה תשהא אכילתו בתוך מעו ויהא טמא? בכלב שלשה ימים (שבת קנ"ה
ב) וירא רבי כי למד הלכה למעשה. בהיות הדבר הזה נפקותא לדינא,
אם מותר להאכילהו בשבת; ואם לא.

ויונתן בן עמרם הוסיף להתחנן לו „פרנסני בעורב“ להראותו כי הוא
גם בעל אנדה. מודעת זאת כי העורב הוא אכזרי בטבעו, ואף את בניו לא
ירחם. וז"ל התנחומא מובא בילקוט (משלי רמו תקס"ג) „ומנין שהעורב אכזרי
„ הוא? שנאמר (איוב ל"ח מ"א) מי יכין לעורב צדו? ואומר (תהלים קמ"ט) לבני עורב
„ אשר יקראו, כשהעורב מוליד לבנים יאמר הזכר לנקבה עוף אחר בא עליך.
„ ומואסים אותם ומניחים אותם. מה עשה הקב"ה ממציא וכו' יתושין, ופורחין
עליהם ומשם משחירין. עכ"ל. וירא רבי כי הוא גם בעל אנדה, וישיביהו
רצון. וזה חדש ואמת.

ד' וכי תשאל, אם כן איפא למה זה ציער רבי את עצמו אחרי צאת המסתתר
מביתו? כי ירא פן לא שימש האיש ההוא, ת"ח. דהלכה ומורין כן
„ אפילו קרא, ושנה, ולא שימש תלמידו חכמים, הרי זה
ע"ה": (ברכות מ"ב). וזה שסיים „אבל ע"ה יכנסו“ לאמר אף אלה
אשר ידיהם רב להם במקרא במשנה בנמרא בהלכה ובאנדה; אם לא שימשו
ת"ח, דינם כע"ה! — ויצר לו פן לא שימש גם המסתתר ההוא, ת"ח,
ויתעצב אל לבו.

ובן חכם ישמח אב. והלא כה דברי ר' שמעון בנו: אבי! אם מצאת אותו
מלא וגדוש במקרא במשנה בנמרא בהלכה ובאנדה, נפשך תשובב. ש"מ
יונתן בן עמרם תלמידך (ששימש אותך ויצק מים על ירך) הוא! ואם
התחפש לפניך, הלא זה דרכו בקדש. צעיר לימים הוא, ויבחר לו למורת
ברעב, מלבקש מאיש חסד אשר יחננהו בעד תורתו! —
ויבדקו אחריו, וימצאו כי הוא (יונתן בן עמרם) היה ולא אחר. ותחי רוח

רבי, ויתן אל לבו לפתוח את אוצרותיו לכלכל רעבים יהיו מי שיהיו, ולא יבדקו עוד למזונות. ומן הוא והלאה היתה ידו פשוטה למלא רצון כל הפושט את ידו לבקש מתנות באדם. וכל זה ברור.

ה) לוי ור' שמעון ברבי יתבי קמיה דרבי.

תניא אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו הפיץ. שנאמר (תהלים א' ב') כי אם בתורת ה' חפצו. לוי ור' ש' ברבי יתבי קמיה דרבי, וקא פסקי סדרא, סליק ספרא. לוי אמר "לייתו לן משלי" ר' ש' ברבי אמר "לייתו לן תהלים" כפייהו ללוי ואייתו תהלים. כי מטו הכא כי אם בתורת ה' חפצו, פריש רבי ואמר "אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ!" אמר לוי "רבי! נתת לנו רשות לעמוד!"

(ע'י י"ט א') :
 א) פירשי ז'ל: חפצו, באותו שאדם חפץ, מדלא כתיב חפץ. - פסקי סדרא, פרישיות של מקרא. - סליק ספרא, סיימו את אחד מן הספרים. עכ"ל.
 וז"ל מהרש"א ז"ל. "מדנקט ליה בכי האי גוונא דשלים ספרא, נראה "דאשמעינן שבשעה שמסיימין ספר אחד יש להתחיל ספר אחר. כמו שאנו "עושים בשמחת תורה על פי המדרש, משום קטרוג. ודקאמר כפיוהו ללוי "סתם מאיו טעם כפיוהו ללוי? ויש לפרש משום דסדרן של כתובים כך הוא "תהלים ואח"כ משלי, כדאמרינן בפ"ק דב"ב. ועיל לפי שספר תהלים פלו יראת "שמים, וספר משלי פלו דברי חכמה ומשל, ואמרינן כל שיראת הטאו קודמת "לחכמתו, חכמתו מתקיימת וכו'. עכ"ל.

ובילקוט (תהלים רמו תרי"ד), "קם לו אכרעיה, אמר לו: רבי! נתת לי רשות לעמוד!" עכ"ל. הגירסא הזאת הוטבה מאד בעיני הנאון מהרש"א ז"ל, ועל פיה הוא מוחק גירסת הש"ס, "נתת לנו רשות לעמוד" וגורם "נתת לי רשות לעמוד".

והמדפיסים כשמחים אלו ניל ישישו במצאם גירסאות חדשות, לשבש את הנושנות, הדפיסו בעין יעקב בפנים "נתת לי רשות לעמוד" וכן ציינו בגליון הש"ס.

וטעמם ונימוקם, באמרם: ר' ש' ברבי חפץ גם בתחלה להחל ללמוד

תהלים, ורק לוי לבדו בחר לו במשלי, וכיפּוּהו (אם מפני שכן סדרן של כתובים) ואם מפני שזה יראה וזה חכמה. יהיה איך שיהיה, רבי ור"ש בנו כיפּוּהו ובטלה דעתו) ובהגיעם לפסוק השני שבתהלים, וישמע כי רבי מפרש ומבאר „כי אם בתורת ה' הפצו, שאין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ" ותחי רוחו ויקם ויאמר: רבי נתת לי רשות לעמוד! בהיות חפצי עתה ללמוד משלי ולא תהלים! — וזה פשוט.

ב) ואנכי הצעיר בסופרי יהודה וישראל, כך מקובלני מאבותי ורבתי הגאונים ז"ל: להחזיק בכל מה דאפשרי במעוז הגירסאות הנושנות, אף גם בדוחק קצת. וגם הפעם אנסה כחי עד מקום ידי מנעת, להשיב עטרת גירסת הש"ס („נתת לנו רשות לעמוד") ליזשנה. ואם שנית, הבינו לי. תורה היא, והרשות נתונה לכל העמלים בה, לחוות דעם במשפט, וכקטן כגדול תשמעון.

גם לוי ידע שסדרן של כתובים תהלים קודם למשלי (ב"ב י"ד ב'). ואלו לא סדרו אותם חז"ל בסדר הזה, היה כל מבין דבר מקדים תהלות דוד למשלי שלמה בנו. וגם מפאת ענינם משפט הבכורה לתהלים, כי ראשית חכמה יראת ה' (תהלים ק"ב י').

ומאי אתי הקרא „כי אם בתורת ה' הפצו" לאשמעינן? ילמדנו שהרשות נתונה לאיש לסור מן הסדר, מרוב תשוקתו עתה ללמוד ספר מאחר, דאלו ללמדנו שאסור לסור מן הסדר, קרא למה לי? סברא היא? ומילתא דאתיא בסברא טרח וכתב לה קרא?

זכה היה הויכוח בין לוי ובין ר"ש ברבי. שניהם היו חפצים ללמוד משלי בראשונה. אכן ר"ש ברבי היה ירא מלשנות את הסדר, שתהלים קודם, ולוי אמר: אמת כי חז"ל סדרו סדרן של כל כתבי הקדש, לכתבם בספר זה אחר זה, לפי סדרי זמני מחבריהם וכותביהם; ובכל זאת רחוקה היא כי אסרו איסור על לומדיהם, מלסור ימין ושמאל מן סדרם? — ויען שניהם לא ידעו עוד כי הפסוק „כי אם בתורת ה' הפצו" מתיר ללומד לבחור לו במה שלבו חפץ ללמוד, נועץ ר"ש ברבי ללמוד תהלים בראשונה, והוא ואביו כיפּוּ גם ללוי לשמור את הסדר, והביאו ספר תהלים.

ובהגיעם אל הפסוק השני, וישמעו את רבי מפרש פשטיה דקרא: שאין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ; קם לוי ויאמר: מורי ורבי! אתה ידעת כי כמוני כן בנך, שנינו חפצנו ללמוד עתה ספר משלי, אכן הוא היה ירא מלשנות את הסדר, וכפיתם עלי את ההר כניגית, ונאלצתי ללמוד עתה תהלים, ולפי פירושך זה, נתת לנו (לי ולר"ש בנך) רשות לעמוד. דאם לשמור סדרן של כתבי הקדש, קרא למה לי? ובודאי אתא לאשמעינן שמותר לשנות

את סדר הלמוד, ועתה תנה לנו רשות לעמוד! שאל בנך ויגדך, כי גם לבו יתפוזר עתה יותר ללמוד משלי מללמוד תהלים. וזה ברור.

ו) רבינו הקדוש ור' שמעון בנו.

מתני ליה רבי לר' שמעון בריה "אחרים אומרים אלו היה תמורה, לא היה קרב!" — א"ל: מי הם הללו שמימיהם אנו שותים ושמותם אין אנו מזכירים? א"ל "בני אדם שבקשו לעקור כבודך וכבוד בית אביך!" — א"ל (קהלת ס' ו') גם אהבתם, גם שנאתם, גם קנאתם כבר אבדה! — א"ל (תהלים ס' ז') האויב תמו חרבות לנצח — א"ל: הני מילי היכי דאהנו מעשייהו; רבנן לא אהנו מעשייהו. הדר אתנו ליה: "אמרו משום ר' מאיר אלו היה תמורה לא היה קרב" —

(סורית י' ג' ב').

א) המאמר הזה הוא סתום וחתום, ולמען הבין אותו לאשורו, אתן אל הקורא החכם ויחכם עוד. ואספרה מקרה קרה אל הנשיא רבן שמעון השלישי בנו של רבן גמליאל השני (הנקרא "ר'ג דיבנה!"). כי רבן שמעון השלישי היה אבי רבי יהודה נשיאה (המכונה "רבינו הקדוש!"). המתוכה עם ר' שמעון בנו (הנקרא "ר' שמעון ברבי") על אדות כבוד ר' מאיר ור' נתן. אבותנו ספרו לנו, כי חוק לישראל היה בימי הנשיאים, כשהנשיא נכנס כל העם עומדים, ואין יושבים, עד שיאמר להם: שבו איש תחתיו! — כשאב"ד נכנס, עושים לו שורה אחת מימינו ואחת משמאלו, והוא עובר בפתך, ויעמדו עד אשר ישב לכסאו. — וכשהחכם נכנס, אחד עומד ואחד יושב, עד שישב במקומו! " (סורית שם וירושלמי בכורים פ"ג ה"א).

ועל דברת ר' יוחנן, הוחק החוק ההוא בימי רבן שמעון בן גמליאל הנזכר (חי בשנת שלשת אלפים תתפ"א למיזם ברוא ה' אלהים ארץ ושמים) מפני מעשה שהיה: כסאו הוכן בעיר אושא. הוא היה הנשיא, ר' מאיר החכם, ור' נתן האב"ד. ויהי היום וישב לכסאו, ויבואו ר"מ ור"ג, וישא את עיניו וירא כי בקומם מכסאותם יקום כל העם לפניהם, וינחילם כבוד נשיאים. וירע הדבר הזה בעיניו, ויהי ממוחרת ויאמר אל הקהל כלו, "עד מה כבודי לכלימה! למה

זה אין לנו חקי הכבוד, לכבד איש ואיש לפי מצבו? ובמה יִנְדַע איפא מי הוא הנשיא, מי החכם, ומי האב"ד? — ויחוק את החוק הנזכר, להבדיל בינו ובינם, בין החכם ובין האב"ד. —

ביום ההוא לא היו ר' מאיר ור' נתן בבית המדרש. ולא ידעו מאומה מן השנוי הגדול אשר שינה הנשיא. ולמחרתו באו, ויראו כי העם לא ינחילם את הכבוד אשר הנחילם שלשום. — וישתוממו אל המראה. וישאלו "מה נשתנה היום הזה מכל הימים? שבכל הימים קם כל העם לפנינו; היום הזה שורה מימין ושורה משמאל? זה עומד וזה יושב?" — ויענו פה אחד: כן צוה רשב"ג הנשיא! פקודתו תשמור רוחנו. צוה — ויהי לחוק ולא יעבור! —

ויחר אף ר' מאיר מאד, וחמתו בערה בו על כבודו כי גלה. ויאמר אל ר' נתן: אחי שאהבה נפשי! לי יקראו "חכם" ולך יכנו "אב"ד" ורשב"ג הוריד את כבודנו פלאים, על לא דבר? הבה נתחכמה לו, ונורידהו מעל כסאו. במדה אשר מדרד לנו נמוד לו, איפה תחת איפה.

וישאלהו ר' נתן: ובמה נוכל להשיב לו גמולו? הלא כבודו גדול שבעתים מכבודנו, ומצבו גבוה מאד ממצבנו, ואיך נוכל לדון עם שהתקיף ממנו? הסר אחי כעס מלבך ועזוב חמה, אשר נשיא יחטא ונסלח לו. בהיותו המאור הגדול ובאורו נראה אור, וקרנים לנו מידו! —

ויאמר ר' מאיר: אלו היינו גמדים ננדרו, החרשתי; ואולם בעיני לא יתראה לענק. — נפשי יודעת מאד כי ידיו לא רב לו במסכת עוקצים, ואם טובה עצתי בעיניך זאת נעשה: כבואו מחר אל בית המדרש, נבקש ממנו ללמדנו את המסכת ההיא — אז יִנְדַע בשער כי לנו הרבבות ולו האלפים — ושינו נקרא בקול גדול ולא יסוף: כה אמר נעים זמירות ישראל (תהלים ק"ז ב') מי ימלא גבורות ה'! ישמיע כל תהלתו! — רק לחכם ונבון אין כמוהו במחנה העברים, נאוה להיות נשיא בישראל! ובמה כחו גדול עלינו? — ובהגלות נגלות בקהל רב, כי לא יד לו במסכת עוקצים, ימלא כל העם עליו חמה, ובחרות אפס בו, וירידהו מעל כסאו ויסירוהו ממשמרתו! — ולמי כל חמדת ישראל אם לא אליך ר' נתן אחי! אותך יושיבו לכסאו, ותהיה המתנשא לכל לראש; ואני אמלא את מקומך, ותחת משמרת פקודתך אהיה האב"ד! אתה תהיה לי לאב, ואני אהיה לך לבן! —

וייטב הדבר בעיני ר' נתן, והם לא ידעו כי יש און שומעת מה הם נועצים. — ואזני ר' יעקב בן קרשי שמעו אלה. והוא אוהב נאמן אל רשב"ג הנשיא, וכבוד ראש עמו יקר בעיניו. ויגר מאד פן פני הנשיא יחורו; וגם לא חפץ לעבור דברי התורה: לא תלך רכיל בעמך (ויקרא י"ט ס"ז) וירא וייצר לו. —

וישב לו בחדר הנוגע בקיר חדר הנשיא, וילמוד בקול רם מסכת עוקצים.
ויחזור על למודו זה, פעמים רבות. —

ויבן הנשיא כי יחד נועצו עליו בבית המדרש לנסותו ביום מחר, בחידות מסכת עוקצים. — בלילה ההוא לא נתן שְׁנֵת לעיניו, וילמוד את המסכת היא מהחלה ועד תומה, לאסוקא שמעתתא אליבא דהילכתא. —

את אשר נבא, בא. למחרתו באו גם ר"מ ור"ג אל בית המדרש ויאמרו אליו „נשיא אלהים אתה בתוכנו! למדנו נא מסכת עוקצים!“ וילמדם כנאוה למורה גדול כמוהו. — וכהתמו, פתח את פיו ויאמר: לולי אלהי אבי בעזרי, היה עם לבבכם להלבין את פני ברבים, ולהשכין לארץ כבודי — תחת כן עונכם תשאו — בדברי שלטון הנני מצוה כי תצאו מזה, ורגלכם לא תדרוך עוד על סף הבית הזה! —

פניהם כשלג חורו, ויצאו מעמו בחרי אף. יום יום כתבו את שאלותיהם העצומות על הלוח, וישלחו אותנה אל הנשיא לשום העקוב למישור. אם ענה כחפצם, החרישו; ואם לדעתם לא טוב פתר, וישלחו את פתרוניהם אל בית המדרש, להראות כי יגדל כחם בתורה מכה נשיאם. —

ויהי היום, ויפתח ר' יוסי את פיו ויאמר: אל נא אחי אל תרעו לר"מ ולר"ג כי אנשי מופת המה. הגידו נא לי, הזה ברית אחים, וחברים מקשיבים בקול התורה? האחיקם ר"מ ור"ג יעמדו בחוץ ואנחנו נשב פנימה? אם על הנשיא טוב, יהיה הפה שאסר להם לבוא הפה שיתיר; ואם לא, נצא כלנו מזה, וינתר בית המדרש הזה כסכה בכרם! —

ויאמר רשב"ג הנשיא: יבואו. ואם יוסיפו התל, יאנף אפי בם, ואעשה בם שפטים. לי נקם ושלם. ר' מאיר התחיל בקלקלה, יש לאל ידי להחרים אותו (ירושלמי מ"ק פ"ג ה"א) ולמענכם לא אכהו חרם, ובכל זאת לא יקרא שמו עוד „ר' מאיר“ כי אם „אחרים“ ולר' נתן יקרא „יש אומרים!“ — ויהי כן. בלילה ההוא חלמו ר"מ ור"ג חלום אחד, „לכו אל רשב"ג, וחלו את פניו כי יאבה סלוח לכם. ואם רגע באפו — חיים ברצונו!“ — ובקומם, מעל משכבם, מאן ר"מ ללכת אל הנשיא להכנע לפניו, באמרו „החלומות שוא ידברו!“ ור"ג הלך לבקש סליחה. — ויאמר אליו הנשיא: ראה נתתיך לאב"ד, בהיותך בן אב"ד. המעט ממך כי תדמה לאביך; ובקשת גם להיות נשיא? הגם אבותיך היו נשיאים כאבותי? —

ב" וימת הדור ההוא, ויקם דור חדש. גם נשיא חדש קם, ושמו ר' יהודה ברשב"ג. הנולד ביום שמת ר'ע (קדושין ע"ב ב'. ב"ד פ' נ"ה) בביתו היו אושר ועושר, תורה ויחש, הון וכבוד גם יחד. גדול היהודים, ורצוי למלכים ושרים אשר לא מבני ישראל היו (ירושלמי דמאי פ"א ה"ב. שביעית פ"ו ה"א. פאה פ"א ה"א. מעשר שני

פ"ד ה"א . מגילה פ"א ה"ג . ושם פ"ג ה"א . ובבבלי ברכות מ"ג א' . שם ג"ג ב' . שם נ"ז ב' . שבת
 ג"ב א' . שם ק"ג ב' . שם קכ"א ב' . ע"ז י' ב' על כן יאמרו המושלים „מימות משה
 ועד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד ! “ (גיטין ג"ט א') . ובכל אלה התהלל
 ביומו האחרון „ הרמותי ידי לאל עליון , אם מכל הוני ורכושי נהניתי בעוה"ז
 אפילו באצבע קטנה שלי ? “ (כתובת ק"ד א') — וכל ימיו ושנותיו היו נתונים לתורה
 ולתעודה ולמעשה הצדקה .

בנין עדי עד , הקים את ספרו „ששה סדרי משנה“ יסוד התורה שעל פה ,
 אשר אסף ויקבץ כל מה שִׁחַדֵּשׁ תלמיד ותיק ממרעה ועד דורו , ויבינם בסדר יפה
 אף נעים . יהי זכרו לברכה .*

ויהי היום וילמד רבינו הקדוש את ר' שמעון בנו כדברים האלה : הנה זאת
 תורת המעשר , להעביר הצאן תחת השבט והעשירי קדש לה' (ויקרא כ"ז ל"ב) . ואם
 מנה ומטה , ויקרא לתשיעי „עשירי“ ולאחד עשר „עשירי“ של שתים נקדשו .
 ודתייהם שונות : התשיעי ירעה עד שיסתאב , ויִאָבֵל את בשרו . והעשירי ,
 מעשר . והאחד עשר , יקרב לקרבן שלמים . ועושה תמורה . דברי אחרים

(*) הן אלה קנות דרכיו בקדש (כי ספרו זה איננו ספר קורא הדורות מראש , ורק
 בדרך אגב ידובר בו מעט ממה שנוגע לקורות דברי הימים) וכל קורות ימי חייו הלוא הם
 כתובים על ספרי דברי הימים לבני ישראל דור דור ודורשו , מאת אבירי הסופרים , לדעת נדיק
 מה פעל . — והחכם ר' משה קונין כתב , תולדות רבי' בראש ספרו , מעשה חכמים'
 ובסופו , בית רבי' בו יספור קורות ימי חי' רבי' בדרך שיחה ובארח שיר . —
 נער הייתי בן שלש עשרה שנה , וראיתי בבית רבי' (דף כ"ד ע"ב) שערוריה .
 בשלשה דפים מזה ומזה הם כתובים , ירבה שיחה , כי בת נקדימון בן גוריון
 באה בימי עניה ומרודיה אל רבינו הקדוש , והוכירה לו כל מממדיה אשר היו לה מימי
 קדם . ויספר רבי' באזני תלמידיו את רוב עשרה הונה ורכושה אשר ראו עיניו בבית
 אבותיה ביום חופתה . כי הוא היה עד אמונים על שטר כתובתה ! — ובשולי
 היריעה יזין בוכה בית רבי' , את מקור השיחה היא : (בתובות ס"ו ב') . —
 והסתומותי או על בונה ביתו על אדני תהו ובהו ! חורבן הבית היה בשנת ג' אלפים תתכ"ח ;
 ורבינו הקדוש נולד ביום שמת ר' עקיבא (קדושין ע"ב ב') ור"ע היה בין הרוגי ביתר בשנת
 תתפ"ט (נ"ב שנים אחר החורבן) ואיככה חתם רבי' את שמו על שטר כתובת בת נקדימון בן
 גוריון רבות בשנים לפני שרפת בית אלהינו ? —
 ועינו הטעתו . בלקטו אכנים לבנות את בית רבי' , חפשו בכל שני התלמודים
 והמדרשים את המלה , רבי' וימצאו , מעשה בר' יוחנן בן זבאי וכו' ראה ריבה
 , אחת שהיתה מלקטת שעורים וכו' וא"ל רבי' פרנקני . א"ל בתמימי א"ל בת נקדימון

אומרים. אך יהודה, וכי יש תמורה עושה תמורה? והכתיב והיה הוא ותמורתו קדש, ולא תמורת תמורתו? אמרו משום אחרים, אלו היה (אותו האחד עשר) תמורה, לא היה קרב, דתמורת מעשר אינה קריבה! (בכורות פ"ט מ"ח).

ויהי כשמוע ר' שמעון את הדברים האלה, ויאמר אל אביו, אבי! אבי רכב ישראל ופרשיו! שתי מונים שמעתיך אומר דבר הלכה בשם אחרים אומרים: הגידה נא לי מי המה האחרים ההם? אם דבריהם נכונים בעיניך, ובצמא נשתה את מימיהם, למה זה לא נזכרה את שמותיהם? וכי מדוע לא נאמרה דבר בשם אומרו? —

ויענהו: בני! הטרם תדע כי בשם אחרים יקרא ר' מאיר, על דבר הרעה אשר זמם לעשות לאבי, הוא אביך זקנך? ואלו קמה עצתו אשר יעין, היו מעבירים את אבי (זכרו כיון לבנון) ממשמרת נשיאתו — ולכבוד משפחתנו היה נקרא "אבי כבוד!" לאמר גלה כבוד מבית הנשיאים! — ויאמר ר' שמעון, אל נא אבי תזכור לגדולי ישראל עונות ראשונים! — על שוכני עפר לא נרים קולנו, אם לא תהלתם על שפתנו! וכבר אמר החכם מכל אדם (קהלת ט' ו') "גם אהבתם, גם שנאתם, גם קנאתם כבר אבדה!" —

ויען רבי: אלו לא הלכו תלמידיו באורחותיו, ולא היו נוטרים עוד לנו

בן גוריון אני. וכו'. אל' רבי זכור אתה כשחמת על כתובתי? אל' לתלמידיו זכור אני כשחמתני על כתובתה של זו, והייתי קורא בה אלף אלפים דינרי והב מבית אביה, סוף משל חמיה. בכה ריב' זו וכו' (כתובות ס"ו ב').

דעת לבנון נקל, כי העלובה היא מדי דברה את התנא ריב'ז, לא יכלה להעזי מנח לקראו בשמו העלמי, כי אס בשם התאר. לדאקטאר או פראפעסאר היום יקראו לפניו, רב'ן ותכנהו בתאר הראוי לו "רבי!" — ורמ"ק במנאז' (כתובות סס) את המלה רבי' ראה את המניאה ונפל עליה. וירבה שיהיה בטלה בין בת נקדימון בן גוריון קשת הרוח, ובין רבי! —

ודע כי על דברת התוספתא (כתובות פ"ה) והירושלמי (פס' ה' י"א) באה לפני ר' אליעזר בר' דוק. ולדברי הספיקתא רבתי (פ' בכה תבכה) באה לפני ר' דוק. ואולם בספרי (פ' וילך פסקא ש"ה) ובאדר"כ (פ' ופי"ז) נאמר כמו בתלמודו: לפני ריב'ז. בין כה ובין כה, גם הם (ר' נדוק ור' אלעזר בר'ז) היו לפני החורבן; ולא רביט הקדוש? —

ואמת ברור הוא כי המלה, רבי' הולכה את הרמ"ק שולל. — ולא היה הראשון, ולא האחרון, מן הכפילים בארץ ברפס אחרים שם התאר, רבי' — — —

איבה, צְדָקָה; ואולם עוד לא עוממו גחלי אש קנאתם. קורא אני עליהם (החלים ט' ד) האויב תמו – חרבות לנצה! –

ג) עד כה הגיע תוכן הסוגיא ההיא. ועתה נימא בה מילתא. הנה ר' סימאי דריש מאי דכתיב (קהלת ה' ט') ומי אוהב בהמון לו תבואה? למי נאה ללמד בהמון, למי שכל תבואה שלו (שהוא בקי במקרא, במשנה, בהלכות ובאגדות. רש"י) והיינו דאי' אליעזר מאי דכתיב (החלים ק"ו ב') מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו? למי נאה למלל גבורות ה': מי שיכול להשמיע כל תהלתו. רבנן ואיתימא רבה בר מרי אמרי, מי אוהב בהמון, כל האוהב ללמד בהמון, לו תבואה (התורה מחזרת על אכסניה של האוהב ת"ח, דרחים רבנן הווי ליה בנין רבנן. רש"י) וכו' (מכות י' א').

והנה שמעון הפקולי הסדיר שמנה עשרה ברכות (מגילה י"ז ב') מכאן ואילך אסור לספר בשבחו של מקום דאי' אליעזר מאי דכתיב מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו, למי נאה למלל גבורות ה', למי שיכול להשמיע כל תהלתו (שם י"ח א'). ופירש"י (שם) ואין מי שיכול לספר את כלו, לפיכך אין נראה לספר מדעתו אלא את מה שתקנו חכמים. עכ"ל.

ועתה נבין הויכוחים ההיו בין ר' מאיר ור' נתן. בין רשב"ג ובין ר"ג. בין רבי יהודה הנשיא ובין ר' שמעון בנו. והסכת ושמע:

ר' מאיר חשב להעביר את רשב"ג מנשיאתו, אם לא ירָאָה את כחו וגבורתו גם במסכת עוקצים. דדרש המקרא דמי ימלל גבורות ה', כפשטיה: על שבחו של הקב"ה. כר' אליעזר. ומן מי אוהב בהמון נשמע שצריך לדעת כל התורה כלה. כדברי הת"ק. ודלא כרבנן דדרשוהו שהתורה מחזרת על אכסניה שלה. ואף שרשב"ג הוא נשיא בן נשיא ובן בנו של נשיא ולמעלה בקדש; ירד מגדולתו, שלא לו תבואה, שאיננו בקי במסכת עוקצים. – ור' נתן, בתחלה חשב להפך, ואחר כן הודה לו. –

ורשב"ג סבר, דמן מי אוהב בהמון נדרש שהתורה מחזרת על אכסניה שלה. וקרא דמי ימלל גבורות ה' קאי על שבחו של מקום. והתורה מחזרת על בני לומדיה, אף אם רק רוב ולא כל דבריה שגורים על פיהם. – וזה שאמר לר"ג "נייה דאהני לך קומרא דאביך" להיות אב"ד כאביך, דהתורה מחזרת על אכסניה שלה; דיו לבא מן הדין להיות כנידון, ודיו לבן להיות כאביו, ובקשת גם להיות נשיא? לא כן ביתי עם אל, הנשיאות היא לי מורשת אבות אבותי, דור ישרים יבורך, שהתורה והנשיאות מחזרות על האכסניא שלהן, ואלו לא הייתי בקי במסכת עוקצים, לא נרע מכבודי מאומה. –

וזהו שהשיב רבי לר' שמעון בנו (על אשר הקשה ומי הם שמימיהם אנו שותים וישמותיהם אין אנו מזכירים?) "אלו בני אדם שרצו לעקור כבודך וכבוד אבותיך"

באמרם לאבי הוא אביך זקנך, שאין התורה מחזרת על אכסניה שלה. שלדעתם מן מי אוהב בהמון נדרש שצריך להיות בקי בכל חדרי תורה, ומי ימלא גבורות ה' קאי על שבחו של מקום, ואין קרא מיותר לדרוש ממנו שהתורה מחזרת על אכסניה שלה; ואלו לא למד אבי מסכת עוקצים בלילה ההוא, היו מעבירים אותו מגדולתו. והלא ברדתו מעל כסאו, לא הייתי עתה יושב עליו, ולא הייתי מקוה כי גם אתה תשב עליו אחרי. וזה ברור לדעתי.

ז) רב דימי, רב אדא בר אהבה, ורבא.

רב דימי מנהרדעא אייתי גרוגרות בספינה. א"ל ריש גלותא לרבא: פוק חזי אי צורבא מרבנן הוא, נקיט ליה שוקא. א"ל רבא לרב אדא בר אהבה: זיל תהי ליה אקנקניה. אזל בעא מיניה: פיל שבלע כפיפיה מצרית, והקיאא דרך בית הרעי, מהו? — לא הוה בידיה. — א"ל: מר ניהו רבא? — טפח ליה בסנדליה. א"ל בין ידי לרבא, טובא איכא, מהו על כרחך אנא רבך ורבא רבה דרבך. — לסוף לא נקיט ליה שוקא. פסיד גרוגרות דידיה. — אתא לקמיה דרב יוסף, א"ל: חזי מר מאי עביד בי? א"ל מאן דלא שהייה לאוניתא דמלכא דאדום, לא ליששהייה לאוניתך, דכתיב (עמוס ב' א') כה אמר ה' על שלשה פשעי אדום ועל ארבעה לא אשיבנו, על שרפו עצמות מלך אדום לסיד. — נח נפשיה דראב"א. — רב יוסף אמר אנא ענישתיה דאנא לטיתיה. רב דימי אמר אנא ענישתיה דאפסיד גרוגרות דידי. אביי אמר אנא ענישתיה דהו א"ל לרבנן עד דמגרריתנו גרמי בי אביי: אתו ואכלי בשרא שמינא בי רבא. — רבא אמר אנא ענישתיה, דכי הוה אזיל לבי טבחא למשקל אומצא, הוה א"ל אנא אישקול בשרא מקמיה שמעיה דרבא, דאנא עדיפנא מיניה. וכו'.

(ב"ב כ"ב א')

א) המאמר הזה מוסב על מה שלפניו, ואעתיקהו בזה, עזרא תיקן להם, לישראל, ויהיו רובלין מחזירין בעירות, כדי שיהיו תכשיטין מצויין לבנות

„ ישראל . והי'מ לאהדורי (לחזור ולסבב במבואות העיר ובבתים על כל הרוצה
 „ לקנות , ואח"כ ישוב לביתו) אבל לאקבועי לא . ואי צורבא מרבנן הוא , (דטריד
 „ בגירסא ולאן אורחיה לאהדורי) אפילו לאקבועי נמי . כי הא דרבא . דרבא שרא
 „ להו לרב יאשיה ולרב עובדיה לאיקבועי דלא כהלכתא (אלא לפני' משורת הדין)
 „ מ"ט? כיון דרבנן נינהו , אתו לטרידי מנירסייהו .

ורב דימי בא ג"כ מנהרדעא לבקש מאת הריש גלותא , כי יצוה להכריז שאיש
 אחר חוץ ממנו (מרב דימי) לא ימכור גרוגרות בעירו . ויאמר לרבא כי ינסהו אם
 ת"ח ואם הדיוט הוא . וישלח רבא את ר' אדא בר אהבה תחתיו לנסותו . וישאלהו
 שאלה אחת , ולא ענהו עליה , ויחשבהו להמוני . ולא נתן לו הרשיום למכור .
 ויהי לרב דימי הפסד מרובה . ויבא אל רב יוסף ויספר לו את אשר קרהו , ויקלל
 את ראב"א כי כעל גמולות ישלם לו ה' . לא ארכו הימים וימת ראב"א , ויאמר איש
 איש מן הנזכרים , כי הוא הסב מותו . —

וז"ל התוס' „ אנא ענישתיה , שכל אחד מהם היה מת אונן שעל ידו מת
 רב אדא , משום דאמרינן (שבת קמ"ט א') כל מי שחבירו נענש על ידו , אין מכניסין
 אותו במחיצתו של הקב"ה , שנאמר (משלי כ"ז כ"ו) גם ענוש לצדיק לא טוב , אין לא
 טוב אלא רע , וכתיב (תהלים ה' ה') לא יגורך רע . עכ"ל .

ב' והנה המאמר הזה , מראשיתו ועד אחריתו , תמוה מאד : א' בשלוח
 הריש גלותא את רבא , מדוע לא קלא רצון רבו , וישלח את ראב"א תחתיו? —
 ב' האיבעיא ההיא ששאל ראב"א את רב דימי נראית כדבר תמוה? — ג' רב דימי
 שאל את ראב"א „ מר ניהו רבא? " מאי נפקא ליה מזה , אם המנסה אותו הוא
 רבא או ת"ח אחר? יהי מי שיהיה , עליו לשמור מצות הריש גלותא , ולא לתת
 רשיום לאיש שאינו יודע להשיב? — ד' דראב"א אמר „ ורבא רבה דרבך " הרי
 הודה ולא בוש כי רבא הוא רבו ; וכשמת , אמר רבא אנא ענישתיה דאמר אנא
 עדיפנא מיניה? — ה' מה התאונן רב דימי באזני רב יוסף „ חזי מר מאי עביר
 בי? " הא באמת לא ידע מה להשיב , וראב"א עשה שליחותיה? — ו' ורב יוסף
 לא מצא קללה אחרת רק מי שפרע לא דום יפרע לראב"א? — ז' למה ליה
 לרבא לספר המעשה דבי טבחא , והוה ליה למימר סתם „ דאמר : אנא עדיפנא
 מיניה? " —

והנאון מהרשא ז"ל כתב „ ואיכא לפרושי הא דקאמר לשמיעה דרבא אנא
 עדיפנא , לא זלזל בכבוד רבא , ולא ארבא קאמר אלא אשמעיה דרבא
 שהוא עדיף . שאני עצמי בכאן , ואתה שמש . ויותר ראוי שימתין שמש דרבא
 כאן משאתעכב אני בכאן בשביל הבשר . והשתא יתפרש ורבא רבה דרבך ,
 כפשוטו , דעל עצמו קאמר , ורבא חשוב ממנו . עכ"ל . —

דבריו מוחכמים , והנם מליצים בעד ראב"א , שלא פגע חץ בכבוד רבא

רבו. — וראיתי מקשים על דבריו, הא בכמה דוכתא אמרינן „שליחו של אדם כמותו“ והאיך השתדל לקחת בשר לפני שליח רבו? —

וקושיא זו לאו כלום היא. דלא דמי. הן רבא בעצמו שרא להו לר' יאשיה ולרב עובדיה לאקבועי שוקא, משום דרבנן נינהו אתו למטרדא להו מגירסייהו ולבטלם מלמודם. ובצדק אמר ראב"א לשליחו „אנא עדיפנא ממך!“ שאם תתעכב בזה, לא יתבטל למודך; ואנכי רגעי מנו לי. תנו לי מהרה את הבשר ואשיבה רגלי לבית המדרש. וינדע שאם אם ינדע הדבר לרבא לא ירע בעיניו, דאיהו סובר שעון פלילי הוא לבטל ת"ח רנע אחד מלמודו. וזה ברור בכוונת מהרש"א ז"ל.

(ג) והר"ת מקשה: אמאי לא נקיטו ליה לרב דימי שוקא, על שלא השיב ליה לראב"א על שאלתו, הא שאלהו איבעיא דלא איפשטא לה (מנחות ס"ט א') ומי הוא זה האיש אשר יוכל לפשוט לה? וי"ל: דמי"מ היה לו להביא כל הראיות והפלפול, מה שזה שאל ויזה השיב (שם) עליה. עכת"ד.

ולדעתי הא בהא תליא. אי שרי לת"ח לאקבועי משום כבוד התורה, היתה חובת רב דימי להשיב לראב"א את כל דברי הפלפול שפלפלו (שם) אדוניה, דהרי בא לנסותו אם נאווה לו כבוד התורה. — ואם הטעם משום בטול מגירסייהו, שפיר עביר שלא ענהו מאומה. כי מה לנו לפלפול שנדחה? —

וצדקו יחדיו. ראב"א סבר שהוא משום כבוד התורה. ובעא מיניה בעיא דלא איפשטא, לראות אם נודע לו כל השקלי וטריא אדוניה. ורב דימי סבר שהוא משום בטול למודו, וגם האבעיא דלא איפשטא נחשב בעיניו לבטול לימוד. דבאתרא דעייל חקירה של מה בכך, ליעול למוד הלכה למעשה. וזה ברור מאד.

(ד) ומה נמרצה שאלת רב דימי לראב"א „מר ניהו רבא?“ האתה הוא האומר דטעמא הוא שלא לבטלם מלמודם? ולמה זה אתה מנסני בחידת בעיא דלא איפשטא? היש לה פתרון? והיש בטול תורה גדול מחקירת דברים של מה בכך? הגידה נא לי אדוני רבא, אם רוח אחרת אתך ותאמר שהוא משום כבוד התורה?

ויענהו ראב"א „בין דידי לרבא איכא טובא“ בדין הזה אנא פליג עליה דרבא. לדעתו הוא משום בטול מגירסא; ולדעתי הוא מפני כבוד התורה. — „אנא רבך, ורבא רבה דרבך“ מפני רבך שמעת שהוא משום בטול מגירסא, ובלכתו בעקבות רבא, יחשב לתלמידו, ואתה לתלמיד תלמידו; ואנכי מלמדך עתה כי הטעם הוא מפני כבוד התורה. והן שאלתיך בעיא, ואינך יודע את אשר פלפלו

אדותה, לא נאזה לך כבוד, ולא אתנך לינקוט שוקא. וזה ברור ובהיר כשמש בצהרים.

ה' ויספר רב דימי לרב יוסף את אשר קרהו, ויתן לו הצדקה, ולראב"א בושת הפנים. שגם הוא סבר, משום בטול מגירסא, ויקלל קללה נמרצת. "מאן דלא שהייה לאונתיה דמלכא דאדום; לא ליששהייה לאונתך!" ופרשי ז"ל: דלא שהייה, שלא נמנע מלפרוע, לאונתיה, אונאת בושתו, דמלכא דאדום, אעפ"י שהוא אדומי, על שרפו, מחמת בזיון, עכ"ל.

ומה שכסה רש"י בזה, גלה בפירושו (עמוס ב' א') "פעם אחת נפל מלך אדום ביד מלך מואב, ושרפו עצמותיו וטחום בקירות הבית, ותבע הקב"ה אונאת המלך שנהגו בו בזיון, עכ"ל. — והרד"ק כתב שהנביא עמוס רמז על הנעשה (מ"ב ג' כ"ז) וע' באור, ובפירוש הגאון הגדול רמ"ל מלבי"ם ז"ל.

והטעם שעמוני ומואבי אסורים איסר עולם, ומצרי ואדומי רק עד דור שלישי; שמצרים טבעו ישראל בים, ואדומי יצא לקראתנו בחרב, ולא בקשו רק להאבידנו מהעוה"ז; ועצת עמון ומואב היתה להחטיאנו, ללמדך שהמחטיא או לאדם קשה לו מן ההורגו, שההורגו מוציא מן העוה"ז; והמחטיא מוציא משני העולמים" (ספרי פ' תצא פסקא ר"ב) מובא ברש"י (דברים כ"ג ט') וראה מה שכתבתי בזה, במאמר "מקור חכמה" (פ' ר"ד).

ושלש רעות עשה ראב"א עם רב דימי: א' שהפסידו גרוגרות, — ב' שקפחו בשאלה שאין עליה תשובה, ויען לא רצה לפלפל בפלפול שלא כהלכה למעשה, בזהו בזיון גדול "טפח ליה בסנדליה", — ג' החטיאו, כי בטלהו מגירסתו, — ויקללהו רב יוסף במי שפרע מהורגי ובזוי מלך אדום, יפרע ממי שביזה והחטיא את רב דימי, כן נלעג"ד ברור, ומי בעל דברים יותר נכונים, יגד דבר.

ו' והנה ראב"א יצק מים על יד רבא, ויהי היום ויאחר משרת בית רבא, בבית הטבחים, ובשובו, שאלהו אדונו, "מדוע אחרת בוא היום?" — ויענהו "אדוני! לא בי אני עבדך, כי אם בראב"א תלמידך, האיש, אני בבואי יום יום לקחת בשר, ינתן לי תמיד בראשונה, לא לי, כי אם לשמך ויתנו כבוד, והיום בא גם ראב"א, ויאין באיש הטבח לתת לו חלק בראש, ולא יעכבו עד צאתי — וימאן זוכה הזבח, ויגער בו תלמידך: הטרם תדע דאנא עדיפנא מיניה? — ויען כבודך גדול מאד בעיניו, לא יכול להשיב את פני תלמידך ריקם, ואחר עד עתה! ואנכי מה? — וכמקרה הזה קרה למשרתו גם כיום המחרת, ולמחרתו.

ודברי ראב"א נוטים לימין ולשמאל, אם האין בהטבח משום בטול למודו, ובדבריו "דאנא עדיפנא מיניה" כוון על המשרת, ישר מעשהו ולא עולתה

בו; — ואם משום שחס על כבוד תורתו, מדוע לא חס על כבוד תורת רבו? הן שליחו של אדם כמותו? ובבואו במלאכות אדונו, יחשב כמוהו, והאומר אליו "אנא עדיפנא מיניה" הרי זה כאומר "טוב אנכי מאדוננו! — כן שקל רבא דברי רבא" האלה, במאזני משקל, ויכריע את הכף לטובה ולא לחובה. וכאשר צוהו הריש גלותא "פוק חזי אי (רב דימי) צורבא מרבנן הוא, נקיט ליה שוקא!" נועץ לשלחהו, לראות במה ינסה את האורח, לדעת אם הבטול מגירסא ואם כבוד התורה יגדל בעיניו.

וכאשר שאלהו בעיא דלא איפשטא, ויען לא פלפל אתו בסברותיה, לא נתנהו לינקוט שוקא, נגלתה דעתו דכבוד התורה עדיף. ואיגלאי מילתא למפרע שגדול הוא בעיניו מרבא עצמו ולא לבד ממישרתו. ויענישהו רבא כדון החולק על רבו ופוגע בכבודו. וזה ברור מאד. *

וכבוא רב דימי לפני רב יוסף ויספר לו את אשר עשה לו רבא, ויקללהו — ונח נפשיה — ור"י אמר אנא ענישתיה דאנא למיתיה — ורב דימי אמר אנא ענישתיה, דאפסיד גרונרות ידי — ואב"י אמר אנא ענישתיה על אשר הקטין את כבודי —

(* לדעת התוס' (כאן. ובקדושין ע"ב ב'). ובתענית כ' ב') תרי רב אלז בר אבהה היו. האחד בימי רב'י, והאחד בימי רבא. — וראה מה שכתבתי (אור תורה ח"ג קנ"ח — ק"ס) בצאור מואמר ז"ל על ראב"א, היום יושב בחיקו כל אברהם' (קדושין כס) פירוש חס וכלל חס במה דאמרינן (גס), ללמוד שאין נדיק נפטר מן העולם, עד שנברא נדיק כמותו. שנאמר (קהלת א' ה') וורח השמש וברא השמש'. והוכחתי כפין לפירש' ויבן לפיר', פירוש וורח השמש היינו מקודם ואח"כ יבוא השמש. דומיא דעלי וסמואל. — וסמואל נולד בשנת בני אלפים תת"ל (או ב'א תת"א). ועלי מת בשנת ב'א תת"ע (ע' סדר הדורות) א"כ היה סמואל בן תשעה ושלשים או בן ארבעים בנות עלי! ואיככה יאמר, עד שלא כבתה שמשו של עלי ורחה שמשו של סמואל! אם הנדיק הממלא מקום הנעדר, נריך להיות נולד רק בו ביום שישות הנדיק שנמלא נצחו או שנתפס בעון דורו? אלא ודאי הכי פירושו: הקב"ה שהראה לו לאדה"ר דור דור דורשיו (סנהדרין ל"ח ב') לא יקח נדיק מן העולם עד יגדל נדיק אחר ממלא מקומו. ולא ישאר ח' דור יתום, כנאן אשר אין להם רועה. והכי פשטיה דקרא (ש"א ג' ג') וגר אלהים בטרם יכבה (לפני מות עלי) וסמואל שוכב בהיכל ה' (ראוי היה לנבואה ולמלא מקום רבו) וכשהגיע לל' שנה או לארבעים לבניה, נכבה שמשו של עלי. — ושמשו של סמואל ורח עד יום ב"ח אייר ב'א תתפ"ב (ע' תוספ' נו"ה ה' א'). ותמורה ט"ז א') ונאמנו מאד דברי הרלב"ג והרד"ק כי גם בחיי עלי ספט סמואל את ישראל. וזה ברור.

ענה רבא: אנא ענישתיה! ויספר להם מעשה שהיה יום יום בין משרתו ובין רבא, והסבה אשר הסבה את לבבו לשלחהו תחתיו לנסות את רב דימי. ויאמר בעוד לא נודעה לי מחשבתו, דנתו אותו לכף זכות, לאמר כי מפני בטול מגירסא לא נשא פני משרתי; ועתה ידעתי גם ידעתי כי באמרו „דאנא עדיפנא מיניה“ כנן חציו דבר מר, עלי ולא על משרתי. ונתתי פני בו, וישקל למטרפסיה בהאי עלמא! — וזה ברור למבין דברי חכמים וחידתם.

ח) ר' יהודה בר יחזקאל ור' נחמן.

א"ל מאי שיאמיה דמר הכא? א"ל מסקא דהומנותא שדר מר אבתראי. — א"ל השתא שותא דמר לא ידענא ולא גמירנא, מסקא דהומנותא שדרנא למר? אפיק דיסקא דהומנותא מבי הדיא, א"ל הא גברא והא דיסקא. א"ל הואיל ואתא מר להכא, לישתעי מיליה, כי היכי דלא לימרו מחנפי רבנן אהרדי. וכו'.
(קדושין ע' ט' וב').

א) המאמר הזה מוסב על דברי חז"ל לפניו. ואעתיקם לך בזה, ופירשי ז"ל, אסגור במסגרות: „ההוא גברא דמנהרדעא, דעל לבי מטבחיא בפומבדיתא. „אמר להו חבו לי בישרא. א"ל, נטר עד דשקיל לשמעיה דרב יהודה בר יחזקאל, „ונתיב לך נחמתן עד שיטול שליחו של רב יהודה שעומד כאן ליטול) אמר מאן „יהודה בר שויסקאל (לשון גנאי, נרגרן) דקדים לי, דשקיל מן קמאי! — אזלו „אמרו ליה לרב יהודה, שמתיח (ר"י החרימו). אמרי: רגיל דקרי אינשי עברי „(ספרו לו שהאיש ההוא, הוא רגיל לקרוא לאנשים: עבדים) אכריו עליה דעברא „הוא. —

„אזיל ההוא, אומניה לדינא לקמיה דרב נחמן. אייתי פתקא דהומנא, אזל „רב יהודה לקמיה דרב הונא, א"ל: אזול או לא אזול? (נושץ עם רב הונא אם „ללכת אל ר"ג לרדון לפניו, ואם לא). א"ל: מיזול לא מיבעיא לך למיזול משום „דגברא רבה את (בהיותך גדול ממנו, אתה ראש בפומבדיתא, והוא ראש „בנהרדעא ורדיון לריש גלותא. אינך מהויב ללכת אליו; ובכל זאת) משום יקרא „דבי נשיאה (דר"ג היה חתן הנשיא) קום זיל! —
„אתא אשכחיה (לר"ג) דקעביד מעקה. א"ל לא סבר מר להא דרב הונא בר „אידי אמר שמואל: כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור, אסור בעשיית מלאכה

„ בפני שלשה? (שגנאי הוא לו, ושפלות לדור שכפופים לזה שאין לו מי שיעשה
 „ מלאכתו) א"ל פורתא דנונדרי תא (היינו מעקה באחת הלשונות) הוא דקא
 „ עבידנא! — א"ל מי סניא (הכי מכוער הוא) מעקה דכתיב באורייתא? או
 „ מחיצה דאמרי רבנן? — א"ל יתיב מר אקרפיטא? (ספסל). א"ל: ומי
 „ סניא ספסל דאמר אינשי? או אצטבא דאמרי רבנן? — א"ל: ליכול מר
 „ אתרונגא? א"ל הכי אמר שמואל, כל האומר אתרונגא, תילתא ברמות
 „ רוחא (מתוך ששליש רוחו נסה, הוא משנה בדיבורו) או אתרוג דקריוה
 „ רבנן, או אתרוגא כדאמרי אינשי! — א"ל לישתי מר אנבגא? (כוס שהוא
 „ רביעית). א"ל מי סני איספרגוס דקריוה רבנן, או אנפק דאמרי
 „ אינשי? — א"ל תיתי דונג (כך שם בת ר"ג) תשקין. א"ל הכי אמר שמואל אין
 „ משתמשין באשה (שלא ילמדנה להיות רגילה בין האנשים). — א"ל: קטנה היא?
 „ א"ל: בפירוש אמר שמואל אין משתמשין באשה כלל בין גדולה בין קטנה! —
 „ א"ל נשרד ליה מר שלמא לילתא (שלח שלומך אל ילתא אשתי) א"ל הכי אמר
 „ שמואל קול באשה ערוה. — א"ל אפשר עיי שליח? א"ל הכי אמר שמואל אין
 „ שואלין בשלום אשה. — א"ל עיי בעלה? (שלח לה שלומך על ידי) א"ל הכי אמר
 „ שמואל אין שואלין בשלום אשה כלל. —

„ שלחה ליה דיביתהו (ילתא שלחה לר"ג בעלה) שרי ליה תיגריה (פטררהו
 „ מלפניך) דלא נישוויד כשאר עם הארץ. — א"ל (ר"ג) מאי שיאטיה דמר הכא וכו'.
 „ (ב) ז"ל רש"י ז"ל „ מי סניא, כלומר מכוער, ושנוי לשון תורה ולשון שאר
 „ בני אדם, שאתה מדבר בעמקי שפה? ומתכוין היה רב יהודה
 „ לתופסו בדבריו לקנטרו. להודיעו שלא היה לו להנשא עליו
 „ להזמין לפניו, ע"ל. — שר יהודה היה גדול מר"ג, והיטב חרה לו על
 „ ששלח לו טסקא דהזמנותא, וילך להועץ עם רב הונא אם ללכת ואם לא, וזאת
 „ עצתו: באמת קטנך עבה ממתניו, ולא יוכל לכוף אותך לדון לפניו, ובכל זאת
 „ למען כבוד בית חותנו, תכנע ותלך אליו. — ויעש כן. —

הלכה ומורין כן „ מי שתובעין אותו לדון לפני דין שקטן ממנו, אין
 „ הדיין יכול לכופו לילך לפניו, אלא מכנפי מאן דאיכא התם מחכימי, ומעינין
 „ בינייהו“ (ה"מ ס"ד ס"ז) וכן כתב הטור בשם רב האי גאון, וכן פסקין „ ת"ח
 „ שידוע עדות לישראל, ותבעו שילך לפני ב"ד קטן ממנו; אם הוא עדות ממון
 „ אינו חייב לילך להעיד“ (שם ס"ב כ"ה ס"ח) ולדעת אא"ז הרמ"א ז"ל (שם) „ הם
 „ שולחים אליו ומעיד“ . —

ואין לומר שמשמעות דברי רב הונא היא: מיזל לא מיבעי לך למיזל משום
 „ דנברא רבא אתה, ובהיותך ת"ח אינך חייב ללכת אפילו לפני מי שגדול ממך;
 „ דא"כ אין דנין לת"ח כלל! והוא נגד הדין? דק „ מלך לא דן ולא דנין אותו,

לא מעיד ולא מעידן אותו" (סנהדרין פ"ב מ"א) משום מעשה שהיה (שם י"ט א') ולא שנו אלא מלכי ישראל, אבל מלכות בית דוד דן ודנין אותם (שם) דכתיב (ירמיה כ"א כ"ב) בית דוד כה אמר ה' דינו לבקר משפט. וקו לתי'. וזה שפירשי שאתה גדול ממנו. וזה ברור.

ג) שלא ברצונו ובלב מלא רגז הלך ר"י להתיצב לפני ר"ג למשפט. וחמתו בערה בו, על שופט הקטן ממנו, הלוקח לו החופש להזמינו לפניו לדין. — ור"ג התאמץ להראותו כי בתורה שניהם שווים, ועוד לו היתרון בהיותו חתנא דבי נשיאה. ועתה נבין את הויכוח ההיה ביניהם.

רב יהודה מצא את ר"ג מתקן את המעקה לגנו. וישאלהו: בהיותך שופט בישראל, הלא לך לדעת כי לא נאווה לאיש העומד בראש העם לעשות מלאכה בידיו לעני הרואים? —

ויענהו "פורתא דגונדריתא הוא דקא עבידנא" מלאכה כבדה אסורה לאנוש כערכי; ואלם מלאכתי זאת היא קלה ונקה. —

וישאלהו "מי סניא מעקה דכתיב באורייתא? או מחיצה דאמרי רבנן?" בשאלתו זאת הראהו כי לא נאווה לו להיות שופט בישראל, אף כי להזמינו לפניו לדין. דאמרינן "לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מתוך פיו.

"שהרי עיקם הכתוב שמנה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מתוך פיו, שנאמר "בראשית ו' ה') מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה. רב פפא

"אמר תשע, שנאמר (דברים כ"ג י"א) כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה. רבינא אמר עשר, ויז דטהור. רב אחא בר יעקב אמר שש עשרה

"שנאמר (ש"א כ' כ"ז) כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא. כי לא טהור. תנא דבי ר' ישמעאל לעולם יספר אדם בלשון נקיה. שהרי בזב קראו הכתוב מרכב,

"ובאשה קראו מושב. ואומר (איוב ט"ז ה') ותבחר לשון ערומים. ואומר (שם לג' ג') ודעת שפתי ברור מללו. מאי ואומר? וכי תימא הני מילי בדאורייתא,

"אבל בדרבנן לא, תיש ואומר ותבחר לשון ערומים. וכי תימא הני מילי "בדרבנן אבל במילי דעלמא לא, תיש ודעת שפתי ברור מללו" (פסחים

ג' א') ורב הונא אמר רב משום ר"מ "לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה" (שם ג' ב'). — אמור מעתה שחובת אדם המעלה לדבר בלשון קצרה. ופעם ירחיב דבריו למען לא יוציא דבר מגונה מפיו. אף גם במילי דעלמא. וישאלהו: ראה אתה אומר אלי גונדריתא מלה בת שמנה אותיות ולא מעקה בת ארבע אותיות? וכי תאמר כי עקמת בהיותה מלה מגונה, היתכן לקרוא מגונה למלה שכתובה בתורה? וחז"ל קראוה מחיצה. בת חמש אותיות, וכי מגונה היא מלה שבחרו להם חז"ל? —

א"ל ליתב מר אקרפיטא? — א"ל מי סניא אצטבא דאמרי רבנן או

ספסל כדאמרי אינשי? קרפיטא בת שש אותיות, ואצטבא בת חמש? וזכי תאמר אל תיקרי אצטבא אלא איצטבא (גיכ שש) מי סניא מלה המורגלת בש"ס? - ולמה זה לא תאמר ספסל (בת ארבע) והן גם במילי דעלמא חובת שפתותנו למלל ברור? -

א"ל ליכול מר אתרונגא? - א"ל תלתא ברמות רוחא, בתורה שמו "פרי עין הדר" או אתרוג כדאמרי רבנן (בת חמש) או אתרוגא (בת שש) ולא אתרונגא (בת שבע). והוא דרך חול. -

א"ל לישתי מר אנבגא? - א"ל למה זה בחרת במלה הנצורה רק על שפתי הזוללים והסובאים? חז"ל בושו להוציאה מפייהם ויעקמו לשונם ויקראו לה "איספרגוס" (שמנה תחת חמש בהיותה מגונה) ולהעם אשר בתוכם אנחנו יושבים יש תחתיה מלה קצרה ונקיה "אנפק" (בת ארבע) ואתה דובר בי בשפת פחותי הערך? כאחד הנבלים? הנאוה כן לראש נהרדעא ולדיין הריש גלותא? - וכדי בזיון וקצף? -

א"ל תיתי דונג ותשקינן. בזה הוריד רנא את כבוד רב יהודה. דלמדנו (לעיל ל"ב ב') מאאע"ה שעמד לשמש אורחים אף שנדמו לו לערביים, ורנא עמד וישמש בסעודה לר' אליעזר לר' יהושע ולר' צדוק. ע"ש. והוא אמר אוחיל עד בוא בתי ותתן לך לשתות. כאומר לו: קטני עבה ממתנך, ולא לחנם הזמנתי אותך לדון לפני. - א"ל הכי אמר שמואל אין משמשין באשה. - א"ל קטנה היא? א"ל אפילו קטנה. -

א"ל "לישדר מר שלמא לילתא!" רואה אנכי את פניך, והנם זועפים. והכרת פניך תענה בכך, כי אש עצורה בעצמותיך. תם אני לא אדע מתי הרעותי לך? ומה חרי? ואם מעט הלכתי היום עמך בקרי, כך האשם. כי באת בצל קורת ליסרני בחמת קרי, להקטינני ולהקטינני? - אמרתי כבר אכבדך בכוס יין, חכה כמעט רגע והנה דונג בתי באה, ותתן את הכוס על ירך, ותמאן. על דעתך חובתי לעשות עמך כאשר עשה אברהם עם אורחיו - הגד נא אדוני, אם דרך אורחיו דרכך? האם לא שאלו: אייה שרת אשתך? (בראשית י"ח ט') וילתא אשתי אם לא תחשבנה לאשת חבר כחבר (שבעות ל' ב') בהיותי כחגב בעיניך; הלא בת הנשיא היא? כי לריש גלותא היום יקרא; לפנים הנשיא! יראת ה' אוצרה, וחכמתה נודעה בשערים (שבת נ"ט ב'). חולין ק"ט ב'). הלא לא כבני כושיים אתה לי, הערביים כבוד ותודה נתנו אל גברת הבית; ואתה איך שואל בשלום אכסניא? -

ויענהו "אין שואלין בשלום אשה" שלשת האנשים אשר באו בצל קורת אברהם, כערביים נרמו, ומלאכים היו; ואנחנו בני אדם בחטא החמיתנו אמנו - - - וימאן לשאול בשלומה אף ביד בעלה.

דברי חכמים וחירתם פרק ח קמה

וילתא שומעת פתח האהל. ואזניה לא שמעו מנעוריה, מלים בוטים כמדקרות חרב. כי אם דברי חכמים בנחת נשמעים, ותפתח את הדלת, ותבא החדרה. ותאמר אל בעלה: תסלח לי אשתך הרבנית אם אתערב בענין הרבנות, למען כבודך ולא יחל. — את הדובר כך קשות, לא ראיתי בלתי היום, וגם בשמו לא נודע לי. לא אפגע בכבודו, אולי הוא מנקובי ראשית חכמי תעודה, וחטאתי לאלהים, אכן כבודך יקר בעיני מחיי. ומה לך להתוכח, עם הבא בצל קורתך להשפילך לעפר? אם מר נפש הוא, פתח שקך והשביעהו רצון — ואם בא להשפט לפניך, חושה לשפטהו, ויואל בטובו לעזוב את ביתנו. אל תעמוד, פן יוסיף לחרפך, ונקלה כבודך שבעתים. הלהוכח מלים תחשוב עם איש אשר לדעתו: כמה נחמן איכא בשוקא? — שטה מעליו ועבור, כי לא תהי תפארתך אישי, על זה הדרך! —

וישאלהו ר"נ: מה לידידי בביתי? ויען: הן קראתני לבוא עד הלום להשפט לפניך! — ויאמר ר"נ: תם אני לא אדע איכה הרהבתי להזמין לפני כס משפטי, איש הבא ללמדני שיחת חולין של ת"ח? — ויוציא רב יהודה את אגרת ההזמנה מצלחתו, ויראנה לו. — ויצטרק ר"נ לפניו: ומה יכולתי עשות? צעקת איש אחד מבני עדתי באה אלי, „אני הגבר הייתי בפומבדיתא, ויחרימני רב העדה ההיא, ושמו רב יהודה בר יחזקאל. ותקטן עוד זאת בעיניו, ויצו להכריז לקרוא לי עבד, וכמשפט העבדים יעשה לי:“ — ואם אמנם מראש הבינותי כי לא על חנם עשית לו כדברים האלה — ומי יודע חטאתו אשר חטא נגדך — הגד נא אלו לא הרהבתי בנפשי עוז לקרוא לך לדון, מה היה ההמון אומר? והיום הזה יאמרו „למודי ה' חנם חונפים איש את אחיו. ואוי למי שפגעו ת"ח. איש כי יחטא ופללו הת"ח; ואשר ת"ח יחטא, לית דין ולית דיין בהאי עלמא: ולפני מי נביאהו בפלילים?“ — שא נא אדוני: צעיר אנכי לימים; ואתה ישיש נכבד, שערותיך כשלג הלבינו מרוב עמל בתורה. בין היוצקים מים על ירך, ימצאון כבירי-ימים ממני; ובכל אלה, אל תפחו כמים עד תשקול הדבר במאזנים לזכות ולחובה. הן רבים היום המתפרצים מפני מנהליהם, והנם שופטים את שופטיהם, הוי גלה כבוד התורה מישראל! — ולסכור את פיהם, נלחצתי לעשות לך את אשר עשיתי, ואתך הסליחה. — ויסלח לו.

בשבע הקירות ובשבע בדיקות, חקרו ובדקו בבית משפט ר"נ, ונודע הדבר כי האיש המוחרם הוא מבני התערבות, אשר התערבו בעבדים בגלות החל הזה. ועל כן רגל על לשונו לקרוא לאנשים מבני ישראל „עבדים!“ על כן יאמרו המושלים „כל הפוסל פוסל, ובמומו פוסל!“ —

(ט) רבי כנאה והיורשים.

ההוא גברא דשמעה לדיביתה דקא אמרה לברתה " אמאי לא צניעת באיסורא? הך אתתא, עשרה בני אית לה, ולית לה מאבוך אלא חד! " — כי שכיב, אמר " כל נכסי לחד ברא! " ולא ידעי להאי מינייהו פקיד. אתו לקמיה דרבי כנאה. א"ל " זילו חביטו חברא דאבוכון, עד דקאי ומגלי לכו להאי מיניכו שבק! — אזלו כולהו. האי דבריה הוה, לא אזיל. — א"ל " כולהו נכסים דהאי " — אזלו, אכלו קורצא בי מלכא, אמרי " איכא גברי חד ביהודאי דקא מפיק ממונא מאינשי, בלא סהדי ובלא מידי! " אתיוה, חבשוה, וכו'.

(ב'ב נ'ס א')

א' נתנה לב להבין את הדבה הרעה, אשר הביאו תשעת האחים הממזרים, אל הממשלה, " איכא חד ביהודאי, דקא מפיק ממונא מאינשי בלא סהדי, ובלא מידי! " מאי בלא סהדי? ומאי בלא מידי? —

והמענין היטב ברשי ז'ל, יראה כי לא אמר רב כנאה אל המכים בשוכם מהכות את הקבר " הנכם ממזרים! על כן העביר המת את נחלתכם! " כי אם כך היה אומר " צנאָת אביכם חדשה היא תחת השמש, דור הולך ודור " בא, ולא ראינו גם לא שמענו איש מצנאָה לביתו אחריו, להעביר נחלת תשעה " מיוצאי חלציו, ולתתה רק לבנו העשירי, איזה רחמי אב? אין זאת כי אם " במדה אשר מדדתם לו כל ימי חייכם; מדד לכם ביומו האחרון, בלי תפונה " היו תשעה מכם ממרים את פיו, ורק האחד כבדוהו כבן יכבד אב, ויצו " להנחיל רק לו לבדו כל הוננו ורכושו, בהיות כל פועלו תחת השמש רק " למען בנו האהוב זה. — ואלו היה קורא אותו בשמו בתוך אגרת " הצוואה, לא היה שום ספק מי הוא בנו האהוב, ואין אחרי מעשי הצוואה " כלום. —

" ועם הספר אמר כי השופטים היושבים על מדין יבררו מי הוא זה בנו, אשר אהב סלה, והמה ינחילוהו את כל שארית נחלתו. — ואנחנו השופטים, רק עיני בשר לנו, ומסתרי ביתכם לא נודעו אלינו. — וכאשר אנבי הרואה, " כלכם פשעתם בו, ורק זה האחד כבדהו! — הלא למען נסורת " אתכם, צויתי עליכם: קחו מקלכם בידכם, ולכו והכו עפר אביכם המת, עד

„ יקום על רגליו, ויאמר במי בכם רצתה נפשו בו. — ועיני הרואות כי כלכם
 „ לא חשבתם דרככם, כי אם מהרתם מעשיכם ובחפזון הלכתם והכיתם
 „ את קבר אביכם — ולא עלה על לבכם מורא וכבוד אב? אם אביכם
 „ היה, איה כבודו? ואיה מוראו? הטרם תדעון כי חוק לישראל הוא: מכבדם
 „ בחייהם ומכבדם במותם! (קדושין ל"א ב'). וזה האות כי לא באחד
 „ מכם בחר. וזה האחד, עקב אשר רוח אחרת עמו, ולא מלא אחרי
 „ אמרותי, באמרו: טוב לי כבוד אבי המת, מאלפי זהב וכסף! ואיך אעשה
 „ הרעה הגדולה הזאת, להכות את עפרו, וחטאתי לאלהים! — הוא הבן אשר
 „ כבדהו בחייו, ולמענו לבדו עמל אביכם תחת השמש! —

„ ולולי יגורתי מהוציא מפי שם רע על אחת מבנות יעקב, הלא אז אמרתי
 „ כי... בהולידה תשעה בנים סוררים דחציפי כולא האי... .

ויהי כשמעם את הדברים האלה, ויוסיפו פשע על פשע, ועון על עון. בחפזון
 הלכו אל שופטי הממשלה, ויביאו את דבת רבי בנאה רעה, אליהם.
 באמרם כי הוא מוציא משפטים מעקלים, יחייב את הזכאי, ויזכה את החייב.

ב' ובבואם לפני המלך כרעו ברך להדום כסאו, ויתחננו „מלכנו! יען נבטח
 „ כי מלפניך משפטנו יצא, הרהבנו בנפשנו עזו לגשת עד הלום. עשרה
 „ אחים אנחנו. בני איש אחד נחנו. אבינו עשה עושר, וילך בדרך כל
 „ הארץ, ובחליו צוה לביתו אחריו לתת כל הונו ורכושו לאחד
 „ מבניו, ולהעביר נחלת תשעה מבניו. — מה שם האחד היורש אותו, לא
 „ פורש, ועם הספר (הצוואה) אמר: כי שופטי העברים, יבחרו באחד
 „ מבניו, וינחילוהו את כל אשר לו. — מה עול מצא בתשעה מבניו? לא נדע. הן
 „ כלנו כבדנוהו והוקרנוהו, ובכל עת מוראו על פנינו! — מחלתו העצומה
 „ הפכה את לבבו לשנוא תשעה מצאצאיו. — בחליו אבדו עשתונותיו, ויצו
 „ דברים אשר אין להם שחר! —

„ הצוואה ההיא, חספא בעלמא היא. מכירי אמנו יענו ישרה ותום
 „ דרכה, ולמה זה נחשב לילדי זנונים? היש עָיִי קינוי או סתירה אשר יענו
 „ באמנו? — ואלו השאיר לאיש ואיש ממנו נחלה כל שהיא, החרשנו —
 „ ואולם גם מחוט ועד שרוך נעל לא הנחיל אותנו, וכדי בזיון וקצף! —

„ ובמותו, קראנו לבכי ולמספד, שבעת ימים הלכנו יחף, וישבנו לארץ.
 „ כמשפט העברים, התנערנו מעפר, קמנו והלכנו אל שופטי היהודים. בטחנו
 „ כי יאמרו: דברי הצוואה בטלין ומבוטלין, לא שרירין ולא קיימין — אהה תוחלתנו
 „ בְּגִדָה קָנוּ כמו נחל — רב עדתנו — רבי בנאה שמו, בחר לו באחינו אשר
 „ איננו פה, להנחיל לו לבדו את כל אשר השאיר אבינו, ואת נחלתנו העביר
 „ שלא במשפט.

„ אם על המלך טוב, יצא דבר מלכות: לחלק מורשת אבינו בינינו, חלק כחלק. ורבי בנאה יעמד לפני שופטי הממשלה להשפט על משפטו זה. איננו שוה בנזק כל עדתו — ולמלך אין שוה להניחו לשבת כסא למשפט. ויצא דבר מלכות לתת את רבי בנאה במשמר, עד תתו דין וחשבון על משפטו זה. — צוה — ויהי —

ואשת רבי בנאה, אשת חיל. וברב חכמתו החישה מועד צאת בעלה הצדיק, מבית האסורים, ולבא לפני המלך והשרים לרחוץ בנקיון כפיו. ויִרְצֶהוּ מִן הַבּוּר, ויחלף שמלותיו, ויבא אל המלך. איש זקן ושבע ימים, קווצותיו תלתלים, שער ראשו כשלג וכצמר, וזקנו (מהשוף הלבן את השחור) ירד על פי מדותיו. תארו כמלאך אלהים, וחכמתו, האירה פניו. ויקוד וישתחוה אפים ארצה. — ויאמר „ מלכין לעלמין חיי! היום הזה יחד לי בימי מגורי בחלד! האח מלך ביפיו אנכי הרואה! הואל נא מלכי לתת לי רשיום, ואכסה את ראשי במגבעתי, ואברכך כי בכל דרכיך תשכיל! — רצונו נמלא. ויכס ראשו, ויברך קול רם „ ברוך שחלק מכבודו לבשר ודם! אַל נא, ימים על ימי מלכנו תוסף ויכון בחסד כסאו! ויתרגם את ברכתו בשפת הארץ, ויענו פה אחד „ אמן! —

ויאמר „ הוד מלכי! על לא חמס בכפי, הובאתי לזקוני בסוהר- ותהי „ זאת נחמתי, כי מבית הסורים הבאתי בחצר המלך, לדבר פה אל פה עם „ המולך על רבוא רבבות זרע יעבדנו. ענותך מלכי תרבני, כי מה אני זמה חיי „ לגשת עד הלום? —

„ משפט חרצתי, איננו מטוה קורי עכביש, ולא במהרה ינתק. הוט „ משולש הוא, אני ושני בני גילי (שופטים מהירים בתורת אלהי) שורנוהו. „ שלשתנו נועצנו כן. כי רק היושבי בשמים הוא הנצב בעדת אַל, אתו עצה „ וישפוט כטוב בעיניו — את מי נועץ ויבינהו? — על פי שלשה שופטים יקום „ משפט; ולמשפט שני שופטים אין תוקף (ממדרין ב' א'). ואתה מלכי! גם „ אתם שרים הנצבים בזה, הואילו נא ושמעוני. ואם ישר העויתי, אני אשא — „ ואני אסבול —

„ עברי אנכי. ולי שתי תורות, האחת כתובה ביד משה, והאחת אשר „ מסר מפיו אל יהושע. ובדור דור נמסרה איש מפי איש. שתים שהן „ אחת, כנפש וגו. ושתיהן תאלפנה את מורי העברים: במות המת תחלק נחלתו „ לפי מספר בניו, חלק כחלק. ולבכור פי שנים, בהיותו אב לְאָחָיו — לבת „ אין משפט הירושה. זולתי אם היתה לו יחידה, ובן אין לו. לאשתו ינתן „ מאה מנה. ובהביאה עדים, או שטר כתובתה, לאות כי בעת לקחה היתה „ אשה בבתוליה, ינתן לה מאתיים מנה. —

דברי חכמים וחידתם פרק ט קמט

„נער הייתי בעלותי לכסא המושפט, וגם זקנתי עליו. אין מספר לצוואות
„ אשר עברו תחת ידי; וכמגלת ספר אשר כתב אביהם, לא ראיתי ולא שמעתי! —
„ חוק לישראל הוא: לא תהוי כי עבורי אחסנתא, ואפילו מברא בישא לברא טבא
„ (ב"ב קל"ג ב') ושכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחרים וזהו הדין לאחד מבניו
„ ושייר קרקע כל שהוא, מתנתו קיימת; לא שייר קרקע כל שהוא, אין מתנתו
„ מתנה (שם פ"ט מ"ו) אם כן, לא היה לאבי עשרת הבנים הכח והעזו להעביר נחלת
„ תשעה מבניו? — ויען הכרתי אותו היטב, לאיש חכם, ואשתומם שבעתים
„ על דבריו האחרונים? גם את שם אשתו, אשר ילדה לו עשרה בנים ובת אחת, לא
„ נזכר בה? —

„חקרתי ודרשתי את רופאיו, ויאמרו כי עד רגע צאת נפשו היה שכלו כעצם
„ השמים לטוהר. ואבינה בבנים, כי תשעה פשעו בו. —
„ ולבעבור גסות אותם, שפטתי: קחו מקלכם בידכם, והכו את קבר אביכם,
„ ויאמרו במי בכם בחר. — תשעה כהולך לחוג הג, הלכו להכות עפרו-ויכוהו
„ עד אשר שברו מוטותם. ואין עונה... זולתי זה האחד לא ארח אתם לחברה.
„ אות כי הוא הבן אשר לא הכהו בחייו! — ואם על המלך טוב נקרא לאמם,
„ ונשאלה את פיה... —

הרצים יצאו דחופים בדבר המלך, ויביאוה! — הכרת פני הזקנה ענתה בה
חטאות נעוריה... ויחקרוהו, ותתן תודה על רוב פשעיה: כי רק את הבן אשר
לא הכה במטוהו את קבר בעלה ילדה לו... וכי בתה היחידה הולכת בגלוי
בדרך אשר היא הלכה בסתר בנעוריה...
וירמוז המלך אל משרתיו להוציא את בת הבליעל החוצה... וכלם ענו פה
אחד „רק עם חכם ונבון הוא ישראל! אשרי העם שתורת משה לו! אשרי העם
שהתלמוד לו! מימות שלמה ועד רבי בנאה לא נחריץ משפט צדק ומחוכם כזה! —
ונקדש שם ישראל ותורתו לעיני המלך והשרים! —

מעות שיוכל לתקן

דף ג' סורה כ"ה ז"ל: הן לכו. — ו' י"ט ז"ל: מ"ח שנים. — כ"ב א' סורה א'
מופ' שטי ז"ל: דאמרי רבנן. — כ"ד בהערה סורה ד': שאף היא היתה. — ל"ג י"א:
בעין יפה. — ל"ח כ"ד: תודיענו. — מ"ג כ"ב: כי דורנו. — סס כ"ו:
וגלולים. — כ"ז ט"ז: אי אפסי. — ע"ז ט"ז: ואלה נשרפו. — ז' י"ט: באור
הרא"ס. — ז"ט בהערה ז"ל: ההתראה הראשונה. — ק"ד י"ב: וחס יטבו. —
ושאר שגיאות הדפוס, על בינת הקורא המבין, אשען. ואל אחת יללנו משגיאות, ויאיר
עינינו במאור תורתו. — אמן.

כוכבי אור

סימן כוכב כזה * מורה לעיין בשולי הדף שהוא בהערה .

ק"א	תהלים י' ג'	ס"ח	בראשית
ל"ד * י'	משלי כ"ז ז' - י'	ע"ד	נח
א * י"א	איוב י"ט י"ג - י"ט	ע"ח . ע"ז . נ"ו . כ"ב . נ"ו	לך
א'	שם מ"ב י'	א' . ה' . פ' . פ"א . פ"ב	וירא
* כ"ט	קהלת ה' י"א	ב' . כ"ד . כ"ח . פ"ה . פ"ו	חיי
* פ"א	ברכות י"ג א'	ל"ה	תולדות
פ"ח	שם נ"ה א'	* פ"ז	ויצא
י"ח	בכורים פ"ג מ"ח	פ"ג	וישלח
* י"א	שבת ל"ב א'	פ"ח	מקץ
ז'	שם פ"ח ב'	ט"ז	ויגש
ט'	תענית כ"ה ב'	צ' . צ"ג	ויחי
כ"ו	מגילה י"ד א'	צ"ה . צ"ח	שמות
ט'	ר"ה י"ז א'	נ"ד . צ"ז . * צ"ט . ק'	וארא-בא
ע"ד	שם כ"ה א'	י"ג . ק"ב	בשלח
ז'	יומא כ"ג א'	ק"ח	יתרו
ע"ה	שם ע"ז א'	כ"א . נ"ד . צ'	משפטים
פ"א	יבמות ס"ה ב'	ל"ב . נ"ח . ק"ב	פנחס
* קל"ג	כתובות ס"ו ב'	ק"א	דברים
קמ"א	קדושין ע' א'	מ"ו	תצא
ע"ח	נדרים ל"ב א'	קכ"ב	וילך
* נ"ז	נזיר כ"ג ב'	ל"ב * ק"ו	ברכה
ע'	סוטה ט' א'	נ"א . נ"ח	שופטים ה' ח - כ"ד
צ'	שם ט' ב'	ל"ה	שם י"א ג'
צ"ג	שם י"ג א'	צ'	שם י"ד ה' - כ"ה
ק"ג	שם ל' ב'	כ"ו	ש"א כ"ה ל"א
ע"ז	ב"מ מ"ט א'	כ"ח	מ"א א' כ"ז
כ"ב	שם ק"ז ב'	ק'	שם י"ח מ"ז
קכ"ה	ב"ב ח' א'	ס"ג	שם י"ט ט"ז - ט"ז
* ק"ז	שם ט"ו א'	נ"ח	מ"ב ב' ט'
קל"ז	שם כ"ב א'	* מ"ב	ישעיה ג' ה'
קמ"ז	שם נ"ח א'	כ"א	שם מ"ט י'
ק"ז	שם ק"ט ב'	י"ג	ירמיה ב' כ"ט
ק"ב	שם ק"ט ב'	מ"א	יהזקאל כ"ד י"ז
פ"ז	שם קנ"ג א'	קל"ז	עמוס ב' א'
ק"א	סנהדרין ו' ב'	ק"א	מלאכי ב' ו'
ק"ד	שם י' ב'	קכ"ח	תהלים א' ב'

כוכבי אור

צ"א	צ"ע במהרש"א סוטה ט' ב'	ק"ו	סנהדרין י"ז א'
צ"ו	— — עדיות פ"ב פ"י	*ק"י	שם כ' ב'
כ"ג	— בס' תורת חיים ב"ק צ"ב ב'	ס"ח	שם כ"ט ב'
*קל"ג	שגנה גדולה בס' בית רבי	ב'	שם מ"ו ב'
ב'	ישוב לקושית הרא"ם בראשית כ"ג ב' ב'	קכ"ד	שם צ' ב'
ק"ג	— — שמות ט"ו י"ז	ס"ה	שם צ"א א'
*ע"א	— — מהרש"א ערובין ק' ב'	ק"ח	שם צ"ד א'
צ"ג	— — סוטה ל"ג א'	נ"ח	שם ק"ה ב'
ל"ג	— — ב"ק צ"ב ב' כ"ג . ל"ג	ס"ה	מכות פ"ג ט"ז
ק"ג	— — כ"ב ק"ט ב'	ק"ל	הוריות י"ג א'
פ"ו	— — שם קכ"ג א'	— — ע"ג . צ"ה	עדיות פ"ג מ"ו
קט"ז	— — סנהדרין י' ב'	קכ"ח	ע"ז י"ט א'
ק"ט	— — שם צ"ד א'	ז'	חולין ס' ב'
כ"ז	— — ס' איי הים מגלה י"ד א' כ"ז	ל"ז	שם ס"ה א'
צ"ו	מקור לדעת הראב"ד עדיות פ"ב מ"ו צ"ו	מ"א	ערכין ט"ז ב'
י"ד	— — רש"י שמות ט"ז כ"ב	ע"ז	שם ט"ז ב'
מ"ט	— — דברים כ"ג ח'	ק'	זבחים ק"ב א'
ל"ו	— — הרע"ב אבות פ"א מ"ו	ל"ה	כלים פ"ב מ"ב
ע"א	פלוגתא בין הש"ס ומדרש ילמדנו ע"א	ה' *ה'	ט"ס בתרגום ירושלמי בראשית ט"ו ה' *ה'
צ"ה	פלוגתא בין רש"י לתוס' סוטה י"ג א' צ"ה	נ"ג	באור לספרי דברים פיסקא רכ"ה
*מ"ט	טעם חדש לדרש עמוני ולא עמונית *מ"ט	פ'	— לב"ד פ' מ"ח
*צ"ט	— — לאיסור חמץ בערב פסח *צ"ט	פ"ח	— — פ' מ"ט
ל"ז	חבור לחמש ראיות הש"ס ב"ק צ"ב ב' ל"ז	פ"ג	— — פ' פ"א
נ"ח	משל נפקא מיניה לדינא	ס"ז	— לפירש"י בראשית א' א'
ק"א	לקיים גירסת הש"ס סנהדרין צ"ט א' ק"א	ק"ד	— — שמות ט"ו י"ז
קכ"ט	— — ע"ז י"ט א' קכ"ט	*ק"י	— — שם י"ח א'
*צ"ב	חקירה אם הפלשתים הם הכפתורים *צ"ב	*מ"ב	— — דברים כ"ט ב'
צ"ג	אלופי עשו מלכותא בתנא	*נ"ט	— — נזיר כ"ג ב'
צ"ח	למה נתרשל מרעה מלמול בנו	ט"ו	— — ב"ק צ"ב א'
ק"ב	חקירה בענין אמירת שירת הים	מ"ה	— — שם שם ב'
*ק"ה	תוכן ענין השירה ההיא	ק"י	— — סנהדרין צ"ד א'
ק"ט	חקירה אם יתרו קודם מ"ת בא	צ"א	— — חולין ס' ב'
ק"א	מנין שמרעה"ה אמר "יקוב הדין"	פ'	— — לרמב"ן בראשית י"ח ב'
מ"ט	לחסידי אוה"ע יש חלק לעוה"ב	קל"ח	— — למהרש"א ב"ב כ"ב א'
ק	חובתנו לתת כבוד למלכים	צ"ט	— — לדברי הגר"א סד"ע פ"ג
נ'	דינא דמלכותא דינא	ע"ז	תקון באדר"נ פ' י"ב
—	עברים קרובים למלכות	ל"ז	צ"ע אבות פ"ב מ"ו
מ"ו	חלילה ליהודי להיות כפוי טובה	*נ"ט	— — ברש"י סנהדרין ק"ה ב'
ס"ה	מענה לאויבנו בזמננו	ע"ט	— — ברא"ש נדרים ל"ב א'

כוכבי אור

שם האומר	אומר	לטעמיה	דף
ר' אליעזר	ב"ק צ"ג ב'	חולין ס"א ב'	ל"ט
ר' אליעזר	ברכות כ"ח ב'	ברכות ט"ו ב'	ל"ז
ר' אליעזר בן עזריה	ב"ר פ' צ"ג	ערכין ט"ז ב'	מ"ב
ר' אליעזר בר' יוסי	סנהדרין ק"א א'	סוטה ל' א'	ק"ה
זבדי בן לוי	שמ"ד פ' י"ב	פסיקתא רבתי	פ"ג
ר' יהודה אומר רב	ערכין ט"ז ב'	ברכות ב' א'	ע"ה
ר' יוחנן	זבחים ק"ב א'	שם ט' ב'	ק"ב
ר' יוחנן	שם - -	שם נ"ח א'	-
רב	סנהדרין צ"ד א'	יבמות ע"א ב'	ק"ט
רבא	ב"ק צ"ב א'	ב"ב ט"ז א'	י"ב
רבא	שם - -	נדרים מ' א'	כ'
רבא	שם - -	ערכין כ"ג א'	כ"א
רבא	שם - -	פסחים י"ב ב'	-
רבא	סנהדרין ק"ה ב'	ב"ק צ"ב ב'	ל'
רבא	ב"ק צ"ב ב'	סוכה נ"ב ב'	ל"ה
רבא	- - -	סוטה ל"ד ב'	ל"ז
רבא	נזיר כ"ג ב'	ב"ק צ"ב ב'	- נ"ז
רבא	ב"ק צ"ב ב'	תענית כ"ג א'	-
רבא	שם - -	ב"ב ט"ז ב'	ל"ח
רבא	שם - -	פסחים ה' ב'	מ"ה
רבא	סנהדרין צ"ט ב'	ב"ק צ"ב ב'	-
רבא	שם ק"ד ב'	שם - -	-
רבא	ב"ק צ"ב א'	ע"ז י"ח ב'	-
רבא	שם צ"ג א'	ב"מ ל"א א'	נ"ג
רבא	שם - -	שם ל"ב א'	-
רבא	שבת ק"ב א'	מכות כ"ב ב'	נ"ד
רבא	ב"ק צ"ג א'	מו"ק כ"ב ב'	נ"ה פ"ט
רבא	שם - -	ב"מ ק"ה א'	נ"ח
רבא	מו"ק ה' א'	מו"ק כ' א'	* ע"ג
רבא	שם - -	ערובין כ"א ב'	* ע"ג
רבה מר מרי	ב"ק צ"ב ב'	סנהדרין ק' א'	ל"ה
רש"י	שמות י"ח ט'	שם צ"ד א'	ק"ז
רש"י	דברים ל"ג ב'	ב"ק צ"ב א'	י"ז

מספרי אשר בחסד ה' הוצאתי, ימצאון עוד אל תחת ידי ותחת יד הסוכנים הנקובים בשמותם בדרך הדבוק:

מוסר השכל מחירו שיללינג וחצי.
שפת אמת " שיללינג אחד.

נוה תהלה לכבוד השר משה מונטיפיורי היו, שני שיללינג וחצי.

קדש הלולים ממני, עם לוית חן " תוספת קרושה " מבני החכם מו"ה דוד כהן צדק נ"י, שיללינג אחד.

אור תורה מכתב עתי הוצאתי ביחד עם בני הנ"ל, ד' חלקים שני שיללינג וחצי.

אבן בחן מו"ה קלונימוס בר' קלונימוס עם " אבני מלואים " ממני, שיללינג וחצי.

ואולם שאר ספרי: מגד ירחים, אוצר חכמה, המבשר, הנשר, הליכות עולם, היהודי הנצחי וכו' וכו' אינם עוד אל תחת ידי.

ואולי נמצא עוד מעט מהם ביד המו"ס המשיכיל הרר אהרן פויסט נ"י בקראקא. באשכנז יחשב כל שיללינג, מארק אחד. בעסטרייך והאללאנד יחשבו, שני שיללינגע לגולדען אחד. וברוסיא, לרובל אחד. — למוכרי ספרים תנתן הנחה, עשרים למאה, היינו ששה תחת חמשה. — והחפ"ן מכורך בבד (ליינוואנד) יוסיף חצי שיללינג בעד כל כריכה וכריכה.

CONTRIBUTIONS

TOWARDS THE ELUCIDATION OF

BIBLE HISTORY

AND

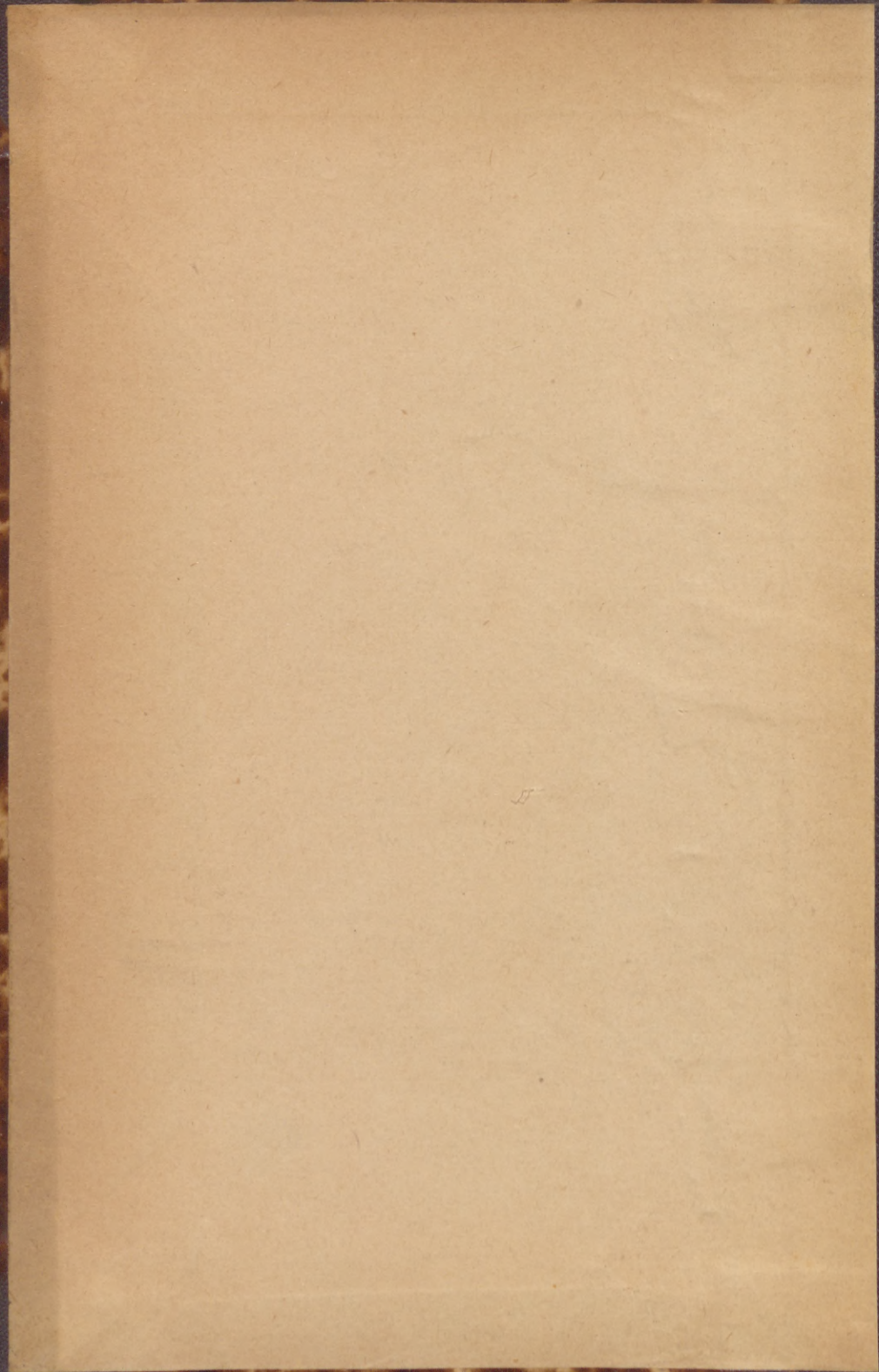
TALMUDIC EXEGESIS.

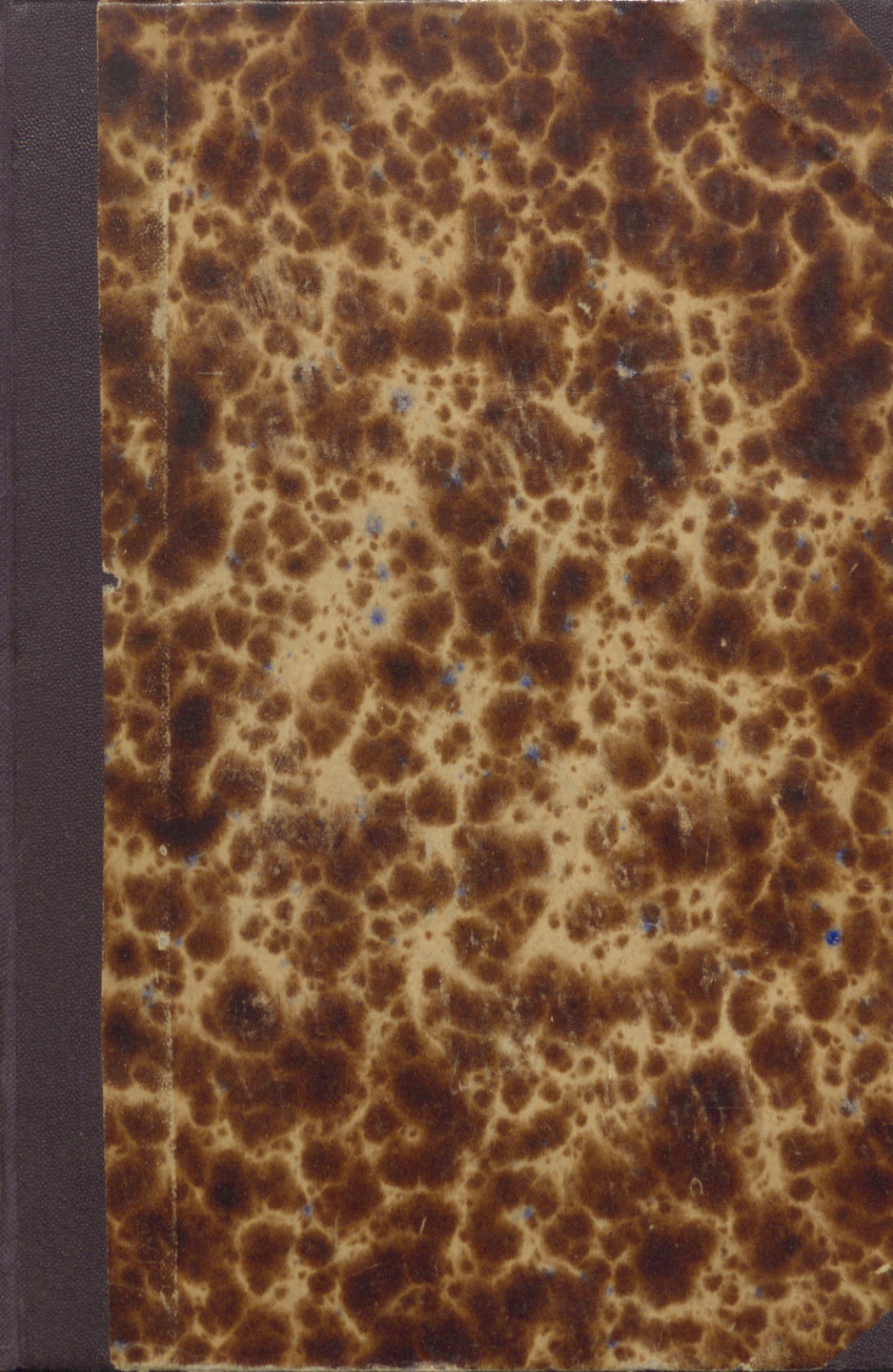
BY THE

REV. JOSEPH KOHN-ZEDEK.

LONDON :

N. P. VALLENTINE, PRINTER, 23, HOUNDSDITCH.

B

875-

879.

J. Kohn-Zedek.

שבת אמת

התורה והמצוה

מוסר הישק

על ידי

אליהו אליהו

L